

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
ANABİLİM DALI

XX. YÜZYIL İSPANYOL EDEBİYATININ GELENEKÇİ YAZARLARI
BLANCA DE LOS RIOS, CONCHA ESPINA
VE MERCEDES FORMICA'NIN ROMANLARINDA
ERİL TAHAKKÜM VE SİMGESEL ŞİDDET

Doktora Tezi

Zeynep ÇELİKEL

Ankara, 2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
ANABİLİM DALI

XX. YÜZYIL İSPANYOL EDEBİYATININ GELENEKÇİ YAZARLARI

BLANCA DE LOS RIOS, CONCHA ESPINA
VE MERCEDES FORMICA'NIN ROMANLARINDA
ERİL TAHAKKÜM VE SİMGESEL ŞİDDET

Doktora Tezi

Zeynep ÇELİKEL

Tez Danışmanı

Prof. Dr. H. Şebnem ATAKAN

Ankara, 2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
(İSPANYOL DİLİ VE EDEBİYATI)

XX. YÜZYIL İSPANYOL EDEBİYATININ GELENEKÇİ YAZARLARI

BLANCA DE LOS RIOS, CONCHA ESPINA

VE MERCEDES FORMICA'NIN ROMANLARINDA

ERİL TAHAKKÜM VE SİMGESEL ŞİDDET

DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. H. Şebnem ATAKAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

PROF.DR. H. ŞEBNEM ATAKAN

PROF.DR. JALE DEMİRCİ

PROF.DR. MUKADDER YAYCIOĞLU

DOÇ.DR. ZERRİN YANIKKAYA

DOÇ.DR. MERAL TİMURTURKAN

Tez Savunması Tarihi 07.06.2022

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. H. Şebnem ATAKAN danışmanlığında hazırladığım “XX. Yüzyıl İspanyol Edebiyatının Gelenekçi Yazarları Blanca de los Ríos, Concha Espina ve Mercedes Formica'nın Romanlarında Eril Tahakküm ve Simgesel Şiddet (Ankara-2022)” adlı doktora tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Zeynep ÇELİKEL

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	v
GİRİŞ.....	1
1. XX. YÜZYIL İSPANYASINA GENEL BAKIŞ.....	8
1.1. Siyasi Gelişmeler: Monarşi, Cumhuriyet, İç Savaş ve Diktatörlük.....	8
1.2. Kadınların Yaşam Koşulları	29
1.2.1. Çalışma Hayatı.....	37
1.2.2. Eğitim Olanakları.....	42
1.2.3. Yasal Haklar	45
1.3. Kadın Yazarlar.....	52
2. KURAMSAL ÇERÇEVE	64
2.1. Pierre Bourdieu ve Sosyolojik Yaklaşımı.....	64
2.2. Pierre Bourdieu Düşüncesinde Temel Kavramlar	70
2.3. Toplumsal Cinsiyet İdeolojisi.....	82
2.4. Eril Tahakküm ve Sembolik Şiddet.....	85
3. XX. YÜZYIL GELENEKÇİ KADIN YAZARLARINDAN BLANCA DE LOS RÍOS, CONCHA ESPINA VE MERCEDES FORMICA’NIN YAPITLARINDA ERİL TAHAKKÜM VE SİMGESEL ŞİDDET.....	99
3.1. Blanca de los Ríos ve <i>La Niña de Sanabria</i> , <i>Melita Palma</i> , <i>Sangre Española</i> ...	99
3.1.1. <i>La Niña de Sanabria</i> : Sömürgelerini Yitiren Ülke ile Terkedilen Bireyin Örtüşen Alan Mücadelesinde Birlik ve Yalnızlık Duygularının Karşıtlığı.....	103
3.1.2. <i>Melita Palma</i> : Eril Tahakküm Altında Dişil Varoluş Yöntemlerinden Biri Olarak Özveri Stratejisi.....	112

3.1.3. <i>Sangre Española</i> : Simgesel Şiddetin Hükümü Altında Ulus-Kadın Özdeşleştirilmesi	121
3.2. Concha Espina ve <i>Despertar para morir</i> , <i>Altar Mayor</i> , <i>Las alas invencibles</i> ..	132
3.2.1. <i>Despertar para morir</i> : Tutarlı Karşıtlıklar Zemininde Bireylerin Toplumsal Cinsiyeti İdrak Deneyimi	135
3.2.2. <i>Altar Mayor</i> : Doğanın Baskısı Altındaki Zayıf Erkek-Güçlü Kadın Ayrıksılığı	143
3.2.3. <i>Las alas invencibles</i> : Üç Taraflı İlişki ve Eril İş Birliğinin Başarı Öyküsü	151
3.3. Mercedes Formica ve <i>Monte de Sancha</i> , <i>La ciudad perdida</i> , <i>A instancia de parte</i>	159
3.3.1. <i>Monte de Sancha</i> : Toplumsal ve Cinsiyet Sınıflarının Yerleşim Birimleri Üzerinden Okunması.....	163
3.3.2. <i>La ciudad perdida</i> : Bir Kaçırılma Serüveni İçinde Hegemonya ve Varoluş	171
3.3.3. <i>A instancia de parte</i> : Simgesel Şiddet Zeminindeki Çifte Standarta Hukuki Bir Bakış	179
SONUÇ.....	189
ÖZET	198
ABSTRACT	199
KAYNAKÇA	200

ÖNSÖZ

İspanyol Dili ve Edebiyatı bölümünde hazırladığım yüksek lisans tezimde kadın hakları savunucuları Arjantinli Juana Manso ve Emine Semiye'nin yaşamlarını ve yazınsal çalışmalarını karşılaştırmalı biçimde incelemiştim. Bu defa konuya farklı açılardan bakmamı sağlayabilecek yazarlara ve yapıtlara yönelmek istedim; İspanya İç Savaşı'nın öncesinde ve Franco yönetimi süresince, bununla bağlantılı olarak baskıcı ve eril nitelikteki uygulama ve söylemleri destekleyen kadın yazarları anlamaya yönelik bir konuda çalışmanın faydalı olabileceğini düşündüm. Bu nedenle, Franco yönetimi gibi kadını baskılayan ve ona kısıtlı bir yaşam hakkı tanıyan bir yönetime destek vermesinin tezat oluşturduğunu düşündüğüm, gelenekçi görüşlere sahip olan ve yapıtları İspanyol yazın tarihinde kıymet gören yazarlar Blanca de los Ríos, Concha Espina ve Mercedes Formica üzerine çalışmaya karar verdim.

Çalışmaya, tezin konusunu oluşturan üç yazarın yaşadıkları dönemin tarihi çerçevesi, hem siyasi hem de toplumsal bağlamda çizilerek başlanmıştır. Ardından, bahse konu dönemde yazınsal ve siyasi profilleriyle öne çıkan İspanyol kadın yazarlara ilişkin kronolojik ve öz bilgiler sıralanmıştır. Bu yazarların arasından ayrıntılı biçimde incelemek üzere Blanca de los Ríos, Concha Espina ve Mercedes Formica'nın tercih edilmesinin nedenlerini, özyaşamları, siyasi ve sosyal görüşleri ile yazınsal üretimlerinin bağıntılı olması, hem Franco destekçisi, hem kadın haklarını gündemde tutan aydınlar olmaları ve yapıtlarının eksiksiz metinlerine ulaşma imkanı bulmuş olmamız biçiminde sıralayabiliriz. Devamla, tezin kuramsal çerçevesini teşkil eden Pierre Bourdieu'nün görüşlerine açıklık getirecek temel kavramlara değinilmiştir. Ardından, ele aldığımız üç yazarın yapıtlarındaki *eril tahakküm* ve *simgesel şiddet* unsurlarını ortaya koyarak, yazarların destekledikleri totaliter Falanj anlayışına ve bunun beslediği ataerkil söyleme katkı sunup sunmadıklarının, romanları üzerinden tespit edilmesi hedeflenmiştir.

Yaklaşık bir asır önce yayımlanmış eserler üzerine çalışabilmemde New York Public Library, The Morgan Library, Hispanic Society Museum&Library gibi kütüphanelerin kapsamlı arşivlerinin faydası oldu. Tarama çalışmalarının ardından New York'taki Cervantes Enstitüsü'nün geniş kataloğu, incelediğim romanların orijinal basımlarına erişmeme imkân sağladı. Ayrıca internet üzerinden Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden ve eksiksiz metni bulunan birçok başka kaynaktan faydalandım.

Yoğun meslek hayatımın yarattığı zaman sıkıntısına rağmen tez çalışmalarım konusunda benden desteğini ve sabrını esirgemeyen kıymetli danışmanım Prof. Dr. Şebnem Atakan'a; dokunduğu herkes için büyük bir öğretici olan ve hala bizi bir yerlerden gördüğüne inandığım sevgili dayım Doç. Dr. Haluk Konuralp'e; akıl hocam Keith Partington'a; varlığıyla bana daima güç veren canım aileme ve biricik anneanneme; haksızlıklar karşısında sessiz kalmayan tüm ruhlara şükranlarımı sunarım.

KISALTMALAR LİSTESİ

CEDA İspanyol Özerk Sağ Konfederasyonu (*Confederación Española de Derechas Autónomas*)

CNT Ulusal İşçi Konfederasyonu (*Confederación Nacional del Trabajo*)

JONS Milliyetçi Sendikacı Savunma Birlikleri (*Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista Fascistas*)

PSOE İspanyol Sosyalist İşçi Partisi (*Partido Socialista Obrero Español*)

SEU İspanya Üniversiteli Sendikası (*Sindicato Español Universitario*)

SF İspanyol Falanji Kadın Kolları (*Sección Femenina*)

UGT Genel İşçi Birliği (*Unión General de Trabajadores*)

UMRA Antifaşist Cumhuriyetçi Askerler Birliği (*Unión Militar Republicana Antifascista*)

GİRİŞ

Çalışmamız, XX. yüzyıl İspanya tarihi ve İspanya’da kadının toplumsal durumu ile sahip olduğu yasal, sosyal ve siyasi hakların ele alınmasıyla başlayacak, dönemin öne çıkan kadın yazarlarına kısaca değinilecek, ardından Franco yönetimine müzahir İspanyol yazarlardan Blanca de los Ríos, Concha Espina ve Mercedes Formica’nın yapıtları, Pierre Bourdieu’nün *eril tahakküm* kuramı temelinde ele alınacaktır.

XX. yüzyıl İspanyol toplumu içinde dönemin hem devlet hem *eril tahakkümünden* en fazla etkilenen kesimi kadınlar oluşturmuştur. İspanya’nın son imparatorluk günlerini, İç Savaş’ı ve diktatörlük dönemini farklı yaşlarında deneyimleyen ve bu olaylar doğrultusunda özyaşamları da şekillenen Ríos, Espina ve Formica yaşanan siyasi ve sosyal gelişmelere, sahip oldukları gelenekçi bakış açısıyla yaklaşmış, toplum yaşamını ve insan haklarını kısıtlayan Falanjist harekete destek vermişlerdir. Bu doğrultuda, ele alınacak yazarların dönemin kadın aydınları arasından seçilmesinin başlıca sebebi, tahakküm düzeninin kurbanlarından olmalarına karşın kendilerini baskı rejimiyle aynı kanatta konumlandırmaları ve bu durumun yapıtlarında yansıma bulmasıdır. Öte yandan aynı yazarlar, kadın haklarının geliştirilmesi konusunda da girişimlerde bulunmuş, buna ilişkin yazınsal ve kurgu dışı çalışmalar ortaya koymuşlardır. Bu durumun ilk bakışta oluşturduğu tezatla birlikte, üç yazar da ülkenin içinde bulunduğu durumla yakından ilgilenmiş, mensup olmadıkları toplumsal sınıflara da merak ve ilgiyle yaklaşmış, eserlerinde bu bağlamda unsurlara yer vermişlerdir. Bu üç yazarın basılan ve yazınsal eleştirilere konu olan romanlarının eksiksiz metinlerine erişebilmiş olmamızın da etkisiyle, her yazarın kendi içindeki dönemsel nüanslarını da ortaya koyacak biçimde üçer romanı incelenerek çalışmaya perspektif kazandırılması öngörülmüştür.

Romanlarını inceleyeceğimiz yazarların ortak özelliklerinin başında biyografik unsurlar gelmektedir. Üçü de yaşamlarında geniş ekonomik imkanlara sahip olmuş, ev

dışında eğitim, hatta yüksek öğrenim görmelerine izin verilmiş, en az bir defa evlenmiş; Espina ve Formica ilgili medeni kanunun geçerlilik kazanmasıyla eşlerinden boşanmış ve bunları kendi tercihleri sonucunda yapmış bireylerdir.

Yazarların, farklı dönemlerde yaşamalarının da etkisiyle, birbirinden ayrışan niteliklerini sıralamak gerekirse; Ríos, Espina ve Formica'dan daha erken dönemde romanları yayımlanmış, bunun da etkisiyle yapıtlarındaki imparatorluk özlemi ve ulusalcılık vurgusu daha baskın olan bir yazardır. Bu doğrultuda, ülkenin içinde bulunduğu güç durumdan, *eril tahakkümü* içkin toplumsal yapının muhafaza edilmesi ve toplumsal cinsiyet rolleri temelinde bireylere tanınan ödevlerin yerine getirilmesiyle kurtulunabileceğini vurguladığı görülmektedir. Blanca de los Ríos'un yapıtlarından ülkenin siyasi geleceğinin aydınlanmasının erkeklerin savaşıması ve çalışmasından, toplumsal gelişimin ise kadınların namuslu, özverili ve ailenin emekçisi olmasından geçtiği iletisi edinilmektedir. Kadın haklarına yönelik olarak yazarın kendi yaşamında, yapıtlarında olduğundan daha az gelenekçi bir tutum benimsediğini söylemek yanlış olmayacaktır; kadınların yasal, idari ve bilimsel alanlarda erkeklerle eşit haklara sahip olmalarını, yüksek öğrenim, seçme ve seçilme hakkının tanınmasını savunmuş, ulusal ve yerel yönetimler ile sendikalarındaki bu yöndeki girişimlere katkı sağlamıştır. Feminist olmadığını defaatle dile getiren Ríos “erkekleşmenin kadın için bir tehlike olduğu, bunun da Tanrı tarafından bahşedilen cinsiyeti inkâr anlamına geleceği” (Arriaga Flórez, 2004: 442) görüşündedir. Yazarın kadına atfettiği önem veya sahip olduğunu iddia ettiği haklar tamamen kolektif yapıya ve toplumsal gelişime katkı sağlama amacı gütmekte ve kadının birey olarak güçlenmesi, tek başına var olması gibi bir anlayışı pek de öngörmemektedir. Kadının erkekten aşağı bir varlık olmadığını, bununla birlikte duygusal ve inançlı yapısının aile, din ve çalışma hayatı için yol gösterici nitelikte olduğunu, bu nedenle

“kadınların başkası (erkek) olmaya çalışmak yerine kendi kıymetli (kadın) benliği çerçevesinde çaba göstererek yaşama katılmasını” (Zero, 2019) savunmuştur.

Concha Espina, İç Savaş karşıtı bir aydın olmakla beraber ülke refahının ancak İspanyol Falanji sayesinde sağlanabileceği görüşündedir. Savaş döneminde yazarın iki oğlu da Franco yanlısı orduda savaşmıştır. Espina ayrıca, Franco rejiminin kadınlara yönelik uygulamalarına itirazı olmayan ve yapıtlarında bu düşünce tarzını yansıtan bir yazardır. Buna mukabil, özyaşam deneyiminden hareketle, kadınlara yüksek öğrenim ve boşanma hakkının tanınması gerektiğini dile getirmiştir. Din konusunda yapıtlarındaki kadın karakterlere görece esneklik tanıyan yazar, aile içinde baba veya eş figüründen kötü muamele gören kadın karakterlere de birçok eserinde yer vermiştir. Karakterlerin duygularına gereğinden fazla önem atfetmekle eleştirilen Espina, bireyin ancak acı çekerek gelişebileceğini savunmuş, romanlarındaki karakterleri ve olay örgüsünü bu doğrultuda sunmuştur. Kadının toplum içindeki konumunun iyileştirilmesi gerektiği görüşünde olup bunun İspanyol Falanji Kadın Kolları (*Sección Femenina* - SF) sayesinde elde edilebileceğini savunmuştur. Blanca de los Ríos’a benzer biçimde Espina, “kadının kadın olarak sahip olduğu muhteşem yazgısına, kendini eril işlere gark ederek ihanet etmemesi gerektiğini” (López, 2019) söylemiştir.

Mercedes Formica, ele aldığımız diğer iki yazar Blanca de los Ríos ve Concha Espina’dan yaklaşık kırk yaş kadar küçüktür. Bu çerçevede, yazarın varlıklı ailesi ve gördüğü hukuk öğreniminin de etkisiyle kadın hakları konusunda daha aktif olduğunu, Falanj destekçisi olmakla beraber kadının konumuna ilişkin sistem eleştirisini daha fazla sunduğunu görüyoruz. Üniversite yıllarında SF’ye katılan yazar, bu oluşuma yapıcı eleştiriler yöneltmiş, bu nedenle Franco’nun ve SF’nin kurucusu Pilar Primo de Rivera’nın destekçileri tarafından zaman zaman dışlanmıştır. Avukat olmasının da

etkisiyle, yasalar karşısındaki cinsiyet eşitsizliklerine dikkat çekmiş, kimi yapıtlarının kurgusunda da bu hususa yer vermiştir.

Romanlarını inceleyeceğimiz yazarlar Ríos, Espina ve Formica'ya kıyasla daha geç dönemde yaşamış olan Fransız düşünür Pierre Bourdieu'nün, *eril tahakküm* ve *simgesel şiddet* kavramlarını esas alan tahakküm düşüncesi tezin kuramsal çerçevesini oluşturacaktır. Bourdieu'nün sanat ve edebiyat ile olan ilişkisine bakıldığında, *alan*, *strateji* ve *iktidar* kavramlarının şekillenmesiyle yürüttüğü çalışmaları dikkat çekmektedir. Düşünür, sanat yapıtlarının *kültürel sermayeye* olan katkısına dikkat çekmenin yanı sıra edebiyat ve yayıncılık dünyasındaki ilişkilere eleştiri getirmiştir. Fransız akademi dünyasını değerli ve ayrıcalıklı kılan niteliklerinin ön plana çıkartıldığı ve böylece akademinin toplumsal sınıf ayrımını güçlendirdiği görüşüyle örtüşür biçimde, edebiyat özelinde de sanat eserlerinin herhangi bir ayrımcılığa veya iktidara hizmet ettiği örnekleri ortaya koyarak edebiyatın bağımsız bir üretim ve çalışma alanı olması gerektiğini savunmuştur. Edebiyata ilişkin ilk çalışması sayılabilecek olan *Intellectual Field and Creative Project*'te (1966) *alan* kavramını edebiyatla bir arada kullanmış, edebiyat alanındaki iktidar mücadelesi temelinde, bir yapıtın yayımlanabilmesi için *ekonomik sermayeye* gereksinim olması, buna mukabil yapıtın yaratıcısının bir efendinin güdümünden sıyrılması olgusunu tartışmıştır. Ona göre sanatçının yapıtı, sosyal ilişkiler sisteminden, yani sanatçının yaratıcı alanın yapısı içindeki konumundan doğrudan etkilenmektedir. Çünkü yapıt, bu “sistem içinde bir etkileşim eylemi” (Bourdieu, 1969: 89) olarak yer almaktadır. XIX. yüzyıl realist romanının, kültürel alan ve gazetecilik yazarlığından sıyrılarak ortaya çıktığını öne sürdüğü ve Gustave Flaubert'in yapıtlarını ve yazınsal yaşamını konu edindiği *Sanatın Kuralları* (1992) başlıklı çalışmasında ise sosyolojiyi sosyolojik olmayan koşulların geçerli olduğu bir alanda ele alarak, sanatsal başarı anlayışını ve sanatın temelde bireysel zeka ve beceriden kaynağını aldığı

düşüncesine eleştiriyle yaklaşmıştır. Edebiyatın, toplumsal sınıf ayrımcılığının yeniden üretimine katkı sağlama yeterliğini haiz olduğunun bilincinde olan Bourdieu “sosyal bilimlerin doğrudan iktidar veya para hedefine hizmet eden girişimlere karşı koymasının lazım geldiğini” (Calhoun, 2003), edebiyatın siyasi ve estetik özerklik konusunda ayrıcalıklı bir duruma sahip olduğunu, bu sayede “düşünsel ve dışavurumcu bir kaynaklar bütünü olarak sosyologlar tarafından da kullanılabileceğini” (Speller, 2011: 14, 16) belirtmiştir. Düşünür, edebiyata ilişkin olarak, ilgisiz hedeflerinin peşinde koşan sanatseverlerin toplum içinde farklı olma ve kendi *simgesel sermaye* birikimlerini arttırma amacı güden düşünce tarzının karşısına, “köklü önyargılara ve değerlere meydan okuyup bunları alt üst edebileceğine ve tahakküm altındaki toplumsal gruplara görünürlük kazandırabileceğine yönelik umutlarını koymuştur” (Speller, 2011: 22).

Tahakküm olgusu üzerine 1960’lı yıllarda ilk çalışmaları yayımlanan Bourdieu, üniversite yıllarında Fransa’nın Cezayir’e ilişkin politikalarını eleştirmiş, daha sonra askerlik görevi sırasında Cezayir’e gönderilmiştir. Burada *Kabyle* (Kabil) topluluğuna dair yaptığı incelemelerin sonucunda, sömürgecilik ve devlet tahakkümünden hareketle, *eril tahakküm* ve *simgesel şiddet* kavramlarını ortaya koymuştur. Bourdieu, mağdurunun katkısı olmadan işleminin imkânı bulunmadığını söylediği *eril tahakküm* ve onun en etkili ama görünmez aracı olan *simgesel şiddet* kavramlarını, ele alacağımız yapıtların yazılmasından en az 10 yıl sonra ortaya koymuştur. Bununla birlikte, düşünürün bu çerçevede kullandığı kavram setinin Ríos, Espina ve Formica’nın, yaşadıkları dönemde İspanya’da hâkim olan baskıcı düzene ilişkin görüşleri ve bunun eserlerindeki yansımalarıyla örtüştüğü kanaatindeyiz. Bu doğrultuda, dönemin erkek yazarlarından ziyade, bilhassa diktatörlük döneminde yaşam koşulları kısıtlanarak ayrımcılığa uğrayan kadın aydınlar arasından, kadına uygulanan *simgesel şiddet* karşısında konumlanan yapıtlarının oluşturduğu gerilimi anlamının önemli olduğu düşüncesiyle, ülkelerindeki

eril tahakküm ile aynı doğrultuda gelenekçi düşünce yapısına sahip bu üç yazarı çalışmayı tercih ettik.

Bourdieu, *eril tahakküm* konusundaki çalışmaları sayesinde bizzat kendisini de değerlendirdiğini dile getirmiştir: “Kabillerin sosyal evreninin nesnel yapılarını tanımlamak, aynı zamanda gözlemcinin zihinsel yapılarını, yani neo-Akdeniz kültür geleneğinde doğmuş bir adam olarak kendi zihinsel yapılarını tarif etmektir.” (Bourdieu, 1996: 192) Aydınların, yaşadıkları dönemin, kendi ülkesinin veya farklı ülkelerin koşullarına eserleri vasıtasıyla ayna tuttuğu vaki olmakla beraber, hem Bourdieu hem de Ríos, Espina ve Formica şiddetli devlet tahakkümüne ve savaşa varan karmaşa ortamlarına şahitlik etmiş, bu doğrultuda yazdıklarında kendi zihin yapılarını da okurla paylaşmışlardır. Bilhassa aile ve eğitim anlamında yaşamları paralellik gösteren bu üç İspanyol yazarın burjuva kesime mensup olması, aileleri veya eşlerinin desteğiyle yazarlık kariyerini güçlendirebilmesi, birey olarak sahip oldukları koşullar ile kadının toplumsal cinsiyet temelindeki konumu arasında bağlantı kurarak ataerkil düzene yapıtlarında yer vermeleri en geniş ortak payda olarak görünmektedir.

Bourdieu’nün ifadesiyle:

...kurulu düzenin tahakküm ilişkileriyle, hakları ve iltimaslarıyla, ayrıcalık ve haksızlıklarıyla aynı kolaylıkla süregitmesi ve en tahammül edilemez varoluş koşullarının çoğunlukla kabul edilebilir hatta doğal olarak görülmesi. Ve ben, bu paradoksal itaatin mükemmel bir örneği olan eril tahakkümde ve bunun dayatılış ile buna katlanılış tarzlarında daima, simgesel şiddet olarak adlandırdığım şeyin etkisini görmüşümdür; yumuşak, kurbanlarınca bile hissedilmeyen ve görülmeyen, çoğunlukla iletişimin ve tanımanın, veya, daha kesin olarak tanımamanın, kabullenmenin veya hatta, hissetmenin saf simgesel kanallarıyla uygulanan şiddet. (2015: 11)

Bu tanım başka dönemlerde ve ülkelerde olduğu gibi bu tezin konusunu oluşturan XX. yüzyıl İspanyası için de geçerlidir. Çalışmamız için seçtiğimiz yazarlar, kadın hakları konusunda girişimleri bulunan, sosyal ve yasal olarak kadın-erkek eşitliğinin savunulması

bağlamında feminist nitelikler arzeden aydınlardır. Yapıtlarında kadının geleneksel ve toplumsal rollerinin, ataerkil düzenin ve bunun kadın üzerinde kurduğu baskının, ekonomik bağımlılığının, ötekileştirilmesinin, kadına ait duygu/sezgi ve bastırılmışlıkların mevcudiyetinin tartışılmasına ilişkin unsurlara yer vermişlerdir. Bu çerçevede, ulusalcı ve gelenekçi düşünce yapılarının *eril tahakkümü* ve *simgesel şiddeti* içerdiği öngörüsüyle, Blanca de los Ríos, Espina ve Formica'nın yapıtlarındaki muhafazakâr otobiyografik unsurlar ile yenilikçi, eşitlikçi ve özgürlükçü karakter ve olayların oluşturduğu zıtlığın yansıması tezimizin temelini teşkil edecektir. Ele alınan yazarların dilimize çevrilmemiş yapıtlarının incelenmesiyle; *eril tahakküm* çatısı altındaki toplumsal cinsiyet rolleri ile *simgesel şiddet* unsurlarını tespit etmek, Bourdieu'nün dediği gibi yazarların kendi zihinsel yapılarını değerlendirmek, böylece muhafazakâr siyasi görüşlerinin etkisiyle yazarların ataerkil düzenin, *eril tahakkümün* ve *simgesel şiddetin* yeniden üretimine katkı sağlayıp sağlamadıklarının ortaya konulması hedeflenmiştir.

1. XX. YÜZYIL İSPANYASINA GENEL BAKIŞ

1.1. Siyasi Gelişmeler: Monarşi, Cumhuriyet, İç Savaş ve Diktatörlük

XIX. yüzyıl, İspanya için hem iç hem dış siyaset açısından hayli karışık bir dönem olarak tanımlanabilir. Yüzyıllar boyu güçlü bir monarşik yapıya sahip olan ve Kraliyet geleneğini sürdüren ülkenin idari ve toplumsal yapısı XIX. yüzyılın ikinci yarısında köklü değişikliklere uğramıştır. Bu değişiklikler sadece ülkenin yönetim biçiminde yaşanmamış, halkını da derinden etkilemiş ve ona bazı bedeller ödetmiştir.

1868 yılında Kraliçe II. Isabel bir *pronunciamiento*¹ ile ordu tarafından tahttan indirilmiş, sonrasında ise ülke, İtalyan Prens Amadeo de Savoy'un himayesinde, yedi yıllık liberal bir monarşi deneyimlemiştir. Devamında yaşanan taht kavgalarına son vermek üzere, tahtta bir kralın olmadığı dönemde, 11 Şubat 1873 günü federal bir cumhuriyet ilan edilmiştir. Daha sonra I. Cumhuriyet adını alacak olan bu yönetim ile İspanya'da Restorasyon adı verilen yeni bir dönem başlamıştır. Meclis'te yer alan Muhafazakâr Parti ve Liberal Parti'nin her ikisi için de bu dönemde öncelik, iç karışıklıklara son verilmesi ve ülkenin kalkınmasına ilişkin yapılacak yenilik çalışmaları olmuştur. Ancak ülkede, bilhassa işçilerin hak arayışı ve maruz kaldığı eşitsizlikler nedeniyle ayaklanmalar hala sürmekte, toplumsal huzur bir türlü sağlanamamaktadır. Endülüs Bölgesi sık sık tarım işçilerinin ayaklanmalarına sahne olurken, Katalunya'da federal cumhuriyet yanlılarının isyanları dikkat çekmektedir. Dört farklı cumhurbaşkanının görev yaptığı bu kısa ömürlü Cumhuriyet yönetsel ve toplumsal

¹ *Askeri ayaklanma* anlamına gelen bu sözcük olarak ilk kez, 3 Ocak 1820'de Binbaşı Rafael de Riego tarafından, askerlerinin ayaklanmalarını istediği konuşmasında kullanılmıştır. XIX. yüzyıl İspanya tarihinde defalarca karşılaşılan bu durum, sert veya teşvik edici ifadelerden ya da hükümetin politikasını etkilemek isteyen generallerin gözdağı vermeye yönelik imalı ve dolaylı açıklamalardan ibaret olabildiği gibi, fiziksel güç ile birlikte de kullanılabilmekteydi. Silahlı *pronunciamiento*'lar ise ordunun bir bölümünün, hükümetin otoritesini sarsmaya yönelik kendi bölgesinde isyan hareketleri başlattığı ve diğer askeri birliklerin de kendilerine katılmasını ümit ettiği ayaklanmalardır. (Salman, 2003: 15)

sorunlara çözüm olamayarak, yine bir *pronunciamiento* ile son bulmuştur; 1874 yılında General Arsenio Martínez-Campos y Antón'un komutasındaki ordu Valensiya'da yönetime el koyarak Cumhuriyet idaresine son verdiğini ve Borbon Hanedanı'nın veliahtı XII. Alfonso'nun tahta çıktığını ilan etmiştir.

İspanya, Sanayi Devrimi'ni diğer Avrupa ülkelerine göre hayli geriden takip etmiştir. Gerek dönemin ulaşım koşullarının yetersiz olması, gerek sömürge topraklarının yitirilmesi nedeniyle İber Yarımadası'na giren hammaddenin azalması yüzünden İspanyol sanayisinin oluşumu Bask Bölgesi ve Katalunya ile sınırlı kalmıştır. Gelişmiş limanları ve zengin aristokrat sınıfı ile uzun yıllar endüstriyel ve ekonomik açıdan avantaj sahibi olan bu bölgeler, merkezi yönetimden elde edemedikleri sermayeyi kendileri kazanmakta, ülke genelinin yoksun olduğu ekonomik gücü, istihdamı ve yatırım imkanlarını kendi kendilerine sağlamaktadırlar.

XII. Alfonso döneminde, mutlak monarşinin Kilise ile yakın ilişkisi yeniden tesis edilmiş, yıkılan federal nitelikli I. Cumhuriyet sonrasında tekrar merkeziyetçilik esas alınmıştır. Bölgesel yönetimlerin önüne geçilmeye çalışılarak, özellikle Bask Bölgesi'ndeki yerel kanunların tanınmayacağı duyurulmuştur. Ülkenin sayılı fabrikalarının bulunduğu ve Avrupa'daki sanayileşmeye Katalunya ile birlikte ayak uydurmuş olan Bask Bölgesi için, merkezi yönetim birtakım ekonomik ayrıcalıklar tanıma zorunluluğuyla karşı karşıya kalmıştır. Merkezi hükümet Bask Bölgesi'ndeki sanayileşme hızına yetişememekte, bölgenin gelişen ekonomisinin masraflarını karşılayamamaktadır; alt yapı ve yatırım çalışmalarına ayrılması gereken bütçe için 1876 yılında *ekonomik ayrıcalık* (concierto económico) adıyla bir sistem oluşturulmuş ve Bask burjuvazisi Kastilya'daki hükümetin topladığı vergiden pay almaya başlamıştır. Bu gelişme sayesinde Bask sanayisinin gelişmesi ve göç alan bir bölge haline gelmesi, ülke içinde eşitsizliğin neden olduğu kargaşanın göstergelerinden biridir. İspanya'nın yüzyıllar

boyu siyasi ve toplumsal merkezi olan Kastilya Bölgesi ile yapısal farklılıklar ve dolayısıyla fikir ayrılıkları yaşayan bir diğer bölge de Katalunya'dır. Tekstilin o dönemde dikkat çekici biçimde geliştiği, tıpkı Bask Bölgesi gibi sanayi ve ekonomik gelişmelerle birlikte kendi burjuvazi sınıfını yaratan Katalunya, “Yarımada'nın merkezindekilerden farklı olarak, ülkenin siyasi sorunlarına duygusal değil faydacı bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır” (Vicens Vives, 1970: 144). Katalanlar çözümün özerk bir idari sistem kurmaktan geçtiğini, bu şekilde hem ekonomik hem sosyal olarak daha fazla gelişme sağlayacaklarını düşünmektedirler.

Uzun vadede monarşinin feshini destekleyen Cumhuriyet yanlıları, kısa vadede monarşi yönetiminin Anayasasına bağlılıklarını göstererek toplumun orta sınıfı ile işçi sınıfının desteğini almaya çalışmışlardır. Bu doğrultuda I. Cumhuriyet'in yıkılmasından sonra hem Muhafazakâr Parti hem Liberal Parti, yenilik yanlısı çalışmalarını sürdürmüşler; Muhafazakâr Parti'nin önderi Antonio Cánovas del Castillo 1876 Anayasası'nı oluşturmuştur ve 30 Haziran 1876 tarihinde yürürlüğe girerek mevcut sistemin adını koyan bu Anayasa, idari yetkileri kral ve meclis arasında paylaşmaktadır. Bununla birlikte 1881 yılında *turno pacífico* adı verilen dönüşümlü iktidar sistemi uygulanmaya başlanmış, Cánovas del Castillo ve Práxedes Mateo Sagasta'nın önderlik ettiği Muhafazakârlar ve Liberaller olarak iki parti, Restorasyon dönemi boyunca dönüşümlü olarak iktidarda kalmışlardır. O dönemde İtalya ve Portekiz gibi başka Güney Avrupa ülkelerinde de görülen (Casanova, 2012: 11) bu sistemde *caciquismo*² uygulaması söz konusu olduğundan, himayecilik ve kayırma kaçınılmaz bir hal almış ve toplumsal dengesizlikleri pekiştirmiştir.

² Sömürgecilik dönemindeki Kızılderili yerel yöneticilere göndermede bulunan *cacique* sözcüğünden türetilmiş bir sözcüktür. XIX. yüzyılda ve I. Cumhuriyet'e kadar, *cacique* denilen yerel toprak ağalarının seçimlerde yönlendirme yaptığı ve yandaşlarına çıkar sağladığı toplumsal ve siyasal denetim sistemini ifade eder.

Liderlik süreci, bir suikasta kurban gittiğinden ötürü yarıda kalan Cánovas del Castillo'nun toplumu doğrudan hedef alan çabalarını, Restorasyon döneminde eğitim alanında yapılan yeniliklerde de izlemek mümkündür. Yüzyıllar boyu İspanya'nın eğitim ve öğretim hayatına egemen olan Katolik Kilise'ye karşı laik eğitim sisteminin başlangıcını, 29 Ekim 1876 tarihinde *Özgür Öğretim Kurumu*'nun (Institución Libre de Enseñanza) kurulması teşkil etmiştir. Alman düşünür Christian Friedrich Krause'nin fikirlerinden³ etkilenen Julián Sanz del Río'nun öğrencilerinden Francisco Giner de los Ríos ile dönemin yüksek öğrenim sistemine karşı duran diğer bazı öğretim üyelerinin kurduğu *Özgür Öğretim Kurumu*, İspanya'da devlete ve kiliseye bağlı olmayan ilk eğitim kurumudur. XX. yüzyılın ilk yıllarındaysa *Bilimsel Çalışmaları ve Araştırmaları Genişletme Komitesi* (Junta para Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas) ile *Tarih Çalışmaları Merkezi* (Centro de Estudios Históricos) kurulmuş, yanı sıra kadın ve erkek öğrenciler için yurtlar açılmıştır. Şüphesiz bu çalışmalar ve yenilikler sosyoekonomik durumu elverişli olan toplumsal sınıfa hitap etmekte, eğitimde fırsat eşitliğinden söz edilememektedir.

1885-1890 yılları arasında iktidarda olan Liberal Parti ve lideri Sagasta, dönüşümlü iktidar sistemi sırasında iktidarda oldukları bir önceki dönemden kalan yenilik çalışmalarını sürdürmüştür. İfade ve basın özgürlüğünün temin edilmesi ve tüm İspanyol erkeklere oy hakkı tanınmasının yanı sıra, 1887 yılında yürürlüğe giren *Dernekler Kanunu* (Ley de Asociaciones) ile işçilerin sendikalaşma hakkı yasal hale gelmiştir.

³ Krause'nin liberal fikirleri ile XIX. yüzyılın ortalarında Heidelberg Üniversitesi'nde tanışan Profesör Julián Sanz del Río, Krause'nin görüşlerini İspanya'ya taşımış, çağın önde gelen İspanyol aydınlarını ve yazarlarını etkileyerek yeni bir düşünce ortamı yaratılmasını sağlamıştır. Krause'nin İspanya'da kendi ülkesinden daha fazla tutulmasının nedeni, belli dinsel inanışları akılcılığın temel ilkeleriyle bağdaştırmaya olanak sağlaması, çelişkileri uzlaştıran bir birleşimciliğe elverişli olmasıdır. Eğitim ve öğretimde kalıcı ve parlak sonuçlar, ilk ciddi laik öğretim girişimi yine bu çevrelerden çıkmıştır. Ne var ki Restorasyon dönemiyle birlikte, Katolik ilkelerine uygun eğitim sistemine geri dönmüştür. (Gasset, 1998: 11)

Bütün bu çağdaş girişimlere karşın günlük bazda karmaşa ve istikrarsızlıkların sürdüğü bir dönem olan I. Cumhuriyet'in sonlanması ile İspanyol halkının büyük çoğunluğu monarşiye daha fazla güven duymaya başlamıştır.

İşçi sınıfının kalabalıklaşması ve siyasi gelişmelerin olumsuz seyri sonucunda iki partili sisteme gelen ilk sistemli tepkiler olarak siyasi partilerin kurulması işaret edilebilir. 1879 yılında kurulan *İspanyol Sosyalist İşçi Partisi* (Partido Socialista Obrero Español - PSOE) sınıf ayrımına, özel mülkiyete ve siyasetin işçi sınıfının elinde olmasına dair amaçlarını ilk günden beri açıkça ifade etmiştir. 1888 yılında ise Barselona'da *Genel İşçi Birliği* (Unión General de Trabajadores - UGT) adıyla sosyalist bir işçi partisi kurulmuş ve amacının kapitalist sermaye karşısında işçi emeğini korumak olduğunu duyurmuştur.

1898 yılında A.B.D.'nin İspanya'yı Küba'dan çekilmeye zorlaması, ardından İspanya'nın A.B.D.'ye karşı savaş ilan etmesiyle başlayan süreci İspanya'nın ateşkes talebi takip etmiştir. İspanyol ordusunun Filipinler'de Manila Körfezi'nde ve Küba'da Santiago Körfezi'ndeki filolarının A.B.D. filoları tarafından imha edilmesi karşısında İspanya, bu bozgun sonrasında Porto Riko ve Guam'daki topraklarını da masa başında yitirmiştir. 10 Ağustos 1898'de imzalanan Paris Antlaşması ile İspanya son deniz aşırı sömürgelerini de kaybetmiştir; buna göre İspanya, Küba üzerindeki bütün haklarından vazgeçmiş, Guam ve Porto Riko'yu A.B.D.'ye bırakmış, Filipinler üzerindeki egemenlik haklarını 20 milyon A.B.D. doları karşılığında A.B.D.'ye devretmiştir. (Espadas Burgos, 2000: 840) 1898 *Felaketi* (Desastre del 98) olarak anılan bu durum İspanya'yı İber Yarımadası'na adeta hapsedmiş, büyük güç konumundan sıradan bir ülke statüsüne düşürmüştür. Avrupa tarihinde ilk deniz aşırı sömürge imparatorluğunun kurucusu olan İspanya artık en büyük övünç kaynağını yitirmektedir. Söz konusu kayıpların ardından ülkede ayrılıkçı bir eğilim egemen olmuştur. İspanyol edebiyatında “98 Kuşağı” olarak yer alan ve Pío Baroja, Azorín, Ramiro de Maeztu, Miguel de Unamuno'nun da aralarında

yer aldığı bir grup aydın, İspanya'nın eski aydınlık günlerine kavuşması için çözümün ülkenin tarihinde, geleneklerinde, geçmişinde aranması gerektiğine inanırken, diğer grup kurtuluşun yenilikçilikten, diğer Avrupa ülkelerinin izlediği sanayileşme yolunu izlemekten ve modernleşme çizgisini takip etmekten geçtiğini savunmaktadır. Ülkenin kurtuluşuna ve belki de yeniden kuruluşuna dair bu görüş ayrılıkları, aydınlardan toplumun alt tabakalarına kadar ayrılıkçı yaklaşımlara yol açmıştır. Bu doğrultuda XX. yüzyıl başlangıcında ülkenin içinde bulunduğu karmaşık durum, anarşinin güçlenmesine ve ulusal bir hareket haline gelmesine neden olmuştur.

Yarımada'da istikrar arayışıyla beraber on yıllar boyu süren işçi sınıfının hak arayışına da değinmek yerinde olacaktır. 1880'li yılların sonuna kadar şehir, kasaba ve köylerdeki esnaftan fabrika ve tarım işçilerine kadar geniş bir yelpazesi olan işçi birlikleri XIX. yüzyıl boyunca yerel nitelikte varlıklarını sürdürmüşken, *Dernekler Kanunu* çerçevesinde Madrid'de kurulan ve 1900-1907 yılları arasında varlık gösteren *İspanya Bölgesi Direniş Birlikleri Federasyonu* (Federación de Sociedades de Resistencia de la Región Española - FSORE) geleneksel işçi birliklerini bir araya getiren ve ulusal ölçekte hedefler edinen ilk hareket olmuştur. (Esenwein, 1989: 210) 1907 yılında Barselona'da, anarkosendikalist⁴ yapıda olan *İşçi Birliği* (Solidaridad Obrera) kurulmuştur. Bu iki kuruluşun 1910 yılında bir araya gelmesiyle de, ilerleyen yıllarda ülkeyi önemli düzeyde etkileyecek hareketlerin mimarlarından biri haline gelecek olan *Ulusal İşçi Konfederasyonu* (Confederación Nacional del Trabajo - CNT) kurulmuştur. Başlangıçta sadece sendikacılığın güçlendiği gözlemlenen bu süreçte, hem iç hem dış siyasetin iyi yönetilememesinden ötürü yaşanan olumsuz gelişmeler, toplumun bakışını da olumsuz

⁴ Anarkosendikalizm, kapitalist düzende çalışan işçiler için önce ekonomik, sonra da toplumsal olarak kontrolü ele almayı hedefleyen ve yöntem olarak da sendikacılığı ve devrimci işçi birliğini temel alan bir anarşizm teorisidir.

yönde etkilemiştir. 1884 yılında yapılan genel seçimler sonrasında hükümet baskıcı tavrını arttırmıştır. İşçi ve sendika ayaklanmalarını ve eylemlerini bastırmak amacıyla katı güvenlik uygulamalarına başvurulmuş, bombalama ve suikast eylemleri ve neticesindeki polis baskısı, toplumun huzuruna iyiden iyiye zarar vermiştir. Anarkosendikalizmin güçlenmesi, siyasi olduğu kadar toplumsal birçok olumsuz sonucu da beraberinde getirmiştir.⁵

1902 yılında 17 yaşını dolduran XIII. Alfonso, 1876 Anayasası'nın öngördüğü şekilde yemin ederek İspanya tahtına çıkmış, Kilise ve ordunun XIX. yüzyıldan kalan baskısı ile Fas sorunu, Katalan milliyetçiliği ve örgütlü işçi hareketinin büyümesi gibi sorunlarla XX. yüzyıla başlangıç yapmıştır.

1901 yılında Katalunya'da kurulan *Lliga Regionalista* adlı Katalan milliyetçisi siyasi partinin 1905 yılındaki yerel seçimlerde başarı elde etmesi ve İspanyol ordusunun bunu federalizme giden yolun başlangıcı olarak görmesiyle başlayan gerginlik, Katalan basınında askerleri aşağılayan karikatürler yayımlaması, ardından bazı yayınevlerinin kundaklanması ile devam etmiştir. Merkezi hükümetin bu konudaki girişimlerini, tedbirlerini ve eylemlerini yetersiz bulan İspanyol ordusunun tatmin olması için 1906 yılında *Yargılama Yetkisi Kanunu* (Ley de jurisdicciones) çıkarılır. Buna göre, orduya karşı işlenen her türlü suç vatana karşı işlenmiş sayılacaktır ve buna göre cezalandırılacaktır. (Carr, 1998: 98) Aynı yıl İspanyol toplumunun monarşiye yaklaşımına dair önemli göstergelerden biri olan bir başka olay da XIII. Alfonso'ya yapılan bombalı suikast girişimi olmuştur. XIII. Alfonso ile Kraliçe Victoria Eugenia'nın düğünü sırasında yaşanan olayda Kral yara almadan kurtulurken geride 24 ölü ve yüzlerce yaralı kalmıştır. (Şenyıldız, 2016: 86)

⁵ Özellikle Barselona sadece anarşistlerin bireysel terör eylemleri nedeniyle değil; silahlı otoyol, dükkan, banka, postane soygunları vb. ile de "Katalanların Chicagosu" unvanını almıştır. (Ealham, 1995: 133).

1909 yılı İspanya tarihi açısından son derece önemli gelişmelerin yaşandığı bir yıl olmuştur. Amerika'daki toprak kayıplarının ardından Avrupa ülkeleri arasındaki sömürge yarışının hala sürdüğünü fark eden İspanya, gözlerini Afrika'ya çevirmiş ve kendine en yakın yer olan Fas'ı hedef almıştır. 1904 yılında İngiltere ve Fransa arasında imzalanan anlaşmaya göre Akdeniz kıyıları dışındaki bölümü Fransa, Akdeniz sahilleri ise İspanya denetimine bırakılan Fas Sultanlığı'na, İspanyol hükümeti 9 Haziran 1909 günü savaş açtığını ilan etmiştir. Bu karar, sivil toplum ile savaş yanlısı ordunun arasının daha da açılmasına ve yaşanan fikir ayrılığıyla bölgesel milliyetçiliklerin güçlenmesine neden olmuştur. Savaş ilanının ardından işçi birlikleri "*düşmanın Fas halkı değil, İspanya hükümeti olduğu*"na (Andrés-Gallego, 1988: 90) ilişkin tepkilerini, İspanyol ordusunun aldığı ağır yenilgi takip edince, anarşistler ve cumhuriyet yanlıları genel grev çağrısında bulunmuşlardır. Silahlı devrimci güçlerin sözde bir *Barselona İşçi Cumhuriyeti* ilan etmesi, Barselona ve Aragon'da resmi binaları ve kiliseleri ateşe vermesinden sonra hükümet olağanüstü hal ilan etmiştir. Halkın polis ve asker ile çatışması günlerce sürmüş, anarşist pedagog Francisco Ferrer'in göstermelik bir mahkeme ile yargılandıktan sonra olayların suçlusu ilan edilerek kurşuna dizilmesiyle olaylar son bulmuştur. *Trajik Hafta* (Semana Trágica) adıyla anılan bu bir hafta boyunca yaşananlar, Maura Hükümeti'nin sonunu getirmiştir. Sonrasında Kral XIII. Alfonso'nun başbakanlığa atadığı ancak yine bir suikast kurbanı olan José Canalejas döneminde ise, 1910 yılında *Kilit Yasası* (Ley del candado) çıkarılarak dini tarikatların kurulmasını yasaklanmış ve askerlik hizmeti zorunlu kılınmıştır.

İspanya hükümetinin tarafsız kaldığı Birinci Dünya Savaşı sırasında İspanyol toplumunun bu savaş karşısında tepkisiz kaldığı söylenemez; toplum içerisinde genel olarak liberaller, aydınlar ve ticaretle uğraşanlar İtilaf Devletleri'ni desteklerken, milliyetçiler ve ordu sempatizanları İttifak Devletleri'ne yakınlık duymaktalardı. Ancak

şüphesiz İspanya'da toplumun tüm kesimleri için savaşın en önemli sonucu ekonomiye olan etkisi olmuştur. Özellikle 1915 yılından sonra karaborsa ve kaçakçılığın yaygınlaşmasıyla İspanya, savaşan ülkeler için neredeyse tedarikçi ülke haline gelmiştir. Savaştan kaçan Avrupa nüfusunun da Yarımada'ya göç etmesi sonucunda ülkede işsizlik ve enflasyonda artış görülmüştür. (Díaz Montero, 2005: 355) Karaborsa ile zenginleşen bir sınıf doğmaktayken, gelir dağılımındaki dengesizliğin büyümesi toplumsal krizin derinleşmesine neden olmuştur.

1917 Rus Devrimi İspanya'yı da hareketlendirmiş, grev ve direnişlerden ordu içinde sendikalaşmaya, toprak işgallerinden silahlı eylemlere kadar birçok farklı gelişme yaşanmıştır. Özellikle orduda subaylar arasında kurulan *Savunma Teşkilatı* (Juntas de Defensa) siyasi bunalıma yol açmıştır. Ordudaki rüşvet ve yolsuzluklara son verilmesini ve iç düzenlemelerinin yeniden değerlendirilmeye alınmasını amaçlayan bu sendikaları Cumhuriyet yanlıları ve sanayici iş adamları da desteklemektelerdi. Ağustos 1917'de başlayan ve CNT tarafından da desteklenen büyük grev birkaç gün içinde ayaklanmalara ve çatışmalara yol açmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın etkilerinin sürdüğü ve halen grevlerin, sokak çatışmalarının yaşandığı bu dönemde ülkenin tarihinde yerini alan bir başka olay da *Annual Felaketi* (Desastre de Annual) olmuştur. 1912 yılından itibaren kendi denetimi altındaki Fas topraklarına egemen olmaya çalışan fakat başarılı olamayan İspanyol ordusu 1921 yılında Fas birliklerine karşı Annual bölgesindeki çarpışmada ağır kayıplar vermiştir.⁶ Durum iç kamuoyuna "*bağımsızlık yanlısı küçük çetelerin protestoları*" olarak aktarılırken (D. Phillips, 2016: 318) Fas mücadelesinin bu şekilde sonuçlanması ülkede

⁶ İspanya'nın Fas topraklarında varlığını sürdürmek için son şansı olan ve Francisco Franco'nun komutan olarak görev yaptığı Melilla Savaşı (Rif Savaşı) sırasında, İspanya'nın kimyasal silah kullanımını yasaklayan Cenevre Protokolü'nü imzalamış olduğu halde Faslı savaşçıların direnişini kırmak için kimyasal silah kullandığı iddia edilmektedir. (Balfour, 2002: 130)

olumsuz etki yaratmış, Kral'a ve askerlere karşı tepkiler artmıştır. Yenilgiyle ilgili açılan soruşturmada ordunun ve Kral'ın sorumlu olduğuna karar verilmesiyle (Díaz-Plaja, 1971: 428), İspanyol yönetimi ve ordusu büyük ölçüde yıpranmıştır. Bu gelişmelere Kuzey Fas'ta İspanya'dan bağımsızlığını ilan ederek Rif Cumhuriyeti'nin kurulduğu haberleri eklenince monarşi ve orduya yönelik eleştiriler doruk noktasına ulaşmış, ülke yönetiminin içinden çıkılmaz bir durum almış ve 1923 yılında Katalunya Ordu Komutanı General Miguel Primo de Rivera'nın komutasında bir darbe gerçekleştirmiştir. Ayaklanmaları bastıran, bahanesi ülkede barışı sağlamak ve demokrasiyi korumak olan askeri darbenin esas nedeni orduya yönelen muhalefeti önlemek ve monarşinin giderek azalan itibarını geri kazanmasını sağlamaktır. Darbe sonrasında Kral XIII. Alfonso'nun desteğiyle hükümetin istifası istenmiş, İspanya askerlerden oluşan bir komitenin yönetimi altına girmiş, Liberaller ve Muhafazakârlar'ın siyasi partileri kapatılarak monarşi yeniden Yarımada'da egemen yönetim biçimi haline gelmiştir.

Ülkede sıkıyönetim ilan edilip Anayasa ve Meclis askıya alındıktan sonra *Askeri İdare* (Directorio Militar) adlı bir yönetim oluşturulmuştur. Yerel yönetimlerin yetkilerini genişleten yeni bir yasa çıkartılmış, atanan valilerin sorumluluklarını arttırarak bölgesel milliyetçilik hareketleri kısıtlanmaya çalışılmıştır; özellikle Katalunya için önlemler alınmış, Katalan Marşı'nın söylenmesi, Katalan dilinin konuşulması yasaklanmıştır. (Andrés-Gallego, 1982: 47)

İki yıllık bir askeri yönetim sonrasında Primo de Rivera sözde sivil yönetime eğilerek *Vatanseverler Birliği*'ni (Unión Patriótica) kurmuş, “milliyetçi-vatansever” tanımı altında toplanan ve asker, muhafazakâr ve Katoliklerden oluşan destekçilerini bir araya getirmiştir. İspanyol milliyetçiliğini sadece siyasi olarak değil toplumsal olarak da birçok yönden kuvvetlendiren Rivera, hayranı olduğu Mussolini'nin, Fransa ve İngiltere'ye karşı müttefik arayışı içinde olmasının da etkisiyle takdirini kazanmıştır.

1929 yılında A.B.D.'de borsa çöküşünün başlattığı ve hızla tüm dünyaya yayılan ekonomik kriz İspanya'yı da etkisi altına almıştır. Yeniden başlayan grevlerin de etkisiyle, yedi yıl süren diktatörlük dönemi 1930 yılında Primo de Rivera'nın istifasıyla son bulmuştur.

XIII. Alfonso 1931 yılında General Berenguer'i görevden alarak yerine Amiral Juan Bautista Aznar'ı getirmiş, bu yeni hükümetin ilk işi aynı yıl yerel seçimleri yapmak olmuştur. Bu seçimlerle, İspanyol halkının artık monarşi istemediği açıkça ortaya konulmuştur; 50 eyaletin 41'inde seçimin mutlak galibi Cumhuriyetçiler olmuştur. (Andrés-Gallego, 1982: 566) Bu zaferden iki gün sonra, Kral XIII. Alfonso tahttan indirilmiş ve 14 Nisan 1931 günü II. Cumhuriyet ilan edilmiştir. Kurulan geçici hükümet karmaşık yapıdadır; içinde Liberaller, Milliyetçiler, sol ve sağ eğilimli partiler ve PSOE'den meclis üyeleri olmakla beraber şüphesiz bunların tamamı Cumhuriyeti ve reform hareketlerini destekleyen siyasetçilerdir.

Geçici hükümet, I. Cumhuriyet ve sonrasında yaşananlardan ders çıkararak, öncelikle tarım işçilerinin çalışma koşullarına ilişkin bir tarım reformu, ardından da fabrika işçilerinin çalışma saatlerini düzenleyen bir çalışma reformu kabul etmiştir.

Aynı dönemde Katalunya Bölgesi'nde öğrenci ve sosyalist hareketler protestolarını sürdürmekte, II. Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte I. Cumhuriyet'te olduğu gibi federal bir yapı talep etmekteydiler. Geçici hükümet bunun için de bir formül oluşturarak, *Katalunya Otonom Bölgesi Yerel Anayasası*'nın (Estatuto Provisional de Autonomía de Cataluña) yürürlüğe konulmasını ve bu minvalde Katalunya yerel yönetiminin (*Generalitat*) kurulmasını sağlamıştır.

II. Cumhuriyet sürecinde toprak sahiplerini, işverenleri, din adamlarını ve ordunun büyük bir kısmını güçten düştüğünden dolayı toplumun bu kesimleri bu yönetimden memnun olmamışlardır. Cumhuriyet karşıtı bu muhafazakâr gruplar genel

seçimlere tek kuvvet olarak girmek amacıyla *Ulusal Hareket* (Acci3n Nacional) adlı yeni bir siyasi parti kurmuşlardır. “*Din, Aile, D3zen, İş ve M3lkiyet*” (Religi3n, Familia, Orden, Trabajo y Propiedad) söylemiyle yola çıkan bu parti Cumhuriyet'in zarar verdiğini iddia ettiği ulusal değerlere dayanmakta, bir 3nceki y3zyıldaki toplumsal d3zenin bu unsurlarla geri getirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ne var ki din adamlarının Cumhuriyet karşıtı tutumu, bir s3re sonra Cumhuriyet destekçilerinin sert tepkileriyle karşı karşıya kalmıştır.

Yaşanan kargaşaya karşın Temmuz 1931'de yapılan genel seçimlerde Cumhuriyetçiler oy çokluğunu elde etmiş, cumhuriyetçi-sosyalist bir koalisyon h3k3meti kurulmuştur. 1931 Anayasası ile g3ler ayrılığı ilkesi belirgin biçimde benimsenmiş, laiklik vurgusuyla devletin bir dini olmadığı ve 3zerk devletlerin kurulabileceği açıkça belirtilmiş, kadınlara ilk defa seçme hakkı tanınmiş, evlenme, boşanma ve ocuk hakları ile miras konuları dini kurallardan bağımsız olarak d3zenlenmiştir. (Araujo; Ruiz Robledo, 2021: 11) Bu d3nemde, tarım yapılan b3lgelerde toprak sahibinin tasarrufunda olan atıl toprakların işlenmesi ve bunların m3lkiyet hakkı konusunda işçilere 3ncelik verilmesini 3ng3ren *Tarım Reformu Esasları Kanunu* (Ley de Bases para la Reforma Agraria) ile fabrika işçilerine toplu s3zleşme hakkı tanıyan *İş S3zleşmeleri Kanunu* (Ley de Contratos de Trabajo) ıkartılmıştır. Tarım ve sanayi işçilerinin lehine olan yeni d3zenlemeler burjuva sınıfı tarafından tepkiyle karşılanmıştır.

H3k3met b3t3n bu gelişmelerle birlikte, Primo de Rivera d3neminden devraldığı borçların altından kalkmaya ve Fas sorunu ile iyiden iyiye zarar g3ren orduya ayrılan b3tenin y3k3n3 kaldırmaya çalışırken işçi sınıfı yapılan reformları yetersiz bulduğundan desteklememiştir. II. Cumhuriyet, vaat edilenlerin uygulamaya konulamaması ile suçlanmaktadır. H3k3met karşıtı tutumunu k3yl3 ve işçiler 3zerindeki baskıyı arttırarak g3stermeye çalışan toprak sahipleri ve işverenler y3z3nden tarım ve sanayi işçileri anarşist sendikalarla yakınlաmaya başlamıştır; End3l3s ve Extremadura b3lgelerindeki

köylüler ile Katalunya ve Asturias'taki maden işçilerinin komünist örgütlenmelere girmesi bunun en belirgin örneği olmuştur. Bu dönemde örgütlenen sağcı birliklerin en önemlileri ise 1931 yılında kurulan *Milliyetçi Sendikacı Savunma Birlikleri* (Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista Fascistas – JONS) ile 1932 yılında Primo de Rivera'nın oğlu José Primo de Rivera'nın öncülüğünde kurulan *İspanyol Falanji* (Falange Española) olmuştur.

Hükümetin istifasının ardından yapılan genel seçimler CEDA'nın önderliğinde sağ partilerin zaferi ile sonuçlanmıştır; cumhuriyetçi-sosyalist kanat gücünü yitirmiştir. Bu zaferle beraber grev ve isyan hareketlerini yeniden canlandıran CNT, Endülüs, Aragon ve La Rioja Bölgelerinde bir defa daha kanlı çatışmaların yaşanmasına neden olmuştur.

1933 yılında JONS ile İspanyol Falanji'nın birleşmesiyle meydana gelen faşist kanat, gittikçe sertleşen sokak eylemlerine önderlik etmekte, İspanyol milliyetçiliği radikal bir yapı haline gelmektedir.

1933-1935 yılları arasında iktidarda olan *Radikal Cumhuriyetçi Parti* (Partido Republicano Radical) ve önderi Alejandro Lerroux y García, Azaña Hükümeti dönemine ait reform ve kanunların iptali için çalışmaya başlamıştır. Kilise, toprak ağaları ve askerler Cumhuriyet karşısında adeta güçlerini birleştirmiş, özellikle eğitim, işçi hakları ve tarım arazilerine ilişkin düzenlemeleri ortadan kaldırmak için birlik olmuşlardır. İki kanat arasındaki en önemli anlaşmazlık konularından biri olan Özerklik Anayasası'na Meclis'te itiraz edilmesiyle birlikte, Generalitat 1934 yılında bir oylama yaparak Katalunya'nın bağımsızlığını ilan etmiştir.

İspanya'nın bahse konu bu dönemde karşı karşıya kaldığı çeşitli ikilemler dikkat çekmektedir. Büyük bir imparatorluk olmakla birlikte, elde ettiği onca zenginliğe karşın İber Yarımadası'nda daima büyük bir gelir eşitsizliği ve gelişemeyen bir ekonomi ve orta sınıf mevcuttur. Diğer Avrupa ülkelerine bu denli yakinken, İspanya yaşanan gelişmelere

ayak uydurmakla, geleneksel ve ulusal değerlerine bağlı kalmayı iki farklı seçenek olarak görmüştür. 1930'lu yıllara gelindiğindeyse İspanyol toplumu ve devlet yönetimi, bu kez de bir derin sağ-sol ayrımı yaşamaya başlamıştır. İlerleyen zamanlarda ülkenin her anlamda dengelerini alt üst edecek söz konusu siyasi görüş ayrılığı olarak şekillenen bu kutuplaşma yerini tam üç yıl süren bir iç savaşa bırakacaktır.

Özerklik konusunda ön planda olan tek bölge Katalunya değildir; sanayinin yanı sıra bankacılık gibi ülkenin başka yerlerinde gelişmemiş sektörleri sayesinde ekonomik gücünü sürdüren Bask Bölgesi, 1876 yılında kendisine tanınan ekonomik ayrıcalık sayesinde Kastilya'dan aldığı vergi payı ile yetinmemekte ve siyasi olarak da özerklik talep etmekteydi. Bu doğrultuda Vizcaya, Alava ve Guipuzcoa kentlerinde Kastilya'nın kontrolündeki yerel seçimlerden bağımsız olarak belediye seçimlerinin yapılmasını öngören bir tasarı, bölge meclisince kabul edilmiştir. Ancak merkezi hükümet söz konusu seçimlerin yasal olmadığını ilan etmiş ve Bilbao, Victoria ve San Sebastián'a askeri birlikler göndermiştir. Yaşanan kargaşa ve ayaklanmalar sonucunda seçim girişimi başarısızlıkla sonuçlanmış, CEDA ve Lerroux Hükümeti'nin Bask Bölgesi'nin özerkliğine sıcak bakmadığını anlayan Bask milliyetçileri, artık merkezi hükümet karşısında Katalan sol kanadının yanında yer almaya başlamıştır.

İki yeni Cumhuriyetçi partinin kurulmasıyla 1934 yılında İspanya'daki siyasi parti sayısı 16'yı bulmuştur. Meclis'te gittikçe güçlenen faşist partilerin yarattığı tehlike, Sovyet yanlısı sol partiler ile sosyalist ve federal cumhuriyetçi partilerin yakınlaşmasına sebep olmuştur. Yönetim kademesinde yaşanan siyasi çekişmelere elbette İspanyol toplumu tepkisiz kalmamıştır. UGT'nin başlattığı ve silahlı işçi birliklerinin yaygınlaştığı genel grev daha önce yaşanmadığı kadar büyük bir etki oluşturmuştur. Çatışma, yağma, kundaklama ile resmi binalara yapılan saldırılar bir kez daha işçiler ile polis ve askeri karşı karşıya getirmiştir. Bu sırada birçok komutan gibi General Francisco Franco da

olayların kontrol altına alınması için hükümet tarafından göreve çağrılan askerler arasında yer almış, Oviedo'da görevlendirilmiştir. (Avilés Farré, 2002: 363)

Tarihe Asturias Madenci Ayaklanması ya da 1934 Ekim Devrimi olarak geçen olaylar ancak dört ay sonra, 1934 yılının Ekim ayında son bulmuştur. Geride kalanlarsa neredeyse yerle bir olmuş Oviedo kenti, 1400'e yakın ölü ve 3000 kadar yaralı olmuştur.

Tansiyonun hayli yüksek olduğu bu birkaç ayın ardından, Lerroux Hükümeti artık kendini tamamen Cumhuriyet döneminde yapılan reformları tersine çevirmeye adanmıştır. Bir önceki hükümet döneminde toprak edindirilen tarım işçileri, CEDA'nın da desteğiyle, toprakları ellerinden alınarak başka arazilere sürülmüş, toprak ağaları yeniden güçlendirilmeye çalışılmıştır. Bu sırada Meclis'te cumhuriyet karşıtı aşırı sağcı gruplar *Milli Blok* (Bloque Nacional) adıyla bir koalisyon oluşturmuşlardır.

CEDA bu dönemde toplumdaki huzursuzluk ve Meclis'teki cumhuriyet karşıtı milliyetçi baskıyı hesaba katarak bir askeri darbe ihtimaline karşılık dönemin önde gelen generallerinden Manuel Goded, Emilio Mola, Joaquín Fanjul ve Franco gibi isimlerin Savaş Bakanlığı'nda görevlendirilmelerini sağlamıştır. (Beevor, 2006: 276) Bu gelişmelerden rahatsız olan Cumhuriyetçi grup ise eski Başbakan Azaña önderliğinde gösteriler düzenlemeye başlamıştır. Her görüşten siyasetçi ve toplumun hemen tüm kesimlerinin hemfikir olduğu husus, artık bir genel seçimin yapılması gerektiğidir. Seçim tarihinden bir ay önce, *Milli Blok* karşısında birlik olmak isteyen cumhuriyetçi, sosyalist ve komünist birkaç parti ile bazı sendikalar, seçime *Halk Cephesi* (Frente Popular)⁷ çatısı altında gireceklerini açıklamışlardır.

⁷ Evvelce ittifak kurmaya yanaşmayan Sosyalist Parti ile Komünist Parti'yi ilk bir araya getiren bu uzlaş, temelini İspanya'nın karşı karşıya kaldığı faşizm tehlikesinden almış, sonrasında İç Savaş'ın başat iki unsurundan birini teşkil etmiştir.

1936 yılının Şubat ayında gerçekleştirilen genel seçimlere giren siyasi parti sayısı 16 olsa da temel olarak seçim aslında köktenci iki kanat arasında gerçekleşmiş ve sonucunda *Halk Cephesi* 286, CEDA'nın desteklediği *Milli Blok* ise Meclis'te 132 sandalye elde etmiştir. Seçim sonuçları sonrasında hükümetin kurulmasıyla memnuniyetsizliği artan sağ kanat, darbe hazırlıklarına girişmiştir. Bu arada sol kanadın işçi sınıfı da daha etkin ve kökten sonuçlar elde etmek istemekte ve eylemlerini git gide sertleştirmektedir. Özellikle Madrid'de sağ ve sol görüşlü öğrenci grupları arasında yaşanan çatışmalar, Meclis'te *Milli Blok* ve *Halk Cephesi* arasında sert tartışmalara yol açmıştır. *Halk Cephesi* Hükümeti, İspanya sokaklarında egemen olan kargaşayı sonlandıramamakla suçlanmaktadır.

Askeri kanat artık çözümü kendi ellerinde görmektedir; ordu içindeki isyan hareketleri büyümektedir. Nisan ayında General Mola'nın önderlik ettiği ancak başarısızlıkla sonuçlanan bir darbe girişimi yaşanmıştır ve sonucunda General Mola Pamplona'ya sürgüne gönderilmiştir. Genel seçimlerin ardından Kanarya Adaları'na vali olarak atanarak merkezden uzaklaştırılmaya çalışılan General Franco, Portekiz'de sürgünde olan General Sanjurjo'nun ölümüyle, isyancı ve milliyetçi İspanyol ordusunun gayriresmî önderi haline gelmiştir.

İç savaşın kıvılcımını yakan olay 12 Temmuz günü yaşanmıştır. *Antifaşist Cumhuriyetçi Askerler Birliği* (Unión Militar Republicana Antifascista - UMRA) üyesi bir teğmenin öldürülmesinin ertesi günü misilleme olarak monarşist siyasetçi José Calvo Sotelo öldürülmüştür. Bu silsilenin yol açtığı kargaşaya müdahale edemeyen hükümet karşısında, Kuzey Afrika'da yer alan Tetuán ve Ceuta kentlerinde ordu olaylara el koyduğunu ilan etmiştir. Ordu komutanlarının tarihini 18 Temmuz olarak kararlaştırdıkları darbe için hazırlıklar tamamlanmıştır; General Franco iş insanı Juan

Alberto March'ın⁸ yardımlarıyla Kanarya Adaları'ndan gizlice Tetuán'a ulaşmış ve Afrika'daki İspanyol garnizonunun başına geçmiştir. Fas topraklarında başlayarak ülkenin tamamını ele geçirmek için ilerlemek isteyen Franco'nun askerleri, karşılaştıkları tüm direniş hareketlerinde acımasız bir tavır sergileyerek Cumhuriyet yanlısı sivil ve asker, herkesi cezalandırma peşindelerdir. (Bowen, 2007: 75) Bugünlerde trajik bir biçimde, doğduğu şehir olan Granada'da kurşuna dizilen ünlü şair Federico García Lorca'nın ölümü, hem yurtiçinde hem de yurt dışında büyük tepkiyle karşılanmıştır; bu olay İspanyol İç Savaşı'nın dönüm noktalarından biri olarak sayılmaktadır.

Hükümetin ve solcu birliklerin ciddiyetini anlamakta geciktikleri bu askeri ayaklanma kısa süre içinde sivil kuvvetlere karşı Navarra, Galisya, Extremadura ve Aragon bölgelerinde üstünlük sağlamıştır. Olayların önünü almak artık imkansızdır; Başbakan istifa etmiş, PSOE'nin çağrısıyla silahlanmış olan işçi birlikleri İspanya'nın güneyinden kuzeyine doğru ilerleyen orduya karşı koymaya çalışmaktadır. Taşradaki polis ve yöneticilerle valilerin desteği, askerin ilerleyişini kolaylaştırmıştır. Aylar içinde yenilemeyen iki taraf arasında 3 yıl sürecek olan İspanyol İç Savaşı böylece başlamıştır. Temmuz ayında Burgos kentinde kurulan *Milli Savunma Komitesi* (Junta de Defensa Nacional) yeni bir bayrak ve yeni bir yönetimin geçerlilik kazandığını duyurmuştur. Ordunun baskıcı egemenliğinin söz konusu olduğu bu dönemde basına güçlü bir sansür uygulanırken sendikaların tamamı kapatılmıştır; artık yasal olan tek yapı İspanyol Falanji'dır. Buna karşılık Cumhuriyet hükümetinin devamını destekleyen ve cunta yönetimine direnen kesim birlik halinde hareket etmeyi başaramamıştır. Kapatılan

⁸ İspanya'nın sayılı zenginlerinden olan iş insanı Juan Alberto March Ordinas (1880-1962) özellikle Kral XIII. Alfonso döneminde hükümetlerle daima yakın ilişkiler kurmuş, başta tütün olmak üzere farklı alanlarda ülkenin en büyük ticaret ağına sahip olmuştur. II. Cumhuriyet döneminde kaçakçılıktan tutuklanmış, iş dünyasındaki saygınlığını yitirmiş ve Cumhuriyet döneminde yaşadığı bu olay Cumhuriyetçilere düşman olmasına neden olmuştur. Hapishaneden kaçarak İngiliz hükümetine sığınan Juan Alberto March, Cebelitarık Boğazı'ndan geçerek yeni ticaret ağını Kuzey Afrika topraklarında kurmuş ve bu bölgede yeniden güçlenmiştir.

sendikaların üyesi olan işçiler genel duruma odaklanmak yerine birbirleri arasında çekişmeye başlamış, sosyalist, Marksist ve komünist gruplar etkisiz kalmışlardır.

Ordudaki isyan hareketinin ülke içinde karşı karşıya kaldığı direniş, ulusal değerleri korumayı ve yaklaşmakta olan komünizm tehlikesine karşı durmayı amaçlayan Falanjist İspanyol ordusu ile işçi sınıfının ve halkın desteğini alan İspanyol solunun mücadelesi haline gelmiştir. Ordunun ayaklanmasından birkaç ay sonra Kastilya, Katalunya ve Levante bölgeleri tamamen Cumhuriyetçi hükümetin kontrolünde kalan yegane bölgeler haline gelmiştir. Sanayinin ve ekonominin güçlü bölgelerini elinde tutmasına karşın, merkezi hükümet uluslararası bir destek elde edememiştir. Ağustos ayında İngiltere'nin önderliğinde 27 ülke⁹ *Uluslararası Tarafsızlık Komitesi* (Non-Intervention Committee) adıyla bir araya gelerek bir anlaşma imzalamışlardır. Buna göre İspanya'nın yönetimi olarak söz konusu ülkeler sadece Cumhuriyet Hükümetini tanıyacaklar, iç savaş boyunca tarafsızlıklarını koruyacaklar ve hiçbir tarafa herhangi bir yardımda bulunmayacaklardır. Ancak sırasıyla Almanya, İtalya ve Sovyetler Birliği bu anlaşmayı ihlal edecek şekilde davranmışlardır. Hitler, Mussolini ve Salazar ile dikta rejiminin egemen olduğu Almanya, İtalya ve Portekiz'in göstermelik şirketler vasıtasıyla el altından İspanyol ordusunu desteklemesi nedeniyle, İngiltere ve Fransa'nın tarafsızlık ilanı yine Cumhuriyetçi cepheye zarar veren bir olgu olmuştur. Özellikle Portekiz'den gelen yaklaşık 15.000 asker ve İtalya'dan gelen 100.000'den fazla faşizm gönüllüsü Frankist askerlerin gücünü arttırmıştır. Buna karşılık Sovyetler Birliği, Cumhuriyetçi kuvvetlerin kontrolünde bulunan Barselona Limanı'ndan uçak ve tanklar göndererek İspanyol İç Savaşı'na müdahil olmuştur. (Díaz Montero, 2005: 447) Bu arada komünizm

⁹ Almanya, Arnavutluk, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Çekoslovakya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İsveç, İtalya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, Sovyetler Birliği, Türkiye ve Yunanistan. (Bell, 1958: 222)

tehlikesine karşı kendi politikalarına öncelik veren A.B.D.'den de kararlı tarafsızlık açıklamaları gelmektedir.

Karşılıklı saldırılar devam ederken ve binlerce kişi ülke içerisindeki ilerleyişini sürdüren Falanjist kuvvetler tarafından öldürülürken, Cumhuriyetçilerin kontrolünde olan bölgelerde de Franco destekçisi olan önemli komutanlar Goded ve Fanjul yakalanarak kurşuna dizilmişlerdir. Eylül ayında Toledo'yu ele geçiren darbeci kuvvetler için başkent Madrid'e olan mesafe hayli kısalmıştır. 1 Ekim 1936 günü ordu tarafından General Franco'nun İspanya Devleti Hükümet Başkanı olduğu ilan edilince, Cumhuriyet hükümeti çözümü başkenti Valensiya'ya taşımakta bulmuştur. Falanjistlere destek veren Alman uçaklarının bombaladığı ve Cumhuriyetçilere yardım amaçlı gönderilen Rus tanklarının karşı karşıya geldiği Madrid, uluslararası bir savaş yaşanıyor gibidir. Kentte bir *Savunma Komitesi* (Junta de Defensa) kurularak şehrin savunulmasına çalışılmıştır. Bu arada hala tutuklu bulunan, eski diktatör General Primo de Rivera'nın oğlu José Antonio Cumhuriyetçiler tarafından 20 Kasım'da idam edilmiştir.

Madrid büyük bir direniş sergilemiş¹⁰ ve İç Savaş başlangıcından itibaren iki yıl boyunca tamamen Cumhuriyetçilerin egemenliğinde kalabilmiştir. Falanjist ordunun geçişine izin vermemek için Halk Cephesi tarafından ortaya konulan direniş 1937 yılında, on gün süren Jarama Savaşı ile zirveye ulaşmıştır. Aynı yıl Madrid'i ele geçirmeye çalışan Frankist ordu ile Cumhuriyetçi Halk Cephesi Guadalajara'da kanlı bir çarpışma yaşamıştır ve Endülüs'te üstünlüğünü sürdüren Falanjistler bu defa Halk Cephesi karşısında

¹⁰ Komünist siyasetçi Dolores Ibárruri Gómez İç Savaş başladığında 19 Temmuz 1936'da Madrid'de düzenlenen bir mitingde yaptığı konuşmada Fransızların meşhur "Geçit yok!" (Fr. *Ils ne passeront pas!*, İsp. *¡No pasarán!*) sloganını Frankist ordu için kullanmış, Cumhuriyetçi kuvvetlerin ordunun Madrid'e varmasına izin vermeyeceklerini ifade etmiştir. Ne var ki Madrid 1939 yılında ordunun kontrolüne geçtiğinde General Franco "Geçtik" (*Hemos pasado*) diyerek bu söze atıfta bulunmuştur.

yenilmişlerdir. Buna karşılık 28 Mart 1939'de Madrid ve çevresindeki direniş kırılmış ve başkent tamamen ordunun kontrolüne geçmiştir.

Siyasi gücünü de bu arada pekiştirmeye çalışan Franco, JONS ile İspanyol Falanji'nın birleşerek ülkedeki tek yasal siyasi parti olduğunu duyurmuştur. Cumhuriyetçiler arasında ise başkentten taşınması kararının ardından iki başlılık egemen olmuştur.

Aragon Bölgesi'nde yer alan Teruel şehrinde büyük bir yenilgi alan Halk Cephesi'nin direnişi artık ülke genelinde hayli zayıflamıştır. 1938 yılı Şubat ayında Franco'nun başında olduğu ilk hükümet kurulmuştur. 1939 yılının Ocak ayında, *Halk Cephesi* için en önemli ve sağlam kent olan Barselona, Falanjist ordunun işgaline uğramıştır. Git gide dağılmayı sürdüren Cumhuriyet ordusu, Franco ordusunun ele geçirdiği Burgos'taki hükümetin devrilmesinin ardından Mart ayında Madrid'in de düşmesiyle artık tamamen yenilmiştir. Nisan ayında iç savaşın bittiği resmi olarak açıklanmış, bunun üzerine kalan Cumhuriyetçiler artık Frankistler tarafından yakalanmamak için kaçırmaya başlamışlardır. Franco Hükümetince çıkarılan yasa gereği, iç savaş sonunda yakalanan hükümet karşıtları yargılanarak kurşuna dizilmiştir. General Franco, Milli Şef anlamına gelen sıfatı “Caudillo”yu da kendine verdikten sonra ülkede tüm yetkileri elinde bulunduran ve adeta tüm kişi ve kurumlardan kendisine koşulsuz bağlılık bekleyen diktatörlüğünü resmen başlatmıştır. (D. Phillips, 2016: 341)

Tek siyasi parti idaresinde zaten hükümsüz hale gelen Meclis kapatılmış, siyasi parti işlevi gören ve Franco'nun etrafındaki güç odaklarından ibaret olan *siyasi aileler* (familias políticas) ön plana çıkmıştır. Sendikalaşmak kati suretle yasaklanmıştır.

Toplumun kesin bir baskı altında tutulduğu Franco diktatörlüğü ilk yıllarında Hitler ve Mussolini'nin etkisiyle hareket ederken, faşizmin uluslararası arenada gözden düştüğü 1950'li yıllara doğru, Soğuk Savaş'ın da etkisiyle, Katolik eksene daha fazla

ağırlık vermeye başlamıştır. Aile ve toplum düzeninde daha etken olmak için İspanyol Falanji kendini geliştirmiştir; *Gençlik Kolları* (Frente de Juventudes), *Kadın Kolları* (Sección Femenina) ve *İşçi Örgütleri* (Organización Sindical) kurulmuştur. Artık her yönüyle işleyen bir idare haline geldiğine inanılan Franco yönetimi, sivilleşmek adına 1967 yılında İspanyol Falanji Partisi'nin adını da *Milli Hareket* (Movimiento Nacional) olarak değiştirmiştir. (Detlev Köhlker, 2001: 79)

Sovyetler Birliği karşısında müttefik arayışı içinde olan A.B.D. 1953 yılında Franco İspanyasını bir devlet olarak tanımıştır. 1955 yılında Birleşmiş Milletler'e, 1958 yılında ise Dünya Bankası'na dahil edilen İspanya'nın ekonomisi dış etkileşimlerle gelişmeye başlarken baskıcı diktatörlüğün de belli ölçüde yumuşatıldığı görülmektedir. Almanya'nın uluslararası çapta gözden düşmesi Franco'yu faydacı bir eğilime sevk etmiştir; ülke içindeki faşizan olgular göstermelik de olsa değişikliğe uğratılmış, zaman içinde faşizm yerine totaliterlik vurgusu artmıştır. İspanya 1950'li yıllarda OECD, UNESCO ve Vatikan ile üyelik ve iş birliği anlaşmaları yaparak normalleşme sürecine yönelmiştir.

Farklı fikir ve girişimlere gereksinim olduğunu fark eden Frankistler, 1960'lı yıllara gelindiğinde ifade özgürlüğüne kısmen de olsa izin vermeye başlamışlardır. O zamana kadar mülk ve toprak sahiplerini memnun edecek şekilde düşük vergilerle idare etmeye çalışan hükümet, bir yandan ekonomik büyüme hedeflediğinden ötürü bazı değişiklikler yapmak zorunda kalmıştır. A.B.D.'den maddi yardım alınırken, aynı zamanda vergi oranlarında artışa gidilmiş, yatırım için gereken alt yapı bu şekilde sağlanmaya çalışılmıştır. Aynı dönemde işçiler için de sendikal olmamakla beraber belli başlı komisyonlar kurulmasına izin verilmiştir.

İspanya'nın Franco yönetimi altında yaşadığı sorunlardan biri de göç olmuştur. Hem iç savaş döneminde hem de savaş sonrasında binlerce vatandaşın ölümünün yanı

sıra ekonomik, siyasi ve toplumsal nedenlerle İspanya'yı terk ederek başka ülkelere göç eden nüfusunda da etkisiyle kan kaybına uğrayan ülke, 1960'lı yıllarda iç göç sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Tarımın giderek zayıflaması ve sanayinin gelişmesiyle birlikte köy ve kasabalardaki nüfus hızla kentlere, özellikle de Bask Bölgesi ve Katalunya'ya akmaya başlamıştır. Enflasyonun yükselmesi, karaborsanın kendi mafya yapısını yaratması, işçilerin ve üniversite öğrencilerinin birlik halinde hareket etmesi gibi gelişmelerle kentler artık yavaş yavaş protesto gösterilerine sahne olmaya başlamıştır.

1969 yılında Franco, Bakanlar Kurulu'nda I. Juan Carlos'u naibi olarak atamış ve veliaht prensi ilan etmiştir.¹¹ 1947 yılında *Devlet Başkanlığı Veraset Yasası*'nı (Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado) çıkartarak İspanya'nın Katolik bir krallık olduğunu ilan eden General Franco aynı yıl bunu pekiştirmek amacıyla bir de referandum yaparak %78 oy oranı ile ülkenin bir krallık olduğunu teyit etmiştir. Milli Şef olarak uzun yıllar ülkeyi yönetmeyi hedefleyen Diktatör'ün 20 Kasım 1975 tarihinde ölümüyle, İspanya tahtının boş kaldığı 44 yılın ardından I. Juan Carlos tahta çıkmıştır. Demokrasiye geçiş sürecinin başladığı bu dönem, İspanya'nın toplumsal ve demokratik bir devlet olduğunun ifade edildiği, özgürlük, adalet, eşitlik ve siyasi çoğulculuk kavramlarının vurgulandığı 1978 Anayasası'nı beraberinde getirmiştir.

1.2. Kadınların Yaşam Koşulları

Başlangıçta, İspanya tarihinde kadına uygun bulunan toplumsal role ilişkin sıklıkla atıfta bulunulan yazılı bir yapıttan söz etmek yerinde olacaktır. Rahip, teolog ve

¹¹ Taht sırasına göre I. Juan Carlos'un babası Juan de Borbón'un İspanya Kralı olması gerekirken söz konusu yasa ve General Franco'nun müdahalesi ile I. Juan Carlos İspanya Kralı ilan edilmiştir.

yazar olan Fray Luis de León tarafından 1583 yılında yazılan *La mujer perfecta* (*Kusursuz Kadın*) Avrupa Rönesansı'nı Katolik İspanyol gelenekleriyle harmanlayan anlayışıyla yazarın evlilik, annelik ve aile konuları başta olmak üzere bir kadının yaşantısını nasıl sürmesi gerektiğine dair kurallar ortaya koyduğu bir yapıttır. Buna göre, evinde ve dışarıda namuslu, dürüst, çalışkan gibi sıfatları taşıması beklenen kadınlar için ev işleri, kocasına ilgi gösterme, çocuk yetiştirme başat uğraşlar olmalıdır. Masumiyetiyle evlenmesi ve kocasına sadık olması gereken kadınların ev ekonomisine de kafa yormaları ve onları kıskançlık, hırs gibi içgüdülerinden uzak tutacak uğraşlara tutunmaları beklenir. Kadınlar için uygun bulunan bu nitelikler şüphesiz yüzyıllar boyu geçerliliğini korumuş, bu anlayış dışında hareket eden kadınlar toplumdan dışlanmıştı. Söz konusu yapıtın muhafazakâr eğilimli Katolik İspanya'da kadının toplumsal konumunu belirlemekte etken olan, siyasi erklerin de kadına yönelik yaklaşımlarını şekillendiren bir kaynak olduğunu söylemek mümkündür.¹²

XIX. yüzyılın son yıllarından XX. yüzyılın başına kadar tüm dünyada olduğu gibi İspanya'da da erkek egemen bir toplum olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kadın, ahlaki değerleri gelecek nesillere aktarmak, aile birliğini ve dirliğini sağlamak, bunun için de iyi bir eş ve iyi bir anne olmak gibi toplumsal görev ve zorunluluklara sahiptir. 1870 tarihli Ceza Kanunu, 1885 tarihli Ticaret Kanunu ve 1889 tarihli Medeni Kanun, siyasi ve ekonomik bağlamda vatandaş olarak hak sahibi olmayan ve bağımsız hiçbir eylemine izin verilmeyen İspanyol kadınının durumunu kesin bir biçimde belirlemişti. Kadın, herhangi bir girişim için kocasına bağımlıydı; sözleşme imzalamak, mülk satın almak, kendi ailesinden miras kalan mülkün satışını yapmak bile ancak eş izniyle ve eşliğinde yapılabilen işlemlerdi. Dul kadınlar için bu sorumluluk oğlu veya en yakın erkek akrabası

¹² Bahse konu eser ile İspanyol toplumundaki kadın imajının ilişkisi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Nash, 1983: 40; Vidal Galache, 1999: 10,11; Arce Pinedo, 2007: 31; Scanlon, 1986: 20, 21.

tarafından üstlenilmekteydi. Bu kurallara karşı gelen, kocasının sözünü dinlemeyen veya ona başkaldıran kadınlar için verilmesi uygun bulunan cezalar ise Ceza Kanunu'nda belirtilmişti. (Gacto Fernández, 1988)

Müstehcen olsun ya da olmasın, kadınların çalıştığı, şarkı söylediği veya gösteri yaptığı eğlence mekanları da ağır eleştirilerin hedefiydi. Gazetelerde yayımlanan yorumlar genellikle işletme sahiplerine veya söz konusu mekanların müşterisi olan kişilere değil kadınlara yönelikti: Çünkü onlar Tanrı'nın kendilerine, evinde ve kocasına sunmak üzere bahsettiği nimetleri para karşılığı pazarlayarak günah işliyorlardı. Buna karşılık eşlerini aldatan kocalar, gittikleri eğlence mekanlarına eşlerini götürmemek için "Orası kadınlara uygun bir mekân değil." diyebiliyorlardı. Kıskançlık nedeniyle eşlerin birbirine zarar vermesi ya da cinayet işlemesi yine kadın ve erkek için farklı cezalarla karşılık buluyordu. Sevgilisiyle basılan kadının kocası cinayet ya da yaralama suçu işlemesi halinde genellikle kısa süreli evden uzaklaştırma cezası alıyordu. Ancak aynı suçu işleyen kadın olunca, kocasına zarar vermesinin toplumsal bir karşılığı ve kocanın toplumda ayrı bir yeri olduğundan dolayı verilen ceza ömür boyu hapis olabiliyordu. Babanın talebi ve gerekli koşulların sağlanması halinde, annenin rızasına gerek duyulmaksızın, iyi koşullarda bakım ve yetiştirme niyetiyle çocukları evlatlık verme hakkı dahi tanınmıştı. (Rubio, 2012: 55)

Evlilik, İspanya'nın dönüşümlü iktidar sistemi ile yönetildiği yıllarda defalarca değişik anlayışlarla ele alınmış ve kurallara bağlanmıştır. Muhafazakâr hükümetlerin yönetimi sırasında Kilise tarafından yapılan evliliklerin kutsallaştırılması ve geçerli kılınmasını müteakiben, göreve gelen bir sonraki liberal hükümet döneminde resmi nikah bir evliliğin geçerliliği için tek koşul sayılıyordu. Bu sebeple sıklıkla değişen kanunlar, kimi evliliklerin geçersiz sayılmasına, dünyaya gelen çocukların nüfus kaydı konusunda güçlük veya hataların yaşanmasına neden oluyordu. Evliliklerde yaşanan sorunlar

tamamen kadının sorumluluğundaydı. Eşler arasında tartışma yaşanmasına, çocuk sahibi olunamamasına, iyi veya kötü evlat yetiştirilmesine, yuvanın mutlu ya da mutsuz olmasına sebep tek başına kadın olarak görülüyordu. Toplum içinde kadının önemli görevlerinden biri de dini etkinliklere katılmaktı. Düzenli olarak mahallesinin kilisesinde ayinlere gitmek, cenaze törenlerine katılmak, yas tutmak, bağlı olduğu kiliseye ekonomik durumu elverdiğince yardımda bulunmak, maddi yardım yapamayanların ise kilisenin etkinliklerine katılarak ya da mahalledeki ihtiyaç sahiplerine kilise vasıtasıyla olmak şartıyla türlü konularda yardım sağlamak bir kadın için zorunlu sayılan işlerdi. İspanyol bir ailenin Katolik kiliseye bağlılığının önemli göstergelerinden biri de evlerin içinde yer alan dini aksesuar ve dekorasyonun sağlanmasıydı ve bu da evin hanımının göreviydi. (Fernández Fraile, 2008)

II. Cumhuriyet'in getirdiği yenilikler ve açılımlar sayesinde söz konusu dönemde komşu ülkelerin giyim modasının İspanya'da daha erişilebilir olduğu görülmektedir. Günlük hareket kabiliyetinin teknoloji ve ulaşım da yaşanan gelişmeler sayesinde artması ve eğlence alışkanlıklarında yaşanan değişiklikler giyim alışkanlıklarını etkilemiştir. Korse giyme zorunluluğu git gide yok olurken kadının yüzünü saklayarak gizem yaratan büyük şapkalar yerini sadece burjuva sınıfının kullandığı küçük aksesuar şapkalara bırakmıştır. Tenisin yaygınlaşmasıyla kısa etekler kullanılmaya başlamış, bununla birlikte uzun çorapların kullanımı yaygınlaşmıştır. Bisiklet, özellikle II. Cumhuriyet döneminde kadınlar tarafından da kullanılan bir araç haline gelmiş, kadınların başta pantolon olmak üzere buna uygun kıyafetler giymesi söz konusu olmuştur. (Rubio, 2012: 128)

İç Savaş döneminde yaşanan yokluk ve yoksulluk sonrasında Franco ülke yönetimini ele geçirmiştir; gelir düzeyi düşük olan toplumu kontrol altında tutmak için Kilise'den de destek alan dikta rejimi, özellikle ahlak kurallarının düzenlenmesine ve

uygulanmasına önem vermiştir. Ruhban sınıfın toplumsal hayata olduğu kadar siyasi hayata olan müdahalesi de tüm yerleşim birimlerinde aynı düzeyde etkin olmuştur. İç Savaş sona erdikten sonra başlayan Cumhuriyetçi/solcu/komünist avı, yerel kiliselerin kendi mahallelerinden resmi kanallara bildirdikleri kişiler ve bilgiler ile de genişletilmiştir. Din adamları günah çıkarmak amacıyla kiliseye gelen kadınlara siyasi görüşlerini ve komşuları hakkında bildiklerini sormayı ihmal etmemişlerdir.

Falanjist anlayış kendince o denli mantıklıdır ki kadın-erkek ilişkisini ve kadının toplumdaki yerini bilimsel olarak da açıklamıştır. Buna göre, kadın ve erkeğin biyolojik olarak doğuştan getirdikleri farklılıklar onları yaşamda farklı görevler üstlenmeye mecbur kılmıştır. Falanjist düşünce, kadını yücelterek onun masum ve ahlaklı kimliğini tanımayı tercih etmiştir. Bu da kadına bedenini, arzularını ve eylemlerini kontrol etme zorunluluğu yüklemiştir. Toplumun kadın bireylerinin yapması gereken, soyun devamına hizmet etmek olarak değerlendirilmiştir. Kapasite yetersizliği ve bilgi eksikliği nedeniyle kadın hukuki, ekonomik ve kültürel olarak erkeğe bağlanmıştır.

I. Dünya Savaşı sonrasında hayli azalan doğum oranı ve artan çocuk ölümlerine çözüm olarak Franco aile olgusunu güçlendirmeyi ve nüfusu arttırmayı amaçlamış, bunun için de aile birliği kavramına ilişkin, anne ve çocukları esas alan düzenlemeler getirmiştir. Kürtaj suç kapsamına alınmış, genç yaşta evlilik ve çocuk sahibi olmak özendirilmiştir. 1938 yılında kadınların çalışma hayatından uzaklaşmaları için özellikle çocuklu ailelere maddi yardım yapılmasını sağlayan kanun kabul edilmiştir. 1946 yılında ise, çocuk sahibi kadınların ev dışında çalışmaları halinde çocuk yardımı yapılmasını yasaklayan kanun kabul edilmiştir. (Rubio, 2012: 86)

İspanyol Falanji Kadın Kolları (Sección Femenina de Falange Española - SF), 1934 yılında General Primo de Rivera'nın kızı Pilar Primo de Rivera tarafından, partinin kadın kolları olarak kurulmuştur. Topluma egemen olmanın yolunun aileden geçtiğini,

bunun için de özellikle kadınların toplumsal yaşamlarını düzenlemek gerektiğini düşünen Franco yönetimi, SF'yi 1939 yılında resmi bir kurum haline getirmiştir. "Ulusal-Katolik" anlayışla yeni nesillerin yetişmesi için gereken aile ortamının sağlanması, anne olmakla yükümlü kadından geçmektedir. Bu doğrultuda Frankist rejim, kilise ile ortak olarak kadınları vatansever, ailelerine bağlı ve esas görevleri olan anneliği "Ulusal-Katolik" çerçevede icra edecek şekilde yetiştirmeyi hedeflemiştir. SF'nin himayesinde anne ve anne adaylarının çocuk eğitimi ve ev işlerine ilişkin eğitim alabilmeleri için sürekli kurslar düzenlenmiş, muhtaç bireyler oldukları vurgulanarak kadınlar kendi aralarında dayanışma yaratmaya yönlendirilmişlerdir. Dergiler, filmler, hatta kimi zaman plaklar ve şarkılar ile kadınları Falanjist anlayışla bilinçlendirmek için çalışan SF zaman içinde dönemin yazılı ve görsel basınıni kontrol eden bir mekanizma haline gelmiştir. İfade özgürlüğünü kısıtlamak için herhangi bir yayının toplumsal düzene aykırı olduğuna kanaat getirmesi yeterli olan SF, Franco yönetiminin koşulsuz maddi desteği sayesinde spor ve dans müsabakalarına bile müdahil olmuş, kadınların kadınlar sayesinde muhafazakârlaştırılması için çalışmıştır.

Hiç evlenmemiş olması nedeniyle kendisi de zaman zaman eleştirilere maruz kalan (Griffin, 2002: 381) Pilar Primo de Rivera'ya göre,

Kadınlar ahlaklı ve müreffeh yeni İspanya için bir anne gibi şefkatli, bir eş kadar sevgi dolu olmalıydı. SF'nin varlığı İspanyol kadının temiz, çocukların sağlıklı, toplumun huzurlu olmasını sağlayacaktı. Falanjin benimsediği yeni düzen kadını bazılarının algıladığı gibi yermiyor, aksine batıdan kapitalizmin, doğudan komünizmin sıkıştırdığı toplum içinde vahşi yaşam koşullarından koruyordu. Dönemin İspanyol feministlerinin hatası, kadına altından kalkamayacağı sorumluluklar yüklemek ve haklar tanımak istemesiydi. Bu, kadınlara ancak zarar verirdi. Feministler Franco yönetiminin kadın politikalarını ve SF'yi eleştiriyordu fakat yeni sistem içinde kadına tanınan alan onu ancak daha kıymetli ve anlamlı kılıyordu. (Gallego Méndez, 1983: 73)

SF, “3 alt gruptan oluşur: Politika ve propaganda işlerini yürüten ve Pilar Primo de Rivera tarafından yönetilen *Movimiento Femenino*, sosyal yardım faaliyetleri yürüten *Auxilio Social* ile hastane ve cephe yardımlarıyla ilgilenen *Frentes y Hospitales*” (Şenyıldız, 2016: 173). Ayrıca nüfusu arttırmak ve Falanjist aile düzenini oturtmak için rejim, yasal düzenlemelerin yanında Kilise'den de destek almayı ihmal etmemiştir. Ruhban sınıf toplumla her temasında evlilik dışı ilişkilerin günah olduğunu, aile içinde de tıpkı ülke yönetiminde olduğu gibi bir hiyerarşi olması gerektiğini, toplum huzurunun aile dirliğiyle sağlanacağını ve bunun da evin erkeğinin egemenliğinden geçtiğini bildirmektedir. (Rubio, 2012: 45)

Fotoromanların, aşk filmlerinin ve “*pembe roman*” (novela rosa) olarak adlandırılan aşk romanlarının yaygınlaştırılması yine diktatörlük dönemine karşılık gelir. Cumhuriyetçi, solcu ve Franco karşıtı vatandaşların yargılanmadan insanlık dışı koşullar altında uzun yıllar tutuklu kalması, iftira yüzünden dahi kurşuna dizilebilmesi, ayrıca II. Dünya Savaşı'nın komşu ülkelerden kaynaklanan etkileri İspanyol toplumunu karamsarlığa ve mutsuzluğa itmiştir. Fotoromanlar bu noktada devreye girerek kadın ve erkeklerin ülke yönetimi tarafından arzu edilen toplumsal konumları hakkında istenen yönlendirmeleri yapmasının yanı sıra ülkeyi çevreleyen olumsuzluklardan toplumu uzaklaştırmayı amaçlamış, bu nedenle de devlet eliyle yaygınlaşması sağlanmıştır.

1955 yılında İspanya'nın Birleşmiş Milletler'e üye olmasıyla birlikte ülkedeki kimi yaygın algılar değişmeye başlamıştır. Etkileşim sağlayan turizmin güçlenmesi ile ülkede yaşanan hareketlilik sayesinde, dini değerlerden uzaklaşmadan kadınların toplumsal konumlarında bazı değişikliklere izin verilmiştir. Yurttaş olarak dini ve toplumsal önceliklerinin ve sorumluluklarının farkında olmak kaydıyla toplumsal yaşamda kadın artık erkeğin yanında görünür olmaya başlamıştır.

Uzun yıllar dış dünyaya kendini kapatan ve bunun başta ekonomik olmak üzere birçok olumsuz etkisi ile yüzleşen Falanjist yönetim muhafazakâr ve inançlı yapısını koruyarak kendini geliştirme yoluna girmiştir. Bu doğrultuda öğretmen ve hemşire kadınların sayısında artış yaşanmış, turist rehberliği ve hosteslik gibi meslek gruplarında ise kadının masum, temiz, iyi imajı zedelenmeden çalışmalarına izin verilmiştir. Bu gelişmelerden hoşnut olmayan SF, etkinliğini yüzyılın ikinci yarısında yitirmeye başlamıştır. Hükümetin Kilise ile iş birliğinin artması ve ülke yönetiminde ekonomik kaygıların ön plana çıkması nedeniyle Falanjist kanat içinde kadının toplumdaki ve ekonomideki yerine ilişkin görüş ayrılıkları belirmiştir.

General Franco'nun 1975 yılında ölümü ile sona eren diktatörlük yönetimini süratle özgürleşme girişimleri takip etmiştir. Franco'nun ölümünden sadece 16 gün sonra ülkenin birçok büyük kentinde eşzamanlı olarak *Kadının Özgürleşmesi* (Jornadas de Liberación de la Mujer) başlıklı toplantılar düzenlenmiş, bunların sonucunda ise Kral I. Juan Carlos'a bir mektup yazılarak demokratik özgürlükleri temin etmeyen bir hükümet istenmediği belirtilmiştir. (Gómez-Ferrer Morant, 2011: 81)

Franco dönemi sonrasında ülkenin geçirdiği siyasi ve toplumsal dönüşüm kadınların hayatında önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bunun ülkeye ve devlete en geniş ölçüde yansıdığı alanın doğum oranları olduğu söylenebilir. 1970 yılında %18,6 olan doğum oranı, 1987 yılında yaklaşık yarı yarıya düşerek %10,8'e gerilemiştir. (Shubert, 1991: 311) Dikta rejiminin ortadan kalkmasıyla birlikte toplumun Katolik inançtan uzaklaşmaya başladığı, kadın ve erkek yurttaşların toplumsal ve iş yaşamlarında değişen rolleri ile evlenme yaşının yükseldiği, diğer modern toplumlarda olduğu gibi bireylerin eğitim ve toplumsal hayatlarına öncelik verdikleri görülmüştür.

1.2.1. Çalışma Hayatı

1900'lü yıllarda siyasi olarak kargaşaya sürüklenen İspanya'da kadınların etkinliği daha fazla göze çarpmaya başlamıştır. *Trajik Hafta* sonrasında bazı muhafazakâr siyasetçiler olayın toplumsal öneminin yanı sıra ilk kez kadınların bu denli müdahil olduğu bir olay yaşandığını fark ederek kadınların toplumsal yaşamlarını kontrol altında tutmaya yönelmişlerdir. Ülke nüfusunda meydana gelen değişikliklerden ve sanayileşmenin beraberinde getirdiği yeniliklerden dolayı kadın iş hayatında daha fazla yer almaya başlamıştır. Erkeklerle eşit haklara sahip olmamakla beraber, teknik ve mesleki eğitim olanağı olmayan kadınlardan daha düşük ücret karşılığında çalışmaları beklenmiştir. Erkeklerle karşılaştırıldığında son derece düşük ücretlerle çalıştırılan tarım işçisi kadınlar tohum ekme, çapalama, ürünlerin toplanması ve paketlenmesi gibi her aşamada kullanılıyor, ileri yaşlara kadar çalıştırılıyorlardı. Aynı zamanda kendilerinden gündelik ev işlerinin yanı sıra dikiş, nakış, el işi gibi ürünler vermeleri bekleniyordu. Özetle, kadına ev içi ücretsiz emeğinin karşılığında toplumsal ve ekonomik hiçbir hak sunmamakla beraber kendisinden iyi bir eş, anne, ev kadını ve işçi olmasının beklenmesi kaçınılmazdı.

II. Cumhuriyet'in ilanına kadar, bir kadın işçinin maaşı erkek işçinin maaşından ortalama %60 daha azdı. (Sánchez Ortiz de Zárate, 2013) Açlık ve tüberküloz nedeniyle ölümler arttıkça, daha fazla kadın işçi haksız koşullarda çalıştırılıyordu. Öte yandan eşini kaybeden kadınların hayat kadını olarak çalışması sık rastlanır bir durum olmuştu.

İspanya'da sadece kadın işçiler tarafından yapılan ilk grevin tarihi 1905 yılıdır. Söz konusu kadın işçilerin talepleri özetle maaşların eşitlenmesi ile günlük çalışma süresinin 8 saate düşürülmesi olmuşsa da bu grev sonuç elde edilmeden sonlandırılmıştır. Ne var ki 1908 yılında sosyal güvenlik düzenlemelerine yönelik girişimlerin artışı ile

kadın ve çocuk işçilerin de çalışma saatleri ve resmî tatil günleri konusunda bazı iyileştirmeler yapılmıştır. (Instituto Nacional de Previsión, 1923)

1912, çalışan kadınlar için önemli bir yıl olmuştur. Sanayi kollarının tamamında kadın işçilerin gece vardiyalarında çalıştırılması yasaklanmış, kadınların ayakta çalıştığı işletmelere, çalışmadıkları zamanlarda oturmaları için sandalye tahsis edilmesini emreden bir yasa çıkarılmıştır. Esasen kadın çalışanların korunması bilinci o dönemde tıbbi gelişmelerden ileri gelmiş, yorucu çalışma koşullarının kadınlara erkeklerden daha çok zarar verdiğine kanaat getirilmiş, kısırlık ve düşük yapmanın önüne geçilmesi hedefiyle kadın çalışanlara yönelik bu yenilikler getirilmiştir (Muñoz Álvarez, 2015).

I. Dünya Savaşı'na girmeyen İspanya savaşın dışında kalarak, güvenli alan arayışında olan tüccar ve yatırımcılara ev sahipliği yapabilmiştir. Özellikle sanayi alanında yabancı yatırımcının artmasıyla ülkede iş gücüne her zamankinden fazla ihtiyaç duyulmaya başlamış, ekonomik durumu kötüye giden İspanya'da kadın işçilerin sayısında artış meydana gelmiştir.

1918-1920 yılları arasında Madrid, Sevilla, Malaga, Alicante gibi farklı şehirlerde kadın çalışanlar tarafından yapılan grevler dikkat çekmiştir. Terzi, ayakkabıcı gibi esnaf kadınlar ile fabrika işçisi, hizmetçi ve koro şarkıcısı gibi farklı meslek gruplarından kadınların çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik talepleri benzer olmuştur: iş yerlerindeki tacizin cezalandırılması, erkek çalışanlarınkine denk maaşlar sağlanması, hamilelik ve doğum nedeniyle işten çıkartılmak yerine belli izinlere olanak verilmesi, günlük çalışma saatlerinin düzenlenmesi şeklinde örnekler verilebilir.

Yukarıda bahsi geçen 1912 yılında çıkarılan yasayı takiben, Primo de Rivera döneminde yeni bir kanun kabul edilerek hangi iş kolunda veya işletmede olursa olsun kadınların gece çalıştırılmaları yasaklanmıştır. Bu ilk bakışta olumlu bir gelişme olarak görülse de hükümetin yaptığı açıklamada, bu yasağın sebebi olarak “gece saatlerinin,

kadınların ev işlerine ve ailelerine ayırmakla yükümlü olduğu bir zaman dilimi olduğu” (Sánchez Ortiz de Zárate, 2013) belirtilmiştir. Önemsenen husus kadınların erkeklerden daha uzun süre daha az ücret karşılığı çalıştırılıyor olması değil, toplumun yapıtaşları olan ailenin, evin erkeğinin ve yetiştirme sorumluluğu sadece kadına yüklenen çocukların düzenidir.

XX. yüzyılda sadece kadınların çalıştığı üç iş kolundan söz etmek mümkündür: öğretmenlik, ebelik ve sütannelik/çocuk bakıcılığı. I. Dünya Savaşı'nın beraberinde getirdiği demografik değişiklikler, orta sınıf kadınının iş dünyasına yaklaşmasını sağlamıştır. Akademik ve ekonomik çevrelerde boy gösteren kadınların sayısı arttıkça, dışarıda çalışan kadın imajı *feminist* diye nitelendirilen, mevcut düzen karşısı "itici karakterler" olmaktan çıkmış, sorumluluklarının bilincinde ve aklı başında bireyler olarak algılanmaya başlamıştır (Fernández Fraile, 2008). Bu noktada İspanya'daki kadın hareketlerinin siyasi bir gelişimden ziyade toplumsal bir gelişim gösterdiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Uzun yıllar *caciquismo* sisteminin geçerli olduğu, karaborsa, yolsuzluk gibi kavramların artık toplumda yankı uyandırdığı ve işçi eylemlerinin ulusal düzeyde etki yaratabildiği bu denli güvensiz bir ortamda kadın kültürel bir simge haline gelmiş, milliyetçilerin ev, yuva, ulusal kimlik arayışına yanıt olarak kullanılmıştır.

İşçilerin grev ve ayaklanmalarıyla ülke yönetimine etki edip gündem yaratacak güçte olduğu bir dönemde Cumhuriyetin ilan edilmesiyle şüphesiz, kadınlar da o güne kadar elde edemedikleri haklarının bu yönetim ile kendilerine tanınacağına inanmışlardır. II. Cumhuriyet döneminde onaylanan yeni Anayasa sayesinde kadınlara ücretli annelik izni ve ücretli yıllık izin tanınması en önemli değişikliği teşkil etmiştir. 1931 tarihli İş Kanunu'nda yer alan önemli yeniliklerden bir diğeri ise kayıtsız çalıştırılan hizmetçilerin iş yaşamlarının belirli koşullarla düzenlenmesi olmuştur. Buna göre, yukarıda değinilen izin hakkına ilaveten maaşlara ve çalışma saatlerine ilişkin belli ölçekler tanımlanmıştır.

Eşitlik kavramına sıkça atıf yapılan söz konusu Anayasa'da, o zamana kadar çalışmaları eşlerinin iznine tabi olan ve maaşlarını (boşanmış olsalar dahi) ancak eşlerinin onayıyla teslim alabilen kadın çalışanlar artık eşlerinden bağımsız bireyler ve çalışanlar olarak değerlendirilmiştir. İşe girmek, maaş talep etmek ve teslim almak, izin kullanmak, işçi birlik ve derneklerine üye olmak konusunda özgür oldukları ifade edilmiştir. Yine de bu yıllarda işçi maaşları konusunda eşitlik sağlanamamıştır. Erkek çalışanlar günlük veya haftalık çalışma saatlerine göre ücret alırken, kadın çalışanların ücretleri üretilen malın kilosu, miktarı gibi esaslara dayanarak belirleniyor, bu durum yeterli geliri elde edebilmek için kadınları daha uzun saatler çalışmak zorunda bırakıyordu. İş Kanunu'nda yapılan iyileştirmelerden faydalanamayan bir diğer grup da tarım işçisi kadınlar olmuştur. Kırsal kesimde tarım işçisi olan kadınlar ya eşlerinin ya da anne-babalarının çalıştığı arazilerde çalıştırıldıklarından ve bağımsız tarım işçisi olma ihtimalleri bulunmadığından, bu kadınların iş gücü daima 'aileye yardım' olarak adlandırılmıştır. Böylece maaş, sigorta gibi haklarından söz etmek mümkün olmamıştır. (Giménez Baeza, 2016)

Üç yıl süren ve ardından yüz binlerce ölü bırakan İspanyol İç Savaşı, ülkenin Ulusal-Katolik anlayışla yönetileceği bir diktatörlük dönemini beraberinde getirmiştir. Bu temelde devlet yönetimi ile birlikte toplumun idaresini de egemenliği altına alan Franco Hükümeti ülke ekonomisini de milliyetçi bir yaklaşımla yönetmeye çalışmıştır. Kimi bölgelerin belli başlı gelir kaynağı olan madenlere önem verilmiş, savaş sonrası azalan nüfusla birlikte ülkenin üretim gücü hayli düşmüştür. II. Cumhuriyet döneminde kadının iş hayatında genişleyen hakları İç Savaş'la beraber ortadan kalkmış ve kadınların büyük çoğunluğu yeniden ev kadını olmaya zorlanmıştır. Tarım ve fabrika işçisi erkeklerin savaşa katılmasıyla kadının iş hayatındaki yükü bir yandan artarken, diğer yandan cephede ihtiyaç duyulan malzemelerin temini ve ölümlerin yaşandığı ailelerde dirliği sağlamak gibi sorumluluklar yine kadına yüklenmiştir.

İç Savaş sonrası dikta rejiminin başlangıcıyla eşleri ölen veya tutuklanan kadınların iş yükü daha da artmış, ev geçindirme sorumluluğunu tek başlarına üstlenmişlerdir. Kadınlara yetki ve sorumluluk verilmesinden kaçınılan, birçok yerde ve sektörde çalışmalarının yasaklandığı bu dönemin kısıtlı iş imkanları kadınları yine çocuk bakıcısı ve gündelikçi olarak çalışmaya yönlendirmiştir. Evlendiği sırada çalışmakta olan kadının işi eşinin işinden daha fazla maaş almasını sağlıyor, toplumsal olarak onu daha yüksek bir konuma yerleştirebiliyorsa, kadının işini bırakması da bu dönemde sık karşılaşılan durumlardan olmuştur.

Uluslararası ilişkileri zayıflayan ve Almanya, İtalya, Portekiz gibi komşu ülkelerdeki yönetimlerin değişmesi ile onlardan aldığı desteği de yitirerek yalnız ve kendi sorunlarıyla baş başa kalan Falanjist yönetimin neden olduğu gerilemeyle İspanya dünyanın geri kalanından kopuk bir hale gelmiş, dolayısıyla ülkede gelişim göstermek ve bilhassa ekonomiyi canlandırmak için bir dizi yenilik hareketi kaçınılmaz olmuştur. Bu kapsamda turizm ve sanayi alanlarında modernleşme çalışmaları yapılmış ve kadınların çalışma hayatında sahip olması gereken hakların tanındığı Kadınların Siyasi, Mesleki ve Çalışma Hakları başlıklı kanun 1961 yılında onaylanarak yürürlüğe girmiştir. İspanya'nın yeni tüketim toplumunun gereksinimlerini karşılayacak ekonomiyi İspanyol kadınlarının işgücünden yararlanmadan elde etmenin zorluğu deneyimlenmiş, toplumsal ve dini olarak anne ve eş olmanın yanında 'namusuyla' çalışan kadın birçok kesimde desteklenir bir hal almıştı. Kadınların mesleki eğitimler de dahil olmak üzere uzmanlıklarını aldıkları alanlarda cinsiyet ayrımı yapılmaksızın çalıştırılmaya başlamaları, yine XX. yüzyılın ikinci yarısına karşılık gelmektedir. Azalan doğum oranında payı olan doğum kontrol yöntemlerinin gelişmesi ve yaygınlaşmasının da etkisiyle kadınlar yerine erkekleri çalıştırmanın işverenin gözünde artık pek avantajı kalmamıştır.

1.2.2. Eğitim Olanakları

İspanyol kadınlarının XX. yüzyıl başındaki eğitim durumu şüphesiz ülkenin içinde bulunduğu siyasi koşullardan etkilenmiştir. Örneğin 1900 yılında sadece 1 kadın öğrenci üniversiteli iken, 1930 yılında üniversiteye giden 1681 kadın öğrenci bulunmaktadır. (Şenyıldız, 2016: 133) Özellikle dönüşümlü iktidar sistemi yürürlükteyken liberal hükümetlerin yenilikçi çalışmaları sayesinde kendilerine eğitim ve öğretim kurumlarında daha geniş yer bulan kadınların durumu II. Cumhuriyet ile gelişirken, ardından gelen İç Savaş ve Falanjist yönetim döneminde hayli gerilemiştir.

10 Temmuz 1910 günü Barselona'da kadınlar tarafından geniş katılımlı bir miting düzenlenmiştir. Aralarında Concepción Arenal, Emilia Pardo Bazán ve Rosalía de Castro gibi yazarların da bulunduğu bu kadınlar özellikle eğitim hakkına dair değişikliklerin yapılması için yeni yasal düzenlemeler talep etmişlerdir. Üniversitede öğrenim görmelerinin yasak olduğu yılların ardından kadınlar artık bu hakkı özgürce kullanmak istemekteydiler. Bu noktada geçmişteki örneklerle değinmek yerinde olacaktır. Yazar Concepción Arenal 1840'ların sonuna doğru erkek kılığına girerek katıldığı dersler sonunda hukuk öğrenimini tamamlamıştır. Yine bu dönemde, sonrasında pedagoğ olacak olan María Elena Maseras 1872 yılında Kral Amadeo de Savoy'dan alınan özel bir izin sayesinde tıp fakültesine kayıt yaptırmış ancak derslere girmesi yasak olduğu için fakültede öğrenim görememiştir. 1875 yılında diğer öğrencilerin yanında değil, kürsüye yakın ayrı bir sandalyede oturacak şekilde, yenilikçi bir hoca tarafından derse kabul edilen Maseras, mezuniyetinin ardından çalışmak isteyince bu defa diplomasının doktorluk yapmak için yeterli olmadığı bahanesiyle karşı karşıya kalmıştır (Flecha García, 1996: 103). Söz konusu kadın-erkek eşitsizliklerine çare arayışı sonucunda 1888 yılında bir kararname çıkarılmıştır; artık kadın öğrenciler, Bakanlar Kurulu'nun izin ve kararına tabi olmak koşuluyla, özel öğrenci olarak üniversitelere girebileceklerdir. Daha sonra, Mart

1910'da, ev ve el işleri konulu derslerin yanı sıra ve erkek öğrencilerden farklı sınıflarda olmak kaydıyla, ilk kez yüksek öğrenime kayıt yaptırabilmelerini sağlayan bir başka kararname kabul edilmiştir. Ancak ülkenin belli kesimlerinde, özellikle rektörlerin kadın karşıtı yaklaşımları ve üniversite yöneticilerinin kararnameyi hiçe sayan uygulamaları sonucunda beklenen sonuç alınamamıştır. Büyük kentlerde üniversitelere kabul edilen kadın öğrenciler ise en iyi ihtimalle öğretmenlik ya da hemşirelik eğitimi almaya zorlanmışlardır. Kadınların buna yanıtı da Barselona'da düzenledikleri miting ile olmuştur. Kadınlar, ülkenin içinden geçtiği siyasal, toplumsal ve ekonomik değişikliklerin köklü olduğunun bilinciyle, vatandaş olduklarını hatırlatmak, kendilerinin de bu dönemin ve değişimin bir parçası olduğunu erkeklerin dikkatine getirmek istemişlerdir. (Martí Ibáñez, 1937: 35, 36)

Kadınların eğitim hareketlerine katkısı olan erkekler de yok değildir; Fernando de Castro¹³ önderliğinde 1869'da kurulan *Kadınlar için Sanat ve Edebiyat Derneği* (Ateneo Artístico y Literario de Señoras) ve 1870'te kurulan *Kadın Eğitim Derneği*¹⁴ (Asociación para la Enseñanza de la Mujer) kadınların Kilise ve dikiş-nakış kursları dışında eğitim-öğretim almalarını sağlayan kuruluşlar olmuştur. Ayrıca, 1876'da kurulan *Özgür Öğretim Kurumu* sayesinde 1882-1910 yılları arasında İspanya'da lisans mezunu kadın sayısı 36 olmuş, bunlardan 8'i doktorasını tamamlamıştır. (Peña, 2010)

II. Cumhuriyet'in kadınlara tanıdığı hak ve özgürlüklerin eğitim alanında da yansımaları olmuştur. 1930 yılında kadınlarda %44 olan okuma-yazma oranı birkaç yıl

¹³ Ücretsiz üniversite eğitimi sağlanması, köleliğin kaldırılması, kadınların yüksek öğretim sistemine dahil edilmesi gibi ilerici fikirlerini eyleme dönüştürmüş, Universidad Central de Madrid'de felsefe ve tarih dersleri vermiş profesör, teolog ve pedagodur.

¹⁴ Dernek, Krause'ci eğitim felsefesini esas alan, kız çocukları ve genç kadınların devlet okullarında alma imkanı olmayan eğitim fırsatını sunan ve ilköğretimden liseye kadar verdiği temel eğitimin yanı sıra öğretmenlik, sekreterlik, posta, telgraf, ticaret gibi mesleki eğitimlerin de verildiği bir kurumdur (Jenkins Wood, 2014: 6).

içinde %56'ya ulaşmıştır (Sánchez Ortiz de Zárate, 2013). 1940 yılına gelindiğinde ise üniversite öğrencilerinin %12,6'sını kadınlar oluşturmaktaydı (Peña, 2010).

Falanjist rejimin kadınların eğitim hayatına etkilerine, öğretmenlik mesleğini icra eden kadınların açısından da bakmak yerinde olacaktır. Yukarıda belirtildiği üzere XX. yüzyıl boyunca kadınların ev dışında çalışabildikleri belli başlı işler hemşirelik ve öğretmenlik olmuştur. Öğretmen kadınların büyük çoğunluğunun Cumhuriyet yanlısı olduğu, bilhassa II. Cumhuriyet döneminde özgür anlayışları doğrultusunda yöntemler kullandıkları göz önünde bulundurulduğunda, Franco'nun iktidar olmasıyla bu kadınların öğretmenlik yapmasının engellenmesi, hatta bazılarının fikirleri dolayısıyla göz altına alınması şaşırtıcı değildir. Bu konuda ülkedeki aydınlar arasında iki tür görüş egemen olmuştur: Bir grup bu öğretmenlerin daha fazla çocuğu Cumhuriyetçi fikirleriyle "zehirlemesinin" önüne geçilmesi gerektiğini düşünmüştür. Bir diğer grup ise ülkedeki eğitim sisteminin öğretmen açısından etkilenmesinin önüne geçmek için bu öğretmenlerin eğitim faaliyetlerine en azından yeni öğretmenler yetişene kadar devam etmesi gerektiğini savunmuştur.

İç Savaş sonrası gelen yönetim ile benimsenen eğitim sisteminin ilkeleri açıktır; Katolik, toplumsal sınıf ayrımını ve dil birliğini destekleyen gelenekçi bir sistem kurulmuştur. Burjuva sınıfına yönelik olan eğitim kurumları Kilise'ye riayet etmek durumundadır. Mesleki eğitim veya vatandaşlık bilinci ikinci plandadır. Çocukların Tanrı inancı ve vatan sevgisi ile yetiştirilmesi esas ve yeterli bulunmuştur. Bu düzende kız çocuklarının da erkek çocuklarından farklı bir eğitim-öğretime tabi tutulması kaçınılmaz olmuştur. Toplumun temeli olan ahlak değerlerinin gelecek nesillere aktarılmasından sorumlu olan kadınların çocukken öğrenmesi gereken şeyler, onları ileride yüklenecekleri "evin hanımı, kocasının eşi ve çocuklarının annesi" rollerine hazırlayacak unsurlar olarak görülüyordu. Bu doğrultuda SF, kadınlar için altı aylık bir Sosyal Hizmet süresini

tamamlamayı, işe girmek ve diploma, pasaport ve ehliyet almak için zorunlu kılmıştır. Teorik ve pratik olmak üzere iki döneme ayrılan ve hastane, huzurevi ve yetimhane gibi merhamet duygusunu güçlendiren yerlerde çalışmayı gerektiren Sosyal Hizmet, kadınlara üniversite mezunu dahi olsalar esas işin ev kadınlığı, bulunmaları gereken yerin ev olduğu bilincini aşılacak istemiştir. Sosyal Hizmet'i reddeden veya bu süreci sorgulayan kadınlara verilen cezalar ise, kişilere "siyasi ve toplumsal olarak kontrol dışı" damgası vurulmasından başlayarak cezaevi, işkence, saçlarının kesilerek sokakta gezdirilmesi ve kurşuna dizilmeye kadar varmaktaydı.

1950'li yıllara gelindiğinde ailenin birleştirici unsuru olan kadının toplumsal ortamlarda daha fazla yer edinmesinin de etkisiyle, kadınların iş hayatına dair zorunluluklarının ve taleplerinin artması nedeniyle mesleki eğitimler düzenlenmesi söz konusu olmuştur. Özellikle orta sınıftan kadınların artan talepleri üzerine 1957 yılında Kadın Mesleki Yüksek Okulu açılmış ve tarım, hayvancılık, sanayi ve liman işleri konularında eğitimler başlatılmıştır (López Martín, 1999: 274).

1970 tarihli *Genel Eğitim Yasası* (Ley General de Educación) ile kız ve erkek öğrencilerin, ilkokul, yüksekokul ve üniversitelerde aynı sınıfta ve aynı dersleri görmeleri sağlanmıştır. Kadınlarda okuma-yazma bilmeyenlerin oranı 1982 yılında %10 iken, bu sayı 1992 yılında %7'ye düşmüştür (Gabriel, 1997).

1.2.3. Yasal Haklar

XX. yüzyılın ilk somut kadın hareketlerinden biri *İspanyol Kadınları Ulusal Derneği*'nin (Asociación Nacional de Mujeres Españolas - ANME) kurulması olmuştur.

1918 yılında María Espinosa¹⁵, Clara Campoamor¹⁶ ve Victoria Kent'in¹⁷ önderliğinde kurulan ve orta sınıf çalışan kadını temsil eden derneğin 50.000'den fazla üyesi çoğunlukla yazar, öğretmen ve üniversite öğrencisi idi. ANME özellikle Medeni Kanun'da değişiklikler yapılmasını, kadınların daha fazla meslek alanında tanınmasını ve hayat kadınlarının yasal olarak çalıştırılmasına engel olunmasını talep etmiştir.¹⁸

Ağustos 1921'de Madrid'de, yazar Carmen de Burgos ve bilim insanı Concepción Aleixandre'nin önderliğinde kurulan *İspanyol Kadınları Birliği* (Cruzada de Mujeres Españolas) bir gösteri düzenlenmiştir. Özellikle kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınması talebini esas alan etkinlikte yapılan konuşmalarda kadının ahlaki, toplumsal ve siyasi konumunu yeniden tanımlamak gerektiği, mevcut anlayışın öngördüğü evin hanımı olgusunun kadınları eve hapsetmekten başka şeye yaramadığı vurgulandıktan sonra çeşitli ekonomik ve toplumsal sınıflardan gelen çok sayıda kadın şu kuralların benimsendiği bir bildiri imzalamıştır: “Hiçbir siyasi partiye alet olmamak, kimseden para veya ayrıcalık talep etmemek, hiçbir toplumsal sınıfın çıkarlarına çalışmamak, kadın haklarını savunmak haricinde hiçbir gösteride yer almamak” (Moral Vargas, 2009).

¹⁵ Endülüslü siyasetçi ve kadın hakları savunucusu Maria Espinosa de los Monteros (1875-1946) tüccar bir babanın kızı olarak Sevilla ve Madrid'de yaşamıştır. İki çocuk sahibi olduktan sonra, evliliğinin 6. yılında eşinden boşanarak ticaret yapmaya başlamıştır. Amerikan üretimi YOST marka daktiloların İspanya pazarına girmesine öncülük etmiş, daha sonra markanın İspanya temsilcisi olmuştur. 1926 yılında Primo de Rivera tarafından Segovia'ya belediye meclisi üyesi olarak atanarak siyasete girmiştir. (Bussy Genevois, 2017: 168)

¹⁶ Campoamor'un yaşamı, yazar kimliği çerçevesinde, tezin “Geçmişten 1975 Yılına Değin İspanyol Edebiyatındaki Kadın Yazarlara Genel Bakış” başlıklı bölümünde ele alınacaktır.

¹⁷ Cumhuriyet yanlısı İspanyol siyasetçi Victoria Kent (1891-1987) 1924 yılında Madrid Barosu'na kaydolarak İspanya'nın ilk kadın avukatı olmuş, 1930 yılında Cumhuriyetçi isyancıları Savaş Mahkemesi önünde savunmuş ve beraatlarını sağlamıştır. II. Cumhuriyet döneminde Cezaevleri Genel Müdürü olarak görevlendirildiğinde özellikle kadınlar için cezaevi koşullarının iyileştirilmesi ve sosyal çalışma ortamı yaratılarak kadın tutukluların eğitilmesi gibi başarılı girişimleri ile dikkat çekmiştir. (Bussy Genevois, 2017: 215)

¹⁸ İspanya'da hayat kadınlarının yasal olarak çalışmasının ve çalıştırılmasının yasaklanması ancak 1935 yılında çıkarılan kanun ile mümkün olmuştur.

Uluslararası arenada sempati toplamak amacıyla Mussolini'nin İtalya'da kadınlara yerel seçimler için oy verme hakkı tanınmasının ardından, Primo de Rivera da diktatörlüğü döneminde 1924 yılında kadınlara bu hakkın tanınmasını sağlamış, ancak bu, uygulamaya geçmemiş bir hak olarak kalmıştır. Yine de bu gelişme daha sonra olumlu sonuçlar doğurmuştur; başkent Madrid'de 1929 yılında *Ulusal Danışma Meclisi*'nin (Asamblea Nacional Consultiva) üyelerinden on üçü kadın adaylar arasından seçilmiştir.

İspanya'da XX. yüzyılın son yıllarında yaşanan siyasi ve toplumsal kargaşa, kadınların aydınlanmasına da katkı sağlamıştır. İşçi sınıfının hak arayışı ile başlayan toplumsal hareket sayesinde kadınlara yasal haklar ile insan haklarının tanınması II. Cumhuriyet'in ilanı ile gerçekleşmiştir. 1931 yılında ilk kez ulusal düzeyde, 23 yaşını dolduran tüm kadınlara seçilme hakkı tanınmış, Clara Campoamor ve Victoria Kent farklı partilerden aday olarak İspanya tarihinde seçimle Meclis'e giren ilk kadınlar olmuşlardır. Campoamor'un hazırladığı kanun tasarıları sayesinde yasalar önünde kadın-erkek eşitliğini ve kadınlara seçme hakkını tanıyan Anayasa maddesi 1932 yılında kabul edilmiştir. Söz konusu oylamada ağırlıklı olarak sağ partiler "hayır" oyu kullanırken sosyalist partiler "evet" oyu kullanmıştır. Toplumdaki kadın nüfusunun muhafazakâr ve sağ eğilimli olduğuna inandıklarından dolayı Cumhuriyetçi partilerin bazı üyeleri yasa tasarısına itiraz etmiş ve olumsuz oy kullanmışlardır. Hatta Cumhuriyetçilerden kimileri, kadınlara oy hakkının tanınmasında sakınca olmadığı, ancak kadınların doğası gereği, bu hakkı olması gerektiği gibi kullanacakları tek dönemin menopoz sonrası dönem olduğunu savunmuşlardır. Bu doğrultuda ilk kadın meclis üyelerinden Kent'in ve Margarita Nelken'in de, kadınların oy vermek için yeterli eğitim ve birikime sahip olmadıkları, fazlaca Kilise etkisinde oldukları anlayışıyla kadınlara oy hakkı tanınmasına karşı çıkan isimlerden olması ve "hayır" oyu kullanmış olmaları dikkat çekicidir.

II. Cumhuriyet boyunca Meclis'teki sağ ve sol partilerin kadın üyeleri genellikle siyasi eğilimlerine öncelik vermişler, cinsiyet eşitliği konusundaki girişim ve çalışmalarda genel olarak Cumhuriyetçi, sosyalist ve solcu partiler ile örgütler aktif olmuştur. Bu noktada, sağ kanatta yer alan partilerden Partido Radical'in üyesi olan Campoamor istisnai bir örnektir. Öte yandan kadınların oy hakkına sahip olmasına karşı çıkan muhafazakârların bir kısmı, bunun o dönemde Avrupa'nın kuzeyinde git gide etkisi artan Protestanlığın yansımalarından biri olduğuna inanmıştır. Eşit vatandaşlık hakları anlayışının gelişimi, sınıf ayrımı ve siyasi yapıların iç içe geçtiği ülkelerde kısa süre içinde kadın haklarının da gelişimi ile sonuçlanmıştır. Ancak İspanya'nın durumu bunlardan farklıdır. İspanya'da diğer Avrupa ülkelerine göre sanayinin geç ilerlemesi, parlamenter sistemin yeterince gelişmemiş olması ve Katolik Kilise'nin diğer ülkelerde olmadığı kadar baskın ve söz sahibi olması gibi nedenlerle sağlıklı bir işçi sınıfı oluşmamış, bu durum hak ve eşitlik kavramlarının gelişimini geciktirerek kadının toplumdaki yerini de etkilemiştir. İspanyol toplumu bu biçimde bir defa daha ikileme olarak gelenekçilik ve yenilikçilik arasındaki gelgitlerine kadının toplumdaki yeri konusunu da eklemiştir.

1932 yılında yapılan yasa değişikliğiyle, kadınlara kamu hizmetlerinde çalışma, ayrıca velayet ve anlaşmalı boşanma hakkı tanınmış, sadece kadınların cezalandırıldığı eski zina yasası yerine erkeklerin de cezalandırıldığı bir sistem getirilmiştir. Evlilik dışı çocuklara da diğer evlatlara tanınan hakların tanınması sağlanmıştır. Kadınların hamilelik veya evlilik nedeniyle işten çıkartılması yasaklanmış, zorunlu annelik sigortası geçerli kılınmış, erkek ve kadın çalışanlara eşit maaş ödenmesi esas alınmıştır. II. Cumhuriyet, hem öncesinde hem de sonrasındaki dönemlerde İspanya'da kadınların uzun yıllar özlemini duyduğu temel hakları bir anda tanımış, sadece çalışma koşulları açısından değil

toplumsal ve siyasi hayatta var olma anlamında da kadınlara oldukça geniş bir alan sağlamıştır.

1933 yılı genel seçimleri için yapılan propaganda çalışmalarında kadınlarla ilgili kullanılan küçük düşürücü bazı sloganlar dikkat çekmiştir: “Sağ’ın yenilgisinin yükü kadınlara yüklenmesin.”, “Anneler, oğullarınız yeterince özgür olmamalarının suçlusunu siz zannetmesinler.”, “Görünüşe aldanmayın, yanılabilirsiniz”. Yanlış karar alma eğiliminde olmakla suçlanan kadınlar kendi kararlarının sonucuna katlanmakla tehdit edilmişlerdir. Yine de oy hakkından vazgeçmeyen kadınlar seçim sonrası özellikle sağlık, eğitim gibi temel konular başta olmak üzere siyasi ve toplumsal çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Bu dönemde yapılan en önemli yasal düzenlemelerden biri de, sadece beş ay süresince görev yapan ilk kadın Sağlık ve Sosyal Yardımlar Bakanı Federica Montseny’nin kürtaja ceza uygulanmasını öngören yasada değişiklik yapılmasını sağlayarak kürtajı serbest hale getirmesidir.

Kadınlara seçme ve seçilme haklarının tanınmasıyla aslında siyasi bilinç anlamında da ülke yeni bir döneme girmiştir. İşçi sendikalarının yanı sıra siyasi partiler de bir bir kadın kolları oluşturmaya başlamış, sonradan siyasete dahil olan kadınlar erkeklerden daha fazla heves ve bilinçle oy kullanmaya girişmişlerdir. Siyasi arenanın, cumhuriyet rejiminin öngördüğü üzere laik ve karma bir düzene evrilmesi, ülkede kadın ile erkeğin yan yana olmasını, her iki cinse de eşit vatandaş muamelesi yapılmasını sağlamıştır. Bununla birlikte özellikle Cumhuriyetçi partilerin, kadınların oy kullanması konusunda yukarıda da bahsi geçen çekinceleri nedeniyle kadın kollarına ve kadın parti üyelerine öncelik vermemiş olmaları bilinçli bir tavır olmuştur. Buna karşılık kadınları seçim ve siyaset konularında bilinçlendirmeyi hedefleyen özel topluluklar yine Cumhuriyet partililer tarafından kurulmuştur. Bunların içinde en önemlisi, Campoamor'un önderliğinde, kadınların siyaseti tanınması, haklarını savunması ve barış

yanlısı bireyler olmasını amaçlayan *Cumhuriyetçi Kadın Birliği* (Unión Republicana Femenina) olmuştur.

1936 yılına yaklaşıldıkça, II. Cumhuriyet'in kendilerine tanıdığı hak ve özgürlüklerin etkisiyle, eylemlerinde serbesti elde eden kadınların da tıpkı erkekler gibi silahlandığı, direniş ve isyan hareketlerine katıldığı görülmüştür. Buna karşılık 1936 yılının sonbahar aylarında, çatışmalar artık bir iç savaşa döndüğünde, kadın savaşçılar cephe gerisine gönderilmişlerdir. Bu dönemdeki en önemli kadın örgütlenmeleri, Madrid'in faşist askeri birliklere karşı savunulmasında rol alan *Kadınlar Birliği* (La Unión de Muchachas), Katalunya'da etkin olan anarşist *Özgür Kadınlar* (Mujeres Libres), fabrika işçisi kadınları bir araya getiren *La Pasionara* ve *Antifaşist Kadınlar Derneği* (Asociación de Mujeres Antifascistas - AMA) olmuştur. Bu birliklerin tamamı sol görüşlü ve Cumhuriyet taraftarı olmakla, İç Savaş sonunda erkeklerle birlikte şüphesiz kadınlar da sürgün ve cinayetlerin kahramanları olmuşlardır.

XX. yüzyılda İspanya'da kadın hareketlerinin siyasi olarak tek bir eğilimde olmadığını söylemek mümkündür. Katolik Feministler adını taşıyan topluluklar olduğu gibi, sol görüşlü, komünist, sosyalist ya da anarşist eğilimli olanlar da olmuştur. 1926 yılında Madrid'de kurulan *Lyceum Club* kadın sorunlarına eğilen popüler örgütlerden biri olmuştur. XX. yüzyıl başında İngiltere'de kurulan ilk *Lyceum Club*'ın İspanya'daki temsilcisi sayılan topluluk, kadınları yasal hakları konusunda aydınlatmak, ihtiyaç sahibi kadınlara yardım sağlamak, kadınların katılımıyla belli başlı toplumsal etkinlikler düzenlemek gibi görevler edinmiştir. Bir süre sonra üst sınıfın paralı etkinliklerde boy göstermesi için kullanılır hale gelen *Lyceum Club* 1939 yılına kadar varlığını sürdürürken, İç Savaş sonrasında tamamen yapı değişikliğine uğramış ve SF'nin bir kolu haline gelmiştir. (Şenyıldız, 2016: 134)

İç Savaş'ın resmen başlaması ve ülke içindeki kamplaşmanın savaş cephesine evrilmesi, kadınların II. Cumhuriyet'le beraber elde ettiği hak ve özgürlüklerin büyük ölçüde yitirilmesine neden olmuştur. Artık eşitlik, demokrasi kavramlarının olduğu siyasi ortam yerini çatışmalara bırakmış, dolayısıyla kadınlara yine evinin hanımı olarak cephe gerisinde çalışma görevi yüklenmiştir. Tarım ve fabrika işçisi erkeklerin savaşa katılması kadının hem iş hayatındaki yükünü arttırmış hem de cephede ihtiyaç duyulan malzemelerin temini yine kadının görevi olmuştur. Solcu ve Cumhuriyetçi birçok dergi, gazete ve sendika yayınında kadınların iyi yurttaşlar olabilmesi için savaşan erkeklerine destek olması, moral vermesi ve çocuklarına iyi bakması gerektiği vurgulanmıştır. (Cobo, 1997)

Franco'nun ülke yönetimini ele geçirmesiyle 1938 tarihli Medeni Kanun kabul edilmiştir. Buna göre kadınlar artık babalarının veya eşlerinin izni olmadan evden ayrılamayacaklar, toplumsal ve ekonomik olarak yine bu kişilere bağımlı olacaklardır. II. Cumhuriyet'in sağladığı ne kadar yasal hak varsa hepsi kadınların elinden bu Kanun ile alınmıştır. Aynı yıl bu gelişmeler sonucunda Ceza Kanunu'nda da kadınlar için kürtaj ve evlilik dışı cinsel ilişkinin ağır bir biçimde cezalandırılmasına yönelik değişiklikler yapılmıştır. Toplumsal, siyasal ve yasal olarak kadınla ilgili konuların idaresi SF'ye devredilmiştir.

Dikta rejiminin topluma hükmetme konusundaki alternatif arayışları ve Kilise ile iş birliğini arttırmasının sonucu olarak 1942 yılında *Kadın Koruma Kurumu* (Patronato de Protección a la Mujer) kurulmuştur. 1978 yılına kadar geçerliliğini sürdüren bu Kurum kadınların dini ve ahlaki değerlere yakınlaştırılması, bunlara uzak olanların "rehabilitate" edilerek topluma kazandırılmaya çalışılması gibi amaçlarla çalışmıştır. Ayrıca hayat kadını olarak çalışma, doğum kontrolü ve kürtaj gibi sebeplerden kadınları cezalandırma yetkisi yine bu Kurum'a sağlanan ayrıcalıklar arasındadır.

Falanjist yönetimin XX. yüzyılın ikinci yarısında başlattığı değişim hareketinden kadınlar yasal olarak da paylarına düşeni almıştır. 1958 tarihli yeni Medeni Kanun ve SF'nin katkılarıyla 1961 yılında yürürlüğe giren Kadınların Siyasi, Mesleki ve Çalışma Hakları başlıklı kanun dar kapsamlı yasal hakları kadınlara tanımış olmakla beraber Ulusal-Katolik eksenden uzaklaşmadığı için bu haklar işlevli olmamıştır.

Meclis'te hazırlanarak referanduma sunulan, ardından Kral I. Juan Carlos tarafından onaylanan 1978 İspanyol Anayasası, modern dönemin gereği olan eşitlik kavramına nihayet yer vermiş, kadın hakları konusunda günümüzde de geçerli olan ilkenin temelini atmıştır. Anayasa'nın 14. maddesinde tüm İspanyol vatandaşlarının eşit olduğu ve din, ırk, cinsiyet, fikir veya herhangi başka bir durum ve konum nedeniyle ayrımcılığa tabi tutulamayacağı belirtilmiştir. Kadınların boşanma talebinde bulunmalarını sağlayan yasa 1981 yılında çıkarılırken, kürtajın cezalandırılması öngören yasa 1985 yılında iptal edilerek değiştirilmiştir.

1.3. Kadın Yazarlar

İspanya'nın son denizaşırı sömürge topraklarını yitirmesiyle, ülke siyasi ve toplumsal anlamda hazır olmadığı birtakım değişimler geçirmeye mecbur kalmıştır. Yüzyıllar süren monarşinin sonlanması, cumhuriyet denemeleri ve ardından yeniden monarşiye yönelinmesi, İç Savaş ve sonrasındaki dikta rejimi, İspanyol toplumunun muhafazakâr yapısı ile değişmekte olan dünya düzeninin çelişkisini belirginleştirmiştir. Bu noktada, ülkedeki durumun kuşkusuz aydın ve sanatçılara da etki ettiği XX. yüzyılda, savaşın öncesindeki ve savaş sırasındaki deneyimleri eserlerine yansıyan, dönemin öne çıkan İspanyol kadın yazarlarına kısaca değinmenin yerinde olacağı görüşündeyiz.

İspanya’da Natüralizmin edebiyattaki ilk temsilcilerinden sayılan **Emilia Pardo Bazán** (1851-1921) varlıklı bir ailenin çocuğu olan, iyi bir eğitim alan yazar Fransız aydınlarını ve yazarlarını okuyarak Fransız kültürüne ve Aydınlanma Çağı’na yakın bir entelektüel anlayış geliştiren bir yazardır. Bir erkek ismiyle bir mahlas kullanmayı reddeden yazar, bilhassa Fransız natüralist yazarların yapıtları hakkında eleştiri yazıları yazmıştır. İspanya'daki ilk kadın öğretim üyesi olmasının yanı sıra ilk kadın dedektif romanı yazarıdır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'den sonra İspanya'da da popüler hale gelen dedektif romanları ve öyküleri Emilia Pardo Bazán için okura ahlaki ve toplumsal kuralları sorgulatan bir işleve sahiptir. (Pérez, 2002: 166) İddialı bir kadın yazar olarak karşılaştığı farklı tepkileri dönemin önemli erkek yazarlarının mektuplarında izlemek mümkündür. Örneğin Pérez’in aktardığına göre, yazarın en iyi yapıtı sayılan *Los pazos de Ulloa*'nın basılmasından sonra Leopoldo Alas¹⁹ Benito Pérez Galdós'a²⁰ yazdığı bir mektupta “Emilia Pardo Bazán hakkında hemfikir olduklarını, kendisinin yüksek karakterli ve yetenekli bir İspanyol kadını olduğunu düşündüğünü” yazmıştır. Dönemin önemli yazar ve edebiyat eleştirmenlerinden biri olan Marcelino Menéndez Pelayo, yazar Juan Valera'ya²¹ yazdığı bir mektupta ise “Emilia Pardo Bazán'ın kendisiyle iyi geçindiğini, nazik biri olduğunu, stil sahibi bir yeteneğe ve geniş bir kültüre sahip olduğunu, ancak zevksiz bir edebiyat anlayışı olduğunu ifade etmiştir. (Pérez, 2002: 459)

¹⁹ "Clarín" mahlasını kullanan yazar Leopoldo Alas (1852-1901) realist romanları ile tanınmakla beraber köşe yazıları ve yazınsal eleştiriler de kaleme almıştır. Leopoldo Alas, Emilia Pardo Bazán'ın *La cuestión palpitante* başlığı altında gazete yazılarının toplandığı kitabının önsözünü yazmış, yazar ve söz konusu kitap hakkında övgü dolu eleştiri yazıları yayımlamıştır. (Pérez, 2002: 459)

²⁰ Realist romanın İspanya'daki öncülerinden sayılan Benito Pérez Galdós (1843-1920) genellikle şehirlerde, köy ve kasabalarda yaşayan insanlara yapıtlarında yer vermiş, kadının bağımsızlığı konusunu da birçok kez romanlarında ele almıştır. (Yücel, 2013: 7-9)

²¹ 50 yaşından itibaren roman yazmaya başlayan yazar Juan Valera (1824-1904), aynı zamanda Washington, Viyana ve Paris'te görev yapmış bir İspanyol diplomatıdır. Klasik edebiyat konusunda uzmanlaşan yazarın tiyatro yapıtları, şiirleri ve öyküleri de bulunmaktadır.

Galisyalı şair, roman ve öykü yazarı **Sofía Casanova** (1861-1958) küçük yaşlarından itibaren annesinin teşvikiyle yazdığı şiirleri dergi ve gazetelerde yayımlatma olanağı bulmuştur. Şiir ve hitabet sanatı eğitimi almak için taşındığı Madrid'de Blanca de los Ríos ve Emilia Pardo Bazán gibi kadın yazarlarla bir araya gelmiş, girdiği sanat ve edebiyat çevrelerinde tanıştığı Polonyalı diplomat ve felsefeci Wincenty Lutosławski ile evlenmiştir. Eşinin görevi nedeniyle Polonya ve Rusya'da yaşayan yazar bu dönemde Varşova'daki Nazi istilasına ve Rus Devrimi'ne şahitlik etmiş, İspanyol gazetelerine bahse konu ülkelerden muhabirlik yapmış, gezi yazıları yazmış ve Marie Curie, Lev Tolstoy gibi isimlerle tanışma fırsatı yakalamıştır. Yabancı bir ülkede mukim halde çalışan ilk İspanyol kadın gazeteci olan Casanova 1925 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'ne aday gösterilmiştir. İspanyol İç Savaşı sırasında Varşova'da bulunan yazar İspanyol gazetelerine faşist ordu lehinde yazdığı yazıları göndermiş ve yayımlatmıştır. 1938 yılında Burgos'ta General Franco'nun isteği üzerine kendisiyle bir araya gelmiştir. (Simón Palmer, 1989)

Sevillalı yazar, şair, edebiyat eleştirmeni ve ressam olan **Blanca de los Ríos Nostench de Lampérez** (1862-1956) sanatçı bir aileden gelmektedir. Gençlik yıllarında bir süre Paris'te kalmış, ardından eşiyle birlikte Madrid ve Roma'da yaşamış, buralarda sanatçı ve aydın çevrelere dahil olmuştur. İlk yazıları **Carolina del Boss** mahlasıyla gazete ve dergilerde çıkan Ríos'un ilk romanı *Margarita* 1868 yılında yayımlamıştır. Yazar ilerleyen dönemlerde roman, öykü ve şiirin yanı sıra edebiyat tarihi ve yazınsal eleştiri konulu makaleler de yayımlamıştır. Bu alandaki çalışmalarında daha çok Tirso de Molina, Santa Teresa de Jesús, Miguel de Cervantes gibi “Altın Çağ” döneminin öne çıkan İspanyol yazarları üzerine eğilmiştir. Ríos'un layık görüldüğü ödül ve madalyalar şu şekildedir: Kraliçe Victoria Eugenia tarafından verilen Cruz de Alfonso XII (1924),

Medalla de Oro del Trabajo (1931) ve Gran Cruz de Alfonso X el Sabio (1949). (Martínez, 2000)

İspanya'nın Fas topraklarında 1921 yılında başlattığı Rif Savaşı'nda bizzat bulunarak gazeteler için yazdığı savaş günlükleri ile ilk İspanyol kadın savaş muhabiri unvanını elde eden (Acosta, 2007: 511) **Colombine** ya da gerçek ismiyle **Carmen de Burgos** (1867-1932) mahlas olarak genellikle *Raquel*, *Honorine*, *Mariánela* gibi kadın isimleri kullanmıştır. Ailesinin itirazına karşın, çapkınlığıyla tanınan gazeteci Arturo Álvarez Bustos ile genç yaşta evlenen ve çocuk sahibi olan yazar, gazetecilik ile başladığı yazın yaşamını ilerletmek için eğitim fakültesinde öğrenim görmek amacıyla çocuğu ile birlikte Almería'dan Madrid'e göç etmiştir. Üniversite öğreniminin sonrasında İsviçre ve Fransa'daki eğitim sistemlerini incelemek üzere seyahatler yapmış ve sonrasında bir Avrupa gezisine²² çıkarak burada verdiği konferansları, yaptığı tercümelere, gezi yazılarını ve yazınsal incelemelerini Madrid'e döndükten sonra *Avrupa Seyahatlerim* (Mis viajes por Europa) başlığı altında tek bir kitap olarak yayımlamıştır. Concepción Arenal'in cezaevlerindeki kadınlar için başlattığı iyileştirme çalışmalarına cezaevlerinde kadınlar için eğitim kursları düzenleyerek katkı sağlayan Carmen de Burgos o dönemde Madrid'de iki gazetede köşe yazarlığı ve muhabirlik yapmıştır. Kadınların boşanma hakkına ilişkin görüşlerini yansıtan bir anketin sonuçlarını derleyerek yaptığı haber nedeniyle Katolik çevrelerin sert tepkisiyle karşılaşmıştır. Boşanmanın yasal olduğu dönemde ilk eşinden boşanan Burgos daha sonra, dönemin önemli yazarlarından biri olan Ramón Gómez de la Serna ile bir ilişki yaşamıştır. Roman, kısa roman ve tercümelere bulunan yazar II. Cumhuriyet öncesinde ve sonrasında birçok kadın birliğinin kurulmasına öncülük etmiş, bazı dernek ve birliklere başkanlık yapmıştır. (Glenn, 1998:

²² Yazar bu gezisinde Almanya, Fransa, İtalya, Monako, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Danimarka, İsveç, Norveç İngiltere ve Portekiz'e gitmiştir. (Burgos, 1919?)

58-60) İç Savaş sonrası hiçbir yayını, yapıtı, demeci olmaması ve ölüm ilanında sadece "Ramón Gómez de la Serna'nın eski sevgilisi ve Madrid sanat yaşamının bohem kişilerinden biri" (Cruz, 2013) olarak yer alması dönemin baskıcı yapısını yansıtmaktadır.

Roman, öykü, şiir ve tiyatro yazarı olan **Concha Espina** (1869-1955) varlıklı bir aileye mensuptur. Manastırda eğitim gören yazar, memleketi Santander'e ilişkin doğa unsurlarına hemen her yapıtında yer vermiştir. Espina, 1892 yılında iş insanı Ramón de la Serna ile evlenerek Şili'ye göç etmiş, bu dönemde yerel gazetelerde şiirleri basılırken Şili ve Arjantin gazeteleri için de haber metinleri yazmıştır. 1928-1931 yılları arasında Kral XIII. Alfonso'nun kültür temsilcisi olarak Küba, Dominik Cumhuriyeti ve Porto Riko'ya seyahat etmiş olan Espina, İspanyol İç Savaşı'nın başlamasından hemen önce yerleştiği ve o dönemde Cumhuriyetçilerin kontrolünde olan Santander'de yaşamıştır. Bu dönemde yazarın iki oğlu da Falanjist ordu tarafında savaşmıştır. (Kienzle, 2013: 305) Espina'nın ismi dokuz defa Nobel Edebiyat Ödülü için önerilmiş, yazar bunların üçünde (1926, 1929 ve 1931) adaylığı elde etmiştir. (Pérez, 2002: 569)

Gelenekçi yazarlardan **Pilar Millán Astray** (1879?-1949) çocukluğuna ve gençliğine dair pek bilgi bulunmasa da I. Dünya Savaşı sırasında Barselona'da Almanlar lehine çalışan bir ajan olarak bilinmektedir. Üç çocuklu dul bir kadın olarak yaşadığı ekonomik sıkıntılar nedeniyle ajanlık yaptığı düşünülen yazar savaşın zona ermesiyle yazınsal kariyerine başlamıştır. 1919 yılında Blanco y Negro Ödülü'nü kazandığı *Rahibe Teresa* (La hermana Teresa) romanı ile başladığı yazarlık serüveni, sonrasında sahnede de büyük başarı yakalayan tiyatro yapıtlarıyla sürmüştür. *El rugir del león*, *La galana*, *Una chula de corazón* gibi toplumsal değerleri vurgulayan komedi oyunlarının yanı sıra *La tonta del bote* (1925) oldukça beğenilmiş, bir yıla yakın bir süre aralıksız temsilleri yapılmıştır. 18 Temmuz 1936 tarihli askeri ayaklanmayı desteklemesi nedeniyle 1936 yılında Cumhuriyet hükümeti tarafından tutuklanmış, hapisanede geçirdiği dönemi

anlattığı *Tutsaklar: Komünist Hapishanelerinde 32 Ay* (Cautivas: 32 meses en las prisiones rojas) başlıklı anı kitabını 1940 yılında yayımlamıştır. (Pueo, 2016: 147)

“27 Kuşağı” yazarlarına dahil edilen **Rosa Chacel** (1898-1994) romanlarında yer verdiği sürrealist ve psikolojik unsurlarla dikkat çekmiştir. Madrid'de resim ve heykel eğitimi alan yazar, ressam olan eşi Timoteo Pérez Rubio ile Roma'ya yerleşmiştir ve en önemli yapıtlarından biri olan *Estación, ida y vuelta* romanını burada yazmıştır. 1927 yılında İspanya'ya dönen Chacel bu dönemde José Ortega y Gasset, Miguel de Unamuno, Ramón Gómez de la Serna ve Juan Ramón Jiménez gibi dönemin önemli yazarlarıyla tanışmış ve onlarla beraber modernist edebiyat dergilerinde çalışmıştır. İspanyol İç Savaşı'nın başlamasıyla oğlu ile beraber Paris'e göç etmiş, eşi Prado Müzesi'ndeki eserleri savaş koşullarından korumak için Madrid'de bir birliğe katılmış, 1940 yılında ise aile olarak sırasıyla Paris, Rio de Janeiro ve Buenos Aires'e sürgüne gitmişlerdir. *Memorias de Leticia Valle*, *La sinrazón* gibi önemli yapıtlarını yazdığı Güney Amerika sürgününden sonra ancak 1977 yılında İspanya'ya geri dönebilmiştir. Franco rejiminin sona ermesiyle yazara takdim edilen ödüller şu şekildedir: *İspanyol Edebiyat Eleştirmenleri Ödülü* (Premio de la Crítica Española) (1976), İspanyol Edebiyatı Ulusal Ödülü (Premio Nacional de las Letras Españolas) (1987), Valladolid Üniversitesi tarafından Fahri Doktora Unvanı (1989), *Castilla y León Edebiyatı Ulusal Ödülü* (Premio Castilla y León de las Letras) (1990), *Kraliyet Güzel Sanatlar Altın Madalyası* (Medalla de Oro al Mérito en las Bellas Artes) (1993). (Atakan, 2006: 64-66).

Küba doğumlu İspanyol soylusu bir anne ve Meksikalı şair ve büyükelçi bir babanın kızı olan **Carmen de Icaza** (1899-1979) Madrid'de doğmuş ve yaşamıştır. Sadece ilk romanı **Valeria de León** mahlası ile yayımlanmış, geri kalan tüm yapıtları kendi ismi ile basılmıştır. Babasının aracılık etmesiyle dönemin önemli yazarlarından Rubén Darío ve Juan Ramón Jiménez ile tanışmıştır. Babasının ölümünden sonra evlenen

ve ekonomik olarak koşulları kötüleşen yazar İç Savaş başladığı sırada, yaşadıkları geçim sıkıntısının da etkisiyle (Sánchez Álvarez-Insúa, 2009: 500) Falanjist kuvvetlerin *Sosyal Yardımlar* koluna üye olmuştur. Siyasi görüşünün de etkisiyle daha çok kadın karakterlerin öne çıktığı, ahlaki ve dini değerlerin vurgulandığı *pembe romanlar* yazan Carmen de Icaza 1936 yılında yayımlanan romanı *Cristina Guzmán* ile adını duyurmuş, 1945 yılında en çok okunan yazar unvanını kazanmıştır. Falanjist yazar *Sosyal Yardımlar*'ın müdürü olarak atandığında Almanya ve İtalya'ya ziyaretler düzenlemiş, Falanjist komitelerle bir araya gelmiş, Hitler ve Mussolini'ye İspanya hakkında sunumlar yaparak onların kadın ve eğitim politikaları hakkında bilgilendirme toplantılarına katılmıştır. Icaza aynı zamanda, Franco tarafından da kullanılan meşhur "*Ni un hogar sin lumbre, ni un español sin pan!*" ("*Isınmayan ev, karnı aç İspanyol kalmayacak!*") söyleminin yaratıcısıdır. (Riaño, 2017)

“27 Kuşağı” yazarlarından, şair ve yazın eleştirmeni Dámaso Alonso'nun eşi **Eulalia Galvarriato** (1905-1997) sanata meraklı bir anne ve avukat bir babanın kızıdır. Yazarın Madrid Üniversitesi'nde İspanyol Filolojisi öğrenimini tamamlamasının ardından, Dámaso Alonso'ya yapılan öğretim üyeliği tekliflerini değerlendirerek 1929 yılında bir yıllık bir süre için A.B.D.'ye yerleşmişlerdir. Sonrasında Madrid'e dönen çift, İç Savaş'ın patlak vermesi nedeniyle Valensiya'ya yerleşerek iç sürgüne maruz kalmışlardır. Savaş sona erdiğinde yeniden Madrid'e dönen Galvarriato yazınsal çalışmalarına tercüme ve öykülerle devam etmiştir. Lope de Vega hakkında bir dizi bildiri sunan yazar, tek romanı olan *Beş Gölge* (Cinco sombras) ile 1946 yılında Nadal Ödülü'ne aday gösterilmiştir. *Suyun Altındaki Kökler* (Raíces bajo el agua) başlıklı kitabında kısa öykülerini, şiirlerini ve gezi yazılarını toplayan Galvarriato'nun yapıtlarında genel olarak otobiyografik unsurlar dikkat çekmektedir. Kadın hakları konusunda muhafazakâr yaklaşıma sahip kadın yazarlardan olan Galvarriato kadınların önce evlenip, çocuk sahibi

olup evdeki huzuru sağlamaları gerektiğini, bu misyonla yaşadıklarını, ardından şayet becerebiliyorlarsa oturup eserler yazmaları gerektiğini savunmuştur (Vadillo Buenfil, 2012).

Anarşist bir yazar olan **Federica Montseny** (1905-1994) Diktatör Primo de Rivera döneminde Cumhuriyet yanlısı ve işçi sınıfını destekleyen yazıları ve konuşmalarıyla dikkat çekmiş, kadın hakları savunucusu olmakla birlikte hümanizmin daima feminizmden önce geldiğini vurgulamıştır (Ros, 2011: 247). Anarşist ebeveynlerinin yayımladığı gazetede genç yaştan itibaren yazıları yayımlanan yazarın en dikkat çekici yapıtı 1926 yılında basılan, davranış ve düşünce özgürlüğünü kısıtladığı için evlenmeyi reddeden bir genç kadını konu alan gelişim romanı *Zafer* (La Victoria) olmuştur. 40'tan fazla romanı olan Montseny II. Cumhuriyet döneminde Sağlık ve Sosyal Yardımlar Bakanı olarak atanmış ve İspanya'nın ilk kadın bakanı olmuştur. (Bussy Genevois, 2017: 99-100)

Şair, yazar ve edebiyat eleştirmeni **Carmen Conde** (1907-1996) *İspanyol Kraliyet Dil Akademisi*'ne kabul edilen ilk kadın üye olmuştur. “27 Kuşağı” akımına dahil edilen ve aynı kuşaktan şair Antonio Oliver Belmás ile evlenen Conde 1930'lu yıllarda yazdığı şiirlerinde vanguardist yapı dikkat çekmiştir. Ne var ki birkaç yıl sonra “27 Kuşağı” akımına artık dahil olmadığını açıklamıştır. İlkokul öğretmenliği diploması alan, pedagoji alanında çalışmaları bulunan yazar, bunları Şilili şair Gabriela Mistral'in Madrid'de yaşadığı dönemde onunla paylaşarak geliştirmiştir. Ayrıca, yazar Mercè Rodoreda ile beraber, II. Cumhuriyet döneminde hükümetin küçük yerleşim birimleri için öngördüğü eğitim hareketi olan *Pedagojik Misyonlar*'a (Misiones Pedagógicas) katılmıştır. Romanları ve tiyatro eserleri de bulunan yazar, XX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya koyduğu yapıtlarında toplumsal eleştiri ve feminizmi esas almıştır. İç Savaş ve Franco'nun diktatörlüğü döneminde İspanya'dan hiç ayrılmayan ve sürgüne gitmeyi

reddeden Conde, bu dönemi yaşamayı kendi gibi birçok kadının ve sanatçının yasaklandığı yeni bir sistem içinde var olma çabası olarak nitelendirmiştir. (Davies, 2000: 12, 105, 186)

Cumhuriyetçi öğretmen ebeveynlerin kızı olan Málaga doğumlu yazar **María Zambrano** (1907-1991) dört yaşından itibaren Madrid'de yaşamaya başlamış ve burada José Ortega y Gasset, Xavier Zubiri gibi dönemin ünlü İspanyol düşünürlerinden felsefe dersleri almıştır. Kısa bir süre üniversitede asistan olarak görev yapan yazar bu dönemde siyasi öğrenci hareketlerine katılmış, gazete ve dergiler için yazılar yazmaya başlamıştır. *Pedagogik Misonlar* gönüllüsü olarak köy ve kasabalarda çalışan yazar Madrid'e döndüğünde “27 Kuşağı” yazarları ve şairleriyle bir araya gelmiştir. 1936 yılında Şili'deki İspanya Büyükelçiliği'ne atanan Alfonso Rodríguez Aldave ile evlenerek buraya göç etmiştir. Latin Amerika'da yaşadığı sürede Havana'ya da giden yazar, burada İspanyol şair ve oyun yazarı Federico García Lorca şiirlerini bir araya getirdiği *García Lorca Antolojisi*'ni (Antología de García Lorca) yayımlamıştır. İç Savaş'ın başlamasının ardından 1937 yılında İspanya'ya dönen çift Valensiya'ya yerleşmiş, eşi cepheye giderken María Zambrano Cumhuriyetçi gruba dahil olarak cephe gerisindeki çalışmalara katılmıştır. Franco'nun kesin zaferini ilan ettiği 1939 yılında yazar, annesi ve kardeşiyle birlikte Fransa'ya göç ederek ülkeyi terk etmiştir. Paris, New York, Havana, Porto Riko, Roma ve La Pièce'te yaşamış, 1964 yılında yeniden Paris'e yerleşmiş, bahsi geçen şehirlerde felsefe dersleri vererek yaşamını sürdürmüştür. Katarakt ve kansızlık rahatsızlıkları ciddileşen Zambrano yakınları tarafından Cenevre'ye götürülmüş, tedavisi sonlanınca 1984 yılında İspanya'ya dönmüş ve büyük coşkuyla karşılanmıştır. Yazar, Cervantes Ödülü'nün verildiği ilk kadın olmuştur (1988). Zambrano'nun en önemli yapıtları *İnsan ve İlahi Olan* (El hombre y lo divino), *Felsefe ve Şiir* (Filosofía y poesía) ve *Rüyalar ve Zaman* (Los sueños y el tiempo) olarak sıralanabilir. (Pérez, 2002: 685,687)

Katalan yazar ve ressam **Mercé Rodoreda** (1908-1983) çocukluğunda sadece 3 yıl okula gidebilmiş, edebiyata olan ilgisini halk şiirleri okuyarak sürdürmüştür. 20 yaşında kendisinden 14 yaş büyük dayısı Joan Gurguí ile evlenen yazar daha iyi bir gelecek arayışında olan eşiyle Arjantin'e göç etmiştir. Kısa sürede çocuk sahibi olarak dönen çift Berselona'ya yerleşmiş ve II. Cumhuriyet'in sağladığı olanaklarla Mercè Rodoreda üniversitede dersler almaya başlamıştır. Yapıtlarını Katalanca kaleme alan ve en fazla roman ve öykü türünde eserler veren yazar kadın karakterleri öne çıkarmakla birlikte yapıtlarını hiçbir zaman feminist olarak tanımlamamıştır. 1932 yılında ilk romanı *Şerefli Bir Kadın mıyım?* (*Sóc una dona honrada?*) yayımlandıktan sonra yerel Katalan gazetelerinde köşe yazıları yazmaya başlamış, 1936 yılına kadar iki romanı ve birçok öyküsü basılmıştır. İç Savaş boyunca Katalunya özerk idaresi Generalitat'ın *Propaganda Komiserliği*'nde (Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya) çalışmıştır. 1937 yılında eşinden boşanan yazar, savaş sırasında yazınsal çalışmalarını duraklatmamış ve 1938 yılında psikolojik romanı *Aloma*'yı yayımlamıştır. İç Savaş'ın sonucunda Franco rejiminin egemen olmasıyla Rodoreda için oğlunu annesiyle beraber Barselona'da bırakmasına sebep olan Paris'teki sürgün hayatı başlamıştır ve yazar 1958 yılında basılan öykü kitabına kadar sürgün döneminde hiçbir yapıt yayımlamamıştır. 1954 yılında Cenevre'ye göç eden Rodoreda burada uluslararası kuruluşlarda çalışmış, tercümeler yapmış, en önemli yapıtlarından biri olan *La plaça del Diamant*'ı (1962) yine Cenevre'de kaleme almıştır. Yazar 1973 yılında İspanya'ya dönmüş ve ölümüne kadar burada yaşamıştır. (Everly, 2003: 30-35)

Roman ve çocuk kitabı yazarı **Concha Castroviejo** (1910-1995) Galisyalıdır. Akademisyen olan babasının etkisiyle Fransız okulunda eğitim alan ve son yılını Bordeaux Üniversitesi'nde geçirdiği lisans döneminde felsefe ve edebiyat öğrenimi gören yazar 1939 yılında Franco rejiminin başlamasıyla, akademisyen eşi ile birlikte 10 yıl

sürgünde kalacağı Meksika'ya göç etmiştir. Concha Castroviejo'nun kendisi gibi yazar olan erkek kardeşi José María Castroviejo'nun Franco iktidarı boyunca İspanyol Falanji ve Franco lehine yazdığı yazılar ile İspanya'da kalması ilginçtir. 1949 yılında Madrid'e dönen Concha Castroviejo burada gazetecilik okulunu bitirmiş ve gazeteci olarak çalışmaya başlamıştır. *Gidenler* (Los que se fueron) (1957) ve *Nefret Arefesi* (Vísperas del odio) (1959) romanları takdirle karşılanan yazar sonrasında çocuk edebiyatına yönelmiş, biri tiyatro yapıtı olmak üzere çocuklar için öykü ve romanlar da kaleme almıştır. (Galerstein, 1986: 39)

Roman yazarı ve avukat olan **Mercedes Formica** (1913²³-2002) muhafazakâr ve burjuva bir aileye mensuptur. İç Savaş sırasında Málaga'da yaşayan ve İspanyol Falanji'na üye olan yazar, 1948 yılında mezun olduğu Sevilla Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin ilk kadın öğrencilerinden biri olmuştur. Gerek ailesinde yaşanan boşanma, gerekse avukatlık yaptığı dönemde şahit olduklarının etkisiyle yazar, aktif bir kadın hakları savunucusu olmuş, Franco rejiminin kadına haksız muamele öngören yasal düzenlemelerine ve SF'ye eleştiriyle yaklaşmış, ardından yönetim tarafından bazı yasa değişikliklerinde kendisine söz hakkı tanınmıştır. Formica'nın ilk yapıtları **Elena Puerto** mahlasıyla yayımladığı *pembe romanlar* olmuştur. İç Savaş sonrasında romanlarının yanı sıra birçok makale ve köşe yazısı da kaleme alan yazar, 1979 yılında *María de Mendoza* romanıyla Fastenrath Ödülü'nü kazanmıştır. (Pérez, 2002: 242)

Baronesa Alberta mahlasını kullanan **Mercedes Ballesteros** (1913-1995) akademisyen bir ailenin kızı olarak Madrid'de doğmuştur. Çocukluğunda iyi bir eğitim alan, İspanya içinde ve yurtdışında seyahat etme imkânı olan yazar seyahatlerdeki

²³ Yazarın doğum tarihi farklı kaynaklarda farklı biçimlerde yer almaktadır: 1913 (Cañas, 2016); 1916 (Flórez, 2013); 1918 (Pérez, 2002: 242). Çalışmamızda yazarları doğum tarihlerine göre kronolojik olarak ele aldığımızdan, muhtemel en erken tarih olan 1913'e öncelik veriyoruz.

gözlemlerini özellikle ilk romanlarında yansıtmıştır. Madrid’de felsefe ve edebiyat öğrenimi gören ve ailesinin de desteğiyle kısa sürede sanat ve edebiyat çevrelerine kabul edilen Ballesteros kendisi gibi dramaturg ve yazar olan Claudio de la Torre ile evlenmiş ve İç Savaş’ın başlamasıyla Kanarya Adaları’na yerleşmiştir. Burada kendi yayınevlerini kuran çift, Ballesteros ve eşinin yazar ve oyuncu olan kız kardeşi Josefina de la Torre Millares tarafından yazılan çok sayıda *pembe romanı* yayımlamıştır. Polisiye romanları da bulunan yazar 1960’lı yılların sonuna kadar yazınsal üretimine devam etmiştir. (Kılıç, 2012: 6-8)

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmamızın ana konusunu oluşturan yazarlar ve yapıtları, Pierre Bourdieu'nün *eril tahakküm* teorisi temelinde incelenecek olduğundan, bu bölümde öncelikle Bourdieu'nün genel sosyolojik anlayışı ve kullandığı temel kavramlar açıklanacaktır. Ardından, *eril tahakküm* ve onun unsuru olan *simgesel şiddet* meşruiyet kazandıran toplumsal cinsiyet algılarına, cinsiyet tanımlamalarına ve bunların oluşturduğu ayrım ile şekillenen *hegemonik erkeklik* olgusuna değinilecektir. Son olarak da Bourdieu'nün ortaya koyduğu *eril tahakküm* ve *simgesel şiddet* kavramları incelenecektir.

2.1. Pierre Bourdieu ve Sosyolojik Yaklaşımı

Yirminci yüzyılın önde gelen sosyologlarından olan Pierre Bourdieu²⁴ 1950'li yıllarda felsefe öğrenimi görmüş, bir süre sonra akademi temelli felsefeden uzaklaşmaya başlayarak ona yeni bir anlam kazandırmak istemiştir. Swartz'ın ifadesiyle "...gelişmiş

²⁴ 1930 doğumlu Bourdieu, Fransa'nın güneyinde yer alan Béarn bölgesinde doğmuş, çocukluğu taşra koşullarında geçmiştir. Babası bir postacı olan düşünür, genellikle varlıklı ailelerin çocuklarının okuduğu Ecole Normale Supérieure'e dereceyle girerek, elde ettiği burs imkânı sayesinde burada eğitim görmüş, felsefe bölümünden mezun olduktan sonra ise öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Kısa bir süre sonra, o dönem Fransız ordusuna karşı bağımsızlık mücadelesi veren Cezayir'e, öğrencilik döneminde Fransa'nın Cezayir konusunda yürüttüğü politikalara getirdiği eleştirilerin de etkisiyle, askerlik görevini yapmak üzere "idari" bir unvan ile gönderilmiştir. Bourdieu bu dönemde Cezayir Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde asistanlık yapmış, daha sonra *Sociologie de L'Algérie* (1958), *Travail et travailleurs en Algérie* (1962), *Le déracinement, la crise de l'agriculture traditionnelle en Algérie* (1964) başlıklarıyla yayımlanacak olan, Cezayir'e ilişkin çalışmalarını kaleme almıştır. 1960 yılında Paris'e dönerek Lille Üniversitesi'nde, bir süre sonra da Les Éditions de Minuit adlı yayınevinde görevlendirilerek sosyolojiden sanat tarihine birçok sosyal bilim alanında çalışmanın yayımlanmasına vesile olmuştur. Aynı zamanda Avrupa Sosyoloji Merkezi'nin direktörlüğünü üstlenmiş, daha sonra 1981 yılında Fransız Koleji'nde Sosyoloji Kürsüsü'ne kabul edilmiştir. 1984'te dönemin sosyalist hükümetinin eğitim komisyonunda yer alarak devlet kurumlarıyla uzun yıllar sürecek iş birliğini başlatmıştır. Yayımlanan akademik çalışmalarının yanı sıra 1990'lı yıllarda birçok radyo ve televizyon yayına katılarak görüşlerini kamuoyuna bizzat sunmuştur. 30'dan fazla kitap ve 400'e yakın makalesi yayımlanmış olan Bourdieu 2002 yılında Fransa'da hayatını kaybetmiştir. (Busquet Duran, 2016)

toplumlardaki birçok kültürel pratik, temayüz mücadelesindeki görece özerk arenaları oluşturur. Kültürün uzmanlaşmış üreticileri ve aktarıcıları olan entelektüeller, bu arenaların ve kurumsallaşmış hiyerarşilerinin şekillenmesinde kilit rol oynarlar. İşte günümüzün önde gelen Fransız sosyologu Pierre Bourdieu, bunu iddia etmektedir.” (Swartz, 2011: 11) Aynı yıllarda, kurumsallaşmış iktidarlara, bilhassa üniversiteye ilişkin yaşadığı ilk kopma ortaya çıkmıştır. Zaman içinde varoluşçuluğa karşı çıkan ve yapısalcılığa yatkınlığı artan Bourdieu, aynı dönemde yapısal ve ilişkisel düşünce biçimini kurma çabası içine girmiştir. Bu anlamda, Claude Lévi-Strauss’un 1960’lı yıllarda ortaya koyduğu temel perspektife Ferdinand de Saussure ve dilbilim referanslarını dahil ederek, antropoloji disipliniyle ilk kez bir sosyal bilime saygı duyulduğunu, hatta egemen bir bilim dalı olarak kendini kabul ettirdiğini düşünmüştür. İlk dönem çalışmalarında akrabalık ve ritüeller gibi alanları incelemiş, kendini etnolog olarak tanımlamış, ardından kuzenler arası evlilik konusunu ele aldığı çalışmasıyla antropolojiye yaklaşmıştır. Söz konusu çalışmada, bu tür evlilik oranlarının istatistiki verilerde nasıl yer aldığını keşfederek sahada elde edilen verinin genel kabullere uymadığını tespit etmiş, sonuç olarak “nesnelci ön kabullerden sıyrılıp akla gelmeyen soruları sorgulamak adına sosyoloji bilimine adım atmıştır” (Seçkin, 2019: 54).

Bourdieu’nün askerlik görevi için gönderildiği Cezayir’de edindiği deneyimin, felsefe eğitimini pratiğe dönüştürmesi bağlamında fayda sağladığı söylenebilir. Bağımsızlık mücadelesi veren Cezayir halkını hem siyasi hem kültürel açıdan gözlemlemeye başlayan Bourdieu, öğrenimini gördüğü felsefenin yanı sıra antropoloji ve sosyoloji alanlarında çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu noktada Bourdieu’nün “felsefeden uzaklaşması, varoluşçu düşüncenin gerileme gösterdiği, bununla birlikte sosyolojinin güçlenmeye başladığı döneme denk gelmektedir” (Wacquant, 2007: 54). Cezayir’de *Kabyle* (Kabil) topluluğuna ilişkin incelemeleri neticesinde *eril tahakküm*

ve *simgesel şiddet* gibi, sonraki dönemde çalışmalarına yön veren kavramları ortaya koymuştur. *Eril Tahakküm* (La Domination masculine) (1998) başlıklı çalışmasında cinsiyet, cinsellik ve toplumsal cinsiyet kavramları çerçevesinde kadın üzerindeki *eril tahakkümün* işleyiş biçimini, devletin iktidarından hareketle, onun doğallaştırılmış görüntüsünü yeniden üreten aile, kilise, devlet gibi kurumlar ve gündelik yaşam pratikleri üzerinden ilerleyerek ortaya koymuştur. Cezayir'deki çalışmaları sırasında karşı karşıya kaldığı çelişkiler onu bazı sorgulara sevk etmiştir. Cezayirlilerin bağımsızlıkları için çıkardıkları ve Fransızların bastırdığı ayaklanmalara şahit olan sosyolog, özgürleşme ve ilerleme adına yapıldığı iddia edilen uygarlık misyonunun aslında sömürgeciliği desteklemeyi hedeflendiğini, bu misyonların, altında yer alan şiddeti desteklemeye devam ettiğini gözlemlemiştir. Bir başka deyişle, “Cezayir kabileleri hakkında yaptığı alan araştırmalarının üzerinden yapısalcı ve eylem teorisi perspektifini derinleştirmiştir” (Yaralı Akkaya, 2012: 139).

Bourdieu sosyal bilimlerin, dolayısıyla sosyolojinin etik davranması lazım geldiği, buna mukabil topluma ahlak felsefesi sunmak gibi bir ödevi bulunmadığı görüşündedir. Düşünür, felsefe ve sosyoloji arasında bir seçim yaptığı, felsefenin sosyal bilimler tarafından etrafı kuşatılmış biçimde kaldığı, bu nedenle de özgül bir misyonunun kalmadığı görüşleri çerçevesinde maruz kaldığı eleştirilere şu şekilde yanıt vermiştir:

...felsefi düşüncenin gerçekleştirildiği koşulları hatırlatmanın felsefeyi kınamayla bir ilgisi yok. (...) Felsefeyi kültürel üretim alanındaki toplumsal mekandaki yerine yerleştiren sosyolojik bir çözümleme, felsefeyi yok etmek şöyle dursun, felsefeleri ve bunların birbiri ardında gelişlerini tamamen anlamının ve böylece felsefecileri miraslarında kayıtlı olan “düşünülemeyen”den kurtarmanın tek yoludur. (...) Eğer sosyal bilimler felsefe için bir tehdit oluşturunorsa, bu, sanıldığı gibi o zamana dek felsefenin tekeline aldığı alanlara el koyduğu için değildir. Daha çok

(sessizce ya da açıkça) profesyonel felsefecinin makamında ve duruşunda söze dökülmeden kayıtlı olan her şeyin tam karşısı (tarihselci, yine de akılcı) bir felsefeye kalkışıkları içindir. (Bourdieu; Wacquant, 2014: 153, 154)

Çalışmalarının felsefeye mi yoksa sosyolojiye mi ait olduğu konusunda ise Bourdieu, sosyal bilimlerin gösterdiği gelişme ve elde edilen tekniklerden mahrum kalmamak gerektiğine işaretle, kendinden önceki filozofların hakkını teslim etmiştir:

Entelektüel donanımım felsefe eğitimimden ibaret olsaydı neler söyleyebileceğimi hayal etmek için, yakın zamanda yazılmış herhangi bir siyaset felsefesi ders kitabını açmam yetiyor. (...) Felsefe eserlerini ve itiraf etmeliyim ki özellikle İngiliz ve Alman yazarları okumadığım veya tekrar okumadığım tek bir gün bile geçmiyor. Sürekli olarak felsefecilerle çalışma halindeyim (...) Ama benim için fark, felsefi araçların -bu kuşkusuz biraz kutsallığı bozacak- matematiksel araçlarla tamamıyla aynı düzlemde olmaları: Kant ya da Platon'un bir kavramı ile faktör analizi arasında varlıkbilimsel bir fark göremiyorum... (Bourdieu; Wacquant, 2014: 155)

Bourdieu nesnel kabullerin toplumsal anlamda başka bir noktada yer alabileceğine dair düşüncesiyle, eyleyicileri devreye sokma eğilimindedir ve “toplumsal hayatın mekanik kanunlar ve kurallarla sürdürülemeyeceği fikri ile yatkınlıklar sistemini de harekete geçirir” (Seçkin, 2019: 54). Birey ve toplumsal düzen arasında ne sadece bilgiye ne de sadece kurallara dayalı bir ilişki vardır. Bununla birlikte dil gibi simgesel sistemler de dahil olmak üzere, bireyin kendisinden bağımsız çok sayıda toplumsal unsur, onun eylemlerine şekil veren birtakım nesnel yapıları haizdir. Bourdieu “sosyal hayatın mekanik açıklamalarının determinizmini reddeder ve insanların eylemlerinin salt bilinçli ve kasıtlı niyetlerle açıklanabileceği düşüncesinin tuzağına düşmek istemez” (Jenkins, 1992: 40). Sadece yapıya veya özneye odaklanan çalışmaların eksik olacağını öne süren Bourdieu, incelenen olay ya da olguların tarihsel arka planının önemine de dikkat çeker. Ona göre, teori veya tarih tek başına açıklayıcı

değildir. İnsanın toplumsal yaşantısının yapılandırılmış olduğu bir gerçektir, ancak bunun eksik bir yapı olduğunu vurgular ve hem yapının hem bireyin etkili olduğunu ortaya koyar. Bu doğrultuda, entelektüel kişi kendisine ‘karizmatik bir temsil’ atfeder ve bunun sorgulanmasından, yani toplum içindeki konumunun tartışmaya açılmasından kaçınır.

Bourdieu’nün, mevcut kabullere yönelttiği eleştirilerle örülü metodolojisinin kendi saha çalışmaları sırasında şekillendiğini söylemek mümkündür. Teorinin ampirik incelemelerle geliştirileceği görüşündedir ve teori ile yöntemi birbirinden ayrı tutmadığı çalışmalarıyla bunun örneklerini sunmuştur. Ona göre “ampirik araştırmadan yoksun teori boştur, teoriden yoksun ampirik araştırma kördür” (Wacquant, 2007: 36). Teori ile pratiğin birbirinden ayrılmasının akademik sisteme adeta kazınmış olduğu görüşündeki sosyolojik pratiğin aslında teorik bilinç ile yapıldığını, bununla birlikte kurallara dayalı biçimde gerçekleşmediğini savunur. Pratik, davranışlarla pekiştirilen ve sürekli yinelenen eylemlerden oluşur; bir noktadan sonra pratik faaliyet kuralların dışında, insanların arzuları ve bağlı oldukları koşulların bir ifadesi olarak karşımıza çıkar. Bunlar sadece bedensel eylemlerde değil, zihinsel süreçlerde ve karar verme aşamalarında da etkilidir. İkili kavramlar esas alınarak yapılan toplumsal incelemelerin toplumsal karşıtlıklar yarattığı görüşünü taşıyan Bourdieu’ye göre, teori ve pratik arasındaki uzlaşmazlık toplum biliminin gelişmesinin önünde duran bir engeldir. Bu durum, “özne-nesne, beden-zihin karşıtlıkları zemininde alt-üst veya egemen-tabi biçiminde toplumsal alana yansımakta, bu da beraberinde biz-onlar, dolayısıyla iyi-kötü karşıtlığının gelişmesine neden olmaktadır” (Wacquant, 2007: 40). İzlediği metodolojiyi teori-pratik ilişkisinde benimsediği dönüşümle açıklamak mümkündür. *Reflexivity*, ona göre hem dönüşümselliği hem düşünümselliği açıklayan bir kavramdır. Düşünümsellik, “bireydeki yapıyı ve yapıdaki bireyi görme çabasıdır, yani bu iki temel olgudan birini

üstün kılma yanılsamasından kurtulma yoludur” (Özsöz, 2009: 13). Dönüşümsellik anlamında Bourdieu özneye *eyleyici* olma olanağı sunmaktadır. Özne kendini değerlendirebilir ve dönüştürebilir. Düşünümsellik zemininde birey bakış açısını dönüştürmeye muktedirdir. Tahakküm altında olanlar, daima belirli oranda güç kullanabilecek durumdadır; tahakküm ancak direnişin mevcudiyetiyle mümkün olabilir:

Tahakküm ilişkilerinin, bir direniş biçimine neden olmadan nasıl oluşabileceğini anlayamıyorum. Tahakküm altındakiler, hangi toplumsal evrende olurlarsa olsunlar her zaman belli bir güç kullanabilecek durumdadırlar: Bir alana aidiyet, tanımı gereği orada etkili olma yeterliliğini içerir -hâkim konumda olanların dışlama tepkilerine yol açarak bile olsa. (Bourdieu; Wacquant, 2014: 65)

Bourdieu’ye göre sosyal bilimlerin esas nesnesi ne salt bireyden ne de somut bireyler kümesi olan gruplardan ibaret olmalıdır. Öz, bu iki tarihsel gerçekliğin birlikteliğinden, bunların arasındaki ilişkiden oluşan bir bütündür. (Bourdieu; Wacquant, 2014: 117)

Yaşadığı dönemin de etkisiyle Bourdieu’nün en çok etkilendiği düşünürlerin Jean-Paul Sartre ve Claude Levi-Strauss olduğu söylenebilir. Varoluşçuluk anlamında bireyin etkinliğine yapılan vurgu ile hemfikir olan sosyolog, yapının belirleyiciliği ve nesnelcilik düşünceleri açısından da yapısalcı düşünceye yaklaşmıştır. Bununla birlikte, genel çerçevesini benimsediği düşünülen yapısalcılığa eleştiri de getirmiştir. Bourdieu’ye göre, toplumsal ilişkilerin tek belirleyicisi yapılar değildir; *Yeniden Üretim Stratejileri Sisteminde Evlilik Stratejileri*²⁵ (Les stratégies matrimoniales dans le

²⁵ *Eril tahakküm* kavramını ortaya koymasından daha önce, doğup büyüdüğü kasaba olan Bearn’da yaptığı araştırmanın sonucunda yazdığı *Yeniden Üretim Stratejileri Sisteminde Evlilik Stratejileri* makalesinde Bourdieu, kasaba yaşantısından hareketle evlilik üzerine çalışmıştır. *Habitus* ve *hexis* kavramlarını ilk defa ortaya koyduğu bu makalede evliliğe ilişkin olarak şu ifadeyi kullanmıştır: “...evlilikler karmaşık yeniden üretim stratejileri olarak görülür ve her evlilik, mülkiyetin büyüklüğü, kişinin ailenin kaçınıcı çocuğu

systeme de reproduction) (1972) başlıklı makalesine konu olan incelemelerinde, akrabalık ilişkilerinin, Levi-Strauss'un dediği gibi “kural”a göre değil, iktidar ilişkileriyle belli arayışları içeren “strateji”lere bağlı olarak şekillendiğini ortaya koymuştur.²⁶

Bilimsel pratiğin üç basamaklı biçimde yürütülmesi gerektiğini savunan Bourdieu kopuş, inşa ve ispat olarak sıraladığı bu basamakları epistemolojik bir hiyerarşinin parçaları olarak görmüştür. “Sosyolojinin gündelik bilgiden epistemolojik bir kopuşla başladığını söyler. En yakınımızda duran, en açık seçik olduğunu düşündüğümüz yani aslında bizi en çok büyüleyen konulara dönüp bir daha bakmamızı önerir.” (Bakçay Çolak, 2015) Bourdieu’ye göre, herhangi bilimsel bir nesne gibi sosyolojik olgular da toplumsal gerçeklik içinde önceden hazır halde değildir, “sosyal gerçekliğin ele geçirilmesi, inşa edilmesi ve betimlenerek doğrulanması, son olarak da ispatı gerekmektedir” (a.g.e.).

2.2. Pierre Bourdieu Düşüncesinde Temel Kavramlar

Genel anlamda “yapıya odaklanan bir sosyolojiye karşı eyleme odaklanan bir sosyoloji düşüncesine sahip olan” (Yaralı Akkaya, 2012: 142) Bourdieu’nün metodolojisi zemininde çalışmamızda yer vereceğimiz temel kavramları *doxa*, *alan*,

olduğu, ikamet, olası eşler arasındaki yaş farkı, servet farklılıkları vb. bir dizi parametreyi devreye sokan karmaşık stratejilerin bileşkesi olarak tasavvur edilir.” (Bourdieu, 2014: 162)

²⁶ Bourdieu, bu düşüncesinin uyanmasında, annesinin bir evlilikten söz ederken “ailede bir politeknisyen (çok ünlü bir yüksek okulun öğrencisi) olmasından sonra onlarla sıkı akraba oldular” şeklindeki sözlerinin tetikleyici rol oynadığını söylemiştir. (Timur, 2011, s. 197)

habitus, *illusio*, *sermaye* ve *simgesel şiddet* olarak sıralayabiliriz. *Doxa*; alışılmış ve olagelen, sabitfikir, açıkça ifade edilmeyen kurallar demektir. *Alan*, içinde barındırdığı hem özne hem nesnelere kendi belirlenimlerini ve doğrularını dayatan bir ilişkiler bütünü temsil eder. *Habitus*, “kişiyi toplumsal düzendeki yerine uygun hale getiren eylem eğilimleri setidir” (Özsöz, 2009: 19). Kişinin kendinden beklenenin dışına çıkmadan eylemde bulunması, toplum tarafından kabul görmek için pratiğe dönüştürdüğü gerçekliktir. Bu zemindeki temel kavramların daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla kullandığı “oyun kuramı”nda Bourdieu, her *alanın* bir mücadele zemini olduğu olgusundan yola çıkarak bu mücadeleyi oyun analojisiyle açıklamaktadır. Toplumsal hayat, ödüllerin daha büyük olduğu sıradan bir oyuna benzemektedir. Bu oyunda oyuncular, onların yatırımları, çıkar amaçları, stratejileri, açıkça ifade edilmeyen kurallar (*doxa*) ve herkesin sahip olduğu kartlar vardır. Oyuncular, toplumdaki *eyleyiciler*, yani genel anlamda toplumdur. Yatırımları ise oyun sonundaki beklentilerini (*illusio*) sağlamaya yönelik olarak riske attıkları sermaye parçalarıdır. Esas *sermaye*, her oyuncunun elinde bulunan kartlarıdır. *Alan*, bu oyunun oynandığı yerdir ve kişilerin *sermayesine* göre alandaki güç ağırlığı, kazanma/kaybetme şansı farklılık gösterir. Oyun içinde başarılı olmak için *eyleyiciler* oyunun kurallarını içselleştirmektedir. Bu kuralların esnemesi de ihtimal dahilindedir zira hile şeklinde bazı stratejilere de başvurmaları söz konusudur. “Hileler zamanla diğer faillerce de tekrarlandığı müddetçe artık bir kural hâline gelebilir.” (Çetin, 2016: 73)

Bourdieu düşüncesindeki en temel kavramlardan biri olan *alan*, en kısa ifadeyle oyunun oynandığı yerdir. Her *alanın* kendi kuralları olmakla beraber, içindeki *eyleyiciler*, kendi konum ve çıkarları doğrultusunda bir hareket tarzı benimser ve *alan*, bu eyleyicilerin rekabeti ve mücadelesi nedeniyle içinde çatışma barındırır. “Bir alan, yapılanmış bir toplumsal uzamdır, bir kuvvetler alanıdır –ezenler ve ezilenler vardır, bu

uzamın içinde etkileyen, düzenli, sürekli, eşitsizlik münasebetleri vardır–, ama bir yandan da bu kuvvetler alanını dönüştürmek ya da korumak için verilen mücadelelerin alanıdır.” (Bourdieu, 1997: 46-47) Bourdieu *alan* kavramıyla eylemin ve üretimin gerçekleştiği yerin sınırlarını çizerek *eyleyicileri*, aralarındaki ilişkileri de sürece dahil ederek değerlendirmeye alır.

Alan, ilişkisel ağlarla bezeli nesnel konumlardan oluşur ve bu konumlar hem bireyler hem kurumlar tarafından doldurulur.

Çözümleyici açıdan alan, konumlar arasındaki nesnel bağıntıların konfigürasyonu ya da ağı olarak tanımlanabilir. Bu konumlar, varoluşları ve kendilerini işgal edenlere, eyleyicilere ya da kurumlara dayattıkları belirlenimler açısından, farklı iktidar (ya da sermaye) türlerinin dağılım yapısındaki mevcut ve potansiyel durumlarıyla (*situs*), ayrıca diğer konumlara nesnel bağıntılarıyla (*tahakküm*, *itaat*, *benzeşme*, vb.) nesnel olarak tanımlanır. Söz konusu iktidar (ya da sermaye) türlerine sahip olmak, alanda elde edilebilecek özgül faydalara erişimi belirler. (Bourdieu; Wacquant, 2014: 81)

Bourdieu’ye göre bir *alanın* oluşum süreci üç evreden müteşekkildir: öncelikle özerklik kazanılır, ardından ikilik arzeden yeni yapı ortaya çıkar ve son olarak kendine özgü *simgesel sermayesi* oluşur. Burada özerkliğin kazanılması, önceden içinde bulunulan *alana* karşı direniş gösterilmesi anlamına gelmektedir. Söz konusu direniş, mevcut *alanın* sermayesini kullanmakla birlikte, bir anlamda aynı kavramlara farklı anlamlar yükler ve mevcut kabullerin dışında göndermeler yapmaya başlar. Bu direniş neticesinde “bir çatışma doğar ve artık kendi alanına sahip olan alan, kendi sermayesini oluşturarak, oluşumunu tamamlar ve kendi habitusunun meydana gelmesiyle alan kendisini sürekli yeniden üretir” (Bourdieu, 2006c: 95-157).

Bilimsel alan da dahil olmak üzere tüm *alan*ların, kendisini belli türden kazanılacak ve kaybedilecek şeyler, belirli birtakım mücadele nesneleri üzerinden tarif ettiğini belirten Bourdieu'ye göre her *alan* bir mücadele zeminidir. Bireylerin ilişkilerinin mevcudiyetinin beraberinde getirdiği bu mücadele ortamı bireylerin devamlı bir rekabet içinde olmasına yol açarken, bu mücadelenin esas hedefi, meşru şiddeti kullanma hakkını elde edebilmektir. *Alan* içinde egemen konumda bulunanlar sahip olduğu gücü muhafaza etmek amacıyla mücadeleyi sürdürürken, gücü elde etmek isteyenlerse egemenlerin karşısında konumlanmaktadır. Bu doğrultuda Bourdieu üç farklı *alan stratejisi* tespit etmiştir: *koruma* (conservation), *izleme* (succession) ve *bozgun* (subversion). Koruma stratejisi egemenler, izleme stratejisi *alana* yeni katılan bireyler, bozgun stratejisi ise egemen gruptan beklentisi olmayan bireyler tarafından benimsenir. Aynı doğrultuda üç tür mücadele ortaya çıkmaktadır: (i) *alana* yeni girenlerin, egemen olanlarla mücadelesi, (ii) *alandaki* eyleyicilerin kendi konumuna karşıt konumda olanlarla mücadelesi, (iii) eyleyicilerin kendi konumundaki diğer eyleyicilerle olan mücadelesi. (Seçkin, 2019: 59) Bu yapı içerisinde egemen konumdakiler sistemin yeniden üretimine hizmet ederken diğerleri *alanı* dönüştürme çabasıdadır. Bundan bağımsız olarak ise “her eyleyici bilinçli ya da bilinçsiz olarak edindiği bir örtük çıkara sahiptir” (a.g.e: 58). Bourdieu'ye göre “iktidarın kullanılmasının gerekli koşulu, bu örtük çıkarların yanlış tanınmasıdır; bu nedenle, bunların kamuya ifşa edilmesi, meşruiyetlerini ortadan kaldıracak ve mevcut toplumsal düzenlemeleri değiştirme imkânının önünü açacaktır” (Swartz, 2011: 23). Bourdieu, eyleyicinin eylemlerini yönetirken devamlı surette bilinçli hareket etmediğini kabul etmekle birlikte, bunların aynı zamanda boş eylemlerde de bulunmadıklarını ileri sürer; bilinçli veya bilinçsiz olsun, “tüm eyleyicilerin açıklanabilir nitelikte bir nedeni ve bu nedenin dayandırılabilceği birtakım ilkeler mevcuttur.” (Bourdieu, 2006: 138) Maddi

kazanç dışında, bireylerin *alan* dahilinde, uğruna mücadele ettiği etmenlerin varlığına dikkat çeken Bourdieu, her *alanın*, kendini üretirken başka bir *alanda* çıkar gütmeme veya gerçekçilikten uzaklaşma şeklinde tanımlanacak bir çıkar biçimi ürettiğini söylemektedir. Ona göre *alan*, *alanın* etkisinin görüldüğü bir mekân olarak ele alındığında, bu mekâna giren şeyin başına gelenler, o şeyin özgün niteliklerinden ziyade *alanın* özellikleriyle açıklanabilir; dolayısıyla “bir alanın sınırları, o alanın etkilerinin bittiği noktada bulunmaktadır” (Bourdieu; Wacquant, 2014: 85). *Eyleyicilerin alanda* neden yer aldıklarının açıklamasında ise *illusio* kavramı ile karşılaşılır. Toplumsal oyuna olan ilgiyi, oyundan beklenen kazançlar için yapılan yatırımı ve oyunun önkabullerine (*doxa*) katılımı ifade eden *illusio*, kısaca oyuncunun oyunu oynanmaya değer olarak algılaması, oyuna kayıtsız kalmamasıdır. *Eyleyiciye* karar özgürlüğünü bu aşamada sunan Bourdieu, oyunun kurallarını temsil eden *doxa* kavramına işaret etmektedir. Şayet *eyleyici*, oyunu katılmaya değer görmezse oyuna katılmamayı, söz konusu *alanda* bulunmamayı, yarı bilinçli biçimde de olsa tercih edebilir. Bununla birlikte, oyunun oynanmaya değer bulunması aynı zamanda *doxa*’nın sorgulanmaksızın kabul edildiği anlamına gelmektedir. Zira “kurallar fail alana girmeden evvel mevcutlardır” (Çetin, 2016: 74) ve alanların özerk yapılarının bir parçasını oluşturmaktadır.

Her alan, özgül bir çıkar biçimini, oyunda kaybedilip kazanılacakların değeri konusunda sözsüz bir kabul olarak ve alanı yöneten kurallara pratik hakimiyet olarak özgül bir *illusio*’yu oluşturur ve harekete geçirir. Bunun yanı sıra, oyuna katılmanın içerdiği bir özgül çıkar, oyunda işgal edilen konuma göre (ezen ile ezilen ya da gelenekçi ile sapkın), her katılımcıyı o konuma getiren yörüngeye göre değişiklik gösterir. (Bourdieu; Wacquant, 2014: 88)

Bir *alanı* oluşturan temel gruplar ezenler ve ezilenler olarak tanımlanabilecek olmakla birlikte, bireyin hangi grupta olduğu olgusu değişmez değildir. Bireyin bu iki konumdan hangisinde yer aldığını belirleyen, *alan* ve grup içi ilişkilerdir. Ayrıca her *alan* kısmen

özerk bir yapıya sahiptir ve kendine özgü kuralları olmakla beraber “alanlara ait genel yasalardan söz etmek mümkündür. Siyaset alanı, felsefe alanı, din alanı gibi birbirinden son derece farklı alanlar birtakım değişmez işleyiş yasalarına tâbidir” (Bourdieu, 2016b: 137).

Eyleyici, alanın kurallarını bilinçli biçimde öğrenip uygulayabilir veya bilinçsiz olarak kuralları içselleştirebilir. Hangi yöntem ile gerçekleşirse gerçekleşsin oyuna tam anlamıyla dahil olmadan alanın kurallarını benimseyerek uygulamaya koyması söz konusu değildir. Bu nedenle de *eyleyici*, alan dahilinde tek başına konum almaktan acizdir çünkü *alana* yeni girmesi durumunda kurallara ve işleyişe yeterince hâkim olamamaktadır; *alanda* belli bir süreyi tamamlayıp kuralları içselleştirmesinden sonraysa kendine ait sermaye birikimi, girdiği *alandaki* sermaye bütününe kıyasla her hal ve karda yetersiz kalacaktır. Bu çerçevede *eyleyici*, alan içindeki mücadeleye tek başına katılması mümkün olmadığından ötürü, oyun içinde hazır bulunan gruplardan en az birine yaklaşma eğilimi göstermekte ve bu sayede bir konum edinmeye çalışmaktadır.

Bourdieu sosyolojisinde alan kavramıyla arasında belirgin bir bağlantı bulunan bir diğer temel kavram *habitus*'tur zira alan, varlığını sürdürmek için *habitusu* biçimlendirmeye gereksinim duymaktadır; *alanda* bulunan ve mücadele içinde olan *eyleyicilerin* tutumları *habitus* ile incelenebilmektedir.

Habitus ve alan arasındaki ilişki bir koşullama ilişkisidir. Öncelikle alan *habitus*'u yapılandırır. Habitus bir alanın ya da bir dizi kesişen alanın içkin zorunluluğunun somutlaşmasının bütünüdür; giyim ve beslenme tarzları, gündelik alışkanlıklar gibi unsurlar da buna dahildir. Öte yandan bu bir bilgi ve bilişsel inşa ilişkisidir. Habitus enerji yatırmaya değecek mana ve değer taşıyan anlamlı dünya olarak alanın kurulmasına katkıda bulunur. (Bourdieu; Wacquant, 2014: 118)

Alan, yeniden üretimini sağlayacak *eyleycilere* ihtiyaç duyar ve bu *eyleyciler habitusun* varlığı sayesinde etkin olurlar. *Habitus*, sistemin yeniden üretimini sağlayan dinamiklerdir; “failin, asla bütünüyle kendi pratiklerinin öznesi olmadığı” (Bourdieu, 2016a: 167) gerçeğini vurgular.

Habitus; Hegel, Weber, Durkheim, Mauss ve Husserl’in ve daha öncesinde Aristoteles’in *hexis* terimi altında kullandığı eski bir felsefi kavramdır. Bourdieu *habitus*’u Erwin Panofsky’nin düşünceleri üzerinden bir analize tabi kılarak 1967’de ilk kez kullanmış olsa da, hem ampirik hem de teorik çalışmaların temel aldığı bu kavramı geliştirmiş ve yeni anlamlar yüklemiştir. (Yaralı Akkaya, 2012: 146)

Ona göre *habitus*, insanların belirli kültürler veya alt kültür içerisinde yaşamaları sonucunda zihinlerinde sahip oldukları temel bilgi ve birikime karşılık gelmektedir; örneğin işçi sınıfı kökenli biri kendi algısı ve davranışı içinde bu çevrenin etkisini taşıyacaktır. Toplumdaki eyleycilerin belli yer ve koşullardaki toplumsal deneyimlerinin bir sonucu olmasının yanı sıra *habitus* zihninizde taşıdığımız (dil, etnik köken gibi) sürekli eğilimler bütünü de ifade etmekte, eyleycinin içinde bulunduğu toplumsal bağlamın etkisini harekete geçiren bilişsel ve güdüsel bir mekanizma haline gelmektedir. “Toplumsalın oluşumunda merkezi belirleyici unsur olan *habitus*, grup/sınıf türdeşleşmesini yapılaştırırken, eş zamanlı olarak kişiye bir dizi kimlik yükler. Böylece kişi bir sosyal grup veya sınıfın üyesi olarak birtakım düşünce ve eylem eğilimleri yapısı edinir.” (Palabıyık, 2011)

Bourdieu’nün ifadesiyle “...geçmiş tecrübeleri birleştirerek her adımda bir algılar, takdirler ve eylemler matriksi olarak işleyen ve aynı olarak biçimlenmiş sorunların çözümünü sağlayan şemalar arasındaki kıyaslanabilir aktarımlar sayesinde sonsuz derecede çeşitlenmiş görevlerin başarılmalarını mümkün kılan; dayanıklı, birbirinin yerine geçebilir yatkınlıklar sistemi...” (Bourdieu, 2012: 18) olan *habitus*

içselleştirilmiş eğilimler, edinilmiş huylar ve alışkanlıklar olarak da özetlenebilir. Ona göre *habitus*,

koşullanmaların nesnel mantığını yeniden üretmeye yönelen koşullanmaların bir ürünüdür, ama onu aynı zamanda bir dönüşüme maruz bırakır; kendi üretimimizin toplumsal koşullarını “üretmemizi” sağlayan dönüştürücü bir makinedir, ama görece fark edilmez bir biçimde, üretim koşullarının bilinmesinden ürünlerin bilinmesine basitçe ve mekanik olarak geçilemeyecek bir şekilde yapar bunu. (Bourdieu, 1997: 122)

Bireye davranışlarını yönlendirecek belli bir yol çizen bu kavram ona hissetmek, düşünmek gibi eylemlerine ilişkin kimi eğilimler kazandırır ve bu sayede meydana gelen yatkinlıklar bir sistem oluşturur. Bireyin algılama ve hissetmesini bir anlamda biçimlendiren *habitus* unsurları ayrıca süregendir; evde öğrenilen şey okula, iş ve ilişki yaşantılarına da taşınmaktadır. Kültürün bu şekilde hem bedene hem zihne aşılandığına ilişkin olarak Bourdieu’nün sunduğu en önemli örnek, Fransa’daki burjuva *habitusunun* Fransız akademi dünyasındaki değerli ve ayrıcalıklı unsurlarıyla örtüşüyor olmasıdır. Burjuva çocuklarının yükseköğretim sınavlarında doğallıkla başarı gösteriyor olmasının nedeni de budur. “Sınıf habitusu, bir bireyler grubuna ve bir sosyal kategoriye ait olan ortak bir tecrübeler bütününe yansır ve ele verir.” (Bourdieu, 2012: 19) Aynı doğrultuda, çoğu insan kendi *habitusunu* şekillendiren durumlara uygun olan ve yatkinlıklarını pekiştirecek deneyimler yaşamaktadır. Bununla birlikte, *habitus* bireyin doğuştan getirdiği bir nitelik değildir; tekrarlar neticesinde edinilir ve zihinle değil, bedenle tanınan bir olgudur.

Koşullanmaların nesnel mantığını yeniden üretmeye meyilli, ancak bunları bir bir dönüşüme tabi tutarak yeniden üreten bir şey (...) lakin bunu görece öngörülemez bir biçimde yapar, öyle ki, salt üretim koşullarını kavramakla öyle kolayca ve mekanik bir biçimde ürünlerini de kavramak mümkün değildir. (Bourdieu, 2016b: 163)

Bourdieu'ye göre *eyleyici* ile yapı arasında köprü vazifesi gören ve “ayrı ve ayrıştırıcı pratikler doğuran” (Timurturkan, 2009: 26) *habitus* kavramı ne tam olarak bireyseldir ne de davranışların tek başına belirleyicisidir. Dışsal toplumsal yapıların içselleştirilmesi vesilesiyle ortaya çıkar ve *eyleyicilerin* içine işleyen, onları yapılandıran bir mekanizma, birbirinden farklı durumlarla başa çıkmalarını sağlayan bir strateji üretme esasıdır. “Tarihsel olarak inşa edilmiş, kurumsal olarak kök salmış, dolayısıyla toplumsal olarak değişken, üretici bir matristir” (Bourdieu; Wacquant, 2014: 27); aynı anda hem kişisel hem toplumsal tarihi içinde barındırmaktadır.

Habitusu, bireyin toplum içinde veya dışındaki pratiğini düzenleyen, amaca uygunluk taşıyan bir toplumsal mutabakatın ürünü olarak da tanımlayabiliriz. Bu çerçevede, *alan* içindeki *eyleyicilerin* eylemleri tamamen bilinçlidir demek doğru olmaz; genellikle *habitus* zemininde gelişen çıkarlarına ulaşabilmelerini teminen kendilerine gereken sermaye türünün ayırdına varan *eyleyiciler* yarı bilinçli biçimde hareket ederler. Çıkarsız görünen *eyleyiciler* dahi bir çıkara hizmet etmektedir çünkü *eyleyici*, birebir bilincinde olmasa bile önceden belirlenmiş çıkarlarından bağımsız biçimde hareket etmez. Bununla birlikte, her *eyleyici* sezgisel biçimde de olsa kuralların farkındadır.

Habitus, belli bir durumda yapılması gerekli olan şeye ilişkin bir tür pratiklik duygusudur -sporda buna ‘oyunu okumak’ (duyumsamak) denir, bu da, aslında, oyunun o anki durumunda belirsiz olmakla birlikte mevcut olan, oyunun geleceğini önceleme sanatıdır. (...) Oyun duygusuna sahip olmak, oyunun iliklerine kadar işlemesi demektir; pratik durumda oyunun geleceğini denetlemek, oyunun tarihinin duygusuna sahip olmak demektir. Kötü oyuncu her zaman ters zamanlıyken, ya çok erken ya çok geç davranırken, iyi oyuncu önceleyen, oyunun önünde gidendir. Peki, neden oyunun akışının önünde gidebilir? Çünkü bedeninde, katıştırılmış bir biçimde, oyunun içkin eğilimlerine sahiptir: Oyunla tekbedendir. Habitus başka bir felsefede aşkın bilince devredilen bir işlevi yerine getirir: toplumsallaşmış bir bütündür, yapılanmış, bir

dünyanın ya da bu dünyanın tikel bir parçasının, bir alanın içkin yapılarını içine katıştırmış ve bu dünyanın algısını da, oradaki eylemi de yapılandıran bir bütündür. (Bourdieu, 2006a: 19)

Toplumsal sınıfların kendini yeniden üretmesinde, dolayısıyla da sınıf ayrımının yaratımında en önemli unsurlardan olan *sermaye* kavramını bir emek-değer kuramına dayandırması anlamında Bourdieu'nün Marx'ın sermaye kavramına²⁷ yakın durduğu söylenebilir. Ancak ekonomik sermayenin yanı sıra Bourdieu bu kavramı diğer iktidar biçimlerine de yaymıştır; sermayeyi “taşıdığı emek miktarı açısından nicel farklılıklar üzerine kurulu iktidar ilişkileri” (Swartz, 2011: 109) olarak ele almaktadır. *Alanın* içindeki mücadele, güç ve iktidarın dağılımına, dolayısıyla sermayelerin dağılımına göre şekillenmekte ve *eyleyicinin* tutumları için belirleyici bir nitelik taşımaktadır. Sermayeyi kişinin donanımının bir bütünü olarak gören Bourdieu'nün ortaya koyduğu sermaye türleri, ekonomik kaynaklara karşılık gelen *ekonomik sermaye*; toplumdaki ilişkiler bütününe yansıtan *toplumsal sermaye* ve öğrenilmiş kabuller ve davranış kalıplarını içeren *kültürel sermaye* olarak sıralanabilir.

Oyun analogisine atıfla, Bourdieu sermayeleri oyuncunun önündeki farklı renklere sahip olan pulların oluşturduğu yığına benzetmektedir. Buna göre oyuncuların (eyleyicilerin) oyundaki (alandaki) gücü, konumu ve stratejileri, bu pulların sayısına, yapısına ve ne tür pul kullanılması gerektiğine bağlıdır. Oyuncunun riskli, temkinli, cesur veya ihtiyatlı hamleleri, pulların toplam miktarına da bağlıdır; yaklaşık olarak eşdeğer toplam sermayeye sahip olan iki kişinin gerek konumları gerekse tavırları birbirinden farklı olabilir. Bununla birlikte, oyuncular kendi sermayelerinin (pullarının) değerini arttırmak ve rakiplerinin pullarının değerini düşürmek için de farklı stratejiler

²⁷ Marx “sermayeyi, bir şey değil, şeylerin aracılığıyla kişiler arasında kurulan bir toplumsal ilişki şeklinde niteleyerek ve kapitalist üretimin, üreticileri üretim araçlarından koparan süreci hem sürdürüp hem de artan boyutta yeniden-ürettiğini” (Göztepe, 2017: X) ifade etmiştir.

izleyebilirler; “oyunun söylenmeyen kurallarına ve yeniden üretimin, oyunun ve kazanıp kaybedileceklerin gereklerine uygun olarak oynayabilirler; ama aynı zamanda oyunun içkin kurallarını kısmen ya da bütünüyle dönüştürmeye, (...) özellikle daha çok sahip oldukları sermaye türünün değerini arttırmaya yönelik stratejilerle değiştirmeye çalışabilirler” (Bourdieu; Wacquant, 2014: 84).

Bourdieu’ye göre her *alanın* sahip olduğu özerklik kısmi niteliktedir ve bireyin herhangi bir *alanda* elde edeceği başarı, biriktirdiği *sermaye* ile doğrudan ilişkilidir. Her alanda işlevli olacak *sermaye* türü birbirinden farklı olabilir. Söz gelimi *ekonomik sermaye* sanatsal alanda pek önem taşımazken *kültürel sermaye* öne çıkmaktadır:

Kartların görece gücü nasıl oyuna göre değişiyorsa, farklı sermaye türlerinin (iktisadi, kültürel, toplumsal, simgesel) hiyerarşisi de farklı alanlarda değişir. Başka bir deyişle, her alanda geçerli, etkili olan kartlar vardır -bunlar temel sermaye türleridir- ama koz olarak görece değerleri, alanlara, hatta aynı alanın birbirini izleyen hallerine göre değişir. (...) Aşağı yukarı eşdeğer topyekûn sermayeyle donanmış iki kişi, konumlarında olduğu kadar tavır almalarında da farklılık gösterebilirler, örneğin biri (görece, olarak) daha çok iktisadi sermayeye ve daha az kültürel sermayeye sahipken (örneğin bir işletmenin patronu), diğeri daha çok kültürel sermayeye ve daha az iktisadi sermayeye sahiptir (örneğin bir öğretmen). Toplumsal eyleyiciler sermaye taşıyıcılarıdır ve donandıkları sermaye (miktarı ve yapısı) gereğince alanda işgal ettikleri konuma ve yörüngelerine göre, ya sermaye dağılımının korunmasına, ya bu dağılımın baş aşağı edilmesine yönelme eğilimleri vardır. (Bourdieu; Wacquant, 2014: 92)

Toplumsal sermaye, eyleyicinin diğer eyleyicilerle olan bağlantılarının şemasını ortaya koyan ve onun alanda başarılı olmasını teminen muhakkak edinmesi gereken sermaye türüdür. “Bir bireyin ya da bir grubun, kalıcı bir ilişkiler ağına, az çok kurumlaşmış karşılıklı tanıma ve tanınmalara sahip olması sayesinde elde ettiği gerçek ya da potansiyel kaynakların, (...) söz konusu ilişki ağını harekete geçirmeye olanak sağladığı sermaye ve güçlerin toplamı” (Bourdieu, 2006b: 19) olan *toplumsal*

sermayenin sınırları diğer sermaye türleri kadar belirgin değildir. Bu noktada önemli olan, *eyleyicinin* hangi gruba mensup olduğundan ziyade mensubu olduğu grubun sermaye birikimidir. Çünkü “toplumsal sermaye, *eyleyicinin* habitusuyla bağlantılıdır ve ona sunduğu olanaklar sayesinde onun toplumsal sermayesini de arttırmaktadır” (a.g.e: 19).

Marksist terminolojide sıkça yer bulan *ekonomik sermaye* kavramına ilişkin olarak Bourdieu, onun toplumsal uzayda yegâne sermaye türü olmadığını ve fakat *alan* ile daimî bir etkileşim halinde olduğunu ortaya koymuştur:

Kültürel sermayenin, ekonomik sermaye kadar istikrarlı ya da evrensel bir akçe olmadığını da kabul eder. Kültürel sermaye daha istikrarsızdır, çünkü eleştiri ya da kuşku nedeniyle birikiminin altı oyulabilir. Aileler ve bireyler açısından kuşaklararası aktarımda kültürel sermaye ekonomik sermayeye kıyasla daha yüksek risk altındadır. (...) ekonomik sermaye, akılcı şekilde yönetilmesi, muhafaza edilmesi, aktarılması ve hesaplanması daha kolay bir sermayedir. (Swartz, 2011: 117)

Buna karşılık sermaye türlerinin, eşit derecede mümkün olmamakla birlikte, birbirine dönüştürülebilirliğinden söz etmek mümkündür. Söz gelimi, *eyleyici* sahip olduğu *ekonomik sermayeyi* kullanarak alacağı eğitim sayesinde *kültürel sermayesini* güçlendirebilir veya tanıdığı kişiler aracılığıyla işe giren bir *eyleyici*, *kültürel sermayesini ekonomik sermayeye* dönüştürebilir. *Eyleyici* sahip olduğu ekonomik sermayeyi her zaman kendi çabasıyla elde etmez; ailesinden kendisine aktarılmış veya başka sermaye türlerinden dönüştürülmüş halde sahip olabilir.

Bourdieu’ye göre *kültürel sermaye* üç biçimde gözlenmektedir: “bedenselleşmiş halde bedende (sunum üslubu, konuşma tarzı, güzellik, vb.), nesnelerde (resimler, kitaplar, makineler, mimari gibi kültürel ürünler) ve kurumsallaşmış halde (eğitimsel

vasıflar...)” (Sayın Gönenç, 2018: 27). Swartz’ın “eğitim de dahil olmak üzere tüm kültürel mallar ve hizmetler” (Swartz, 2011: 110) biçiminde ifade ettiği *kültürel sermaye*, bir alanda gücü elinde bulunduranlar tarafından eğitim yoluyla, ailelere ve dolayısıyla bireylere aşılana davranış kalıplarına karşılık gelmektedir. *Kültürel sermaye*den kaynaklanan eşitsizlikler, *ekonomik sermaye*nin neden olduğu eşitsizlikler kadar kolay ayırt edilir nitelikte olmayabilir. Ancak yine de diğer sermaye türlerinde olduğu gibi *kültürel sermaye* de “eşitsizlikten beslenir, eşitsizliği meşrulaştırır ve sınıfsal eşitsizlikleri kültürel eşitsizliklere dönüştürerek doğallaştırır” (Sayın Gönenç, 2018: 28).

2.3. Toplumsal Cinsiyet İdeolojisi

Bourdieu’nün cinsiyet ayrımından beslendiğini ortaya koyduğu *eril tahakküm* kavramını ve bunun en güçlü aracı olan *simgesel şiddet*i ele almadan önce, erkeklik ve kadınlık kimliklerinin inşası ile toplumsal cinsiyet anlayışına değinmek yerinde olacaktır.

Bourdieu’ye göre, sosyal dünyanın toplumsal cinsiyet ayrımı temelinde yapılandırıldığı ve *habitusun* gerektirdiği tutum ve davranışların bedene bu doğrultuda kodlandığı düşünüldüğünde, cinsiyet ayrımı “doğalmış, aşıkarmışçasına inşa edilen bölünmeyi” (Bourdieu, 2015: 21) ve bunun meşruiyetini içermektedir. Bu bağlamda, sosyoloji literatüründe kadınlık ve erkeklik tanımlarının dönemsel değişkenliği tespit edilebilmekle beraber, cinsiyet olgusunun temelde *biyolojik* ve *toplumsal* olarak iki boyutta ele alındığını söylemek mümkündür. Biyolojik cinsiyet, genel anlamda fiziksel ve evrensel nitelikli farklılıklara dayanmaktadır. Buna karşılık toplumsal cinsiyet, sosyal,

siyasi ve üretim biçimlerine ilişkin bir bağlamı haiz olduğundan, toplumsal cinsiyet farklılıkları kültüre göre değişkenlik gösterir yapıdadır. (Özcan, 2012: 5-6)

Cinsiyet ayrımının gelişim sürecine baktığımızda, kadınlık ve erkeklik kimliklerinin oluşumuna ilişkin olarak, erkeklik çalışmaları alanında öne çıkan Avustralyalı sosyolog Raeweyn Connell, dört farklı yaklaşımdan bahsetmektedir: İnsan fizyolojisinin üreme işlevini odak noktasına alan *biyolojik temelli yaklaşım*; bedenin beyin ve hormonlar gibi üreme işlevi dışındaki kısımlarını davranışsal olarak değerlendiren *psikanalitik yaklaşım*; cinsiyetler arası tutum ve davranış farklılıklarının, bireyde sosyal ve kültürel öğrenme sayesinde oluştuğunu savunan *normatif yaklaşım*; son olarak, toplumsal cinsiyetin çoğulluk ve ilişkisellik niteliklerine işaret eden *semyotik yaklaşım*. (Ayten, 2021: 27-28) Bu şekilde farklı dönemlerde farklı yaklaşımlarla tanımlanan kadınlık ve erkeklik kategorilerinin izdüşümüyle, Connell toplumsal cinsiyet algısının üç ana unsuru haiz olduğunu ortaya koymaktadır: ayrımcı ve geleneksel niteliği kültürel olarak da desteklenen, cinsiyete dayalı *işbölümü*; erkeklerin elinde bulundurduğu güç ve şiddet araçlarına dayanan *iktidar yapısı*, bir bireyin diğerine duygusal bağlanımıyla şekillenen ve cinsel toplumsal ilişkilere karşılık gelen *kateksis yapısı*. (Belek Erşen, 2015: 34-36)

Biyolojik düzlemdeki *eril-dişil* ayrımına, sosyal ortamda *erkek-kadın* boyutunu kazandıran toplumsal cinsiyet kavramı, en genel anlamda, bireyin cinsel kimliğinin toplumun ondan beklentileri zemininde şekillenmesi olarak ifade edilebilir. Toplumsal cinsiyet anlayışında, kadına ve erkeğe ait düşünce, davranış ve tutumlar, kamusal alanda görünür biçimde ve toplumsal yapı zemininde kurgulanır.

Toplumsal cinsiyetin, toplumsal sınıfın kurucu niteliklerinden biri olduğunu söyleyen Bourdieu'ye göre, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile buna dayanan cinsiyet anlayışı, kaynağını ataerkil düzenin sürekliliğinden almaktadır. (Türk, 2008) Kuralları

erkekler tarafından konulan ve İngiliz sosyolog Slyvia Walby'nin "erkeklerin kadınlara hükmettiği, onları baskıladığı ve sömürdüğü bir toplumsal yapılar ve pratikler sistemi" (Walby, 1990: 20) olarak ifade ettiği ataerkil düzende, Bourdieu'nün de *alan* tanımında çerçevesini çizdiği üzere, esas olan yine güç ilişkileri ve iktidar mücadelesidir. Eril, dışıl olan²⁸ karşısında üstündür ve gerek düşünce gerekse pratikler eril bakış ile inşa edilir. "Toplumsal cinsiyet ideolojisi, feminist ideolojinin karşısında yer alacak şekilde, varolan egemen ataerkil düzenin varlığının sürdürülmesi düşüncesine dayanmaktadır. Toplumsal cinsiyetin sosyal olarak yapılandırılması bireylerin toplumsal cinsiyet kalıplarını yeniden üretmeleriyle devamlılık kazanmaktadır." (Kabadayı, 2004: 67)

Walby, ataerkinin üzerinde yükseldiği altı temel yapıyı *ücretli emek, ev işi, cinsellik, kültür, şiddet ve devlet* olarak sıralamaktadır. Aynı doğrultuda Connell da devletin cinsiyetçi otoriteyi oluşturan temel kurum olduğunu söylemektedir. Buna göre, devlet erkinin odak noktaları ve üst düzey karar alıcılar son derece erildir ve kadınların çıkarları, erkeklerin çıkarlarına kıyasla, ancak ikincil kurumlar tarafından savunulmaktadır. (Connell, 2009: 121) Keza Bourdieu, ilerleyen kısımlarda ele alacağımız üzere, *eril tahakküm*e dair çalışmalarında, devletin aile ve kilise gibi tahakküm ilişkilerini üreten kurumların başında geldiğini ortaya koymuştur.

"Erkekliğin tarihsel, kültürel ve toplumsal bir kurgu olduğundan hareketle eril iktidarın kaynaklarına ve farklı tezahürlerine ışık tutmayı amaçlayan" (Türk, 2008) erkeklik çalışmaları, toplumsal cinsiyet ideolojisinin ideal erkeklik tanımına ve inşa edilen erkeklik normlarına eleştiriyle yaklaşmıştır. Eşcinsel erkeklerin maruz kaldığı baskı ve şiddet, bir erkeklikler hiyerarşisinin doğmasına neden olmuş, özellikle 1970'li

²⁸ Burada erilliğin dışıl olana ilaveten, heteroseksüel olmayan bireyler üzerindeki egemenliğini de anmak isabetli olacaktır. Zira "heteronormativite dışındaki cinsel yönelim ve cinsiyet kimliklerinin yok sayılması günümüzdeki ataerkil sistemin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır." (Çelik; Erciyes, 2021)

yıllardaki eşcinsel hareketin de etkisiyle, toplumdaki cinsiyet temelli bu güç ilişkisinin erkeğin erkeğe tahakkümüne de yol açtığı tespit edilmiştir. (Connell, 2005: 831) Bu çerçevede, erkeklerin kadınlar üzerindeki tahakkümünü ve diğer erkekler üzerindeki baskısını meşru kılan toplumsal cinsiyet ilişkilerine işarette *hegemonik erkeklik* kavramı ortaya çıkmıştır. Toplumda erkekliğin egemenliğine işaret eden, bu doğrultuda heteroseksüellik üzerine inşa edilen ve ataerkil düzenin işleyiş biçiminin ayrılmaz bir parçası olan *hegemonik erkeklik*, “gücünü bütün cinsiyet kategorilerinin en üstünde konumlanmasından” (Karcı, 2018: 46) almaktadır; "hegemonik erkeklik daima kadınlarla ilgili olduğu kadar, ikincil konuma itilmiş çeşitli erkeklik biçimleriyle ilgili olarak da inşa edilmektedir. Farklı erkeklik biçimleri arasındaki etkileşim ataerkil bir toplumsal düzenin işleyiş biçiminin ayrılmaz parçasıdır." (Connell, 1998: 245)

2.4. Eril Tahakküm ve Simgesel Şiddet

Genel anlamda *eril tahakküm*, erkek ve kadın arasındaki bedensel farklılıklardan hareketle, bunların arasındaki etkileşimden doğan iktidar ilişkilerinin oluşturduğu egemen/*eyleyici* erkek ile tabi olan/*mağdur* kadın şemalarına ve hem şiddet hem rıza pratikleriyle devamlı biçimde kendini yeniden üreten eşitsizlik sistemine karşılık gelmektedir. Cinsiyet ayrımından beslenmekte, iktidar alanındaki erkek üstünlüğü ve egemenliğine dayanmaktadır. “Eril tahakküm, sosyal ortamda erkeklerin kadınlara yönelik tanımlanmış olduğu toplumsal cinsiyet düzeni içerisinde kurgulanan ve kadınlarla erkekler arasındaki iktidar ilişkilerini sürdüren toplumsal bir yapılanma ortaya koyar.” (Sankır, 2010)

Bourdieu'ye göre iktidar alanı, farklı sermaye türlerine sahip olan grupların, birbirleri üzerinde egemenlik kurmak ve birbirlerinden üstün olmak istemesiyle oluşan mücadele sahasıdır. Söz konusu mücadele süreci ve gündelik hayatın yapısı gereği simgesel olanın belirleyiciliği olduğu bir iktidar ve bu iktidarın kendini meşru kılmak için başvurduğu bir şiddet anlayışı ortaya çıkar.

Bourdieu, söz konusu iktidar alanı konusunda, Marksizmin sınıfı bireyin üretim araçlarıyla olan ilişkisi temelinde ele aldığı belirlenimde simgesel boyutun eksik olduğu görüşündedir. Ekonomik, toplumsal ve kültürel sermaye türlerine ilave olarak -ve onlara bağlı biçimde gelişen- bir de *simgesel sermaye* kavramını ortaya koymuştur. “Marksist sınıf analizinde sınıf, kişinin üretim araçlarıyla ilişkisi üzerinden belirlenir ama Bourdieu bunu eksikli bulur ve buna sembolik bir boyut ekler.” (Sayın Gönenç, 2018: 27) Ona göre bir meşruiyet de içeren *simgesel sermaye*, diğer sermaye türlerinin her birinin içinde olabilecek simgesel değerlerin oluşturduğu bütüne karşılık gelmektedir; diğer sermaye türleri birey tarafından algı kategorileri vasıtasıyla kavrandığında ortaya çıkan şey *simgesel sermaye*dir. Simgesel olanın belirleyiciliği temelinde işleyen bu mekanizma içinde *eyleyici* de önceden sahip olduğu farklı sermayeleri simgesel bir güce dönüştürür.

Simgesel iktidar, gerçekliği yapılandırmayı amaçlayan, dünya algısını, sözcük ve ifadeleri, inancı yeniden kuran bir pratiktir. Bunun başarıya ulaşması, egemenliği altındakilerin onun gücüne ve onu kullananların geçerliliğine inanmasına bağlıdır. Bir dünya, düzen ve yapı kurmayı mümkün kılan unsur ise sözcükler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda, “sembolik iktidarın, bir çıkar sorunu üzerinden geliştiği ve tâbi gruplara bunun dayatılmasıyla ilgili olduğu söylenebilir. Böylesi bir sorunsalı anımsatan sembolik iktidar kendisini sürekli kılmak ve meşrulaştırmak için bütün

iktidarlar gibi şiddete başvurur. Sembolik şiddet tam da burada karşımıza çıkmaktadır” (Belek Erşen, 2015: 27).

Bourdieu’nün kavramsal dünyasında *simgesel şiddet* “şiddetin görünmez ve kibar bir formudur” (Türk, 2007: 613). Bu, zaman içinde egemenlik ve boyun eğme ilişkilerinin sevgi ilişkilerine, iktidarın karizmaya ya da duygusal hoşnutluk yaratabilecek bir cazibeye, yani gönüllü bir sömürü ilişkisine dönüşmesidir. Bourdieu’ye göre “...düşünce ve algıları bizatihi onlara dayatılan tahakküm ilişkilerinin yapılarıyla uyumlu bir şekilde yapılandığında, tanıma edimleri kaçınılmaz olarak minnet veya itaat edimleri olur” (Bourdieu, 2015: 26). *Simgesel şiddet* de esasen görünmez gibidir; neyin şiddet olduğunu tayin edecek tek güç yine bunu tanımlayan iktidardır. Bourdieu, hegemonik biçimde işleyen tahakküm ilişkisinde, bireyin bu tür şiddete razı gelmesi ve katkı sağlaması süreçlerinin, evvelki tecrübelerden kaynaklandığı savunur.

Artık savaşlar veya fiziksel müdahaleler olmasa da, tüm bunlar olduğu takdirde neler yaşanabileceğini biliyor olmaları insanları edilgen hale getiren önemli bir etken haline gelmiştir. Tüm bunların sınırları yasalarla çizilmiştir ve kişi, yasaların dışına çıktığı takdirde ne kadar kötü bir muamele göreceğini bilerek normal bir vatandaş olur. (Özsöz, 2009: 28)

Simgesel şiddeti, bir toplumsal *eyleyici* üzerinde kendi suç ortaklığıyla uygulanan şiddet biçimi olarak tanımlayan Bourdieu’ye göre tahakküm, özgürlük ile belirlenim, seçim ile zorlanma seçenekleri açısından değerlendirilerek açıklanmamalıdır. “Toplumsal eyleyiciler, farkında olan eyleyiciler, belirlenimlere tabi olduklarında bile, kendilerini belirleyeni yapılandırdıkları ölçüde kendilerini belirleyenin etkililiğini üretmeye katkıda bulunan eyleyicilerdir.” (Bourdieu; Wacquant, 2014: 166, 167) “Simgesel şiddet kullanmayı sağlayan her iktidar, yani gücünün altında

yatan iktidar ilişkilerini gizleyerek anlam dayatabilen ve bu anlamları meşru gösterebilen her iktidar bu ilişkilere kendi özgül simgesel gücünü de ekler.” (Swartz, 2011: 128-129) Simgesel iktidar ve *simgesel şiddet*, bunlara maruz kalan bireyin katkısı ve onayı olmadan işlemesi mümkün olmayan mekanizmalardır ve fakat bunlardan kaçınmak için mağdurun bilinci yeterli değildir²⁹; bunun için beden hareketleri ve tercihlerin bağlı olduğu eğilimleri üreten toplumsal koşulların değişmesi gerekmektedir. Çünkü simgesel iktidar hem egemen olanın hem tabi olanın rızası dahilinde meşrulaşan bir güçtür. *Simgesel şiddet* ise bir meşruiyet içerdiğinden dolayı mevcudiyetini sürdürebilmektedir; egemen olanın tabi olana göstermemelik edemediği bağlılık vasıtasıyla kurulur.

Bourdieu, *eril tahakküm*ün mantığını Cezayir’deki Kabil topluluğuna ilişkin araştırması üzerine kurmasının nedenlerini şu şekilde açıklamıştır:

Bana simgesel şiddetin paradigmatik biçimi gibi görünen erkek tahakkümünün mantığını açığa çıkarmak için, çözümlememi Cezayir Kabiliyelileri hakkındaki etnografik araştırmalarım üzerine kurmayı seçtim. Bunun iki nedeni var. İlk olarak, bugüne dek tartışmayı açıklığa kavuşturmak yerine bulanıklaştıran, kuramsal söylemlerin boş spekülasyonlarından ve cinsiyet ile iktidar hakkındaki klişelerden ve sloganlardan kaçınmak istiyordum. İkinci olarak, cinsiyet tahakkümü çözümlemesinin doğurduğu eleştirel güçlüğü önünü almak için bu yöneme başvurdum: Bu örnekte, binlerce yıldır toplumsal yapıların nesnelliğine ve zihinsel yapıların öznelliğine kazınmış olan bir kurumla karşı karşıyayız; öyle ki çözümlemenin, bilme nesnesi olarak ele alması gereken algı ve düşünce kategorilerini bilme aracı olarak kullanma tehlikesi var. Afrika’daki bu dağlı toplum son derece ilginç çünkü ritüel pratikleri, efsaneleri ve şiiri aracılığıyla, bir temsiller sistemini, daha doğrusu tüm Akdeniz uygarlığında ortak olan ve

²⁹ Bourdieu bu hususta Marx’ın düşüncelerine eleştirel bir gözle bakarak Marksizm’i “devletin simgesel gücünü anlama konusundaki yetersizliği noktasında eleştirir. Ona göre Marksizm’in buradaki en temel hatası direniş yeteneğinin bilinçlilik yeteneğiyle aynı şey olarak algılanmasıdır.” (Özsöz, 2009: 11)

günümüze kadar zihinsel yapılarımızda yaşamaya devam eden bir görme [vision] ve bölme/ikili görme [di-vision] ilkesi sistemini hayatta tutan gerçek bir kültürel repertuardır. Böylece Kabiliyelilere dünyanın erkek bakış açısından görünüşünün temel yapılarının şifresini daha kolay çözebileceğimiz bir tür ‘büyütölmüş resim’ muamelesi yapıyorum: Kamusal ve ortak bir tezahürünü sergiledikleri ‘fallus-narsisizmi’ kozmolojisi, bizim bilinçdışımızda sürekli olarak etkisini gösteriyor. (Bourdieu; Wacquant, 2014: 170, 171)

Ona göre bu durum,

her şeyden önce erkek düzeninin gerekçelendirme gerektirmeyecek denli derinde kök saldiğını gösteriyor: Kendisini olağan, evrensel olarak dayatıyor (erkek, vir, insan, homo olmanın tekeli elinde bulunduran, kendi kendisini evrensel hisseden o tikel varlıktır). Bu düzen, bir yandan zaman ile mekanın toplumsal örgütlenmesinde ve cinsler arası işbölümünde ifade edildiğı şekliyle toplumsal yapılar, diğör yandan bedenlerde, zihinlerde kazılı bilişsel yapılar arasında kurulan neredeyse kusursuz ve doğrudan uyum sayesinde doğal kabul edilir. (Bourdieu; Wacquant, 2014: 170, 171)

Bireyin *habitusu* edinmesinin yetiştirme ve eğitim sürecinde gerçekleştiğini söyleyen Bourdieu, “cinsiyet ayrımının toplumsal düzenin işleme mekanizmasını kuran en temel ayrım olduğı saptamasından hareket ederek, eril tahakkümün bu ayrımdan türeyen karşıtlıklar ilkesiyle oluşmuş habituslarda cisimleştiğini tartışır” (Öztimur, 2016: 594). Ona göre, cinsiyet ayrımından kaynağını alan, kadınları simgesel nesneler olarak tanımlayan ve onları güvensizlik ve bağıllık içinde olmaya teşvik eden *eril tahakkümün* gücü egemenliğı altındaki kadın bireylerin söz konusu egemenliğı meşru ve doğal kabul etmelerinden alır. Buna göre kadın daima erkeğin beklentilerini karşılayacak, ona bağıllık gösterecek, edilgen olacaktır. “...ezilenler, yani kadınlar, toplumsal ve doğal dünyanın her nesnesine, özellikle içinde yer aldıkları tahakküm bağıntısına, ayrıca bu bağıntının gerçekleştiğı kişilere, üzerinde düşünölmeyen düşünce şemalarını uygularlar.” (Bourdieu; Wacquant, 2014: 171) Yukarıda da değinildiğı üzere,

bir dünya, düzen ve yapı kurmayı mümkün kılan unsur sözcüklerdir ve söz konusu düşünce şemaları, tahakküm bağıntısının sözcük çiftleri halinde içselleştirilmesinin ürünüdür; yukarısı-aşağısı, büyük-küçük, dışarısı-içerisi, düz-eğik gibi. Bourdieu'nün *tutarlı karşıtlıklar* şeklinde adlandırdığı bu ifade biçimleri sayesinde, ezilen olarak kadın, tahakküm bağıntısını hükmeden erkeğin bakış açısından doğallıkla kurma eğilimine sahip olur. Egemen olanlarla tabi olanlar arasındaki sınırın tanımlanmasına ve kabullenilmesine hizmet eden pratik edimleri tetikleyen şey simgesel güçtür ve *eril tahakküm*, *simgesel şiddet*in, bilincin ve iradenin kontrol alanı dışında, hem cinsleşmiş hem cinsleştirici *habitus* şemalarında mevcut olan bir yanlış tanıma edimiyle gerçekleşir. “Mitsel dünya görüşlerinin temelindeki biyolojik cins temsilinin toplumsal inşasını dayatır ve bedenleşmiş gerçekte bir siyaset olan bedensel bir hexis aşılır.” (Bourdieu; Wacquant, 2014: 171, 172) Yanlış tanıma, *eril tahakküm*ün en güçlü dayanaklarından biridir; hükmedilenin, hükmedenin hakimiyetine yönelik bir arzu duymasına yol açar ve kişinin kendi egemenliğine ilişkin arzu duymasına ket vurur.

Bourdieu'ye göre haklılığını ispat etmeye meyletmemesinden güç alan ve yansız görünen yaklaşımı sayesinde kendini meşru kılacak söylemlere gereksinimi olmayan eril düzenin işleyişi, toplumsal düzene sırtını dayamış simgesel bir makine gibidir. Ekonomik işgücü eylemlerin, tanımların ve aletlerin keskin ayrımı ile (örneğin şef/aşçı veya modacı/terzi ayrımı); mekanlar ise kamusal alanların eril, ev içinin dişil olmasıyla gerçekleşen cinsiyetçi bölünümü simgelemek suretiyle bu makinenin işleyişine destek verir. Bu işbölümü sayesinde tahakküm ilişkisi toplumsal düzene işlemiş vaziyettedir. Toplumsal düzenin kurallarının dayattığı yatkınlıklarla doğru orantılı biçimde, ayın, tören ve uygulamaya dayalı tüm gelenekler “sinsi ve simgesel” bir yol izleyerek, hem hükmedilen kadını hem hükmeden erkeği, “kendi cinsine uygun düşen pratikleri

yapması için cesaretlendirirken uygunsuz davranışlardan caydırmayı” (Bourdieu, 2015: 40) ve böylelikle cinsiyetçi bölünümün işleyişini sürdürmeyi amaçlar.

Aynı doğrultuda bireylerin bilişsel şemalarında yer etmiş olan erkeklik adeta nesnellik arzeder; er ve erdem, şeref meselesinin özünü oluşturur ve fiziksel erillikten ayrılmaz haldedir. Dolayısıyla şerefın korunması ve yükseltilmesi eril bir gereklilik olarak tanımlanmıştır. Şeref, simgesel sermaye birikiminin beraberinde getirdiği kurallara itaat sürecinin eklentisi gibidir ve erkek bireylerin hedefi, *simgesel sermayenin* muhafaza edilmesi ve yeniden üretilmesi olarak şekillenmektedir. (a.g.e: 66)

Eril çerçevede kurulan doğum, evlilik, eğitim ve miras stratejileri de erkek lehine mevcut güç ve ayrıcalıkların aktarılmasını amaçlamaktadır. Bu noktada *simgesel mallar ekonomisi* karşımıza çıkmaktadır. Biyolojik üremeyi *simgesel sermayenin* yeniden üretimine bağlı kılan ve sürekliliğini görece özerk olmasına borçlu olan bu ekonominin merkezi unsuru evliliğdir; şeref kavramı temelinde *simgesel sermayenin* biriktirilmesine yönelmiştir ve “çeşitli hammaddeleri (başta kadın olmak üzere formel olarak mübadele edilme ihtimali olan her nesneyi) armağana -ürüne değil- dönüştürür” (a.g.e: 61). *Simgesel sermayenin* sabit bekçisi olan ailenin bu görevinin en büyük destekçisi ise din ve hukuk olarak karşımıza çıkmaktadır. Cinselliğın meşrulaştırılması, ekonomik zenginliğın meşru biçimde aktarılması gibi esasların yanı sıra bilhassa burjuva ve soylu ailelerin, evliliğın vesile olduğı *simgesel sermayelerini* arttırmaları, ayrıcalıklarını ve “konumlarını muhafaza etmeleri, grubun mirasını sürdürme ve prestijli müttefikler kazanabilme becerisine sahip mirasçıların üretilmesi yoluyla sembolik sermayelerini yeniden üretmelerine sıkı sıkıya bağlıdır” (a.g.e: 122). Farklı birkaç makalesinde ele aldığı evlilik stratejilerinin özünü, maddi ve sembolik kârı mümkün olan en yüksek düzeye getirmek ve aynı zamanda evliliğın *eyleyiciye* ve ailesine getireceğı maliyeti en

aza indirmek olarak tanımlayan Bourdieu'ye göre “evlilik toplumsal bir dönüşme stratejisinin parçasıdır” (Aytemur, 2012).

Kadınların romantik aşk olarak adlandırılan şeye özel bir eğilim göstermeleri şüphesiz kısmen bunda şahsi bir çıkar bulmalarıyla ilgilidir: eril tahakkümden bağımsızlaşma vaadini taşımasının yanı sıra, aşk, en sıradan biçimi olan ve eril toplumlarda kadınların yukarı doğru dolaşıma girmesini sağlayan evlilik aracılığıyla da, daha sıradışı biçimlerinde de kadınlara yukarı doğru toplumsal hareketlilik için yegâne imkânı sunar. (Bourdieu, 2015: 88)

Kendini takdim, estetik, zarafet gibi temelde bedenle ilintili anlamlarda dikkat çekmek ve beğeni toplamak gibi bir vazifeyi kadına yükleyen *eril tahakküm*, bu sayede kadını hem kurbanı hem taşıyıcısı haline getirmektedir. Kadın için kendisine yönlendirilen bakış onu nesnelleştiren bir güçtür; *eril tahakküm* kadına, varlığının salt *algılanan varlık* olduğu düşüncesini aşılayarak simgesel bir bağımlılık yaratır:

Her şeyden önce başkalarının bakışı tarafından varedilir ve o bakış için varolurlar, yani sıcakkanlı, çekici ve elaltındaki nesneler olarak. Onlardan “kadınsı”, yani güler yüzlü, sempatik, dikkatli, itaatkâr, ağırbaşlı, ölçülü olmaları beklenir, hatta kendi kendilerini geri plana atmaları. “Dişilik” olarak isimlendirilen, gerçek ya da hayali eril beklentilere bir tür boyun eğmeden başka bir şey değildir çoklukla, özellikle de ego’nun büyütülmesi konusunda. Sonuç olarak, başkalarının (ve sadece erkeklerin de değil) bakışına yönelik bağımlılık ilişkisi, varoluşlarının yapıtaş haline gelmeye başlar.” (a.g.e.: 86, 87)

Bu durum kadında dikkat çekme ve beğenilme isteği, ‘naz’, ‘işve’ diye tabir edilen yatkinlikler edinmesi ve aşka dair beklentiye girme eğiliminin ilkesidir. Kadının arzu nesnesi olma hedefine dönmesiyle nesne konumunda olmaya ilişkin bir heves paralellik göstermekte, çünkü beğenilme arzusu aşka dair beklentiyi arttırmaktadır.

Mekanların cinsiyetçi bölünümünün bir uzantısı olarak kadının üretim alanı olacaksa bu, ev ile sınırlı kalmakta ve ev içi emeğinin parasal olarak karşılığının

bulunmaması sonucunda mevcudiyetinin ve vaktinin değersiz kılınmasına yol açmaktadır. Kadının ev içindeki çalışması söz konusu olduğunda *eril tahakküm* bunu ruhsal, ahlaki veya duygusal alanlara kaydırarak gerçeklikten çıkardığından ötürü kadının bu emeğini ve çalışmasını herhangi bir karşılık bekleyerek yapmasının önüne geçmektedir.

Kadınların eviçi emeğinin parasal bir karşılığının bulunmaması, onun, kendi gözlerinde dahi, değersiz kılınmasına yardımcı olur; sanki piyasa değeri olmayan bu zamanın hiçbir önemi yokmuş ve öncelikle aile efradına, özellikle de çocuklara (annenin zamanının kesintiye en kolay uğratılan zaman olduğu gözlenmiştir) ancak bunun da ötesinde, gönüllü çalışmalara (kilise veya hayır kuruluşlarında yahut giderek artan bir şekilde dernek veya siyasi partilerde) karşılık beklemeksizin ve sınırsızca verilebilirmiş gibi. Çoğunlukla ücretsiz çalışmalara hapsedikleri ve bu nedenle emeğin parasal değerini düşünmeye fazla eğilimli olmadıkları için kadınlar, gönüllü faaliyetlere erkeklere göre çok daha yüksek bir oranda meylederler, bilhassa da hayırseverlikle veya dinle ilgili olanlara. (a.g.e.: 124)

Bourdieu erkeklerin, toplum tarafından kendilerine atfedilen her türlü oyuna, mücadeleye ve savaşa karşı hazırlıklı ve donanımlı olduğunu, kadınların ise *koşulsuz taraftar* olarak tabir ettiği daimi bir seyirci konumunda kaldığını söyler. Kadın ayrıcalıklar için mücadele verilen oyunlara dahil edilmez, dahil olsa bile bunu kendi adına yapamaz; *eril tahakküm*ün bir neticesi olarak, en ciddi oyunları bile ancak uzak mesafeden izleyebilir. Bu durum kadının yetersiz, aklı havada, siyaset gibi büyük meselelerle ilgilenmekten aciz, oyun hakkında pek az bilgi sahibi olduğu izlenimi yaratmaktadır.³⁰ Özetle, kadının *eyleyici* konumdan uzaklaştırılmasının ve topluma

³⁰ Bourdieu bu durumun, bilhassa evlilik sonrasında, erkeklerin tutkuyla yaklaştığı ve kadınların dışlandıkları meselelere karşı kadınların kıskanç bir düşmanlık geliştirdiğine dair bir algıya neden olduğu görüşündedir. (Bourdieu, 2015: 99)

dahil edilmemesinin en geniş kolunu oluşturan bu *tarafırlık* konumu kadının pasif, katkısız ve etkisiz kılınmasını amaçlamaktadır.

Bourdieu'ye göre aile içinde meşru *simgesel şiddet*in tekeline elinde bulunduran baba aracılığıyla ailede *eril tahakküm* hayata geçmektedir. Babanın sözleri adeta büyüü bir kuruculuğa sahiptir. “Babanın *hayır*’ının söze dökülmesi bile gerekmez, kendini meşru kılması da.” (a.g.e: 93, 94)

Bourdieu'ye göre “erilliği bir tür soylulukla kıyaslamak hiç de abartılı olmaz” (a.g.e: 79). Bu iki kavramın en güçlü ortak yanı çifte standarttır. Erken yaşta sunulan imkanların farklılığı, kadın ve erkek arasında belirgin bir çizgi oluşturmakta ve toplumsal düzende kendini sürekli yeniden oluşturan bu olguyla, kadınların deneyim alanı kısıtlanmaktadır. Uzun süreli ve görünmez biçimde kısıtlanarak edinilemeyen, fakat yasak da olmayan edimleri kazanamayan kadının cesareti böylece zayıflatılır. Gerçekleştirilmesi elzem fakat maddi değer taşımayan ev işi, çocuk bakımı gibi işler kadına doğallıkla yüklenir, öte yandan erkeğin bunlarla teması söz konusu olmaz. Bu noktada, halkın alt tabakasının tarım, temizlik ve hatta savaşa katılma konusunda teşvik edilmesi ve bunlardan elde edilen faydanın doğrudan aktarıldığı soyluların ise ne sermayesini ne fiziksel iş gücünü bu alanlarda harcıyor olması bakımından çifte standartın, eril düzende cinsiyetler arası ilişki ve toplumsal sınıflar arasındaki ilişkinin ortak özelliği olduğunu söylemek mümkündür.

Bilinçli niyetler düzleminde yer almayan *simgesel şiddet*, iyi niyetli gibi görünen ama aslında ayrımcı nitelikte olan edimlerde sıkça karşımıza çıkmaktadır:

...yaptığı üzerine bir an bile düşünmeksizin kadınları otorite konumlardan uzak tutma, hak taleplerine kapris muamelesi yapma ve yumuşak bir söz ya da yanaktan küçük bir makasla geçiştirme, yahut, hepten zıtlasma durumu ortaya çıkarsa, saçlarına veya vücutlarının bir

özelliğine dikkat çekerek onlara kadınlıklarını hatırlatmak ve -deyim yerindeyse- [tüm varlıklarını] kadınlığa indirgeme, “resmi” bir ortamda (hastaların önündeki bir doktorla olduğu gibi) samimiyet (küçük adıyla hitap etmek) veya mahremiyet ifadelerine (“canım”, “tatlım” gibi) başvurma... Hepsi de bilinçdışının minicik “tercihleri”dir, ancak biraraya geldiklerinde kadınların alçaltılmış durumunun inşasına katkıda bulunurlar. (a.g.e: 79)

Kolektif beklentilerin de gelişimine katkı sağladığı bu durum gündelik yaşamda toplumsal olarak, bireyler arası ilişkilerde ise cinsel ilişki boyutunda bedenleşir ve bu durum eril arzuyu yaratır. Cinsellikle gücü birbirine bağlı kılan bu bakış açısına göre “bir erkek için en ağır aşağılanma bir kadına dönüştürülmektir.” (a.g.e: 36) Çünkü kadın boyun eğendir ve kudret, seçkin olan *eyleyicilerin* elindedir. *Eril tahakküm* altında kadın, sistematik biçimde egemen olan erkeğin bakış açısıyla oluşturulmuş sınıflandırmaları görmekte ve bu şekilde kendi kendini değersizleştirmektedir. Kendini algılamada başvurduğu şemalar da sınıflandırılmış somutlaştırmaların ürünü olduğundan ötürü egemen (erkek) ve tabi olan (kadın) arasında cinsel bir hiyerarşi gelişmektedir.³¹ Bununla birlikte Bourdieu, kadınların iktidara erişimine ilişkin çelişkili durumu şu şekilde açıklamaktadır:

İktidara erişme kadınlarda *double bind* durumu yaratır: eğer erkek gibi davranırlarsa, zorunlu “kadınsılık” özelliklerini yitirme riskiyle karşı karşıya kalır ve erkeklerin iktidar konumlarına olan doğal haklarını sorgulamış olurlar; eğer kadın gibi davranırlarsa da, bu durum için nitelikli ve uygun değilmiş gibi görünürler. (a.g.e: 89)

³¹ Bourdieu bu bağlamda 1990’lı yıllarda Fransa’da yapılan çalışmalara atıfla, kadınların kendinden daha genç (yani *deneyimsiz*) ve daha kısa boylu (yani *yetersiz*) erkeklerle birlikte olmayı reddetmelerinin, bu gibi durumların “egemen olanın kadının olduğu düşüncesini uyandırması” ve “eksik bir erkekle birlikte olan kadının kendini eksik hissedeceği” gibi düşüncelerden kaynaklanabileceğini belirtir. Cinsel hiyerarşinin göstergeleri böylelikle kadının etkisiyle varlığını sürdürmüş olur. (Bourdieu, 2015: 51, 52)

Bourdieu'nün tercihlere ilişkin tespiti, tercih etmenin, toplum nezdinde bir seçkinlik veya avamlık göstergesi olabildiğine işaret etmektedir:

Beğeniden bahsedebilmek için, "iyi" zevk ya da "kötü" zevk olarak, "seçkin" ya da "avam" olarak sınıflandırılmış ve aynı şekilde sınıflandırıcı, hiyerarşiye tabi ve hiyerarşi kuran ürünler ile bu ürünler arasında kendisine uygun düşeni, "zevkine göre olanı" algılayabilecek sınıflandırma ilkeleriyle donanmış "zevk sahibi" insanların olması gerekir. (Bourdieu, 2016b: 191)

Zevk ve beğeni farklılıklarını sınıflararası tahakküm ilişkileriyle yeniden üreten *habitus*, toplumsal farklılığı ve eşitsizliği etkilemektedir. Zevkler ve alışkanlıklar gündelik yaşamın kurucu öğeleri olmakla kalmaz, aynı zamanda farklı toplumsal gruplar arasında iktidar ilişkilerinin kurulmasına da etki eder. Her toplumsal grup diğerlerinin *habitusunu* yargılamaya ve sınıflamaya meyleder; elinde bulundurduğu sermaye güçlendikçe grubun bu tür sınıflandırmayı yapma otoritesi de -sabit olmamakla beraber- artar. *Simgesel şiddete* maruz kalan birey de “kuşkusuz iktidar ve ayrıcalıkların olduğu gibi, yaşam tarzlarının da dağılımını sergileyebilecek bir toplumsal uzam tasarımının kurulmasını sağlayacaktır” (Bourdieu, 2006a: 23). “Bu yumuşak sömürü ilişkileri egemenlik altında olanın, sömürde bulunana duyduğu sevgi ya da hayranlıkla yaptığı katkıları da içinde barındırır.” (Özsöz, 2009: 35)

Bourdieu'ye göre; farkındalıkla başlayan direniş yeteneği, bilinçlilikle aynı şey değildir; bilişsel yapılar bilinçlilik formları değil, yalnızca fiziksel bir karakterdir. *Simgesel sermayesi* özveri ve suskunluk üzerine kurulan kadın ancak vekaleten bir güç uygulamaya muktedirdir, bu da ya arka plandaki bir akıl hocası olarak ya da kendini silerek mümkün olabilir. Bourdieu bu noktada Lucien Bianco'ya atıfla, kadın için “zayıfın silahı her zaman zayıf bir silahtır” ifadesini kullanır; erkeğin uyguladığı türlü şiddete karşı kadının başvurduğu şiddet biçimi büyü, kurnazlık, bilinçli pasif tutum,

özveriyle karşısındakini borçlu hissettirme gibi pratiklerle sınırlı kalır ve erkeğe uyguladığı simgesel stratejiler, tahakkümü tersyüz etmekten devamlı surette aciz kalır. Bir başka deyişle “ne yaparlarsa yapsınlar, kadınlar kötücüllüklerini taşımaya ve habis fitratlarının onlara yüklediği yasaklar ve önyargıları meşrulaştırmaya yazgılıdır; trajik olarak da tanımlanabilecek bir mantık gereği, tahakkümü üreten toplumsal gerçeklik, kendi yakındığı temsilleri varlığı ve meşruiyeti adına çoğu zaman onaylamak durumunda kalır” (Bourdieu, 2015: 47, 48).

Simgesel şiddete boyun eğdirilen kadınlara, kendini alçaltma ve yok sayma eğilimi ile feragat, teslimiyet ve sessizlik gibi edimler kazandıran *eril tahakküm* düzeninde, Bourdieu erkeklerin de mütehakkim temsilin kurbanı olduğunu ifade eder:

İtaate yol açan yatkinlikler gibi, tahakkümde hak iddia etmeye ve onu uygulamaya sevk eden yatkinlikler da, bir tabiatın içinde yazılı değildir ve uzun bir toplumsallaşma çalışmasıyla inşa edilmeleri gerekir; (...) Soylulukta olduğu gibi, doğal görünen yatkinlikler bütünü biçiminde bedene nakşedilmiş olan (belli bir duruş-oturuş tarzı, kafanın belli bir şekilde eğilmesi, bir hal ve tavır, yürüyüş şekli, ve bunlarla ilişkili bir düşünme ve eyleme biçimi, bir ethos, bir inanç vb. ile kendini belli eden) onur da onurlu erkeği yönetir, ancak hiçbir yaptırım uygulamaksızın yapar bunu. (Bourdieu, 2015: 67)

Eril tahakküm erkeğin düşünce ve eylemlerini yönlendirmektedir. Erkeği mekanik bir mecburiyete tabi tutmasa da (örneğin kadının aksine, *eril tahakküm* çerçevesinde erkek, ödevi olan mütehakkimlikten -varsa bedelini ödemek kaydıyla- kaçınma veya buna yeterliği olmama gibi imkanlara sahip olabilir) ona mantıksal bir gereklilik gibi kılavuzluk etmektedir. Bu çerçevede eril imtiyaz bir tuzaktır; erkekleri “her koşulda erkekliğini ispatlamaya zorlayacak ölçüde abesleşebilen” (Bourdieu, 2015: 68) daimî bir gerilim ve çekişmeye içkin kılmaktadır.

Erkek varlığı için şeref meselesi bir idealdir; soyun devamı, savaşıma ve şiddet ise erkeklik müessesesi içinde bir görevdir. *Gerçek erkek*, zafer ve ayrıcalık elde etmek için toplumsal alanda karşısına çıkan fırsatları değerlendirmeye alma ihtiyacını hissedendir. Şeref de erkeklik gibi, içindeki mevcut veya potansiyel şiddet gerçekliği çerçevesinde, başka erkekler tarafından kabullenilmeyi ve *gerçek erkekler* grubuna aidiyetinin tanınması vesilesiyle onaylanmayı gerektirir. Bununla birlikte “kadın için şeref, negatif olarak tanımlanır ve yalnızca korunabilir ya da kaybedilebilir, zira kadının erdemi sırasıyla bekaret ve sadakatten ibarettir” (Bourdieu, 2015: 69, 70).

3. XX. YÜZYIL GELENEKÇİ KADIN YAZARLARINDAN BLANCA DE LOS RÍOS, CONCHA ESPINA VE MERCEDES FORMICA’NIN YAPITLARINDA ERİL TAHAKKÜM VE SİMGESEL ŞİDDET

3.1. Blanca de los Ríos ve *La Niña de Sanabria, Melita Palma, Sangre Española*

Yazar ve şairliğinin yanı sıra edebiyat eleştirmeni ve ressam olan Blanca de los Ríos Sevilialıdır. Annesi María Teresa Nostench ressam ve şair, babası Demetrio de los Ríos, Sevilla’da birçok önemli yapıtın restorasyonunu gerçekleştirmiş bir mimar, dedesi doktor, amcası José Amador de los Ríos yazardır.

Annesinin ölümünün ardından 1877 yılında Paris’te bir akrabasının yanına taşınan ve iki yıl burada yaşayan yazar, daha sonra Madrid’e dönerek mimar ve tarihçi olan Vicente Lampérez Romea ile evlenmiştir. Mesleği dolayısıyla sanat ve siyaset dünyasından geniş bir çevresi olan eşinin de etkisiyle Madrid’in entelektüel dünyasına dâhil olmuştur. İspanyol yazarlar Sofia Casanova, Emilia Pardo Bazán, Nikaragualı şair Rubén Darío, Perulu yazar Santos Chocano ile kurduğu dostluklarının temeli Madrid’de yine bu dönemde atılmıştır. Yazar bu dönemde arkadaşları tarafından genel olarak muhafazakâr, vatansever ve geleneksel anlayışa sahip biri olarak tanımlanmıştır (Paredes Méndez, 2007). Evlendikten bir süre sonra eşiyile beraber Roma’ya taşınan Blanca de los Ríos burada yaşadığı dönemde roman, öykü, şiir gibi türlerin yanı sıra tarih ve yazınsal eleştiri konulu makale türünde de birçok yapıt ortaya koymuştur.

1890’lı yıllarda eşiyile birlikte İspanya’ya dönen Blanca de los Ríos, 1895 yılında *Madrid Kültür Derneği*’ne (Ateneo de Madrid) Emilia Pardo Bazán ve Carmen Burgos ile birlikte üye olmuştur. Söz konusu Dernek salt kültür ve sanat alanında etkinliklere ve tartışmalara ev sahipliği yapan bir yer değil, aynı zamanda siyasi ve toplumsal olarak Avrupa ve İspanyol toplumunun birçok gelişmeye ayak uydurmak durumunda kaldığı

XIX. yüzyılda neler yapılması gerektiği hakkında da fikir alışverişi yapılan merkezlerden biri olmuştur. İspanya'nın bu karmaşık dönemden çıkması için toplum geleneklerine dönülmesi gerektiğini savunan Ríos'un 1918 yılında kurduğu *İspanyol Soyu* (Raza Española) dergisi 1930 yılına kadar etkinliğini sürdürmüştür. Yazar, bu yayın ile eski İspanyol sömürgesi olan Latin Amerika ülkeleri ile İspanya arasındaki ilişkilerin gelişmesini hedeflemiştir. 1927 yılında *Amerikan Hispanik Birliği*'ne (Hispanic Society of America) üye olmuş, 1931 yılında ise *İspanyolca Öğretmenleri Amerikan Birliği*'ne (American Association of Teachers of Spanish) onursal üye olarak kabul edilmiştir. (Pérez, 2002: 516) Aynı yıllarda *Barselona Amerikan Meclisi* (Asamblea Americanista de Barcelona), Cádiz ve Madrid'deki *Hispanik Amerikan Kültür Merkezleri*'nde (Centros de Cultura Hispanoamericana) katıldığı etkinlikler, yazarın Latin Amerika ve İspanya arasındaki ilişkiler konusundaki hassasiyetini derinleştirmiş, bu alandaki çalışmalarını güçlendirmesini sağlamıştır. (Martínez, 2000) Dernekler ve birlikler aracılığıyla toplumsal alanda da çalışmalar yürüten Ríos, *Madrid Sosyal Yardım Üst Kurulu* (Junta Superior de Beneficencia de Madrid) ve *İspanyol Kadınları Birliği*'nde (Unión de Damas Españolas) üye olarak etkinlik göstermiş, özellikle çalışan kadınların hakları konusunda girişimlere katılmıştır. Yazar, 1927-1929 yılları arasında Primo de Rivera'nın diktatörlüğü döneminde Ulusal Meclis'te yer alarak, I. Cumhuriyet sonrası siyasi nitelikte bir danışma organına davet edilen ilk kadınlardan olmuştur.

Blanca de los Ríos, dönemin diğer kadın yazarları gibi mahlas kullanmış, gazete ve dergilerde yayımlanan ilk yazılarını **Carolina del Boss** takma adı ile imzalamış, evlendikten kısa süre sonra ise kendi ismini kullanmaya başlamıştır. Roman, kısa öykü, şiir, tiyatro yapıtlarının yanı sıra tarih ve edebiyat eleştirisi yazıları da kaleme alan yazarın ilk romanı *Margarita* 1868 yılında, 16 yaşındayken yayımlanmıştır. Bunu, *César'in Cenazeleri* (Los funerales del César) (1880), *Umutlar ve Anılar* (Esperanzas y recuerdos)

(1881), *Fatih Don Jaime'nin Romansı* (El romancero de Don Jaime El Conquistador) (1891) ve *Denizcinin Sevgilisi* (La novia del marinero) (1886) başlıklarıyla biçim ve içerik olarak romantik akımın izlerini taşıyan şiir kitapları izlemiştir. Bir süre sonra dönemin İspanyol kadını ve kadın yazarlarını ele aldığı makaleleri yayımlanmış, kadının toplumdaki ve edebiyat dünyasındaki yerini anlatırken gelenekleri öne çıkaran, kimi zaman tutucu bulunan tavrı dikkat çekmiştir. 1889 yılında *İspanyol Kraliyet Dil Akademisi*'nin açtığı Tirso de Molina konulu makale yarışmasını *Tirso de Molina Hakkında Biyografik ve Eleştirel Bir Çalışma* (Estudio Biográfico y crítico de Tirso de Molina) başlıklı makalesiyle kazanmış, para ödülü ve makalenin Akademi tarafından basılması imkanını elde etmiştir. (Arriaga Flórez, 2004: 435)

Blanca de los Ríos edebiyat tarihi ve eleştirisi konulu çalışmalarında genellikle dönemin önemli yazar ve edebiyat eleştirmenlerinden Marcelino Menéndez Pelayo'nun yöntemlerini izlemiştir. Yazınsal incelemelerinde Tirso de Molina, Santa Teresa de Jesús, Francisca de Larrea Böhl de Faber, Calderón de la Barca ve Miguel de Cervantes başta olmak üzere İspanyol “Altın Çağ” döneminden yazarların yapıtlarını konu edinmiştir. 1889 yılında *İspanyol Kraliyet Dil Akademisi*'ne Blanca de los Ríos'un üye olarak kabul edilmesi teklif edilmiş, ancak Akademi'nin kadın üye kabul etmeme geleneği nedeniyle teklif reddedilmiştir. (Arriaga Flórez, 2004: 436-437)

Yazar için sanat ve siyaseti bir araya getirme düşüncesinin, 1895 yılında *Madrid Kültür Derneği*'ne üye olmasıyla güçlendiği (Paredes Méndez, 2007), bundan sonra vatansever ve gelenekçi anlayışını yazınsal üretimine belirgin biçimde yansıttığı görülmektedir. Bununla birlikte, çocukluğundan itibaren farklı alanları kapsayan, entelektüel bir ortamda yetişmiş, ilk gençliği ve evlilik yılları boyunca Paris, Roma gibi Avrupa şehirlerinde yaşamış olması, Blanca de los Ríos'un entelektüel birikimine

şüphesiz katkı sağlamış olsa da bunun gelenekçi ve muhafazakâr görüşlerinin sabitlenmesinde de etken olduğunu söylemek mümkündür.

Yazarın kariyerinde özellikle, İspanya’da II. Cumhuriyet’in ilanından önceki dönemde *İspanyol Soyu* adlı dergiyi çıkarması ve İç Savaş’ın öncesinde ve sonrasında, İspanyol “Altın Çağ” yazarlarına ilişkin çalışmalarını kararlılıkla sürdürmesi göze çarpmaktadır. Blanca de los Ríos’un, ülkedeki yenilikçi hareketlerin aksi yönünde tavır aldığına işaret eden bu yaklaşımını, XIX. yüzyılın son yıllarında İspanya’da siyasi ve toplumsal tarihin akışını etkileyen modern nitelikteki gelişmeleri ülke dışından takip etmiş olmasının güçlendirdiğini söylemek mümkündür. Söz gelimi, Muhafazakâr Parti ve Liberal Parti’nin dönüşümlü iktidar sisteminin uygulandığı, bu doğrultuda toplumsal eşitsizliklerin arttığı, ardından yüzyıllar sonra ülkede ilk kez laik eğitim sisteminin tohumlarının atıldığı dönemi, yazar İspanya içinde bire bir deneyimlemiş değildir. Bu durumun, Blanca de los Ríos’un ülkede yenilikçi politika ve uygulamalara olan gereksiniminin, imparatorluk fikrinin güncelliğini yitirdiğinin, geleneklere bağlılığın İspanya’nın güçlü iktidarına dönüşünün yegâne yolu olmadığına varmasını güçleştirdiği görüşündeyiz. Zira yazar, hem kurgusal yapıtları, hem de yazınsal eleştiri konulu çalışmalarında gelenekçi ve muhafazakar anlayışını kariyeri boyunca sürdürmüştür.

Blanca de los Ríos’un *eril tahakküm* ve *simgesel şiddet* açısından inceleyeceğimiz yapıtları *La Niña de Sanabria* (*Sanabria’ların Kızı*), *Melita Palma* ve *Sangre Española* (*İspanyol Soyu*) XX. yüzyılın ilk yıllarında yayımlanmıştır. **La Niña de Sanabria** İspanya’nın son deniz aşırı sömürgelerini kaybettiği 1898 yılında Madrid’de geçer ve hemcins kardeşlere ihanet eden iki genci konu edinir. **Melita Palma** sıradan bir kadın ile soylu bir erkeğin ilişkisini merkeze alarak kadın karakterin

tahakküm altında gösterdiği gelişimi sunar. **Sangre Española** ise genç bir İspanyol kadının ülkesini işgal eden Fransız komutan ile geliştirdiği zorunlu ilişki penceresinden ulus ve kadın kavramlarını bir arada sunar.

3.1.1. *La Niña de Sanabria*³²: Sömürgelerini Yitiren Ülke ile Terkedilen Bireyin Örtüşen Alan Mücadelesinde Birlik ve Yalnızlık Duygularının Karşıtlığı

La Niña de Sanabria, benzer nitelikteki iki ailenin çocuklarının ilişkilmesini konu edinirken, aynı döneme denk gelen savaşlardan vatanın ve karakterlerin nasıl etkilendiği temelinde şekillenmektedir.

Sanabria Ailesi, entelektüel birikimlerini komşularıyla paylaşan, mahallenin papazını evlerinde vaaz vermeye davet eden, koyu milliyetçi ve gelenekçi anlayışları çerçevesinde çevredeki mahalle sakinlerine yol gösteren ve saygı gören soylu bir ailedir. Yapıt, Sanabriaların artık işlevsiz hale gelen büyüklükteki konağının betimlemesiyle başlar:

Sanabrialar, eski Madrid'in göbeğinde, balkonu sundurmalı, olukları yosun tutmuş, devasa kapısının çerçevesi taştan, asil tokmağı küflenmiş, kocaman köhne bir evde yaşamaktaydı. Fakat, tüm heybetli haliyle soylu bir kökeni var gibi duran bu tarihi yapı, sanki tek bir ev değil, bir sarayın küçük bir bölümü gibi görünmekle beraber, birbirinden kimi zaman sadece bir duvar kağıdıyla ve orantısızca ayrılmış, temiz ve estetik olmaktan uzak, mütevazı ve rahatsız odaları sefil işletmecilerce kiralanen bir huzurevi gibiydi. (Ríos, 1907: 5)

³² Ríos, Blanca de los, **Obras completas**-Cilt II, Madrid, Idamor Moreno, 1907.

Sanabria Ailesi'nin Pilar ve Pepita adında iki kızı, benzer nitelikleri haiz komşu Auriolles Ailesi'nin ise Felipe ve Marcelo isimli iki oğlu vardır. Ailelerin büyük çocukları olan Pilar ve Felipe sevgilidir. Küçük kardeşleri Pepita ve Marcelo'nun da arasını yapmak için aileler, papaz ve aile dostları girişimde bulunur. Pepita başına buyruk ve şımarıktır; ailelerin görüşü onu bu halinden ancak bir gönül ilişkisinin kurtaracağı yönündedir. Fakat Pepita ve Marcelo tam yakınlaşmışken İspanya'nın Küba topraklarında savaş vereceği duyulur ve Marcelo ülkesinin zor günlerden geçtiği bilinciyle, Küba'daki İspanyol topraklarını savunmak üzere savaşa gitmeye karar verir ve Pepita'dan vazgeçer. Kendini terkedilmiş ve haksızca yalnız bırakılmış hissedenden Pepita, bu olaydan sonra çevresindekilerin ilgi ve dikkatini çekmeye ve takdir toplamaya yönelik bir tavır benimser. Hem dış görünüşünü hem davranışlarını toplumsal normlara sığdırarak ailesinin ve çevresinin, hatta papazın bile takdirini toplar. Bu doğrultuda, ablasının sevgilisi Felipe de Pepita'dan hoşlanan erkek güruhuna katılır. Kendisini savaşa giderek terkedenden Marcelo'dan intikam almak isteyen Pepita da kendini Felipe'yle yakınlaştırmaktan alıkoymaz. Bu arada savaş cephesinden olumsuz haberler gelir, savaşın kaybedileceği anlaşılır; Marcelo'nun cepheden dönme ihtimalinin oluşması ve Felipe ile Pepita'nın tehlikeli yakınlaşmasının ailelerin dikkatini çekmesi üzerine, papazın girişimiyle abla Pilar ve Felipe'nin tez elden evlendirilmesine karar verilir. Bu durum gizli aşıkları huzursuz eder ve birlikte kaçmaya karar verirler. Kaçtıklarının ortaya çıkmasıyla beraber aynı anda Küba'da bir İspanyol filosunun battığı haberi gelir. Roman, iki ailenin de mutsuzluğuyla son bulur.

Gerek karakterler açısından gerek tarihi arka plan anlamında Blanca de los Ríos'un, yapıtı gerçekçi bir yaklaşımla kaleme aldığı söylenebilir. Zira söz konusu savaşlara ilişkin farklı siyasi yaklaşımlar ve bu savaşlara girmenin lazım gelip gelmediğine ilişkin görüşler, karakterlerin sakın ve makul fikir teatileri biçiminde

sunulmuştur. Bununla birlikte yapıtta ulusalcı ifadeler, dönem ve yazarın otobiyografik yaklaşımı çerçevesinde karşımıza çıkmaktadır. Küba'daki İspanyol topraklarını savunmak üzere savaşa giden Marcelo gözyaşları arasında, bir kahraman gibi uğurlanır: “...Marcelo, tehdit altındaki vatan gibi ulu ve kutsaldı” (Ríos, 1907: 29). Mahallenin önde gelen erkekleri İspanyol ordusunun aslında güçlü olduğunu, sadece şu sıra zor bir dönemden geçtiğini konuşurlar. Yapıtta ulusalcılık anlamında dikkat çeken bir unsur da Cervantes’in Don Quijotesine yapılan atıflardır. Bilhassa ilk bölümlerde, Pepita karakteri şımarık ve yaşına yakışmayan tavırlar sergiledikçe onun eğitilmesi gerektiğini düşünen papaz, ailesinin bir türlü söz geçiremediği genç kıza Don Quijote’yi okumayı ödev verir. (Ríos, 1907: 21) Ardından yüzeysel biçimde de olsa kitap hakkında konuşurlar ve okumak Pepita’da gözle görülür bir toplumsal davranış düzelmesi sağlar: “Çevresinde yarattığı hava, kültürlü ve seçkin insanlarınki gibi tavırları ile birlikte (Pepita’nın) aklı da her gün yeni ışıltılar saçan gösterişli kanatlarını daha açıyordu.”; “Kah küçük bir kız çocuğu gibi saf, kah Madrid’e has zarafetle bezeli hoş tavırları olsun, rahip bile (Pepita’nın) yargılarının inceliğine, belagatının ve iletişiminin samimiyetine hayran kaldı.” (Ríos, 1907: 65) Don Quijote’ye yapılan bir başka atıf da roman karakterlerinin, İspanya’nın deniz aşırı bir savaşa girmesinin gerekliliğine ilişkin tartıştıkları kısımdadır. Sanabria Ailesi’nin babası Baltasar’ın, İspanyolların çılgın, savaşa girecek kadar Quijote ve maceraperest olduklarını söylemesi üzerine, oğlu cepheye gitmiş olan Ramon Auriolles “Sancho (Panza) olmaksızın Quijote olmanın daha anlamlı olduğunu” (Ríos, 1907: 59) söyleyerek cevap verir. Ulusal değerlerin yüceltilmesinin, otobiyografik bir nitelik olarak yazarın dönemin İspanyol halkının çoğunluğu gibi eski ihtişamlı imparatorluk günlerine duyduğu özleminden kaynaklandığı görüşündeyiz. Netice itibarıyla, Marcelo’nun savunmak uğruna savaşa gittiği Küba’daki İspanyol toprakları, İspanya’nın yaklaşık 400 yıl öncesinde çıkartma yaparak işgal ettiği

ve aslında Kübalılara ait olan topraklardır. Bu savaşı, İspanya'nın güçlü imparatorluk günlerine özlemle bir kurtuluş savaşı gibi sunmak şüphesiz salt Blanca de los Ríos'un yaptığı bir şey değildir; hem o dönemde hem günümüzde milliyetçi kesimin modernleşen dünyayı yakalayamayan görüşünü yansıtan bir tutumdur.

Romanda iki kız kardeş üzerinden bir kadın-vatan özdeşleştirmesi izlemek mümkündür. Ülkenin güçlü ve gösterişli geçmişi ile kazanma ümidi zayıf biçimde savaşa girdiği bugünü; masum, inançlı ve kalender tarafı ile, özgüvenli, coşkulu ve gözü kara tarafı; gelenekçi anlayış ile, ilerleme ve gelişme yanlısı anlayış arasındaki zıtlıklar, hem kız kardeşlerin birbirinden ayrılan yönlerine hem de İspanya'nın bünyesinde barındırdığı farklı niteliklere tekabül eder. Bu husus, toplumsal cinsiyet bağlamında ele alındığında Pilar karakteri güzelliği, masumiyeti, saldırıya uğrama ve zarar görme ihtimali olan, bu nedenle de romanda aile büyükleri ve din adamlarının temsil ettiği eril kuvvet başta olmak üzere yerleşik toplumsal düzen tarafından devamlı surette korunup kollanması gereken bir varlık olarak sunulmaktadır. Genelgeçer anlayışla ters düştüğü okura eleştiriden ziyade tasvirle sunulan Pilar karakterinin maksadı, aslında aykırı olmak değil, düzene ayak uydurmak için etrafını tanımaya çalışmak olarak da tanımlanabilir. Yine de çevresindekilerce doğru yola yönlendirilmeye gereksinim duyan bir birey olarak sunulan Pilar'ın bu noktada, uygun biçimde kontrol altına alınarak içinde bulunduğu sorgu ve arayışı sonlandırması beklenmektedir. Bu doğrultuda karakterin, İspanya'nın XX. yüzyılın başlangıcında yitireceği bu son denizaşırı topraklar için savaşılmaya anlam veremeyen, ekonomi, sanayi ve sömürgecilik anlayışının dünyanın geri kalanında geçirdiği dönüşümü İspanya'nın da yakalamasını çözüm yolu olarak gören kesimi temsil ettiğini söylemek mümkündür. Böylelikle, tıpkı deniz aşırı toprakları uğruna, yanlış bir zamanda savaşa giren İspanya'nın, aslında kimi zaman kontrol altında tutulması da gereken niteliği okura sezdirilmekte, aşırı milliyetçi

duygulara prim vermeyen ve ülkenin girdiği çıkmazdan kurtulması için farklı çözüm yolları arayan yurttaşlar, Pepita'nın yerinde duramayan, coşkulu tavırlarıyla paralellik arz etmektedir. Öte yandan, ablasının sevgilisi Felipe ile birlikte kaçan Pepita'nın ortadan kaybolduğu an cepheden kötü haber gelmesinin vakit olarak çakışması da dikkat çekicidir. İki gencin kaçıışı, savaşın kaybedilmesi ve vatanın yenilgiye uğramasıyla eşzamanlı biçimde sunulmakta, hatalı kararların kötü haberlere neden olduğu çağırışını yapmaktadır.

İlk bakışta iki kız kardeşin karşılaştırılmasını melek kadın-canavar kadın (Gilbert, 2016) ayrımıyla yapıt boyunca izlemek mümkündür. Melek kadın ancak erkeği mutlu ederek mutlu olan, kamusal hayata dahil olmayan, sahip olduğu tek yetki ev alanı içinde olan ideal kadındır. Canavar kadın ise kararlı, kurnaz ve saldırgan tavırlar sergileyen, esasen eril birtakım nitelikleri haiz olması nedeniyle *korkunç* hale gelen kadın tipidir. Pilar büyük kardeş olarak olgun, ev işlerine yardım eden, güzel, topluluk içinde nasıl davranması gerektiğini bilen, bu haliyle olağan ve sıradan, dolayısıyla pek de takdir görmeyen bir kadın karakterken, küçük kardeşi Pepita ilgi çekici, yerinde duramayan ve iddialı haliyle dikkat çeken bir profildedir. Pepita karakterinin canavar tarafı yapıtta, yeşil gözlü olmasının ona farklı bir enerji verdiği, ara sıra *şeytan* gibi cümleler kurduğu ve papazın zaman zaman Pepita'nın içine şeytan kaçtığını düşünmesi vesilesiyle belli belirsiz biçimde sunulmaktadır. Buna mukabil, ilgi ve sevgi görmediği sevgilisi Felipe tarafından terkedildiğinde üzüntüsünden yatağa düşen melek profilindeki Pilar ise, adeta meleksi nitelikleri sıralanarak övülür: “Pilar ve onun gibi kadınlar güçlüdür, sevdi mi tam sever, ömrü boyunca tek bir defa âşık olur ve âşık olunca tüm benliğini, ruhunu, hayatını ortaya koyar” (Ríos, 1907: 70).

İki erkek kardeş arasında da bir kıyaslama izlemek mümkündür. Felipe, sevgilisinin kız kardeşine ilgi duyan, aynı anda iki kadından da hoşlanan, kıskançlığından dolayı kardeşi Marcelo'ya sevgilisinden ayrılma çağrısında bulunan, öte yandan bağımsızlaşmamayı tercih ederek baba ocağından asla ayrılmayan bir erkek karakterdir. Ne var ki bu konformist yaklaşım okura kınanmaksızın aktarılır. Küçük kardeşi Marcelo ise savaşa gideceği sırada Pepita'dan hoşlanır, ancak cepheye gidecek olduğu için onunla bir kardeş gibi vedalaşır ve ailesinin, çevresinin takdirini toplayarak vatanını gönül ilişkisine tercih eden örnek bir karakter olarak sunulmuştur. Yazar Felipe'yi kötü, hatalı bir karakter olarak betimlemektense Marcelo'nun özverili eylemlerini vurgulayarak bu kardeşlerin zıt nitelikleri üzerinden örnek vatansever profili ortaya koymaktadır.

Yapıtta *eril tahakküm*ün en belirgin karşılığı olan hususları sıralamak gerekirse; tarihsel arka planın önemi sıklıkla, bilhassa savaş dönemi olması bağlamında vurgulanmaktadır. Kendini seçkin ve entelektüel gören erkek bireylerin geleneklere bağlılığını ve toplum içindeki yerini tartışmaya açmaktan kaçınmasını, gerek Sanabria ve Auriolles ailelerinin baba figürlerinde, gerekse komşu Amiral'in evinde gözlemlemek mümkündür. Toplumsal sınıflar kadar toplumsal cinsiyetlerin de vatanın içinde bulunduğu durumdan kurtulması için birtakım görevleri olduğu görüşünü karakterlerin dile getirmesinden ziyade olayların kurgusu ile okura iletmek isteyen yazar, “savaşa gidecek olan sevgilisine ona aşık olduğunu itiraf ederek erkeğin kafasını karıştıran kadın” (Ríos, 1907: 72); “kadın ağlar, erkek onun gözünün yaşını siler” (a.g.e: 29) gibi ifadelerle *eril tahakküm*e müzahir tutumunu örneklendirir. Sevgilisi tarafından terkedilen ve bu yüzden neye uğradığını şaşırان Pepita toplum nezdinde yer edinebilmek ve aniden maruz kaldığı yalnızlığa çare olarak, sosyal çevresini genişletmek amacıyla, Amiral kocası savaş gitmiş olan komşu kadın ile arkadaşlık kurar ve bu sayede

Amiral'in karısı, evi ve yaşayışı, Sanabria Ailesi'nin seçkin ikinci yaşam biçiminden sonra, yapıtta toplumsal sınıflar arasındaki farklara işaret eden bir başka hane örneği biçiminde okura gösterilir. Amiral'in karısı, her tercihin bir seçkinlik veya avamlık göstergesi olduğu görüşünü (Bourdieu, 2006a: 23) destekler biçimde, toplum desteğiyle şekillenen alışkanlıklar ve değerler bütünü olan *habitusun* yeniden üretimine birinci elden hizmet etmektedir. Amiral'in karısı ile vakit geçirdikçe ve ondan Amiral'in gurur veren başarı öykülerini, kocası vesilesiyle kendi kadınlık gururunun ne denli yüceltiğini, nasıl seçkin olunacağına dair öğretileri dinledikçe Pepita'nın tavırlarında da dikkat çekici değişiklikler meydana gelir; git gide soylu görünümlü, toplum içinde takdir görecektir davranış kalıplarını edinmiş bir genç kadın haline gelir. Bu sürecin sonunda ailesinin ve çevresindeki erkeklerin dikkatini çektiği vurgulanan Pepita karakterinin ataerkil sisteme tam olarak uyumlanması ve toplumsal cinsiyetiyle bütünüyle örtüşmesinin doruk noktasını, Papaz karakterinden övgü alması teşkil eder: "(Pepita'nın) genç kızlığının saflığıyla ve tatlı esprileriyle, tavırlarındaki yumuşaklığı, konuşmasındaki sıcaklığı Papaz bile takdir eder olmuştur" (Ríos, 1907: 65). Kadın karakter, ataerkil düzenin en büyük dayanaklarından olan Tanrı temsilinin (Millet, 1970: 92-93) de teyidini almış, işleyen sistemin artık tam olarak bir parçası haline gelmiş, bu şekilde toplumsal düzlemde bütünüyle kabul gören bir noktaya ulaşmış sayılmaktadır.

Düzen adına yapılan sessiz çağrılar silsilesinde, törensel ve olağandışı niteliklerinden dolayı kurucu ayinler ayrı bir yer teşkil eder: biraraya gelmiş olan tüm cemaat adına ve onun önünde (...) ayırıcı işareti çoktan elde etmiş olanlarla henüz elde etmemişler arasında kutsayıcı bir ayırtırmayı tesis etmek gibi görevleri vardır. (Bourdieu, 2015: 39)

Erkek, ayin ve tören gibi uygulamalı geleneklerin izlediği kurucu, sinsî, simgesel yolla kahramanca cepheye uğurlanırken, hem kadın (Pepita) hem erkek (Marcelo) toplumsal cinsiyetlerine uygun düşen pratiklere yönlendirilmiş olur. Pepita karakteri için kırılma

noktasını teşkil eden gelişme, ulusal bir mesele için dahi olsa, terk edilmektir. Olay karşısında hem şaşırın hem gururu kırılan kadın karakter bu bozgundan duyduğu huzursuzluktan dolayı, bundan böyle edilgen konumda yer alacağı, *habitus* ile paralellik gösterecek bir hareket tarzını benimser: “Fırtınanın ardından, yağmur sonrası açan gökyüzü gibi, kızcağızın düşünceleri aydınlığa kavuştu. Şimdi her şeyi ne denli berrak görüyordu. Evvelden ne kadar da saçmalamıştı! Başkaları onun hakkında kimbilir neler söylemişler, neler düşünmüşlerdi...” (Ríos, 1907: 45) Pepita böylece toplumsal düzlemde rahat edeceği sabit yatkinlıklar çemberine dahil olacaktır. Toplumsal yaşama katılımı, çoğunlukla fikirlerini dile getirmesi nedeniyle çevresindeki erkekler tarafından itici addedilmesi, sessiz, sade ve gizil olması gerekirken elinden geldiğince ortada apaçık varolmasıyla toplumsal cinsiyet sınırlarını geçmişte çok defa aşmıştır. “Heteronomi, dikkat çekme ve beğenilme arzusu gibi -kimi zaman naz ya da işve olarak nitelendirilen- yatkinlıkların ve aşka dair çok fazla beklentiye girme eğiliminin ilkesidir.” (Bourdieu, 2015: 87) Buna göre beğenilme arzusu ve dış görünüş kaygısının artmasıyla Pepita başkasının bakışı için var olma anlayışına girmiş ve artık mevcudiyetini toplumsal kabul ve takdir görme üzerine kurmaya başlamış gibi görünmektedir. Fakat bu noktada Bourdieu’nün bireye atfettiği, çevresindeki grup ve alanlardan en az birine dahil olma mecburiyetinin geçerli olmayabileceğini not düşmekte fayda görüyoruz. Marcelo, Küba’daki cepheye giderek istisnasız herkesin takdirini toplarken Pepita’nın duyguları nedeniyle eleştiriliyor olması, kadın karakterin insani yönünü örtük de olsa okura göstermektedir. Bourdieu’nün perspektifinden baktığımızda, Pepita, dişil mikro iktidar alanı içinde, “cinsel pratik ve söylemlerin meşru tanımının tekeli eline geçirmek için rekabet halindeki ve herşeyden önce aile ve aileci bakış açısı aracılığıyla kendi tanımlarını pratiklerde dayatma gücüne sahip bir dizi alanın” (Bourdieu, 2015: 131) neden olduğu rekabet güdüsüyle, ablasının

sevgilisini elinden almak gibi egemen eril gruptan beklentisi olmayan bireyler tarafından izlenen *bozgun stratejisi* ile hareket eder. Mevcudiyetini sürdürmek için “oynayan değil seyreden”, esas mesele (savaş) ile ilgilenmekten aciz, kamusal alandaki erkek egemenliğini kabul eden bir profil çizer gibi görünebilir. Halbuki Pepita’nın terkedilmeden, yani Küba’ya asker gönderilmeden önceki ve sonraki tutumlarını, İspanya’nın birdenbire sömürgelerini yitirerek iç karışıklıklara yol alan ülkesinin içinde bulunduğu durumdan huzursuzluk duyan ama ne yapması gerektiğini de tam olarak bilemeyen, yaygın ulusalcı fikir ve davranışlar sergilemediği için etrafındakilerce ayrıksı görülen İspanyol halkıyla da özdeşleştirmek mümkündür. Bu anlamda, karakterin dişil mikro iktidar alanının sınırlarını aştığını tespit edebiliyoruz.

Bourdieu’ye göre ataerkil düzenin en etkin olduğu alan olan aile ve aile içinde tahakküm sahibi baba figürünün ataerkil düşünceye katkısı yapıtta gerek Baltasar Sanabria’da gerekse Ramon Auriol’te görülmektedir. Bilhassa *eyleyici* olma anlamında, çocuklarının ilişkileri ve gelecekleri hususunda karar verici konumları okura güçlü biçimde yansıtılmaktadır. Cepheye gitmeye hazırlanan oğlu Marcelo, Pepita’ya aşık olduğunda, baba Ramon ona “bir kadının kafasını karıştırmasına izin vermemesi gerektiğini, aksi takdirde kadının tuzağına düşüp büyülenmek gibi risklerle savaşa gitmesinin mümkün olamayacağını” (Ríos, 1907: 36) söyleyerek hem oğlunun toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algısını güçlendirir, hem de onu bir canavar kadından koruyarak genç erkeğin yaşantısına doğrudan müdahalede bulunur. Marcelo savaştayken ağabeyi Felipe’nin Pepita ile ilgilendiğini fark eden erkler, yani iki baba bu defa papazla bir araya gelerek, yani Tanrı temsilinin desteğini alarak, yetki alanlarını güçlendirerek ataerkil yargı mekanizmasını işletirler; Felipe’nin Pilar ile evlenmesi, böylece Pepita’dan uzaklaşması gerektiğine ilişkin bir karara varırlar. İki aileyi ve üç gencin yaşamını alakadar eden bu evlilik konusunda *eril tahakküm* kendine göre doğru

olanı tayin etmiştir; olayın öznelerinden hiçbirinin karar aşamasına dahil edilmesine gerek görülmemiş, durum kendilerine ancak tebliğ edilmiştir. Evlenmesi öngörülen Felipe *eril tahakküm* zemininde erkek olarak sahip olması beklenen *simgesel sermayeden* yoksundur; bireysel varlık göstermekten aciz olan zayıf bir erkek olması ve bu halde ataerkil sisteme hizmet etmiyor olması nedeniyle yönlendirilmeye gereksinen bir noktada sunulmuştur. Son kertede, bireysel beklentileri temsil eden *illusio* evlilik olduğundan ötürü, toplum düzenindeki cinsiyetçi bölünümün ötesine geçilmiş ve *simgesel şiddet* erkek karaktere de hükmetmiştir. Karar merci, salt kadın karakterleri değil, Felipe'yi de *alan* mücadelesinden soyutlayarak, *eyleyici habitus* gereğince aile unsuru olarak vücut bulmuştur.

3.1.2. Melita Palma³³: Eril Tahakküm Altında Dişil Varoluş Yöntemlerinden Biri Olarak Özveri Stratejisi

Madrid'de geçen yapıtın ana konusunu aristokrat Alfonso ile tiyatrodaki çalışan Melita'nın aşkı oluşturur. Alfonso'nun kontes olan annesi Isabel bu ilişkiye karşı çıkar. Fakat anne daha sonra hastalanır ve *istenmeyen gelin* olan Melita, anneden kimliğini gizleyerek bakıcılığını üstlenir ve onunla yaşamaya başlar. Yapıtın sonunda anne ölüm döşegindeyken, oğluna, Melita'nın gerçek kimliğinin farkında olduğunu, kendisine bakan bu namuslu ve düzgün kızla evlenmesini vasiyet eder.

Roman, Alfonso'nun Melita ile tanıştığı gün ve ortamda başlar; önce Alfonso'nun soylu görünümü ve kişiliği betimlenir, ardından Melita'nın çalıştığı

³³ Ríos, 1907.

kumpanya kısaca okura sunulur. Melita'nın kendisiyle yaşayan annesi yoksulluk nedeniyle hastalanarak öldüğünde, Alfonso ile Melita'nın duygusal yakınlaşması başlar. Alfonso'nun kadın karaktere olan ilgisi, merhamet ile daha da güçlenir; fiziksel beğenisi evlenme fikrini doğuracak duygularla desteklenir:

Alfonso omuzlarındaki gösterişli deri ceketi çıkarıp Melita'nın omuzlarına koydu; kendisine sunulan her tür desteğe ihtiyaç duyan Melita bunu reddedemezdi. (Alfonso'nun) boşlukta gezinen ruhuna yoldaş olan kadına bu defa genç adam merhametli bir sıcaklık gösteriyor, böylece ruhları birbirine daha da yakınlaşıyordu. (Ríos, 1907: 101)

Sevdiği kızı annesiyle tanıştıran Alfonso'nun bu davranışıyla ait olduğu soylu ve varlıklı sınıfın *habitusunun* dışında hareket eder. Kontes Isabel oğluna müthiş tepki vererek sokaktan gelen bir kızın soylu ailelerine yakışmayacağı gerekçesiyle bu ilişkiye itiraz eder: “O kız şüphesiz, bir ruha aynı anda tüm kapılarından girmenin, aczin tüm kaynaklarını kullanmanın sırrına sahiptir.” (Ríos, 1907: 104)

Bir süre sonra aniden hastalanan ve bakıma muhtaç duruma gelen Isabel'in durumuna üzülen Alfonso'ya bu defa Melita desteğini sunar, annesinin bakımını üstlenmeye gönüllü olur ve Isabel'in tepkisinden kaçınmak için Alfonso, Melita'yı Isabel'e, işe aldığı bakıcı kadın olarak tanıtır. Bu yalan nedeniyle vicdan sorgulamasına yönelen Alfonso'yu, Isabel ile iyi bir ilişki tesis eden, onunla ilgilenirken aynı zamanda gönlünü de hoş tutan Melita teselli eder. Yapıtın sonunda Isabel ölüm döşeğindeyken, Melita'nın kim olduğunu aslında bildiğini, ikisinin de bunun için vicdan azabı duymamalarını ve ömürlerinin kalanında birbirlerini mutlu etmelerini söyler.

Olay örgüsünün en dikkat çekici özelliği olarak iki farklı toplumsal sınıftan iki annenin vefatı ve bunların karakterlerdeki yansıması göze çarpmaktadır. Soylu olmayan ve işçi sınıfına mensup sayılabilecek Melita'nın annesinin hastalanmasının Melita'da

yarattığı etki ile annesinin hastalığı ve ölümü karşısında Alfonso’nun verdiği tepki birbirinden çok farklıdır. Melita, maddi kaygıların da etkisiyle çalışmaya devam etmek, hasta annesini tek başına bırakmak zorundadır. “Uzun süre aç kalmaktan dolayı kalbinin zayıflaması” (Ríos, 1907: 98) sonucu annesini kaybeden Melita “hıçkırarak ağlamaya başlar ve haykırır; çaresizce, o sırada sahnede olan doktor-oyuncu arkadaşının yardımını ister” (a.g.e: 97). Buna mukabil, annesini “hafif baygın” halde bulan Alfonso “aklını kaçırmamanın eşiğine gelir, kendini kaybeder” (Ríos, 1907: 119). Bu noktada yazarın, sıradan birinin ölümü ile bir soylunun ölümünü yapıt içinde arka arkaya örneklendirmesinin, soylu annenin ölümünün romanın odak noktasına konulması ile soyluluğu yüceltmek veya önemli göstermek amacı taşımadığı bellidir. Esas olan, iki yetişkin insanın annelerinin ölümünün bu kişilerde yarattığı etkinin karşılığının, kişiliklerinden kaynaklanan farklılıkların dışında, mensubu oldukları farklı toplumsal sınıflar ve edindikleri yaşam deneyimi çerçevesinde şekillendiğini okura sunmaktır. Bu noktada Bourdieu’nün temel kavramlarından olan *habitus* ile *düşünümsellik* akla gelmektedir. *Eyleyicinin* davranış kalıplarını içinde bulunduğu *alanla* uyumlu kılan *habitus*, bir bilgi ve bilişsel inşadan oluşur. Zengin, soylu, toplumun üst tabakasında yer alan ve güçlü bir yapı sergilemesi beklenen Alfonso’nun hastalık/ölüm gibi her tür *habitus* nezdinde doğallık arzeden bir olgu karşısında bu denli ve hızlı biçimde yıkıma uğraması, kendisinden beklendiği kadar güçlü olmadığını göstermektedir. İki ölüm hadisesinin sunduğu zıtlıkların bir diğer boyutunu ise *düşünümsellik* kavramıyla değerlendirmek mümkündür. Bourdieu’nün “bireydeki yapıyı ve yapıdaki bireyi görme çabası” olarak tanımladığı (Özsöz, 2009: 13) *düşünümsellik*, bireyi dönüşmeye muktedir kılar. Ancak toplumsal sınıf anlayışına göre zayıf ve yoksul kesimden gelen Melita’nın güçlü, dirayetli ve kendisiyle aynı acıyı yaşayan Alfonso’ya dahi destek sunan yaklaşımına karşılık, egemen sınıfa mensup Alfonso’nun, ölüm karşısında, temsil ettiği

toplumsal sınıfın dayanıklı ve kuvvetli niteliklerinden yoksun tavrı dikkat çekicidir. Alfonso'nun güç durumlarla başetmekten aciz, ona kudret sağlayan *ekonomik sermayesini* dahi bir strateji unsuru olarak kullanamadığını okura sunan yazar, Bourdieu'ye göre özneye *eyleyici* olma ve kendini dönüştürme olanağı sunan *düşünümselliği* böylece kadın karaktere atfetmiş olur. Bu noktada yazarın yine salt Alfonso'yu birey olarak güçsüz ve dayanıksız olarak sunmak yerine, aristokrasinin gücü, dayanıklılığı ve geçerliliğine ilişkin sorguları okurla paylaştığını da tespit edebiliyoruz. Kendine *alan* içinde *karizmatik temsil* atfeden, bunun sorgulanmasından kaçınarak kuvvet kazanan egemen sınıf mensubu Alfonso ve temsil ettiği soylu sınıf, bu şekilde tahakkümün öznesi olamadığı gibi *eyleyici* konumuna da aslında sahip değildir.

Alfonso'nun annesi Isabel'in soylu olmasıyla beraber en dikkat çekici niteliği hane içi ilişkiler konusundaki tutucu tavrıdır. Ataerkil düzenin devamını temin eden unsurlardan olan anne-oğul-gelin ilişkisinin bir toplumsallaşma biçimi olması ve dulluk ve yaşlılıkta bir gelecek güvencesi niteliğinde olması (Kandiyoti, 1988) Kontes Isabel'i ilk bakışta *eril tahakkümü* güçlendiren bir karakter olarak yansıtmaktadır. İsmi (Isabel de Castilla de Mendoza y Aragón) İspanyol Kraliçesi Isabel de Castilla'nın³⁴ erdemli, güçlü kişiliğine ve soyluluğuna atıfta bulunan ve İspanyol milliyetçiliğini vurguladığı sezinlenen bu Kontes annenin aslında oğlunun/erilliğin üstünlüğünü yücelten bir tutumuyla yapıt boyunca karşılaşmayız; Isabel daha ziyade soylu ve varlıklı olmakla övünen, toplumsal sınıf ayrımını destekleyen bir profil çizmektedir. Oğlu üzerinde hayli

³⁴ *Isabel la Católica* olarak da bilinen *Isabel I de Castilla* (1451-1504) uzun süren savaşlar sonunda üvey kardeşi Enrique ve yeğeni Juana'yı mağlup etmesinin ardından tahta çıkarak Kastilya Kraliçesi olan, daha sonra Aragon Kralı Fernando ile evlenerek Kastilya ve Aragon Krallıklarının birleşmesini sağlayan, Hristiyanlığı benimsemeyen Müslüman ve Yahudileri ülkeden süren, "Yeni Dünya'yı keşfetmek için maddi desteğe ihtiyaç duyan denizci Cristóbal Colón'a bütçe sağlayan ve koyu bir Katolik olarak bilinen İspanyol Kraliçesidir.

etkili ve baskıcı olduğunu, onun kontrolünü elinde tutmayı teminen ise sınıfçı yaklaşımı benimsediğini görmek mümkündür. “Oğlunun üstünü örtmeden ve ona iyi geceler öpücüğü vermeden uyumayan Kontes, Alfonso’nun gece eve geldiğinde ayak seslerini duyunca hemen kapıya koşardı, sonra anne-oğul yemek odasına geçip günün son çayını beraber içerlerdi.” (Ríos, 1907: 107) Bu ve benzeri tavrılarda annenin oğluna bağlılığından ziyade onu kontrol altında tutma, yaptıklarından haberdar olma alışkanlığını izleyebiliyoruz. Zira Melita ile yakınlaştıkları gün Alfonso eve döndüğünde, Kontes “oğlunda her zamankinden farklı bir heyecan, adeta titreşim ve ısıltı olduğunu” (Ríos, 1907: 107) farkederek hemen bu durumu ve sebebini sorgular. Burada annenin, oğlunun zayıf kişiliği ve soylarına uygun olmayan eylemlere teşne olduğundan şüphe duyması nedeniyle bu baskıcı tavrı benimsediği görüşündeyiz.

Yapıtın başında “...iyi yürekli, akıllı, merhametli, ideal ve kusursuz bir delikanlıydı...” (Ríos, 1907: 92) şekilde tarif edilen Alfonso’nun hem marki hem kont unvanlarının ikisine birden sahip olması, aristokrasiyi güçlendiren unsurlar gibi görünse de eser boyunca soylu karakterlerin isimlerinin, unvanlarının ne günlük hayatlarında ne yaşam deneyimlerinde işlevi olduğu okura sezdirilir. Alfonso soylu olmasına rağmen sıradan biri gibi kafelerde, tiyatrolarda “sürtebilmektedir” (Ríos, 1907: 92); annesi yatağa düşerek bakıma muhtaç duruma gelebilmektedir. Bilhassa Alfonso’nun aristokrasiden kaynaklı yüce nitelikleri, soylu bile olsa dönemin koşullarında dikkat çekecek denli kusursuz kişiliği, Ortaçağ metinlerinden çıkmışçasına ahlaklı, dindar, erdemli hali ve kadınlara olan nazik yaklaşımı, onu bir noktada gerçeküstü kılmakta, XX. yüzyıl İspanyası için bile absürt bir profil çizmesine neden olmaktadır. Alfonso’nun hikâye akışını başlatması ve hem cinsiyet hem toplumsal sınıf bakımından öteki olan Melita ile tanışma biçimi de dikkat çekicidir. Yazarın yücelterek betimlediği soylu ve varlıklı Alfonso’nun, halk eğlencelerine ve ucuz ortamlara sadece “gözlemci” (Ríos,

1907: 93) olarak dahil olduğunu okurun dikkatine getirmesi, karakterin aslında içinde bulunduğu dünyadan kısmen kopuk olduğunun kabullenilmesine işaret etmektedir. Bu noktada yazar, ideal görünen (soylu, dindar, ataerkil) düzen ile toplumun alt tabakasının gelişmekte ve dönüşmekte olan (eğlence, kadın ve erkeğin ilişkilene biçimleri) düzeni arasında bir kıyaslama sunmakta, bunların faydasını sorgulama yoluyla bir eleştiri sunmaktadır. Alfonso'yu karizmatik kılması gereken niteliklerinin geçerliliği, soyluluğun, aristokrasinin, ekonomik sermayenin ne etkisinin ne faydasının kalıcı olması, karakteri çekici hale getirmek şöyle dursun, gülünç duruma düşüren ve *eyleyici* olmaktan alıkoyan hali tartışılmaktadır. Bu durumun yapıttaki ilk göstergesi esasen ilk bölümde okura sunulur. Sahip olduğu tek vasıf soyluluk olan Alfonso'nun bir mesleği, işi, sosyal çevresi yoktur. Melita ile tanışmasını sağlayan ortama girmesi, tiyatroya gitmesi, sokaklarda amaçsızca gezinmesi karakterin yaşamındaki boşluk ve amaçsızlığı gidermek için bile değil, sadece vakit geçirmek içindir: "Güzel kızlar karşısında ne gözlerini ne dudaklarını kapalı tutan Alfonso özellikle Kilise girişinde soylu kızlara bakmak için can atardı. Sonuçta bütün kızları beğenir ama hiçbiri onu tatmin etmezdi. (...) Ne de olsa annesi kadar mükemmel, canayakın olamazdı hiçbiri." (Ríos, 1907: 93-94) Yani karakterin, içindeki boşluğun ayırıcılığına bile olmadığını söylemek mümkündür. Melita ile tanışması, uzaktan görüp beğendiği ve yakınlaştığı soylu kızlardan farklı bir yapı ile karşı karşıya gelmesi imkanını oluşturur; Alfonso, içinde arayış bile barındırmayan o boşluğu, sahnede beğendikten sonra sohbet ederek bir yakınlık kurduğu Melita ile doldurmuş olur.

Aristokrasiye ilişkin yapıtta sunulan bir başka husus, yine işçi sınıfı-soylu karşılaştırmasının ürünlerinden biri olan boş zaman kavramıdır. Çalışmadan gelir elde eden üst sınıf mensupları sosyal hayatın içine girememekte, toplumun git gide çoğunluğu haline gelmekte olan iş/meslek sahibi halkın yaşam deneyiminden, gündelik

gelişmelerden ve insan ilişkilerinden uzak kalmakta ve modern dünyaya uyum sağlayamamaktadır. Bu soylu sınıfın temsilcisi Alfonso'nun karşısına çıkan "umumi" unsur Melita karakteridir. Tiyatroda çalışması, bu şekilde para kazanması ve kamusal eğlencenin bir parçası olması, Melita karakterini modern dünyanın temsilcisi yapan nitelikleridir; bunlar aristokrasi tarafından dışlanan özelliklerdir. Bununla birlikte Alfonso'dan para yardımı kabul etmemesi, onun annesine ölene kadar bakması gibi unsurlarla olay örgüsü ilerledikçe alt sınıf mensubu kadın karakter yüceltmeye ve takdir edilecek yönleri sunulmaya başlar. Bu noktada Bourdieu'nün "eyleyicinin sürekli bilinçli hareket etmemekle birlikte boş eylemde de bulunmadığına" ilişkin tespitini (Bourdieu, 2006: 138) hem Melita hem Alfonso karakterlerinde gözlemlemek mümkündür. Melita'nın *eyleyici*, karar alıcı, kendi kaderini tayin edebilir yapısını boş eylemde bulunmayarak da teyitlediği görüşündeyiz. Halkın arasına karışarak alışık olmadığı ortamlara giren Alfonso, egemen konumda olması beklenen tahakküm alanından bilinçli veya bilinçsiz biçimde ayrılarak yeni bir *alana* girmiş olur. Böylece mevcut düzen lehine iken ve bu çerçevede *koruma stratejisi* izlerken, dahil olduğu yeni *alandaki*, *izleme* onun yeni *alan stratejisi* olarak karşımıza çıkar, böylece *alandaki* mücadelesi *eyleyicinin* karşıt konumda olanlarla mücadelesine dönüşür. Melita ile karşı karşıya kaldığı bu yeni *alandaki*, maddi kazanç dışında uğruna mücadele edilecek bir unsur niteliği taşıyan Melita, Alfonso'nun *illusio*'su, yani ulaşmak istediği hedefi haline gelir; Alfonso'nun yeni *alandaki* *oyuna* kayıtsız kalmamasını sağlar.

Bourdieu'nün "işgücünün cinsiyetçi bölünümü (faaliyetlerin, yerleri, zamanları ve araçları ile iki cinsin her birine çok katı bir şekilde pay edilmesiyle)" (Bourdieu, 2015: 22) şeklinde tabir ettiği ayrımı yapıtta ancak yüzeysel biçimde görebiliyoruz. *Eril tahakküm* altındaki toplumsal düzene göre, kalabalığın bir araya geldiği kamusal alanlar, pazar yerleri erkeğe ayrılmışken kadının yeri evin içidir. Bununla çelişir

biçimde, Melita kendi parasını kendi kazanan bir karakter olmanın ötesinde umumi bir eğlence mekanında, bir tiyatrodaki çalışmaktadır. Kadın karakterin *eyleyici* olma yolunda kazandığı ivmenin, ekonomik bağımsızlığı, kamusal alanda sürdürdüğü yaşamı ve tiyatrodaki çalışmayı bırakarak sevdiği erkeğin annesinin bakıcısı olarak çalışmaya başlamasıyla hız kaybettiği ve Melita'nın izleyici konumunun güçlendirildiği izlenimini edinmek muhtemeldir. Ne var ki bu durum sayesinde Melita kendi isteğiyle yaşamında bir değişikliğe karar vermiş olur; yazarın bu şekilde kadın karaktere tercih özgürlüğü tanınması, bir *simgesel şiddet* örneği sergilemesinin önüne geçmektedir. Bu defa Melita kendini yeni bir *alandaki* bulur; kendinden farklı bir toplumsal sınıfa mensup Alfonso'ya aşık olarak *oyuna* kayıtsız kalmaz ve Alfonso da Melita'nın *illusiosu* haline gelir. *Alandaki* bu yeni durum, Melita'nın esasen doğrudan *eyleyici* konumuna taşınmasına izin verir. Dolayısıyla Melita'nın kendi rızasıyla, sevdiği erkeğin evinde hasta annesiyle ilgilenmesi olgusunun bir *eril tahakküm* unsuru taşımadığı görüşündeyiz. İlaveten, bu noktada hatırdaki tutulmasında fayda gördüğümüz bir husus da Melita'nın sürdürdüğü ve annesinin vefatına da yol açan yoksulluktan, Alfonso'nun evine yerleşerek iyi yaşam koşullarına kavuşması doğallıkla gelişen bir sürecin olumlu bir neticesidir. Bu durum, cinsiyetinden bağımsız biçimde her karakter için makul bir hareket tarzı olarak nitelendirilebilir.

Melita'nın, Alfonso'nun annesine, kimliğini gizleyerek bir bakıcı kadın olarak yaklaşıp evin içinde çalışmaya başlamasıyla, yazarın ideal kadın ve toplumdaki yeri ile görevleri hakkında bir profil çizmekten ziyade, iki farklı toplumsal sınıfın çakışmasını, biraradalığını ve ayrıca yoksul ve işçi bireyin içindeki “soylu” unsurları gösterdiği görülmektedir. Yapıtın yazıldığı 1907 yılında, henüz iki Dünya Savaşı da yaşanmamış ve soyluluk kavramı erdemli ve güçlü olmakla bir tutulmaktadır; yazar nazarında son derece olumlu bir niteliktir. İşçi sınıfından gelen Melita'nın Alfonso'nun Kontes

annesine kimliğiyle ilgili söyledikleri yalana ilişkin açıklaması da bu türden bir dürüstlük ve erdemle, “soylu” biçimde okura sunulmaktadır: “Annen benim kim olduğumla ilgili yanlış bir anlayışa sahip, ancak bu onu kandırmak değil, ona gerçeği göstermek. Çünkü annenin bende nefret ettiğini sandığı şey aslında yok; o beni Tanrı'nın yarattığı halimle seviyor.” (Ríos, 1907: 134) Demek oluyor ki birey olarak Melita'nın iyi nitelikleri toplumsal sınıfından bağımsız olup kaynağını kendi kimliğinden almaktadır ve karakter bunları özveri vesilesiyle Kontes'e sunabilmektedir. Bu durum, yazarın Melita karakterini ataerkil düzene eklemlendirdiği bir aşama gibi görünmekle birlikte, kadın karakterin alışkın olduğundan farklı bir *alanda*, *özveri stratejisini* kullanarak, farklı *habitus* sahibi Kontes anneye varlığını kabullendirebildiğine işaret etmektedir. Kamusal alana dahil ve ekonomik özgürlüğe sahip olarak Melita, Alfonso'nun ve annesinin dünyasına girene dek edindiği *sermaye* sayesinde, bir toplumsal sınıf değişimi geçirmeksizin, *alandaki* mücadele stratejisini değiştirerek kendini sevdiren ve mevcudiyetini sürdürür. Bununla birlikte yazarın aynı karakteri dört farklı isimle sunması³⁵, ona farklı deneyimlerle sınıfsal bir geçişkenlik olanağı tanır. Bu noktada, Bourdieu'nün tahakküm altındaki bireyin (bu durumda kadının) “yukarı doğru toplumsal hareketlilik için yegane imkanı” namuslu, erdemli, dindar bir profille ve neticesinde evlilikle elde edeceği görüşünün (Bourdieu, 2015: 88) tersyüz edildiğini izlemek mümkündür. Çalışan, dolayısıyla belli ölçüde *toplumsal* ve *kültürel sermaye*ye sahip olan Melita'nın mevcut birikimiyle, alışık olduğu kamusal alandan özveri unsurunu önceleyerek geçtiği özel alanda (ev) da başarı sağladığı görülür. Kadın karakter, sermayesinin geniş olması sebebiyle girdiği yeni mücadele alanında, yani ev

³⁵ Gerçek adı Carmen, sahne adı Melita olan kadına, Alfonso, tanıştığı sırada oynadığı rol nedeniyle Cintia, bakıcı olarak yanına girdiği Kontes ise Clara şeklinde hitap eder.

kadını/bakıcı yaşantısında, buraya ait ilkeler bütününden müteşekkil *habitusu* hızlıca edinecek beceriye sahiptir.

3.1.3. *Sangre Española*³⁶: Simgesel Şiddetin Hükmü Altında Ulus-Kadın Özdeşleştirilmesi

Sangre Española, XIX. yüzyılın ilk yıllarında Napolyon işgali altındaki İspanya’da geçmektedir. Rocío, Sevilla’da bir Endülüs kasabasında çiftçilik yapan Manuel’in kızıdır. Alelade bir köylü olan Manuel, savaşta onurlu biçimde düşmana karşı topraklarını savunurken yaralanarak esir düşer. Rocío babasının salıverilmesi için işgalci Fransız karargâhına giderek yardım çağrısında bulunur. Genç kızın bu cesur girişimine, yarı Alman yarı Fransız olan Komutan Richemond, kendisiyle evlenmesi koşuluyla babasını serbest bırakacağını söyleyerek karşılık verir. Rocío babasının özgürlüğüne karşılık bu mecburi evliliği yaparak küçük Endülüs kasabasından çıkıp kocasıyla birlikte Almanya’ya gider. Burada kocasının ailesine ait olan Sieberg Kalesi’nde, feodal düzenin ve Ortaçağ zihniyetinin hakim olduğu evin hanımefendisi haline gelen kadın, kocasının soylu ve Fransız milliyetçisi ailesinin yanında kendi ulusal duygularını ve ülkesine olan bağlılığını, geldiği toplumsal sınıfı da unutmayarak yaşatmayı sürdürür. Rocío yapıtın sonunda Almanya’da, vatan hasreti içinde ölür.

³⁶ Ríos, 1907.

Yapıt Rocío'nun babası Manuel'in betimlenmesiyle başlar; namusuyla ailesini geçindirmesinin yanı sıra vatanseverliğin adeta ete kemiğe bürünmüş halidir:

Fransızları Alcolea Köprüsü'ne sürmek için var gücüyle savaşan, karşı tarafın sayıca üstünlüğü karşısında dayanmaya çalışan bir avuç asker ve yurttaş arasında, şehirli ve kırsal arası bir görünüme sahip, uzun boylu, sağlam, atletik yapılı bir adam göze çarpıyordu. Mücadelesinin bedelini canıyla ödemeye hazır biçimde savaşan adam, tabancasının kabzasını Fransız kafataslarının üzerinde öfkeyle savuruyordu. Karanlığın içinde beliren bu vatansever Manuel idi. (Ríos, 1907: 141-142)

Tarımla uğraşan, küçük bir yerleşim biriminde yaşayan alt sınıf mensubu Manuel'in bu denli yüceltilmesinin nedeni, köylü olmasına karşın ülkesi için mücadele etmekten geri durmamasıdır. Yazar, işçi/köylü sınıfa mensup kişileri, elde edilen ulusal zaferler veya vatan uğruna verilen savaşlar ile dökülen gözyaşları, ağıtlar ve dualar ile destekleyerek takdirle sunmaktadır. Aynı toplumsal sınıfın mensubu olan Rocío karakteri de ulusal mücadeleye, toplumsal cinsiyet bağlamında dikkat çekici biçimde destek verir; yapıtın başat toplumsal ritüeli olan savaş dahilinde aktif bir tutum sergileyerek babası için Fransız Komutan'a yalvaran kadın, Komutan'ın insafa gelmesi ve kadının yardım talebini karşılıksız bırakmamasıyla birlikte tüm yaşamını vatan hasreti içinde, düşman kuvvetlerinin komutanına adanmak üzere bir evlilik gerçekleştirir.

Rocío'nun babasının özgürlüğüne dair talebinin bir koşulla yerine getirilmesi durumu okura, kadın ve erkek karakterlerin toplumsal cinsiyeti nasıl karşıt zeminlerde alımladığını keşfetme olanağıyla birlikte sunulur. Komutan'ın kendi açısından öne sürdüğü eril koşulun nedenselliğini dışıl yakarışın oluşturduğunu tespit etmek mümkündür: “Kızın konuşması, (...) Komutan'da hiç duymadığı kadar yumuşak, melodik ve feminen tınlıyor, kızın ruhundaki acı, bir müzik gibi, armoni halinde iştiliyordu.” (Ríos, 1907: 151) Konuşan, kendini ifade eden, böylelikle *eyleyici*

konumuna yaklaşan Rocío, sözlerinin güzelliği ve ses tonunun etkileyiciliği sebebiyle Komutan'ın algısında nesne düzeyine iner ve Komutan “kadının sözlerinin sonunu dinleyemeyecek kadar kendinden geçer” (Ríos, 1907: 154). Babasının esaretten kurtulması için kadın karakterin sergilediği cesaret, Komutan karşısındaki duruşu, sözleri, tavrı, Komutan ve çevresindekiler tarafından dişil muhtaçlığından kaynaklı gibi algılanır ve durum bu açıdan ele alındığında, Bourdieu'nün *simgesel şiddet*e maruz kalan kadının başvurduğu şiddet biçimlerinden strateji kurmayı çağırır.

Bu özellikle, erkeklerin uyguladığı fiziksel veya sembolik şiddetle karşı kadınların başvurduğu (...) durumdur (...) kendini kurban ederek karşıdakini kurbanlığa veya suçluluğa iter ve kendi sınırsız fedakârlığını yahut sessiz çilesini karşılığı verilemeyecek bir armağan ve geri ödenmesi mümkün olmayan bir borç olarak sunar. (Bourdieu, 2015: 47-48)

Kurnazlık, plan yapmak gibi eylemlerle sınırlı olan bu eğilimler aslında daima (eril) hâkimiyet altındadır. Ancak Rocío'nun eylemini kendi bakış açısıyla değerlendirdiğimizde, kadın karakterin zayıf, çaresiz, ağlayan profilinden ziyade simgelediği unsurun, düşman askerinin koyduğu koşullar altında, onun talebine boyun eğmek suretiyle edindiği kazanım, yani babasının özgürlüğü olduğunu görüyoruz. Babası için girişimde bulunma fikri, karakterin kadın olduğu gerçeğiyle birlikte romanda öncelikle bir “çılgınlık” olarak tabir edilir ve Rocío, bu çılgınlığa aslında babası için çektiği acı yüzünden, “(Rocío'yu) güçsüzleştiren kederi” (Ríos, 1907: 144) nedeniyle yönlenmiştir. Ömrünü yabancı bir ülkede, sevmediği bir eşle geçirmeyi kabul etmek, Rocío'nun karşısındakilere (Komutan ve/veya babası) bedeli ödenemez bir özveri sunmak, bunları kendisine borçlu hissettirmek istemesinden değil, babası ve vatani için elinden geleni yapmak istemesinden kaynaklandığı görüşündeyiz.

Yapıttaki zayıflık izleğinin karşıt açılardan kullanımı dikkat çekicidir. Kadın karakterin fiziksel olarak onu çekici ve belki de muhtaç kılan zayıflığı, yaşadığı yerde yürürken dikkat çekmesine, beğenilmesine ve Komutan'ı “baştan çıkarmasına” (Ríos, 1907: 144) yarar. Zayıf bedeni romanın farklı bölümlerinde vurgulanan Rocío bu şekilde güçsüz, kırılgan bir yapıyı akla getirebilir. Fakat babası (ve ülkesi) uğruna evlenmeye karar verdiğinde yaralı bir aslana benzediği, savaşçı babasına yaraşır bir profil çizdiği (a.g.e: 158) gibi söylemlerle yüceltilir. Yazar, Rocío'nun babasının esaretine üzülmeye güçsüzleştiğini kaydederken okura esasen karakterin sağlam, girişken, olayların akışına müdahale etmeye en az babası ve kocası kadar muktedir olduğunu da sezdirir. Yapıtın yazıldığı dönem itibarıyla askeri ve ulusal anlayışın önemi düşünüldüğünde, sözde *egemen* eril unsur olan babanın, bir asker bile değilken esir düşmesi ve kurtuluşunu fiziken çelimsiz kızının inisiyatif olarak sağlamasında, yazarın zayıflığı, zıttı gibi görünen aslan imgesiyle alegorik biçimde kullandığını görüyoruz. Yazar kadın karakterin bu çılgınlığı yapmasını sağlayarak ona “mekanların cinsiyetçi bölümü” (Bourdieu, 2015: 22) zemininde bir bağımlı unsur olmaktan çıkma olanağı sunar. Bu inisiyatifi de sadece karakterin babasının durumuna üzülmeye bağlamaz; Rocío'nun kendinden ne denli emin olduğunu ve hem babasını hem ulusal duygularını kapsayan belli bir amaç için karargâha gittiğini, Komutan'ın sahip olduğu gücün veya muhtemel yakışıklılığının Rocío'nun aklını karıştırmayacağını da vurguladığını görüyoruz: “Anlaşılan o ki bu trajik zamanda karşılaşınca Fransız Komutan Sevilalı kıza âşık olmuştu. Zaten Rocío'nun bir Fransıza âşık olması anlaşılamaz, anlamsız ve imkânsız olurdu.” (Ríos, 1907: 161) Konuşmaya başlamadan önce yüzünü örten başörtüsünü kaldıran ve Komutan'ın gözlerine bakarak konuşan, ses tonu ve jestleriyle ikna etmeyi başardığı Komutan'ın *eril tahakküme* hizmet eden bakış açısının karşısında

simgesel şiddetten kendisini böylece sıyıran Rocío, babasını kurtararak zafer elde etmiş olur.

Eril tahakküm altındaki toplumsal düzen içinde “mekanların cinsiyetçi bölünümü” (Bourdieu, 2015: 22) gereği savaş alanı, hatta düşman kuvvetlerine ait bir karargâh, eril alanların başında gelmektedir; kadına bu mekanlarda bir yer tanımlanmış değildir. Bu anlamda kadın karakterin işgalci kuvvetlerin karargahına gitmesi olağandışıdır. Kadın, kutsal değerleri, yani ailesi, babası ve vatanı için bu “çılgınlığı” yapacaktır ve karakteri bu kısımda bir bağımlı unsur olmaktan çıkıp özne konumuna taşıyan yine bir fedakârlık olarak ortaya çıkmaktadır. Bu girişiminin sadece o mekânda bulunmaktan ibaret olmaması, ilaveten erkek varlığına atfedilen bakmak, yüzleşmek, karşısındakinin gözlerine bakarak konuşabilmek gibi edimler beden belden yukarı kısmına ait olmakla eril bir nitelik arz ettiğinden, durumu Bourdieu’nün perspektifinden daha da çekişmeli hale getirmektedir. Rocío’yu hem fiziksel hem toplumsal olarak girdiği savaş alanında koruyacak şey, saflığı ve masumiyeti olarak sunulur ve hareket tarzının kararlılığıyla birlikte dikenli bir güle benzetilir: “Bu nazik Sevillalı kızın birdenbire belirmesi askerlerin arasında gerçek bir kargaşa yarattı. Ancak duruşu, (...) gülü koruyan dikenler gibi, o denli sağlam, iffetli ve kararlıydı ki en cüretkar olanları bile hizaya getirdi.” (Ríos, 1907: 148) Dönemin toplumsal cinsiyet anlayışı bağlamında dikenli gülün, cinsiyetçi bir anlayıştan ziyade karakterin fiziksel olarak zayıf, narin ama kendinden emin, kıymetli ve güçlü olduğuna ilişkin bir metafor olduğu görüşündeyiz.

Romanın, Rocío’nun Almanya’da çektiği vatan hasretinin anlatıldığı bölümlerinde okura İspanyol milliyetçiliğinin göz alıcı unsurları ve askeri utkulardan örnekler sunulmaktadır. Babasının özgürlüğünü teminen evlenmeyi kabul ederken Komutan’a onu hiçbir zaman sevmeyeceğini belirten Rocío’nun maruz kaldığı bir başka

güçlük de bu yaptığını öğrenen babası tarafından evlatlıktan reddedilmesi olur. Bourdieu'ye göre ataerkil düzende meşru kılınması ya da söze dökülmesi gerekmeyen “baba sözü, merhametsiz vesveseciliğinde hiçbir zaman esirgeyici kehanet mantığına büründüğü zamankinden daha korkutucu değildir” (Bourdieu, 2015: 94). Rocío cesaret gösterip böylesi büyük bir olayın *eyleyicisi* olmuş, babasının özgür kalmasını sağlamıştır. -Maksat babasının esaretini sonlandırmak dahi olsa- bir Fransız ile kızının evlenmesi babaya en büyük acıyı verir. Bu nedenle baba, bir yandan ölse ve bugünleri görmese daha iyi olacağını söylerken diğer yandan kızını lanetlemeyi, asla mutlu olamayacağını söylemeyi ihmal etmez. Hikâye bağlamında zıt kutuplarda yer alan Komutan ile babanın, kadına bakış açısı anlamında aynı cephede yer aldığını görüyoruz. Şüphesiz, söz konusu dönemde alelade bir köylü İspanyol babasının bulunduğu *alandaki sermayesini* kökten etkileyecek ve *habitusuna* tamamen karşıt bir durum yaşanmaktadır. Savaş halindeyken, işgalci komutanla kızı evlenen babanın, ülkenin emperyal bir güç teşkil ettiği ihtişamlı günlerine, -her ne kadar bir köy sakini olarak o ihtişama bireysel veya sınıfsal olarak sahip olmasa da- özlem duyan toplum nezdinde kendisinin, temsil ettiği ailesinin ve kendisini belki de hamisi gördüğü kızının artık kıymeti kalmamıştır. Bu durumun baba için utanç verici olması doğaldır. Yanı sıra, özgürlüğünü *zayıf* kızı sayesinde elde etmesi de dönem koşulları ve toplumsal cinsiyet anlayışı düşünüldüğünde küçük düşürücü bir durumdur. Bu, Bourdieu'nün, kadının hükmettiği, cinsel hiyerarşinin göstergelerinin ortadan kalktığı bu gibi durumların erkeğin saygınlığını azalttığına dair savıyla (Bourdieu, 2015: 51-52) örtüşmektedir. Buna mukabil, kadının kendi saygınlığını erkeğine bağımlı gördüğü, dolayısıyla erkeğin kendisinden daha az egemen olduğu durumlardan rahatsızlık duyduğuna dair görüşün (Bourdieu, 2015: 52) yapıtta temsil edilmediğini görüyoruz. Rocío, ne kendisini evlatlıktan reddeden babasına karşı üzüntü dışında olumsuz duygu besler, ne de

kendisini asla sevmeyeceğini baştan belirterek ilişkide kocasından daha soylu bir tavır takınmış olmaktan pişmanlık duyar.

Rocío karakteri ortaya koyduğu eylem ve yararlılık nedeniyle babasının nazarında mutlu olmayı haketmez ve hikâyenin sonu aslında babanın bedduasına evrilmektedir. Rocío içinde yaşadığı, sonradan da olsa hanımefendisi olduğu zengin ve soylu ortamdan, yeni tanıştığı varlıklı yaşam koşullarından, içinde yaşadığı kaleden veya hizmetkarları olmasından herhangi bir fayda veya tatmin duygusu edinmemekte, koşulların ihtişamına karşın, memleketinden uzakta olduğu için hayatını mutsuz biçimde sürdürmektedir. Karakterin algılama ve hissetmesini biçimlendiren *habitus* unsurlarının süreğenliği, Rocío'nun evlendikten sonra memleketi İspanya'dan uzaktaki yaşantısında gözlemlenebilmektedir. Ülkesine ne denli düşkün olduğu karakterin gerek monologları gerekse kocasının ailesi ve çevresiyle yaptığı konuşmalarda okura sunulmaktadır. Buna karşın yapıtın sonunda, mutlu bir yaşam sürmese de Komutan'ın kadını bu mecburi evliliğe maruz bırakmaktan pişmanlık duyması sayesinde, okura Rocío'nun babasının kötü niyetlerinin galip gelmediğinin ifade edildiği görüşündeyiz; kadın karakterin evlenmekteki maksadı zaten mutlu olmak olmadığı gibi babası özgürlüğüne kavuştuğunda eyleminin beklediği karşılığını almıştır. Söz konusu evlilik, toplumsal sınıflar arasında yükselmenin evlilikle mümkün olduğu fikrinin de (Bourdieu, 2015: 122) burada geçerli olmadığına da işaret etmektedir. Kendisinden farklı bir toplumsal sınıfa, üstelik başka bir ülkede, sağlanan imkanlara karşın mutlu yaşayamayan karakter huzurludur, gerçekleştirdiği eyleminden ve tercihindan emindir; tüm mutsuzluğuna ve özlemine rağmen pişmanlık ifadesinde bulunmaz.

Yapıtın sonunda Rocío, doğduğu topraklardan uzakta üzüntüden ölen ama Fransız kocasına ve Almanya topraklarına, yani kendisine sunulan gösterişli ve varlıklı

yaşam koşullarında ve kendi toplumu nazarında doğru olmayan evliliğinde, bedenlen var olmuşsa bile asla ruhunu teslim etmemiştir. Kendi toplumu tarafından kabul görmeyecek bir evlilik de yapmış olsa, saflığını, temizliğini ve onurunu muhafaza etmiş olan Rocío'nun tabutu başında Komutan'ın yaptığı konuşma dikkat çekicidir. Burada, İspanyol soyunun yenilmezliğini ve kendisinin aslında hem evliliğinde hem yaşamında galip değil mağlup olduğunu, vatanından kopardığı karısına tıpkı işgal ettiği İspanya'ya yaptığı gibi haksızlık ettiğini kabullenmesini (Ríos, 1907: 166) yazar, okura yapıtın nihai bir çıkarımı biçiminde sunmaktadır.

Romanda, yazarın milliyetçilik anlayışıyla toplumsal sınıflara ve cinsiyetlere yaklaşımının paralellik gösterdiğini söylemek mümkündür. Farklı türler arasındaki çizgiler çekilerek iyi-kötü, başarılı/kararlı-hatalı/belirsiz, muzaffer-mağlup taraflar ortaya konulmaktadır. Daha kuvvetli olan babanın, evliliğinden dolayı kızını evlatlıktan reddetmesi, kadının hangi amaçla evlendiği düşünüldüğünde ona yapılan bir haksızlık olarak algılanır ve okurda kadına karşı hem merhamet hem takdir hissi uyandırır. Rocío'nun yardım çağrısına ilişkin olarak Komutan ve arkadaşı arasında geçen sohbet de henüz yapıtın başında doğru ve yanlış kavramlarına dair ipucu sunar niteliktedir; Komutan'ın, nasıl ki Napolyon İspanyol topraklarını ele geçirecekse, ayağına kadar gelen bu kadının ruhunu da kendisinin ele geçireceğini söyleyerek şaşırttığı arkadaşından aldığı yanıt, topraklara hükmedilebileceği fakat ruhların ancak Tanrıya ait olduğu şeklindedir (Ríos, 1907: 166). Bu yanıtla yazar, adeta gerçek güçlüyü işaret etmekte, hükmetme hevesiyle Komutan'ın yanılgıya düştüğünü vurgulamaktadır. Yazarın toplumsal bağlamda karşıtlık oluşturan yönleri açıkça vurguladığı bir başka bölüm de Rocío ile Komutan arasındaki kıyaslamanın özetiyle sunulur ve burada da ötekileştirmenin yöntem olarak kullanıldığını izlemek mümkündür: “iki ırk, iki milliyet,

bir araya gelmesi imkânsız iki yaklaşım: hak ve zorbalık, bağımsızlık ve işgal, devrim ve gelenekçilik, hükmetme ve hükmedilemeyen özgür irade” (Ríos, 1907: 161).

Yazara göre Fransa’nın İspanya’yı işgali bir haksızlıktır ve İspanyol topraklarında Fransız kuvvetlerinin bulunmasına karşı bir farkındalık uyandırmak, hangi toplumsal sınıfın mensubu olursa olsun vatan için gerektiğinde harekete geçmek konusunda bir mesaj vermek istediği sezilmektedir. Bu noktada cinsiyet ve imparatorluk kavramları arasındaki bağıntıya (Yeğenoğlu, 1998) değinmek yerinde olacaktır. İspanyol toplumunun bir kısmının, ülkenin imparatorluk günlerine, büyük güç ve egemen kuvvet olmasına özlem duyduğu vakidir. Bununla birlikte, o eski kudretten yoksunluğun sebebinin modern zamana ayak uyduramamak olduğunun fark edilmesi güçtür; Blanca de los Ríos da çağdaşı birçok yazar gibi ülkesinin eski güçlü günlerinden uzaklaşması konusundaki eleştiriyi, sebebi ulusal değerlerden ve geleneklerden uzaklaşılmasına bağladığı kısıtlı bir yaklaşımla yapar. Buna göre, deniz aşırı topraklarını, hükmettiği alanın büyük kısmını yakın zamanda yitirmiş olan İspanya haksızlığa uğramıştır ve bu mağduriyetten onu kurtaracak şey kişilerin vatan sevgisinde, eyleme dönüştüreceği bağlılığında saklıdır. Yazarın kadınların kendini gerçekleştirememesi, özgür bir iradeyle yaşayamamasına dair yanlış bulduğu kısım da bu durumla benzeşmektedir. Kadın kendi gücünün farkında olmadığı, birey gibi yaşamayı bilmediği, hatta aslında hiç öğrenmediği, imparatorluğun gücünü aldığı ancak hakkını teslim etmediği tebaası nasılsa kadın da ataerkil düzen içinde bağımlı bir değişken olarak yer aldığı için mutsuzdur. Bu bağlamda yazarın, tutarlı bir biçimde milliyetçi ve cinsiyetçi yaklaşımlarını bağdaştırdığını söylemek mümkündür. İspanya’yı parlak, güçlü ve muktedir günlerine döndürecek çözüm yolu, topluma içkin geleneksel değerlerden geçmektedir. Bu doğrultuda, toplumda erkeğe olduğu kadar kadına da bazı ödevler düşmektedir; yapıtta Komutan ve babanın yaklaşımlarında paralellik gösterdiği

gibi, kadın karakterin, *eril tahakküm* altına alınmaya çalışılmasına rağmen cesaretle başarı sağlaması, aynı *alanı* paylaştığı diğer oyuncularca dışlanmak pahasına da olsa mümkün olmuştur ve takdire şayandır.

Blanca de los Ríos genel anlamda ulusalcı bir anlayış sunduğu okura, vatani güçlü kılan aile, toprak, millet gibi kavramları yüceltmek amacıyla hareket ederken, bireysel çıkarlarıyla çatışması halinde dahi bu durumun aşılmasının mümkün olduğunu göstermek ister. Ailenin ya da toplumun güç durumlarda kalmasının olası, ancak ulusal değerler esas alınarak hareket edildiğinde bu güçlüklerin aşılmasının mümkün olduğunu ifade etmektedir. İçinde doğduğu ve yaşadığı imparatorluğun ömrünün sonuna yaklaşıldığının farkında olan yazar, çıkış yolunun kadın ve erkek karakterlerin toplumsal cinsiyetleriyle bağdaşan birtakım sorumluluklarında yerleşik olabileceğini okura iletmektedir. Aynı zamanda, karakterlere öngörülme yen tercihlerde bulunma ve *eril tahakküm*den uzaklaşarak karar verme hakkı tanımaktadır. Bourdieu'nün özellikle kadın dış görünüşüne atfettiği belirleyiciliği, Blanca de los Ríos'un yapıtlarında karakterlerin keskin sayılabilecek tavırları ve hareket tarzlarıyla en alt düzeye indirmesi dikkat çekicidir. **La Niña de Sanabria**'da karşıt nitelikleri haiz iki kız kardeşi salt fiziksel görünüşleri ve toplumun onlara bakışı açısından değil, psikolojik ve sosyal olarak çevrelerinde yarattıkları etki çerçevesinde de kıyaslama imkanı sağlayarak sunmaktadır. Tiyatro oyuncusu olan **Melita Palma**, geçmişi ve kişiliğinin etkisiyle edindiği geniş *toplumsal sermayesi* sayesinde, kocasının annesine bakmak üzere yerleştiği yeni evde, yeni bir *mücadele alanı*nda mevcudiyet sağlamayı başarmaktadır. **Sangre Española**'da ise yine ait olmadığı bir *aland*a izlediğimiz kadın karakter, ailesi için özveride bulunarak takdir kazanması beklenirken *simgesel şiddete* uğrayarak babası

tarafından lanetlenmesinin okura değişik bakış açıları kazandırdığını söylemek mümkündür.

Romanlarda, yazarın gelenekçi anlayışıyla örtüşen ortak nitelik toplumsal sınıflardır. Küresel anlamda toplumsal sınıfların değişime uğradığı dönemde aristokrat sınıfa eleştirel bakışla yaklaşılmıştır. Vatana bağlılık ilkesiyle hareket etmeleri beklenen karakterler, kimi zaman savaşlarda yer alarak kimi zaman da ülkenin geleceğine ilişkin fikir teatisinde bulunarak veya gelenekleri doğrultusunda bir aile kurarak İspanya'nın yeniden güçlenmesine katkı sağlamak ve bu beklentiyi karşılamaya yönelik çaba sarfetmektedir.

Blanca de los Ríos'un yapıtları kronolojik olarak ele alındığında, yüzyılın başında memleket sorunlarına eğilirken, alışageldik toplumsal cinsiyet rollerine meydan okuyan, bilhassa genç kadın karakterler üzerinden *simgesel şiddet* karşı temsiller sunabildiği görülmektedir. Kadın karakterlerin genellikle vatanın kaderiyle özdeşleşmesi veya ülkenin gidişatı ile paralellik gösteren gelişmeler yaşaması, incelediğimiz üç yapıtın bir başka ortak niteliğidir. Savaş, şüphesiz ülkedeki her vatandaşın bireysel yaşamını etkilerken, Blanca de los Ríos savaş kaynaklı olayların kimi kadınlar için daha radikal değişikliklere yol açtığını, yaşamlarında ve bulundukları toplumsal sınıfta *eyleyici* olma imkanı oluştuğunu okura göstermektedir. Bu anlamda, **La Niña de Sanabria**'da Pepita karakterinin sadece toplumsal cinsiyet değil, birey ve toplumsal yapıya dair yenilikçi bir sesi temsil etmesi, sevgilisinin cepheye gitmesi karşısında verdiği tepki ve hissettikleri, ardından yaşadığı duygusal dönüşüm dikkat çekicidir. İncelediğimiz ikinci roman **Melita Palma**'da Melita, hasta annesine çalıştığı için yeterince bakamamışken daha sonra sevgilisinin annesinin yanında bakıcı olarak çalışmaya başlar. Köylü bir genç kız olan Rocío ise **Sangre Española**'da vatani ve

babası uğruna düşman askeriyle evlenme cüretini gösterecek iddialı bir irade ortaya koyar.

3.2. Concha Espina ve *Despertar para morir, Altar Mayor, Las alas invencibles*

Çocukluğu, doğasına ve manzarasına yapıtlarında sıkça yer verdiği Santander’de geçen Concha Espina kendi deyimiyle “burjuvazinin tadını çıkarmasını” sağlayan (Bretz, 1980: 13), varlıklı, aynı zamanda dindar bir ailenin çocuğudur. Annesi Ascensión Tagle Cantabria’da toprak sahibi zengin bir ailenin kızı, babası Víctor Rodríguez Espina ise deniz ticaretiyle uğraşmış biridir. 1891 yılında annesinin ölümünün ve babasının iflas etmesinin ardından ailesiyle Asturias’a taşınan yazar için bu değişimin sarsıcı etkileri olmuştur; şehir hayatından köy hayatına zorunlu ve sert bir geçiş yaşamıştır. İlk gençliğinde manastırda eğitim gören Espina, 1892 yılında iş insanı Ramón de la Serna ile evlenmiş ve çift evlendikten kısa süre sonra Şili’ye göç etmiştir. Burada çeşitli Arjantin ve Şili gazeteleri için İspanya hakkında haberler ve makaleler yazan, ayrıca yerel gazetelerde şiirleri yayımlanan Espina, bu sayede gelir elde etmeye başlamış, eşinin işleri kötüye giderken maddi kaynak sağlaması eşi tarafından hoş karşılanmamıştır. (Maza, 1969: 72) Yazar 1898 yılında ailesiyle birlikte İspanya’ya dönmüş, burada kızı Josefina ile oğlu Luis dünyaya gelmiştir. O dönemde, üzerinde çalışmakta olduğu romanının (*La niña de Luzmela*) taslakları eşi tarafından bir kavga esnasında yırtılıp atılmış, bu olay Espina’nın boşanma kararı almasına sebep olmuştur. (Bretz, 1980: 17) 1908 yılında eşinden boşanmış, dört çocuğu ile Madrid’e yerleşmiş, ancak yasa gereği, bir kadın olarak eşinin izni olmadan ev dahi kiralayamaz durumda kalmıştır. Bu tür zorluklarla karşı

karşıya kalan yazarın o yıllarda gösterdiği yazınsal başarı artık aynı zamanda yegâne geçim kaynağı haline gelmiştir.

1927 yılında Kral XIII. Alfonso tarafından *María Luisa Kraliyet Nişanı* (Real Orden de Damas Nobles de la Reina María Luisa) ile ödüllendirilen Espina, 1928 yılında ise Kral'ın kültür temsilcisi olarak atanmıştır. II. Cumhuriyet'in ilanına kadar süren bu görevi vesilesiyle Küba, Dominik Cumhuriyeti ve Porto Riko'ya seyahatler yapmış, A.B.D.'de Middlebury College'da dersler vermiştir.

İç Savaş öncesi dönemde diktatör Primo de Rivera'yı destekleyen Espina, işçi haklarını savunan, özgürlükçü ve sol görüşe dayanan II. Cumhuriyet'e itiraz etmeyen az sayıdaki gelenekçi ve muhafazakâr aydından biri olmuştur. (Chica, 2016) Bu durumun, II. Cumhuriyet'in kadınlara, boşanma başta olmak üzere tanıdığı hakların ve yazarın bu değişimlerden özyaşamında faydalanmış olmasından ileri geldiğini söylemek yerinde olacaktır. Yazar ayrıca, II. Cumhuriyet döneminde İspanyol milliyetçiliğini yücelten romanlarını (*Entre la noche y el mar*, *Candelabro*, *Flor de ayer*) yayımlatabilmiş, 1935 yılında yine II. Cumhuriyet hükümetini temsilen Lima'nın kurtuluş törenleri için Peru'ya gönderilmiştir.

İspanya'daki karmaşa nedeniyle İç Savaş öncesinde çocuklarıyla birlikte yerleştiği memleketi Santander'in, savaş patlak verdiğinde Cumhuriyetçilerin kontrolünde olması, bu arada iki oğlunun Falanjist orduya katılması, Espina'nın yaşamını daha da güçleştirmiştir. Muhafazakâr ve sağ görüşlü olduğu bilinen yazar, milislerce sorgulanmış, evinde arama yapılmış, tutuklanma ve ev hapsi cezalarına maruz kalmış; tam o dönemde yazmakta olduğu romanı *Retaguardia*'nın taslaklarını bahçeye gömerek gizlemek zorunda kalmıştır. (Espina, 1955: 1017) Bu deneyimlerini de etkisiyle, İç Savaş sırasında ve sonrasında, İspanya'da refahın elde edilmesinin ancak ulusalcılık ve İspanyol Falanji sayesinde mümkün olabileceği görüşünü eserlerinde de vurgulamıştır.

Espina 1939 yılından itibaren görme yetisini yitirmeye başlamış, buna karşın, şerit şeklinde kesilmiş kartonlar aracılığıyla çalışmalarına devam etmiş, “içinden geçenlerin dışarı aktarılması sırasında hata meydana gelmesinden çekindiği için yapıtlarını bir başkasına dikte ederek yazmayı reddetmiştir” (Chica, 2016). *Amerikan Hispanik Birliği*’nde başkan yardımcılığı yapmış ve *Amerikan Sanat ve Edebiyat Akademisi*’nin (The American Academy of Arts and Letters) onursal üyesi olan yazar dokuz defa Nobel Edebiyat Ödülü adaylığı için önerilmiş, üç defa (1926, 1929 ve 1931) aday gösterilmiştir.

Espina’nın 1903 yılında Don Kişot’taki kadın karakterlerle ilgili kaleme aldığı makalesinin ardından 1904 yılında bir şiir kitabı olan *Çiçeklerim* (Mis flores) yayımlanmıştır. *Sel* (La riada) adlı öyküsüyle yerel bir yarışmada birincilik kazanan, bundan sonra ilk romanı *Luzmelalı Kız* (La niña de Luzmela) için çalışmaya başlayan yazarın bu romanı 1909 yılında basılmıştır. Espina’ya İspanya Kraliyet Akademisi Fastenrath Ödülü’nü kazandıran, aşk ve mantık evliliği ikilemini işlediği *Maragateria Gizemi* (La esfinge maragata) adlı romanı olmuştur. Yayımlanan son yapıtı 1953 yılında *Bir Aşk Romanı* (Una novela de amor) olan Espina’nın romanları genel olarak Realizm ve geç Romantizm akımlarına dahil edilmektedir. Eserleri İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca, Çekçe ve Rumence dillerine çevrilen yazar, romanlarının çoğunda sadece tek bir karakterin öyküsünü kronolojik biçimde anlattığı yönünde eleştirilere maruz kalmış, özellikle 1945 yılına kadar yayımlanan yapıtlarını faşizmi ve İspanyol Falanji’nı destekleyen bir dille yazdığı yorumları yapılmıştır. (Bleiberg, 1993: 557), (Pérez, 2002: 569)

Espina bilhassa evliliğini sonlandırarak çocuklarıyla beraber Madrid’e yerleştiği dönemde hem yazınsal üretimini gelir kaynağı haline dönüştürmeye gereksinmiş ve yayın sayısını arttırmış, hem de kadınlar için kısıtlayıcı nitelikteki yasal düzenlemeler karşısında yeni yaşam koşulları deneyimlemiştir. İç Savaş başladığı sırada bir Franco

destekçisi olarak, Cumhuriyetçilerin kontrolü altındaki Santander’de bulunan yazarın kişisel deneyimleri yapıtlarında yansıma bulmuştur.

Yazarın ele alacağımız romanlarından, mahlas yerine kendi ismiyle yayımlanan ve ilk baskısı 1910 yılında yapılan **Despertar para morir** (*Ölmeye Uyanmak*) insan ilişkilerine çeşitlilik içinde eleştirel bir bakışla yaklaşır. Konusunu Espina’nın 1920 yılında yayımlanan *Talín* adlı öyküsünden alan **Altar Mayor** (*Büyük Kilise*) 1926 yılında yayımlanmış ve aynı yıl yazara İspanyol Edebiyatı Ulusal Ödülü’nü kazandırmış olup konu edindiği insan topluluğunun etkileşimini doğa olaylarıyla ilişkilendirir. 1938 yılında yayımlanan **Las alas invencibles** (*Yenilmez Kanatlar*) ise savaş döneminde bir kadının iki erkek tarafından kurtarılmasını konu edinir.

3.2.1. *Despertar para morir*³⁷: Tutarlı Karşıtlıklar Zemininde Bireylerin Toplumsal Cinsiyeti İdrak Deneyimi

Despertar para morir romanının konusunu, kişilik özellikleri birbirine zıt iki çiftin çapraz biçimde ilişkililmesi oluşturmaktadır. María duygusal ve namuslu bir kadındır, buna karşılık kocası Gracián sadakatsiz, çapkın, hırslı bir siyasetçidir. Diğer çift ise varlıklı olmaya özenen Eva ile idealist ve duygusal şair eşi Diego’dan oluşur.

Kişilik özellikleri olarak birbirine benzeyen ancak başkalarıyla evli olan Eva ile Gracián evlilik dışı bir ilişki yaşarlar; Eva bir süre sonra oğlu Tristan’ın ölümüyle sarsılır, sonuçta mutsuz hale gelir. Eva ile Gracián’ın eşleri de duygusal bir yakınlaşma yaşarlar.

³⁷ Espina, Concha, **Obras completas**-Cilt I, Madrid, Fax, 1955.

Ancak bu ikinci evlilik dışı ilişki ilkinden farklıdır. Tensel değil duygusal temelde gelişir, bütünüyle evlilik dışı bir ilişkiye dönüşmez. María, Eva'nın kocası olan Diego ile aralarındaki yakınlaşmanın henüz başında, Diego'ya uzaklara gitmesini, bu durumun onlara zarar vermesine engel olmaları gerektiğini söyler. Diego, María'nın bu isteğini yerine getirerek ondan uzaklaşır. Öte yandan, oğlu Tristan'ın ölümünün ardından kocası Diego'yla yeniden bir araya gelmek isteyen Eva artık geç kalmıştır; Diego Amerika'ya gitmeye karar verir.

Birbirleriyle evli dört ana karakterin oluşturduğu karşıtlık, karmaşanın zeminini okura henüz yapıtın başında sunmaktadır; sonunda ise karakterlerin çift olarak değil de birey olarak deneyimlediklerinin etkisiyle yaşadıkları olgunlaşma izlenmektedir. Roman dört ana karakterin de parçası olduğu geniş aile ve arkadaş grubunun sohbeti ile başlayarak yazarın adeta kapsayıcılığa, toplum içinde farklı gruplara ve fikirlere mensup kişilere yer vermeye ilişkin hassasiyetini yansıtmaktadır. Aynı toplumsal sınıfa mensup farklı yaşta kişilerin, kadın-erkek ilişkileri, sanat, bireysel özgürlük gibi konularda görüş beyan ettiği, aynı zamanda birbirlerinin fikirlerini de değerlendirdiği diyaloglar dikkat çekmektedir. Bu ortamda öne çıkan dört esas karakter arasında, Eva ile Gracián geçici çıkar ilişkilerine, kısa vadeli keyiflere öncelik verirken, toplumun geleneksel yapısıyla daha uyum içinde hareket eden María ve Diego, kişisel istek ve dürtülerini dizginleyen bir profil çizmektedir. Örneğin Gracián “şahin gözlerini” (Espina, 1955: 65) Diego'ya çevirerek “Siz büyük bir şairsiniz, ayrıca fazlasıyla mütevazı... (...) Aşırı tevazu, çekingenlik, yeteneğin üstünü örten bir sis bulutu gibidir. İnsan yüce bir maksat uğrunda sert ve cüretkar olmalıdır” (a.g.e: 65) deyince Diego, kendisinin de şair olup olmadığını sorar. Gracián cevaben “Evet, bir nevi şairim, ancak ben iş şairiyim. Edebiyat yapmam, onu yaşarım. Seyahatler, görüşmeler, veriler benim şiirimdir” (a.g.e: 65) diyerek hayata bakışını özetlemektedir. İlgi çekici olansa yapıtın sonunda, bambaşka nitelikler arzeden

karakterlerden hiçbirinin kusursuz yaşam koşulları ya da manevi bir tatmin elde etmemesidir. Yazar, evliliğin ekonomik bir yükselme aracı olarak işlevi bulunmadığının altını çizerken, bilhassa kadın karakterler üzerinden insan varoluşunun acı çekmeyle ilintili olduğuna, bunun kişi için bir uyanışla ödüllendirilerek sonlanabileceğine işaret etmektedir. Ayrık yönlere açıkça sunulan ana karakterlerin yapıtın sonuna kadar toplumsal cinsiyet temelli bir bireysel uyanış deneyimlediğini söylemek mümkündür.

Yapıtta kadının toplumdaki yerine ve *eril tahakküm* altında olduğuna ilişkin hususlar, bekar, evli, genç, ihtiyar, evlenmek isteyen, bekarlığı tercih eden vs. hayata dair farklı tercihleri olan çok çeşitli karakterlerin ağzından sunulmaktadır. Toplumsal cinsiyet zemininde farklı görüşlere sahip karakterlere yer verilmesinin, yazarın okura sunduğu çeşitlilikten ibaret olmadığı görüşündeyiz. Kızlarının bekar olmasından bahsederken onların böylece özgür olduğunu dile getiren anne, biri kıskanç olmayan kocanın işe yaramaz olduğunu düşünen, diğeri ise kadın-erkek ilişkilerindeki kıskançlığın çağdışı olduğunu savunan iki kız kardeş, varlıklı olmayan insanların evliliğinin yürümesinin imkânsız olduğunu düşünen erkek karakter aynı ortamda varlıklarını sürdürebilmektedir (Espina, 1955: 53-58). Bu durum, sağladığı çeşitliliğin yanı sıra okurda bir ölçüde toplumsal cinsiyet anlayışının yanında doğru ve yanlışın göreceliğine ilişkin farkındalık aracı olarak da görülebilir. Yukarıda bahsi geçen karakterlerin arasındaki fikir teatisi ve sohbetler sayesinde yazar, doğrudan *eril tahakküm* vurgusunda bulunmadan hem kadın ve kadının kısıtlandığı toplumsal cinsiyet anlayışını hem de evliliğe ilişkin toplumun değil de bireyin bakış açısını sunmaktadır. Bu farklı görüşler arasında mevcut düzenin evlilik, erdem, varlıklı ve soylu olmanın bütünselliği, “şerefin korunması ve arttırılmasının (...) fiziksel erillikten ayrılmaz olduğu” (Bourdieu, 2015: 23) hususlarının yanı sıra aile ortamında ve sosyal çevresinde, kişisel deneyimlerini ve eşitlik taleplerini özgürce dile getiren kadın karakterler de güçlü bir varlık göstermektedir. Yapıttaki dört

ana karakterin aile dostlarından olan Clara, Luisa, Teresita ve Isabel arasında, misafirlikte geçen çeşitli diyalogları örnek göstermek gerekirse;

-Biraz üşüdüm, müsaadenizle içeri gireyim.

-Duyularınız biraz abartılı sanırım. Sadece biraz esinti var.

-Madrid çok sıcaktı, buradaysa titreten bir soğuk var... Doğa sonsuz bir paradoks. Bir de insandan mantıklı, tutarlı olmasını beklerler! (Espina, 1955: 54)

-...Çok şanssız. Hem çok güzel hem asil bir soyadı taşıyor ama yine de evde kaldı...

-Soyadı ve güzellik, yanında hınzır bir maddiyat olmadan pek işe yaramaz. Öyle ucuz bir dönemde yaşıyoruz ki... (a.g.e: 57)

Bu biçimde hem kadın hem erkek bireylerin ataerkil düzendeki rollerini tanıma ve tanımlamaya ilişkin farklı edimleri, karakterlerin sohbetleri vesilesiyle okura gösterilmiş olur.

Yapıttaki iki esas çift ve onları çevreleyen aile dostları, ekonomik veya toplumsal anlamda sınıfsal farklılıklardan ziyade kendi yaşamlarına dair görüşleri ve tercihleri bakımından karşıtlık arzederler. Karakterlerin çoğu varlıklı, dolayısıyla toplum içinde saygınlığa sahip kişilerdir. Ancak kendilerinden bekleneceği üzere kiliseye gitmek, yoksullara yardım etmek, belli başlı toplumsal kısıtlamalar çerçevesinde düşünmek veya davranmak gibi eylemleri yerine getirmediikleri dikkat çekmektedir. Dolayısıyla temsil etmeleri beklenen üst tabaka sosyal sınıfla örtüşmeyen biçimde, yenilikçi bir anlayışla hareket ederler. Bu doğrultuda yapıtın sonunda ana karakterler hatasını anlayıp, parasını, evini, hayatını kaybetmek veya bir yakının ölümü gibi, bir biçimde kayba uğramakta veya ahlaki olarak geleneksel anlayışa uygun yaşayış biçimlerini benimsemektedir. Böylece gerek kadının gerek erkeğin toplumsal cinsiyet rollerinin çerçevesi çizilmektedir. Bu çerçeveye dahil olup olmamaksa yazarın karakterlere tanıdığı tercih hakkıyla belirlenmektedir. Karakterlerin çoğu -hem Katolik inancı temelinde yaşayanlar hem de

ibadetten uzak bir hayat tarzı benimseyenler- türlü görüşlerini dile getirmekle yetinmektedir. Toplumsal cinsiyet tanımlarının dışında kalan düşüncesini eyleme dökenler, evlilik dışı ilişki yaşayan Eva ve Gracián'dan ibarettir. Bu noktada Eva'nın Gracián'a siyasi gücü ve kocası Diego'dan daha varlıklı olması nedeniyle yaklaştığı düşünüldüğünde, şair olan Diego'nun Eva nezdinde yeterince eril nitelik arzetmemesinin ve Eva'nın sürdürdüğü evliliğin kendisini toplum içinde üst gelir ve sosyal sınıflara yükseltmiyor olmasının tatminsizliğe neden olduğu tespit edilebilmektedir. Diego ataerkil düzenin erkeğe atfettiği görev ve özellikleri belirgin biçimde üstlenmediği, kadına hamilik edecek eril unsur olarak “şerefın korunması ve arttırılmasına” (Bourdieu, 2015: 23) katkı sunmadığı için Eva ondan uzaklaşmakta, Diego'nun *kültürel sermayesinin* ne denli sağlam olduğuna bakmaksızın onu oyunun dışında bırakmaktadır. Böylece Diego, karısı Eva ile paylaştığı *alandaki* mücadeleden mağlup ayrılarak, sahip olduğu *toplumsal* ve *kültürel sermayesini* kıymetli kılacağı María ile yakınlaşır.

Eva'nın evliliği ve evlilik dışı ilişkisi, Bourdieu'nün evlilik ve aşk hakkındaki savlarını akla getirmektedir. Buna göre *eril tahakkümden* bağımsızlaşma vaadi taşıyan aşkın en sıradan biçimi olan evlilik kadınlara yukarı doğru toplumsal hareketlilik için yegâne imkanı sunar (a.g.e: 88). Eva'nın bunun tersine hareket etmesi ilgi çekicidir; hem aşkı hem tahakkümden bağımsızlaşma beklentisini evlilik dışı ilişkisinin sermayesi yapan karakter, bu ilişkide umduğu zenginlik veya statüyü elde edemez. Sevgilisi Grácian tarafından terkedilmesiyle başlayan olgunlaşma serüveni oğlunun ölümüyle ilerleyen Eva, kendine ilişkin cinsiyet ve cinsellik algısından uzaklaşarak toplumsal cinsiyet anlayışına meyiletmeye, daha durağan ve sıradan bir yaşamı benimsemeye karar verir: “Evet, insanın bir anneye daima ihtiyacı var. Bir anne! İnsanın içini titreten o sonsuz anne sıcaklığı. Ve evet, her kadın, hayat arkadaşı için bir eş ve bir anne olmalıdır.” (Espina, 1955: 131) Aldattığı kocasıyla yeniden bir araya gelme girişimi de Diego'nun yaşamına

tek başına devam etme kararı nedeniyle sonuçsuz kalan, böylece kendine koyduğu hedef ile ulaştığı noktanın oluşturduğu karşıtlık büyüyen karakterin *simgesel şiddete* maruz kalacağı hissi uyansa da, Eva romanın sonunda intihar etmesiyle mutsuzluğuna kendi iradesiyle son vermektedir.

Diğer ana kadın karaktere baktığımızda, toplumsal olarak bireye kuvvet ve statü sağlayan namus unsurunun yapıttaki ana temsilcisi olan María, kocası dışında bir erkekten hoşlanarak deneyimlediği ve bunun için de rahatsızlık duyduğu hislerine engel olabilmıştır. Bu şekilde bir kadın olarak toplumsal cinsiyet sınırlarını aşmaya ilişkin hislerine ket vurmaya başarmıştır. María ve aşığı Diego arasında bilhassa tensel bir yakınlaşma veya cinsel ilişki yaşanmamış olması defaatle okurun dikkatine getirilerek, María'nın kısmen de olsa namuslu, sadık ve merhametli bir karakter olduğu vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda kamusal yaşama pek dahil olmayan ve sahip olduğu kısıtlı yetki alanı evden ibaret olan María'nın bir *melek kadın* (Gilbert, 2016) olduğu görüşündeyiz. Duygularıyla bir farkındalık yoluna giren ve bu şekilde özgürleşerek kadın kimliğine dair arayışında ivme kazanabilecekken, María iyi niyeti ve günah işlememesi sonucunda, erkeği mutlu ederek mutlu olan, sosyalleşmekten uzak duran kadın profiline geri dönerek kendini tek yetki alanı olan eve kapatır, böylece ideal kadın çerçevesi içinde kalmış, *eril tahakkümün* kendisinden beklediği tutumu nihai olarak sergilemiştir. “Bağlılık toplumsal cinsiyet anlamında kadınlığın kurucu unsurlarından biridir” (Bourdieu, 2001: 66) ve María kocasına bağlı, edilgen ve beklentileri karşılayan pozisyonunu sabitleyerek kendisine dikte edilen varoluşsal sınırlar dahilinde kalmıştır. Bu şekilde karakterin, kadın olarak kendisine uygulanan *simgesel şiddete* katkıda bulunduğunu, gözle görülmeyen gönüllü sömürü ilişkisine razı geldiğini tespit etmek mümkündür. María ile bir araya gelemeyeceklerini idrak ettiği an intihar etmeye karar veren Diego'yu bu fikirden vazgeçirerek de María *melek kadın* profilini güçlendirir.

Geleneksel toplum yapısı içinde yenilikçi anlayışın temsilcisi olan Eva, kocası olmayan bir erkekle ilişki yaşayarak, Bourdieu'nün ortaya koyduğu *eril tahakküm*ün kurucu unsurlarından olan *yatkinlikler* ve *öğrenilmiş çaresizliklere* adeta meydan okumaktadır. Kendisine bir gelecek kurma ve refah içinde bir yaşam sürme hedefi doğrultusunda hareket eden kadın karakterin bu eğiliminin, maddi beklenti ve yaşam koşullarının iyileştirilmesinin yanı sıra duygusal olarak yaşadığı eksiklikten, evliliğinden ve mevcut yaşantısından hoşnut olmamasından ileri geldiği söylenebilir. Karakter böylelikle *alandaki mücadele stratejisini* değiştirmeyi ya da yeni bir *alana* girmeyi hedeflemiştir. Fakat bu doğrultuda, Eva'nın benliğini oluşturmada halen dışarıdan bir bakışa, beğeniye, kocası olmayan bir erkeğin ilgisine ihtiyaç duyması, kadın varlığının sevgilisi Gracián nezdinde *algılanan varlık* olduğu düşüncesini pekiştirmektedir. Ait olmak istediği toplumsal sınıftaki mevcudiyetini teminen bir eril unsur olarak Gracián'ın destek ve onayına ihtiyaç duyan Eva, böylece “başkalarının bakışı tarafından varedilir” (Bourdieu, 2015: 87). Karakterin dişiliği, gayrimeşru bir cinsellik üzerinden izlenebilmekle beraber, *habitus* gereğince “kendinden beklendiği üzere gerçek ya da hayali eril beklentilere boyun eğmesine (...) erkek egosuna hizmet etmesine” (a.g.e: 86) neden olduğunu söylemek pek mümkün görünmemektedir. Gracián ile yaşadığı evlilik dışı ilişki Eva'nın cinsel özgürlüğü ve kendi bedeni üzerindeki kontrolüne ilişkin göstergeler olmakla birlikte yapının sonunda karakterin yaşadıklarından duyduğu pişmanlıkla intihar etmesinin toplumsal bağlamda yanlışlarının bedeli olarak gerçekleştiği düşüncesini akla getirebilmektedir. Nitekim Eva için geçmişin değerlendirmesini yaparak hatalarından ders çıkarmanın bir uyanışı temsil ettiği varsayıldığında, karakterin geçirdiği bu dönüşümün başlangıç noktası yine bir erkekten kaynağını alır; Eva oğlunun ölümüyle hayatın anlamsızlığının ve bireysel hatalarının farkına varır. Bu noktada dikkat çekici unsur ise Eva'nın kendisine yakıştırılan toplumsal

cinsiyet rolü çerçevesinden ziyade kişisel bir düzlemde pişmanlık duygusunu deneyimlemesidir. Bu noktada, “kadınlara bir koruma vaadederken, aslında kadınların temsiliyetini üstlenmiş ve kadınlara, varoluşlarını gerçekleştirmek için toplumsal cinsiyet performanslarına uygun davranmayı bir önkoşul olarak dayatan” (Ulusman, 2016: 9) maço tarzı yaklaşım sergileyen Gracián karakterine, Eva’nın intihar eylemiyle yanıt verdiğini söylemek mümkündür. Yazar, Eva’ya evlilik dışı ilişkisinden vazgeçmek, yaşadıklarının muhasebesini yapmak ve intihar etmek gibi cesaret gerektiren özgürlükçü adımlar atmak için esasen alan tanımıştır. Bu şekilde, “kadının toplum içindeki ayrılmaz niteliği olan zayıflık” ve “mevcudiyetini sürdürmesi için gereken taraftar/izleyici konumu” (Bourdieu, 2015: 99) esasen Eva’ya atfedilemez nitelikler haline gelmektedir.

Romanda yer verilen iki evlilik dışı ilişkilene biçiminin oluşturduğu karşıtlık yazar tarafından çeşitli biçimlerde ifade edilmektedir. María güdülerine karşı koyarak ve *simgesel şiddet* mağduru edilmesine izin vermeyerek bir otokontrol sergilemektedir; kendi evliliği hilâfına evli bir erkekle ilişki yaşamak istemeyen karakter, inisiyatif kullanarak söz konusu potansiyel ilişkinin gerçekleşmesine engel olur. Kararlı tavrı ve Diego ile tam olarak bir ilişki yaşamamış olması yazar tarafından çeşitli biçimlerde ifade edilir. Eva ve Gracián’ın başarılı ve varlıklı olmaya yönelik hırsları bu iki karakterin en büyük ortak noktasıdır. Buna karşılık, María ve Diego’nun evlilik dışı yaklaşması özünde kötü niyet barındırmadığına ilişkin bir yaklaşım üzerinden ele alınmıştır. Bunun nedeni de tensel temas veya cinsel ilişki aşamasına gelmeyen, sadece bir “sıcaklık” (Espina, 1955: 79) hissettiren, dolayısıyla da aslında kınanmasına gerek olmayan bir “mantık yaklaşması” (a.g.e: 80) olarak sunulmaktadır.

3.2.2. *Altar Mayor*³⁸: Doğanın Baskısı Altındaki Zayıf Erkek-Güçlü Kadın Ayrıksılığı

Doğa olayları ile insan ilişkilerini bağdaştıran ve kapsamlı doğa betimlemeleriyle romantik yanı güçlenen *Altar Mayor*'da geleneksel yapıdaki karakterlerin yenilikçi tavırları doğrultusunda gelişen olaylar konuyu oluşturmaktadır.

Varsıl bir ailenin oğlu olan Javier ağır bir hastalık atlatmıştır. Nekahat dönemini geçirdiği kasabadayken, annesi Eulalia ona şehirde evlenmesi için zengin bir kız (Leonor) bulur. Javier şehre geldiğinde, eski sevgilisi olan kuzeni Teresina ile tesadüfen bir araya gelir; bölgenin en önemli ibadethanesi olan ve bir dağın içinde yer aldığından dolayı Altar Mayor denilen kilisede sadakat yemini ederler. Bu arada yapıtın ana mekanı olan otelin sahibinin varlıklı oğlu Josefin, Teresina'ya aşiktir ancak Teresina bu aşka karşılık vermez.

Teresina ve Javier'in ilişkisinden haberdar olan anne Eulalia bir tuzak kurar; Javier ile Leonor'un bir gece şehir dışında baş başa kalmalarını sağlar, şehrin ileri gelenlerini durumdan haberdar eder ve ikisinin yakınlaşmasından sonra bu skandal durumun artık onları evlenmeye mecbur kıldığı fikrine hem gençleri hem çevresindekileri ikna eder. Evlenmeye razı gelen Javier ile Leonor'un nikahının ardından büyük bir kasırğa başlar. Bu, Javier'in Teresina ile birlikte olmak için ettiği sadakat yemininin bozulması nedeniyle doğanın insanı cezalandırma biçimidir. Kasırğa nedeniyle Leonor hastalanır, Josefin'in kendi canını tehlikeye atarak ortaya koyduğu tüm çabalara karşın otele doktor getirilemez ve Leonor ölür. Teresina bu olaylarla birlikte nihai kararını verir; zor zamanlarda kararlı, özverili ve düşünceli bir tavır sergileyen Josefin'e artık onu sevdiğini söyler ve yapıt, tüm şehrin berrak bir gökyüzüne uyandığı bir sabah ile sonlanır.

³⁸ Espina, Concha, **Obras completas**-Cilt II, Madrid, Fax, 1955.

Karakterlerinin genel olarak tek boyutluluk arz ettiği yapının esas unsurunun doğa olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Her bölümde hem Asturias bölgesinin geneline hem de doğa-insan ilişkisine atıflar bulunmaktadır. Dinin ve inançlı olmanın önemi bağlamında, doğanın insana sunduklarının insan tarafından emek ile işlenerek verimli hale getirilmesi, tarlalar, tereyağı, süt, et gibi üretim süreçleri ile bu alanlarda çalışan insanlar hakkında ayrıntılı betimlemeler vasıtasıyla doğa, insanın muhtaç olduğu ve minnet duyması gereken süreçleri kapsayan bir unsur olarak sunulmaktadır.

Romadaki olayların Asturias bölgesinde konuşlanmasının, buranın doğal yapısının yanı sıra yazarın ulusal duygularla kurduğu bağ ile de alakalı olduğu görüşündeyiz. Asturias'ın, özellikle 711 yılında Reconquista³⁹ hareketinin başladığı yer olan Covadonga şehrinin vurgulanmasıyla, İspanyol milliyetçiliğine ve geleneksel değere işaret edilmektedir.

Karakterler dişillik ve erillik kavramları yine doğa özdeşleőtirmesiyle sunulmaktadır. Teresina ve Josefın doğa yürüyüşü yaptıkları sırada Josefın dağın zirvesiyle kendi arasında bir yakınlık olduğunu, yukarı tırmandıkça kendini daha büyük ve Tanrıya daha yakın hissettiğini, böylece içindeki gücü daha çok duyumsayabildiğini söyler. Cevaben Teresina ise kendisinin aőađıdaki vadiye benzediğini, dağdan daha yumuşak ve daha sevimli bir varlık olduğunu dile getirir. Bu noktada Bourdieu'nün *simgesel şiddet* anlayışındaki *kabullenilmişlik hegemonyasının* (Bourdieu, 2015: 49) bir örneği sunulmaktadır. Kadın karakter, gücünün kocaman bir doğa unsuruyla özdeş olduğunu savunan erkek varlığına, kabullenilmiş çaresiz farkındalığıyla karşılık verir; onun büyüklüğünü, üstünlüğünü, yüceliğini, üzerindeki egemenliğini kabullenmiş

³⁹ “Yeniden fetih” anlamına gelen Reconquista, İber Yarımadası'nda yaklaşık sekiz yüzyıl süren Endülüs egemenliğinin ardından, İspanyol Hristiyanların kaybettikleri toprakları Müslümanlardan geri almak amacıyla XIII. yüzyılın ilk yarısında başlattığı ve 1492 yılında Granada'nın ele geçirilmesiyle başarıya ulaşan harekettir.

durumdadır. Erkeğe verdiği yanıt ile de tahakküm ilişkisinin yapısına uygun biçimde “tanıma ediminin minnet ve itaat edimleri olduğunu” (a.g.e: 26), kendisini de dışıl nitelikler doğrultusunda yumuşak, sakin, durağan bir doğal unsur ile ilişkilendirerek aşağı konumda bulunduğunu dile getirmiş olur.

Josefin yapıtın ideal Katolik erkek karakteri olarak, hem babasının otelinde çalışarak atanın izini takip eder ve babanın aile içindeki *eril tahakküm*ün kurucusu rolüne katkıda bulunur; hem de doğaya duyduğu saygı çerçevesinde tarım ve hayvancılık faaliyetlerine katılır. Bunları yapmak mecburiyetinde değildir; fiziksel ve zihinsel kuvvetini maddi bir gereklilik olmamasına karşın farklı iş kollarında çalışarak edinmiş olduğu mesajı okura verilmek istenir. Babasının işini devam ettiriyor olması, Josefin karakterinin *habitusla* özdeş, makul ve meşru bir mevcudiyeti olduğuna dair sunulan ilk unsurdur. Meşru *simgesel şiddet* tekeline elinde bulunduran babanın alanına kabullenmişlikle dahil olmuş, *eril tahakküm*ün süreğenliğine ilk katkısını sunmuştur. Bunun yanı sıra, aşık olduğu Teresina’ya sadıktır; kadın Javier’i sevdiğini söylese de onu daima bekler. Kasırğa başladığında Leonor için doktor bulmaya gidecek cesareti oteldeki erkekler içinde gösteren tek karakterdir. Kadınlara karşı daima nazik bir tavırdadır; Eulalia ve Leonor gibi varlıklı ve kibirli kadınların dahi takdirini toplayan güçlü ve karizmatik bir erkektir. Öte yandan onu ideal yapan en büyük özelliği aslında vatanperver ve milliyetçi olmasıdır; sık sık halk türküleri söylemesi, doğal güzellikleri başta olmak üzere Asturias bölgesinin İspanya için ne denli önemli ve güçlü olduğunu her fırsatta vurgulaması, vatan sevgisini ve büyüklüğünü tarlada çalışırken bile dile getirmesi vesilesiyle karakterin milliyetçi tarafı defaatle sunulmaktadır. *Alanda* egemenlerden olmasının etkisiyle *koruma stratejisi* izleyen Josefin’de bu olgu, gerek hükmedilen grup olan kadınlara karşı yumuşak ve korumacı, gereksinimlerini gideren ve karşılığında yüceltmeyi bekleyen tavrında gömülü *simgesel şiddete*, gerekse mevcut düzeni

sürdürülebilir kılma ve kendi konumunu güçlendirme hedefi doğrultusunda kendine ve diğer egemenlere karşı olan yaklaşımında karakterin eril imtiyazına (a.g.e: 68) ve onun buna nasıl sahip çıktığına ışık tutmaktadır.

Ayırksı bir erkek profili oluşturan Javier, annesinin sözünden çıkmayan, kendini ifade etmekte güçlük çeken ve yeminini tutamayarak felakete sebep olan güçsüz bir karakterdir. Yapıtın doğrudan Javier'in, kurguda pek karşılığı olmayan bir biçimde, ateşli bir hastalık geçirdiği ve yeni iyileştiğinin belirtilmesiyle başlamasının, karakterin zayıflığını vurgulamak amacı taşıdığı görüşündeyiz. Nitekim Javier'in hem kişilik hem bedensel olarak zayıf olduğu yapıt boyunca yinelenir. Sevgilisi Leonor'u dağ yürüyüşüne götürdüğünde hangi yöne gideceklerini, hava kararınca ateş yakması gerektiğini, kadın üşüyünce ceketini vermesi gerektiğini karşısındaki kadın karakter (Leonor) açıkça ona dikte eder. Bireyin hem kendisi hem kendisini çevreleyen toplum tarafından yapılandırılan *habitusun* aksine, Javier kadın karakterlerden aldığı direktifleri uysallıkla kabul ederek uygular. Aynı yürüyüş sırasında, Teresina ile ettiği yeminin nişanesi olan yüzüğünü düşürüp kaybeder. Tarladan geçerken çalışanlara yardım etmek ister ve kaldırmaya çalıştığı fakat yerinden bile oynatamadığı sepetleri ırgat kadınlar kolaylıkla taşıyabilmektedir. Annesinin her fırsatta ezici bir dille eleştirdiği ve sürekli olarak mantıksızlıkla suçladığı Javier, ona da asla tepkisel biçimde karşılık vermez; annesinin gergin ve kaprisli bir kadın olduğunu içinden geçirmekle yetinir. Güçsüzlüğü her durumda ayyuka çıkan ve yüzüne vurulan Javier, ne ontolojik ne fiziksel olarak eril hissedebildiği kasabanın kendisine karmaşık gelen ortamından uzaklaşmak için bir süre Madrid'e iş aramaya gider, ancak burada da -yine bir yetersizlik belirtisi olarak- hiçbir işe kabul edilmez, çünkü annesi hatırlı çevresine, Javier'e kasaba dışında bir yerde iş verilmemesi konusunda ricacı olmuş, erkek karakterin yaşamına bir noktada daha müdahalede bulunmuş ve ona karşı bir üstünlük sağlamıştır. Kendisine aşık olan

Teresina'nın dahi Javier'e olan güveninin zayıf olduğunu, evlilik yemini ettikleri sırada aralarında geçen diyalogda izlemek mümkündür: "Bana inan" diyen sevgilisini, kadın karakter "Ben sadece Tanrıya inanıyorum" şeklinde yanıtlar (Espina, 1955: 790). Tüm bu göstergelerin izinde, Javier'in *eril imtiyazın tuzağına* (Bourdieu, 2015: 68) düştüğünü gözlemlemek mümkündür; üstünlük, yükselme, eyleme, yararlılık, hareketlilik gibi toplumsal cinsiyetinin gerektirdiği ödevleri yerine getiremez ve toplum tarafından kendisine atfedilen hazırlıklı ve donanımlı profilin içini dolduramaz. Cesaret, cömertlik gibi soylu yatkınlıklara sahip değildir, şeref meselesini bir ideal olarak görmez, zafer ve ayrıcalık elde etmek için kamusal alandaki fırsatları değerlendirmeye almaktan acizdir. *Eril tahakküm* düzeninde erkeğin toplum tarafından itildiği her *oyun* karşısında yeterli sahibi olarak mücadele vermesi beklenirken, Javier erilliğin kurucusu olan cinsellik gayesi, yani *illusio* dahil, gerek sevgilileri gerekse annesi karşısında tahakküm denkleminde yetersiz kalarak zayıf tarafı teşkil etmektedir ve bu durum onu okurun gözünde egemen sınıfın doğal bir mensubu olmaktan uzaklaştırmaktadır.

Javier'in annesi Eulalia, erkek evlat sahibi olmanın gururunu taşıyarak ataerkil mekanizmanın bu açıdan sorunsuz biçimde parçası olmuştur. Aynı zamanda Eulalia, kararlılığı ve kurnazlığıyla eril nitelikler arz eden bir *canavar kadın* (Gilbert, 2016) örneği sayılabilir. Dul, zengin ve hırslı olan bu kadın, erkek annesi olmakla övünürken oğlunu her fırsatta ezmeye çalışır ve salt oğlunun değil çevresindeki diğer insanların da yaşamına karışacak düzeyde baskın bir karakterdir. Varsılığının yanı sıra toplum içinde üst sınıfa mensup olma özelliğini de kocasının soyadıyla edinmiş olan Eulalia uyumsuz, bilmiş, küstah, akıl veren tavırları nedeniyle şehrin ileri gelen erkekleri tarafından da sevilmez; *eyleyen*, akıl veren, doğru yolu gösteren nitelikleri onu erkeksi kılar ve bu durum etrafındaki erkeklerde rahatsızlık uyandırır. Bu doğrultuda, toplumsal cinsiyet sınırları içinde hareket eder gibi görünmesine karşın esasen *eril tahakkümün* mağduru olmakla

zıtlaşan bir profil çizmektedir. Oğlunu ve evlenmesini istediği kızı tuzağa düşürerek baş başa bir gece geçirmelerini sağladığında, iş adamı, doktor, papaz gibi kasabanın önde gelen erkek karakterleri bu durumun ayırdına varır ve bundan rahatsızlık duyarlar. Kendi aralarında, bu durumun önceden planlanmış olduğunu anladıklarını, kadere bağlı olaylara böyle çirkin misyonlar yüklenmemesi ve müdahale edilmemesi gerektiğine dair konuşurlar. Ardından, iş adamı olan karakter “Bir kadının küstahlığı dünyayı yok etmeye muktedirdir” (Espina, 1955: 807-808) diyerek kadının hükmetme eyleminin rahatsız ediciliğinden dem vurur. Bu erkek karakterlerin verdiği tepki aslında iki gencin yaşadığı muhtemel ahlaksızlığa karşı değil, Eulalia’nın böyle bir komplo kurmuş olmasınadır. Ne var ki din ve namus kavramları erkek karakterler tarafından yapıtın bu kısmında dile getirilmez. Çünkü yazarın bu noktada dikkat çekmek ve okurda rahatsızlık uyandırmasını istediği olgu, evli olmayan kadın ve erkeğin beraber geçirdiği vakit değil, Eulalia’nın bir kadın olarak kadere, olayların akışına müdahale etmesi, erkeğe ait arzulama, plan kurma, eyleme ve elde etme yeterliklerini arzeder bir yapıya sahip olmasıdır. Bu öyle büyük bir hatadır ki Tanrı olayların akışına müdahale edilmesine karşılık olarak şehri bir kasırga felaketiyle cezalandırır.

İki bekar gencin baş başa kaldığı ve evlilik olgusunu beraberinde getiren o gece gerçekten bir cinsel ilişki yaşanıp yaşanmadığına ilişkin olarak, diğer karakterlerin bir bilgisi yoktur; dolayısıyla Eulalia’nın anlatısı esas alınır, evlenmelerinin doğru olacağına kanaat getirilir ve gençler evlenirler. Buna mukabil okura fiziksel bir temas yaşanmadığına ilişkin bilgi sunulmuştur; dolayısıyla gençler esasen kınanacak bir eylemde bulunmamıştır. Yani Eulalia, *eril tahakküm* altındaki *alanda* kadın olarak egemen gruptan beklentisi olmaksızın *bozgun stratejisi* izlemek yerine, mevcut düzeni korumaya yönelik *eyleyici* nitelikli *koruma stratejisini* seçmiştir. *Alandaki eyleyicilerin* kendi konumuna karşıt konumda olanlarla mücadelesine benzer bir hareket tarzı

benimsemesiyle erkek karakterlerin dikkatini çeker ve onlar tarafından kendi aleyhine bir mücadele başlatmış olur. Böylelikle Tanrının/doğanın kanununa karşı gelenin, bekar gençler değil, toplumsal cinsiyetinin doğasına aykırı biçimde egemen role bürünen Eulalia olduğu anlaşılmaktadır.

Yapıtın ana kadın karakteri olan Teresina, Katolik inancı kuvvetli, saf bir genç kadın olarak *edilgen* bir profil çizmektedir. Kilisede birlikte yemin ettiği aşığı tarafından ihanete uğrar, tarlada çalışır, ailesinin geçimini sağlamak için kasabadan şehre taşınır. Başına gelen hiçbir şeye isyan etmeyen, yorum yapmayan, sadece içten içe üzülen ve kendisine kötü muamele eden karakterlere dahi olumlu yaklaşan bir yapıdadır. Teresina, işleyen düzen karşısında yer almamak, hatta aynı biçimde *oyunun* sürmesini teminen salt *izleyici* olarak kenarda durmak gibi motivasyonlarla, mevcudiyetini adanmışlık ve özveri temelli tavırlara bağlamıştır; aşığı ile yemin etmesi, otelde tezgahtar ve temizlikçi gibi mekanın salt iç dünyasında yer almasına olanak sağlar biçimde çalışması, uğruna terk edildiği kadın hastalandığında ona bakması gibi eylemler bunun göstergeleridir. Memleketini, toprağını önemser, önceler. Benliği dışındaki her şeyin varlığına katkı sunmak ödevi haline gelmiştir; “kadınlar sözkonusu olduğunda, varolmak, daha önce gördüğümüz gibi, farkedilmek anlamını taşır, eril göz tarafından veya eril kategorileri takınmış bir göz tarafından farkedilmek” (Bourdieu, 2015: 125). Yani kadın olarak var olmak ve fark edilmek, esas itibarıyla eril bakışa bağlıdır ve eril kategorilerin değişkenidir. Yapıtın sonunda eş tercihini “gücü kuvveti yerinde” (Espina, 1955: 831) ve herkesin iyiliği için özveriyle çalışan Josef’in den yana kullanan Teresina, bu şekilde egemen olamadığı kabullenir bir tavır sergiler.

Varsıl ailesi ve zayıf karakteri, Javier ile evlenme arzusu ile öne çıkan kadın karakter Leonor, nesne konumunda bulunarak, beğenilme arzusunun aşka dair beklentiyi arttırdığı (Bourdieu, 2015: 87) olgusunu destekler niteliktedir. Evliliğin hayatını

anlamlandırarak unsur olduğunu birkaç defa dile getiren karakter, küçük şehirde yaşamasına karşın ataerkil toplumsal kabullerin aksi istikametinde birtakım davranış kalıplarıyla da dikkat çekmektedir: ailede meşru şiddeti kullanma hakkına sahip olan babanın sözüne pek kulak asmaz, *izleyici* konumunu korumakla birlikte toplumsal yaşama katılım sağlar, zengin olması nedeniyle zaten ev içi emek ortaya koymamasına ilaveten kilise, dernek gibi piyasa değeri olmayan toplumsal fayda sunduğu bir durum da söz konusu değildir. Javier ile yakınlaşmadan önceki bu yaşantısı okura aslında ataerkil evlilik biçimi ve aile yapısı çerçevesiyle karakterin ne denli örtüşeceği konusunda ipucu vermektedir. Leonor, müstakbel kocasından daha varlıklı, onun davranışlarını yönlendirecek kadar akıllı, belki de fiziksel olarak ondan daha kuvvetlidir. Bu özellikleri nedeniyle ideal kadın çizgisinden uzaktır; nesne konumuna indirgenebilecek, cinsel anlamda hükmedilecek, taşınabilir mal gözüyle bakılabilecek bir karakter olmamasıyla cinsiyet temelli toplumsal değer sistemlerinin kabulünde önemli rol oynayan ataerkil evlilik zeminiyle uyumsuzluk teşkil eder. Buna mukabil, bireysel kadınlığı toplumsal cinsiyet ile uzlaştırmak ve öznel bir bireysellik yaratmak gibi bir eğilimi söz konusu değildir. Yazar, Leonor’u hatalarının bedelini yaşamıyla ödeyen, bununla birlikte ölüm döşeginde özür dileyerek günah çıkartma şansını yakalayabilen bir karakter olarak sunmuştur. Mamafih Leonor’un, *eril tahakküm*ün yalnız kadın-erkek ilişkisini değil, kadının tüm ilişkilene biçimlerini kendi normlarına bağlayan niteliğinden nasibini aldığını, hemcinsleriyle arasında yarattığı rekabet ortamında izlemek mümkündür. Sevgilisini elinden aldığı Teresina’ya duyduğu kıskançlık, Teresina’dan karşılık görmemesine rağmen aralarında oluşturmaya çalıştığı rekabet, Leonor karakterinin kendine bir mikro iktidar alanı yaratma çabasına işaret etmektedir. Bu hareket tarzıyla, bir başka kadın karaktere “hükmetme maksadıyla yönelir ve kısıtlı özerkliğine bir temel oluşturma amacı güder” (Kandiyoti, 1988). Kadınlar alanında *illusiosu* erkeklerin

alakasını kazanmak biçiminde belirlenmiş olan karakterin *örtük çıkarı* evlilik gibi görünmekle birlikte, bunun için tercih ettiği erkek karakterin yetersizliği ve zayıflığı, Leonor'un aslında *örtük çıkarı*ın yanlış tanınması vesilesiyle iktidar kullanmakta olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, bireyin *alan* içinde yer aldığı grubun değişmez olmadığı görüşüyle (Bourdieu; Wacquant, 2014: 88) paralellik göstermektedir. Leonor *simgesel şiddete* maruz kalırken aynı zamanda *izleme stratejisini* bir adım ileri taşıyarak mikro iktidar alanında rakiplerinden sıyrılmakta, uğruna *oyunda* bulunduğu ilgi çekmek gayesine erişmektedir. Böylece toplumsal uyumunu gerçekleştirerek ataerkil sistemde kendine yer edinebilmektedir.

3.2.3. *Las alas invencibles*⁴⁰: Üç Taraflı İlişki ve Eril İş Birliğinin Başarı Öyküsü

Yazarın daha önce yayımlanmış olan bir öyküsünden konusunu alan *Las alas invencibles* adlı roman, ilk kez 1938 yılında yayımlanmış olup, olay örgüsü iç savaş öncesinde, Cumhuriyetçi hükümetin iktidarda olduğu dönemde geçmektedir.

Yapıt temel olarak, fiziksel engelli -ancak koltuk değnekleriyle yürüyebilen- kadın karakter Talín'in iç savaş başladığı sırada, Falanjist bir pilot olan Fidel ile Talín'e aşık olan Pedro tarafından, Cumhuriyetçilerin saldırısı altında bulunan Cantabria şehrinden, güvenliğini teminen Olmedo şehrine götürülme macerasını konu edinir. Pilot olan Fidel'in kullandığı uçakla Olmedo'ya götürdüğü Talín, burada, İspanya'nın "Franco tarafından kurtarılmış topraklarında" (Espina, 1938: 179) yeni bir hayata başlayacaktır. Böylece yapıt hem karakterin hem ülkenin geleceği anlamında Franco'ya dair olumlu bir yaklaşım aracılığıyla, okurda umut yeşertir biçimde sonlanır.

⁴⁰ Espina, Concha, *Las Alas Invencibles*, Burgos, Imprenta Aldecoa, 1938.

Romanda, Franco'nun ortaya koyduğu devlet ve toplum düzeni ile haklı askeri mücadelesine güzellemeyle değinildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Genç pilotun kullandığı uçaktan "demir kuşumuz" ve yapıta adını veren "yenilmez kanatlar" (a.g.e: 73, 146) ifadeleriyle bahsetmesi, genç kızı sakatlık durumunda umutlandırmakla kalmaz, İspanyol halkının kurtuluşunun bu askeri mücadele sayesinde ve askere, güçlü tarafa, erke duyması beklenen güven ile birlikte sağlanacağını da vurgular. Vatanla özdeşleştirilen kadın birey açısından ise kurtarıcı kanatların zeminini Katolik inancı oluşturmaktadır; Talín karakterinin Cumhuriyetçilerin elindeki topraklardan Franco'nun kontrolünde olan bölgeye götürülmesinin tılsımı, “kadr-i mutlak kanatların maharetinde saklıdır. Sonsuz İspanyol Hristiyanlığının mis kokan yollarında; aşkın ve şerefın yenilmez doruklarında” (a.g.e: 184).

Talín'in masumiyeti ve temizliği çocukluğundan itibaren çektiği acılarla perçinlenir. Çok küçük yaşta annesini, iç savaşta babasını kaybeden ve kalan tek yakını olan üvey annesi de, karşı cepheyi teşkil eden düşman Cumhuriyetçilerce tutuklanan Talín'in gençliğinde iki tür acısını izleriz: hem fiziksel olarak sakatlığından dolayı devamlı surette canı yanmakta hem de vatanının içinde bulunduğu kaos ortamı onu derinden yaralamaktadır.

Talín'in, üvey annesi tutuklanırken, Franco'nun karşısında savaşan Cumhuriyetçi polislerin sözlü tacizine maruz kalması (“Ağlayınca çok güzel oluyorsun, hoşuma gittin, senin için geri geleceğim.” [a.g.e: 141]) *eril tahakküm*ün sadece toplumsal cinsiyet bağlamında bir yansımasını sunmakla kalmaz; o dönem iktidarda olan Cumhuriyetçiler, yazar tarafından kötücül bir konuma oturtularak devlet tahakkümü ve onun kolluk kuvvetlerinin tavrı rahatsız edici nitelikte sunulur. Sürekliliğini ve meşruiyetini teminen iktidar sahibinin şiddete başvurusu esassından hareketle, uygulayıcısı hem devlet hem erkek olan bu *simgesel şiddet* örneği, “nesnelerini inşa ve tasvir ederlerken çoğu defa

sıradan dilin içine kazınmış görme ve bölünme ilkelerince yönlendirilmesinden” (Bourdieu, 2015: 14) destek alınarak okura sunulur. Bu noktada yazarın, cinsiyetler arası hiyerarşi üzerinden saf ve masum kadının tacize uğramasına işaret etmekten ziyade, bu durumu ikinci plana atarak, aslolan zulmü karşıt görüşten işitilen sözün, cinsiyetçilik barındırmasından bağımsız olarak olumsuzluk teşkil etmesini ön planda tuttuğu görüşündeyiz. Zira her iki durumda da *habitus* dahilindeki *simgesel şiddet* sabitleri izlenebilmektedir ve yazara göre bu şiddet, kadına ya da erkeğe değil, vatanın bütününe uygulanmaktadır. Çünkü hükmeden, gücü elinde bulunduran taraf, yazarın karşıt siyasi görüşüne sahip olan Cumhuriyetçilerdir. Bu durum, romanın tarihsel arka planının, otobiyografik nitelikte bir yanlılıkla sunulduğunu tespit etmeyi de mümkün kılmaktadır.

Kadın karakterin yapıtın başından itibaren korunması gereken bir varlık olarak sunulması şaşırtıcı değildir; hem vatanla özdeş hem dışıdır. Fiziksel ve sosyal anlamda kırılmalıdır, kıymetlidir. *Simgesel şiddet* stratejisinin temel ilkelerinden olan “namus ve şerefın korunması, kadının korunmasıyla mümkün olduğundan” (a.g.e: 33) erkek karakterleri yiğit ve kahraman kılacak olan şeref olgusu uğruna, Pedro’nun sevdiği kadının kurtuluşu için onu bir başka erkeğe emanet ettiği görülmektedir. Yazarın bu anlamda, *eril tahakkümün* baskınlığına bilinçli olmayan bir biçimde ışık tuttuğu görüşündeyiz; söz konusu aşık olduğu kadın dahi olsa onunla yan yana olmaktan toplumsal fayda uğruna vazgeçen, üstelik bunun için bir başka erkeğe güvenerek onunla iş birliği yapan Pedro, toplumsal cinsiyet hususunda erk sahibi bireylerin iş birliğini örneklendirmektedir. Bu noktada iki erkek karakter arasındaki toplumsal kıdem farkına eğilmek yerinde olacaktır. Sıradan bir Falanjist olan Pedro’nun, pilot olan Fidel’den yardım almaya gereksinmesi, *eyleyicinin alan* içinde tek başına konum almaya yeterliği olmamasından ve kendi benliğini var etmek için egemen grup içinde kendinden hali hazırda daha sağlam bir mevcudiyete sahip bir başka *eyleyiciye* ihtiyaç duymasından

kaynaklanmaktadır. Bu eril iş birliğinin⁴¹ yapıttaki bir başka örneği, Fidel'in, Talín'e ne kadar iyi sahip çıktığı ve onu koruması altına aldığı mesajını vermek isterken, kadının eski sevgilisi olan Pedro'ya "savaş bitince onunla evleneceğim" (Espina, 1938: 165) demesiyle sunulmaktadır. Kadının koruyucusu ve kurtarıcısı olmak erkek için toplumsal cinsiyetini gerçekleştirme için kaçırılmaz bir fırsat, toplum içindeki yararlılığının bağlı olduğu *simgesel şiddet*in esaslarından biridir. Yanı sıra, yazarın kadın karakteri, kadın olmasına ilaveten bir de fiziksel engelli biçimde sunması, merhamet duyulması ve korunup kollanması gereken ikincil plandaki bir varlık olarak değerlendirilmesi fikrini desteklemektedir. *Simgesel şiddet*in toplum için bedenleşmesine bir örnek olarak, kadının kendi bedeni üzerindeki kontrolünün bu noktada erkek roman karakterlerine ilave bir eylem yükü getirmeksizin yazar tarafından yapıtın iskeletinde elinden alınmış olduğunu tespit etmek mümkündür. "Toplumsal dünya, bedeni cinsiyetlendirilmiş bir gerçeklik ve cinsiyetlendirici görüş ve bölünme esaslarının taşıyıcısı olarak inşa eder" (Bourdieu, 2015: 22) görüşünü kanıtlarcasına, yazar kadın karakterin *eril tahakküm* altındaki tabiyetine bir de fiziksel engelini ilave ederek, bedenin cinsiyetlendirici görüş ve bölünme esaslarının taşıyıcısı olduğuna işaret etmektedir.

⁴¹ Yapıttaki erkek dayanışmasına ilişkin bir başka husus, söz konusu erkek karakterlerin okura homoseksüel yaşayışlar sezdirdiği görüşüdür (Hewitt, 1996; González-Allende, 2011). Faşist edebiyat ve Falanjist edebiyatın öne çıkan niteliklerinden biri olan siyasi liderlere, orduya ve askere duyulan hayranlık ve bunların koşulsuz biçimde yüceltilmesi (Kohen, 2014), ilaveten, *yenmek*, *üstün gelmek*, *bereketlendirmek*, *elde etmek*, *fethetmek* gibi ifadeleri yaygın biçimde kullanan maço tarzı yaklaşımın bir yansıması olduğu düşünüldüğünde, vatan uğruna kişisel duygularını hiçe sayan Fidel ile Pedro'nun tavırlarının yadırganmaması olağandır. Buna karşın, söz konusu erkek karakterlerin fiziksel temaslarının, "*sıkıca kucaklaşmaları*"nın, "*düşüncenin ötesine geçen yakınlıkları*"nın (Espina, 1938: 163) homoseksüel referanslar olarak da analiz edilmesi mümkün görünmektedir. Kadına duyulan aşk ve kişisel yaşamlarına ilişkin unsurlar, güçlü olmak (ya da öyle görünmek) kaygısıyla öncelenmeyen bu erkek karakterlerin duygusal (yani zayıflık ve bir anlamda dişillik taşıyan) yanları okura sadece iki karakter baş başa olduğu anlarda sunulur. Örnekte Fidel gelecek güzel günlerden özlemle söz ederken konuşması "duygusal" olarak nitelendirilir; Pedro annesinden bahsederken "gözleri nemlenir", "sesi titrer", "içinde bir şeyler hissettiğini" dile getirir. (Espina, 1938: 165, 166) Bununla birlikte, Frankist anlayışın ve *eril tahakküm*ün dönemin toplumsal cinsiyet ve gelenek temelli sosyal düzenin yapı taşı olduğu düşünüldüğünde baskın heteronormatif söylemin sınırlarını aşarak, yazarın askeri pilot olan erkek karakterde bilinçli biçimde homoseksüel yönelim kullanmasını pek olası bulmuyoruz.

Aynı doğrultuda Pedro da hem kadın karakter hem vatan için öngördüğü kurtuluşu öncelemekte, bireysel duygularını, yani kadına aşık olması boyutunu bir kenara bırakarak kadının ve vatanın kurtuluşunu özdeş biçimde algılamaktadır: “Sonra orada, kocanla yaşayacağın o yer her neresiyse, iyi olacaksın, Franco’nun kurtardığı en sağlıklı İspanyol kadını olarak ayağa kalkıp koşacaksın” (Espina, 1938: 179). Pedro karakterinin bu sözlerinde Franco’nun ismen yer almasından daha dikkat çekici olan, sevdiği kadının geleceğinden onun başka bir erkekle evlenmesi durumunu idealize ederek bahsetmesidir. Erkek karakterler üstünlüklerine ve baskınlıklarına o denli sığınmışlardır ki bireysel beklentilerinin çakışması onlar için adeta sorun yaratmamaktadır. Aynı kadına aşık olmuş olabilirler ancak egemen, *eyleyici* olan eril bireyler olarak ortak paydaya sahip olmak onları karşı karşıya getirmez. Kadının edilgenliği ve bağlılığı, hükmeden erkek olduğu müddetçe içlerinden hangisinin o kadının eyleyeni olduğu önem taşımıyor gibi görünmektedir. Bu aşamada her iki erkek karakterin de “eril imtiyazın tuzağı”na (Bourdieu, 2015: 68) düştüğünü tespit etmek mümkündür. Her koşulda erkekliğin ispatına zorlanan Fidel ve Pedro, kişisel duygularına önce vatanperver, sonra yardımsever olduklarını ortaya koymak amacıyla ket vururlar.

Eril tahakküm gereği güvensizlik ve bağlılık içinde olmaya teşvik edilen kadın karakterin yüce kurtarıcısı Fidel ile uzun süreler baş başa kalmasına karşın, evlenme konusu gündeme gelmeden önce ve sonra, bu milliyetçi pilotun kadına azize muamelesi etmesi, çocuksu, saf ve cinsiyetsiz bir varlıkmışçasına yaklaşması, yazar nazarında siyasi görüşlerin toplumsal gerçeklere galip gelmesi biçiminde yorumlanabilir. Zira vatan ile aynı çizgide yer alan, kurtarılmaya ve korunmaya muhtaç, masum Talín’e sözlü tacizde bulunma alçaklığını gösterecek eril bireyler ancak Cumhuriyetçiler olabilirdi. Kadının sakat olmasının okurda uyandırdığı merhamet duygusuna zarar vermemek de amaçlanmış gibi görünmekle birlikte, Fidel’de inanç ve namus kavramlarının ne denli güçlü olduğu,

kadın karaktere gösterdiği saygı üzerinden sunulmaktadır. Talín ile Fidel'in beraber geçirdikleri zaman içinde okura sunulan tek fiziksel temas, masum bir teselli için ellerinin birbirine kısa süreyle dokunmasıdır. Talín, dişilliği gereği sessiz, sade, hareketsiz bir profil çizmesi sayesinde, toplumsal cinsiyeti doğrultusunda üzerine düşen ödevi durağanlığı ve edilgenliğiyle yerine getirmektedir. Yazar, Fidel karakterinin Talín'e duyduğu aşkı yapıtın ancak sonunda itiraf etmesiyle, ulusalcı, asker, Falanjist ve vatansever olmasının yanı sıra bir de bunca zaman kadına duyduğu aşkı ve arzuyu bastırma becerisinin göstermesinin beraberinde getirdiği erdem unsurunu ekleyerek erkek karakteri yüceltmış ve güçlendirmiş gibi görünmektedir. Fakat Fidel bu itiraf içinde, vatan aşkının kadına olan aşktan daha önce başladığını ve daha derin olduğunu, bu nedenle Talín'e görev başına gitmesi gerektiğini söyleyerek (Espina, 1938: 189) kadın karaktere ikincilliğini bir defa daha anımsatmış olur. Erkek karakterin bu erdemli tercihi, Bourdieu'nün *seçkinlik göstergesi* biçiminde tabir ettiği olguyla örtüşmektedir. Üst sınıfa mensup olan erkek, arzunun ve dinin nesnesi olarak varolan kadının ait olduğu yerde, ikinci planda kalmasını tercih etmiştir. Kadın karakterin bu durumu memnuniyetle ve gururla izlemesi de yumuşak sömürü ilişkisine sağlam bir örnek oluşturmaktadır; “Egemenlik altında olan, sevgisi ya da hayranlığıyla kendisinin sömürülmesine katkıda bulunur.” (Bourdieu, 2006a: 198) Egemenlik altında olan Talín kendisine hükmederek sömürde bulunan erkeğe karşı sevgi ve hayranlık besleyerek, maruz kaldığı *simgesel şiddete* bizzat katkı sunmuş olur.

Toplumdaki her iktidar alanının tamamıyla erkeğin elinde olduğu ve kadının ne kadar hizmet ederse o ölçüde değer gördüğü *habitus* içerisinde Talín, kadının fiziksel yetersizliği nedeniyle topluma ve rejime beklendiği düzeyde fayda sağlamadığı, dişiliğinden kaynaklı doğal muhtaçlığının da ötesinde, “toplumsal farklılıkların temeliymiş gibi görünen biyolojik farklılıklardan faydalanılarak” (Bourdieu, 2015: 39)

engelli bir birey biçiminde, daha da korunması gereken bir yapıda sunulmuştur. Bununla birlikte *doxa* ile çelişmez; hareket kabiliyetini elinde bulunduran erkeğin karşısında, topluma kendi imkanları çerçevesinde hem hizmet sunan hem minnet duyan bir konumdadır. Minnettar ve itaatkar nitelikleriyle *simgesel şiddet* hizmet ederken, sıklıkla askerler ve kurtarıcı erk (Franco) için dua ederek, kişisel geleceğinin kaygısından ziyade vatanın geleceği, kendi kurtuluşundansa düşmanların hükmettiği toprakların temizlenmesi (Espina, 1938: 154) gibi kaygılar taşıyarak toplumsal alanda üzerine düşen vazifeyi yerine getirmiş sayılmaktadır. Olay örgüsünün sonunda kadının kurtarılmış topraklara ulaşması ve Fidel ile evlenebileceğinin okura sezdirilmesiyle, Talín'in doğru olanı yaptığı, fiziksel engeline karşın, toplumsal cinsiyet normlarının sınırları içinde kalarak, isyandan kaçınarak, söz dinleyerek, edilgen ve “kadınları oyun ve oyunun etrafında döndüğü bahsin gerçekliği hakkında pek az bilgisi olan koşulsuz taraftar konumunu” (Bourdieu, 2015: 99) muhafaza ederek mutluluğu hakettiğine dair bir imajla yapıt sonlanmaktadır.

Concha Espina'nın kadın karakterlere özgür hareket alanı tanınmasının önemli bir ortak nitelik olduğunu tespit ettiğimiz üç romanında *simgesel şiddet* bağlamında farklı yaklaşımlar sergilediğini görmek mümkündür. Roman olarak yayımlanma tarihine göre en son incelediğimiz, ancak daha erken tarihli bir öyküden konusunu alan **Las alas invencibles**'te kadın karaktere zayıf ve edilgen bir profil çizilirken erkek karakterlere hem kuvvetli hem Franco rejiminin üstünlüğü ve onun kurtarıcılığına ilişkin ümitler atfedilmektedir. Aynı zamanda yapıtın kadın karakteri, kurtuluşu ancak erk tarafından sağlanabilecek, bunun için de boyun eğerek kendine söylenenleri yapması lazım gelen, aslında İspanya ile kader birliği etmiş bir biçimde okura sunulmaktadır. *Eril tahakkümün* diğer yapıtlara kıyasla hayli etkin olduğunu gözlemlediğimiz **Las alas invencibles**'in

yazıldığı dönem dolayısıyla bu yaklaşımı haiz olduğu görüşündeyiz. İspanya'nın XX. yüzyılın başında imparatorluk olgusundan tamamen yoksun hale gelme tehlikesi ve son denizaşırı topraklarını yitirmek üzere olması tarihi bir gerçeklikken, aşırı milliyetçi duyguların hâkim olduğu bu dönemde yazılan yapıtın da zamanın ruhunu yakaladığını göstermektedir. **Despertar para morir** bireylerin ve tercihlerinin öne çıktığı, okurda yaratması beklenen etkinin salt toplumsal cinsiyet kavramı üzerinden gelişmediği bir yapıt olarak değerlendirilebilir. Evlilik dışı olmasına karşın cinselliğini dilediği gibi yaşayan bir kadın karakter ile duygularına toplumsal normları esas alarak ket vuran bir başka kadın karakterin yapıtın sonunda benzer biçimde mutsuz olması sayesinde, yazar namuslu, ahlaklı, düzgün gibi sıfatları yakıştırmadan ve bunları ödül-ceza anlayışına yer verecek biçimde konumlandırmadan, karakterlerin kişisel tercihleri eşliğinde aktarıldığı bir akış ile sunar. Yapıttaki karakter sayısının ve bunların arzettiği çeşitliliğe, ayrıca hemen hepsinin kendini ifade edebildiği sohbet ortamlarına yer verilmesi, yazarın kapsayıcılık ve özgür düşünce ortamının sunulması gibi değerleri önelediğine işaret etmektedir. Yine tarihsel sürece bakıldığında, yapıtın, I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde, karmaşa ve bilinmezliğin yaygın olduğu bir uluslararası ortamda, yazarın belirsizlik içindeki İspanya'da da farklı seslere yer verilmesine ilişkin duyduğu gereksinim ile paralel biçimde konumlandırılması mümkündür. Toplumsal cinsiyete ilişkin kabullerin doğa unsurlarıyla özdeşleştirildiği **Altar Mayor**'da karakterlerin karşıt özelliklerinin dikkat çektiği ve kurgu anlamında da yapıtı canlı tuttuğu görüşündeyiz. Uysal ve aykırı, kuvvetli ve zayıf olan kadın ve erkek karakterlerin hem ait oldukları toplumsal sınıf hem okuru şaşırtacak düzeyde farklı nitelikleri önem taşımaktadır. Bourdieu'nün bireyin yer aldığı grubun değişmez olmadığına (Bourdieu; Wacquant, 2014: 88) ilişkin görüşünün gerek insan ilişkileri gerek evliliklerle örneklendirildiği yapıtta en dikkat çekici nüans, eril imtiyazın tuzağına (Bourdieu, 2015: 68) düşen erkek

karakterler aracılığıyla sunulmaktadır. Toplum tarafından kendisine atfedilen görevleri yerine getiremeyen erkek karakterlerin, aynı durumdaki kadın karakterlerden -örneğin baskın olması beklenen ancak zayıf olan erkek karakter ile olayların akışına müdahale edecek düzeyde eyleyici nitelikteki kadın karakter- daha ön planda olmasının yazarın bilinçli tercihi olduğunu söylemek mümkündür.

3.3. Mercedes Formica ve *Monte de Sancha*, *La ciudad perdida*, *A instancia de parte*

Avukat, yazar ve kadın hakları savunucusu olan **Mercedes Formica** muhafazakâr ve burjuva bir aileden gelmektedir. Endülüslü yazarın annesi kızlarının erkek egemen toplumda ezilmesine neden olacak bir eğitim almalarını istememiş, bu anlayışla, kız çocuklarının lise öğrenimi görmediği o dönemde Formica'nın ve kız kardeşinin liseden mezun olmalarını sağlamıştır. İç Savaş sırasında Málaga'da yaşayan ve İspanyol Falanji'na katılan yazar, daha sonra 1948 yılında mezun olduğu Sevilla Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin ilk kadın öğrencilerinden biri olmuştur. Bu dönemde edebiyat derslerine katıldığı şair Jorge Guillén, kurşuna dizilmesi Formica için bir travma olan şair Federico García Lorca ve 1937 yılında evleneceği aydın Eduardo Llorent⁴² ile dostlukları yine Sevilla'da başlamıştır (Soler Gallo, 2017). 1930'lu yıllarda İspanyol Falanji ile buna bağlı SF'nin ve SEU'nun⁴³ üyesi olması nedeniyle sol görüşlü kesim tarafından eleştirilen (Valiente, 2015: 276) Formica, Franco yönetiminin kadın haklarına yeterince önem

⁴² Eduardo Llorent y Marañón, *Mediodía* ve *Santo y Seña* gibi "27 Kuşağı" şair ve yazarlarının yapıtlarını yayımlayan ve destekleyen edebiyat dergilerinin kurucusudur. Daha sonra Madrid Modern Sanatlar Müzesi'nin müdürü olarak da görev yapmıştır. (Soler Gallo, 2016)

⁴³ Formica, General Primo de Rivera'nın oğlu José Antonio Primo de Rivera tarafından *İspanya Üniversiteler Sendikası Kadın Kolu*'nun ulusal delegesi olarak atanmıştır. (Lavail, 2007)

vermemesi ve SF'nin 1950'li yıllardaki çalışmaları konusundaki eleştirileri⁴⁴ dolayısıyla Falanjist kesim tarafından da zaman zaman dışlanmıştır.⁴⁵ Özellikle 7 Kasım 1953 tarihinde ABC Gazetesi'nde yayımlanan *Evlilikte İkametgah*⁴⁶ (El domicilio conyugal) başlıklı makalesi ile Franco yanlılarını şaşırtmıştır. Formica söz konusu makalesinde, haberini aldığı yaşanmış bir olayı konu edinmiş, bir erkeğin eşini 12 bıçak darbesi ile öldürmesinin ardından ceza almamasına ilişkin duyduğu rahatsızlığı, evliliğin kadınların bazı haklarını hiçe sayan bir kurum olmaması gerektiğini, boşanma sonrasında kadınların özellikle ev ve çocuklar konusunda hiçbir hak iddia edememesinin doğru olmadığını ve bunun yasalarındaki boşluktan kaynaklandığını ileri sürmüştür. Makale hem İspanya'da hem de yurtdışında oldukça ses getirmiştir. New York Times ve Daily Telegraph Gazeteleri ile Times Dergisi, Formica'yı ve makalesini konu alan yayınlar yapmıştır. (Fernández Ulloa, 2014: 232) Söz konusu tepkilerin ardından o yıllarda etkinliğini yitirmekte olan SF'nin desteğiyle, Formica için General Franco'dan randevu alınmış ve 10 Mart 1954 tarihinde (Lavail, 2007) kadın hakları konusunda bir görüşme yapmaları sağlanmıştır. (Cazorla Sánchez, 2010: 148) Boşanmış bir ebeveynin çocuğu olan

⁴⁴ 1951 yılında Pilar Primo de Rivera, Franco yönetiminde kadınların çalışma hayatındaki yeri hakkında bir bildiri hazırlaması için bizzat Formica'yı görevlendirmiş, bu çalışmasını A.B.D., İspanya ve Filipinler'de sunmasını istemiştir. Ancak yazarın ortaya koyduğu bildiride, kadınların çalışma hayatına -Falanjist düşünce ile çelişir biçimde- tam katılımı söz konusu edildiği için SF, bildirinin sunulacağı programları iptal etmiştir. (Busutil, 2016) İlerleyen yıllarda SF'den ayrılan Formica; SF üyelerinin köy ve kasabalarda evleri tek tek dolaşmasının olumlu etki bırakmadığı, bu üyelerin arkasından *devletin rahibeleri* diye konuşulduğu, ayrıca SF'nin bazı uygulamalarının toplumun farklı gelir düzeyine sahip aileler arasında ayrımcılığa neden olan Katolik Kilisesi'nin etkinliklerine gereğinden fazla destek verdiği konularında eleştiride bulunmuştur. (O'Byrne, 2014: 59)

⁴⁵ Bu doğrultuda İspanya'daki yerel yönetimlerin ve siyasi anlayışlarının bir sanatçıyı ne şekilde ele aldığını 2010'lu yıllarda dahi tartışma yaratmış iki olayda izlemek mümkündür. Aralık 2014'te Cádiz Belediye Başkanı tarafından Formica'nın bir büstü yaptırılıp şehir merkezindeki meydanlardan birine konulmuştur. Ardından Ekim 2015'te Belediye Meclisi büstün kaldırılması kararını almış ve büst bulunduğu meydana bir kadın araştırmaları merkezinin içine taşınmıştır. Buna karşılık, Madrid Belediyesi Ekim 2016'da, Franco rejiminin izlerini şehirden uzaklaştırma çalışmaları çerçevesinde, kadınların lehine gerçekleştirdiği etkinlikler nedeniyle Formica'nın isminin bir sokağa verilmesi kararını aldığını açıklamıştır. (Cañas, 2016)

⁴⁶ Aylarca sansür kurulundan geçemeyen ve basılmasına izin verilmeyen makale, bahse konu tarihte gazetenin editörlerinin inisiyatif kullanması sayesinde yayımlanabilmiştir. (Cazorla Sánchez, 2010: 148)

Franco'nun söz konusu yasa değişikliğine ilgi göstermesi üzerine dönemin Adalet Bakanı'nı görevlendirmesi ve Formica'nın bizzat görev yaptığı çeşitli kurulların çalışmaları sonucunda, 1958 yılında Medeni Kanun'da bir dizi değişiklik yapılmış, boşanma durumunda çocukların velayeti ve konutun mülkiyeti konusunda kadının lehine de karar verilebilmesinin yolu açılmıştır.⁴⁷

Kurgusal yapıtlarının yanı sıra dergi ve gazetelerde kendi görüşlerine ve hukuki olaylara ilişkin köşe yazıları ve makaleler de yazan Formica, Alzheimer hastası olarak hayatını kaybetmiştir.

“36 Kuşağı” yazarlarından olan Formica'nın **Elena Puerto** mahlasıyla yayımladığı ilk yapıtları *pembe roman* türündeki *Bana Dön* (Vuelve a mí) (1944), *Bodoque* (1945) ve *Karım Sensin* (Mi mujer eres tú) (1946) olmuştur. Yazarın daha sonra bibliyografyasına dahil etmekten kaçındığı (Dios Ruiz-Copete, 2001) bu yapıtların ardından kendi adıyla yayımladığı ilk iki romanı *Monte de Sancha* (1950) ve *Kayıp Şehir* (La ciudad perdida) (1952) İç Savaş sonrası dönemi anlatmaktadır. 1953 yılında yayımlanan *Sır* (El secreto) romanının ardından, 1955 yılında yayımlanan *Taraflardan Birinin Talebi Üzerine* (A instancia de parte) başlıklı roman ise zina durumunda kadına ve erkeğe farklı cezalar öngören eşitsiz yasaları konu edinmiştir. Yazarın son romanı *Kehribar Kolye* (Collar de ámbar) (1989) ise Yahudi kadınların uğradığı ayrımcılığı esas alarak tarihi ve feminist bir yaklaşımla yazılmıştır. Formica'nın tarihi yazınsal yapıtlarına dahil ettiği iki biyografik çalışması *Avusturyalı Don Juan'ın Kızı* (La hija de Don Juan de Austria) (1973) ve yazara Fastenrath Ödülü'nü kazandıran *María de Mendoza*'dır (1979). Yazarın yayımlanan son yapıtları anı kitapları olmuştur. Ergenlik çağına tekabül eden İç Savaş döneminde geçen *Gördüm ve Yaşadım: 1931-1937* (Visto y vivido, 1931-1937)

⁴⁷ Söz konusu yasa değişikliği, Formica'nın katkıları nedeniyle gayriresmi olarak *Re-Formica* olarak da adlandırılmaktadır. (Cañas, 2016)

1982 yılında, sonraki dönemlerini anlatan ikinci kısım ise *Sessizliği Dinliyorum* (Escucho el silencio) başlığı ile 1984 yılında yayımlanmıştır. Anılarını, çağdaşı kimi İspanyol yazarların aksine kadın olmasını vurgulamaksızın, dönemin koşullarını ve yaşadıklarını ifade ederek kaleme almayı tercih eden yazarın yayımlanan son iki yapıtı yine otobiyografiktir: çocukluk anılarını kaleme aldığı *Çocukluk* (La infancia) (1987) ve *Kırık Ayna ve Küçük Aynalar* (Espejo roto y espejuelos) (1998). (Pérez, 2002: 242)

Ülkesindeki iç savaşı takip eden II. Dünya Savaşı'nın sonlanması, Formica'nın 14 yaşındaki kardeşini tüberkülozdan kaybetmesiyle aynı yıla denk gelmiştir. Bunun da etkisiyle, siyaset üzerine düşünmekten vazgeçmeyen ve fakat bunun ötesinde, var olmak, meslek edinmek, kendi geçimini sağlamak gibi yeni hedeflerini bu dönemde belirleyen (Fórmica, 1991: 32) yazarın kendi adıyla 1950 yılında yayımladığı ilk romanı **Monte de Sancha** olmuştur. Yazarın kendi iç savaş deneyiminden izler taşıyan roman, basıldığı dönemde eleştirmenlerin gündeminde pek yer almamış olmakla birlikte, daha sonra İspanyol İç Savaşı'na her iki cephenin de bakış açısıyla yaklaşan ilk İç Savaş sonrası roman olarak anılmıştır (Pérez, 1988: 103). İlk baskısı 1951 yılında yapılan **La ciudad perdida** (*Yitik Şehir*) karşıt siyasi görüşlere sahip olan bir erkek ile kaçırdığı kadının ilişkilmesini konu edinir. İzleyen yıllarda yapıtın bir tiyatro uyarlaması yapılmış ve sahnelenmiş, ayrıca İspanya-İtalya ortak yapımı bir sinema filmi çekilmiştir (Fórmica, 1991: 34). Yazarın General Franco ile tanıştığı, ardından bilhassa SF hakkında eleştirilerinin ön plana çıktığı dönemi takiben kaleme aldığı roman **A instancia de parte** ise 1955 yılında yayımlanmıştır. İsmi hukuki bir terimden alan ve “*tarafardan birinin talebi hâlinde*” şeklinde dilimize tercüme edebileceğimiz roman, yazarın avukatlık yaptığı dönemde tanıklık ettiği olaylardan ve “hem anne babasının hem kendisinin evliliğini sonlandırma deneyimlerinden” (Dios Ruiz-Copete, 2001) ilhamla kaleme aldığı bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.3.1. *Monte de Sancha*⁴⁸: Toplumsal ve Cinsiyet Sınıflarının Yerleşim Birimleri Üzerinden Okunması

İspanyol İç Savaşı ve bunun toplum yaşamına yansımalarının, Malaga şehrinin iki farklı mahallesinde, farklı sosyal çevrelerdeki insan ilişkilerine etkileri *Monte de Sancha* romanında bir aşk hikayesi temelinde sunulmaktadır.

Monte de Sancha bölgesinde yer alan Caleta Mahallesi, varsıl sakinleri ile hem fiziksel hem toplumsal olarak tertemiz betimlenir. İşçi ve yoksul kesimin yaşadığı Perchel ve Trinidad Mahalleleri ise sanayi bölgesi olmasının etkisiyle kirliliğin, yoksulluğun etkisiyle de suç oranının yüksek olduğu bölgelerdir.

Ana kadın karakter Margarita Bradley, Monte de Sancha'da ailesiyle yaşamaktadır. Birkaç yıl Brüksel'de kaldıktan sonra, eskisinden farklı bir yapıya bürünmüş olan memleketi Malaga'ya dönmüştür. Fiziksel güzelliğinin yanı sıra özgürce hareket eden ve erkeklerin ilgisini çeken Margarita, kuzeni Ines'in sevgilisi Guillermo'yla flörtleşecek kadar cesurdur. Ancak bir süre sonra, proleter ve yoksul bir işçi olan, boş zamanlarını heykel yaparak geçiren Miguel'e âşık olur. İki farklı mahalleye ve kültüre mensup olan Margarita ve Miguel, gençliklerinin ve aşklarının tadını çıkarmak isterken iç savaş patlak verir ve ait oldukları sınıfın gerektirdiği doğrultuda hareket etmeye yönelirler. Margarita baskın bir siyasi görüşe sahip olmamakla birlikte çevresine ve bağlı olduğu seçkin sınıfa sarılır. Cumhuriyetçilerden kaçan çocukluk aşkı Eduardo ile birlikte zengin mahallesindeki köşküne sığınır. Sanatçı duyarlılığına sahip Miguel için ise ülkede ilan edilen savaş ortamında Cumhuriyetçi tarafta yer almak ve Marbella cephesinde çarpışmaya katılmak doğallıkla gelişen bir

⁴⁸ Fórmica, Mercedes, **Monte de Sancha**, Barselona, Luis de Caralt, 1950.

durumdur. Böylece aşk yaşamakta olan çift, bir anda kendilerini birbirlerinin karşı cephesinde bulur. Bu arada Miguel’e aşık olan komşusu Victoria, Margarita’yı ele verir, yapıtın sonunda da bir Cumhuriyetçi kiralık katil tarafından öldürölür.

Bir liman ve sanayi şehri olan Malaga’nın, olay örgüsünde belirleyici nitelikte yer alması, yazarın bu şehre atfettiğı önemden kaynaklanmaktadır; buradaki varıl ve yoksul mahallelerin yarattığı ikilem yazar için bir temel oluşturmuştur. Monte de Sancha varlıklı, yabancı ve İspanyol kesimin yaşadığı sakin bir cennet gibi sunulurken, Perchel ve Trinidad Mahallelerinde yaşayan işçi sınıfının yoksulluğı ve acısı Malaga’da bir aradadır. Ülkenin geneline hâkim olan bu ikilik durumu, yapıtta otobiyografik bir nitelik olarak karşımıza çıkar, zira İspanyol İç Savaşı, yazar ailesiyle birlikte Malaga’ya yerleştikten sadece birkaç ay sonra patlak vermiştir. İç Savaş’ın gelişimine ve başlangıcına şahitlik ettiğı Malaga, yazar için toplumsal sınıflar arasındaki ekonomik ve siyasi farklılıkları etkisini de apaçık biçimde gözlemlediğı bir yer olmuştur.

Malaga’nın aslında iki farklı siyasi görüşü, iki farklı toplumsal sınıfı temsil eden bölgelerinden biri olan Monte de Sancha, şehrin geneline hakim olan karmaşa ve kirliliğın ötesinde bir kurtarılmış bölge gibidir. Monte de Sancha’da sanki zaman durmuş, insanların ve doğanın güzelliğı, çay saatleri ve gönöl ilişkilerinden başka şey bulunmuyor gibidir. Bu bölgenin sakinleri bir yandan kendi kendine yetebilen, ekonomik gücü yerinde kişilerdir, öte yandan çevrelerinde olup bitenden o denli bi’haberdirlere ki içlerine kapanık, yaşama hevesleri azalmış bir halde yaşarlar. Bu benmerkezci ve vurdumduymaz yaklaşımın en güzel örneğini Margarita karakteri teşkil eder. Monte de Sancha sakinlerinin kendi dünyalarında yaşıyor olmaları, içe kapanık ve

birbirleriyle fazlaca ilişkilenen bir topluluk olmalarına yol açar. Örneğin Bradley⁴⁹ Ailesi ve kiracıları, sadece mensubu oldukları toplumsal sınıf temelinde birbirleriyle temas kurarlar. Ines, kuzeni Margarita'nın güzelliği nedeniyle, sevgilisini ona kaptırma kaygısıyla yaşar. Çünkü Margarita'nın başka uğraşı olmadığı ve içinde yaşadığı dar kapsamlı toplulukta başka genç kadın rakibi bulunmadığı görüşündedir. Ayrıca Ines'in sevgilisinin varlıklı olmasına karşın Protestan olmasının evliliklerini imkânsız kılacağına aile içinde konuşulması da içe kapalı bu yapının bir başka göstergesidir.

Yapıtın Perchel ve Trinidad Mahallelerinin yoksulluk ve adaletsizlikten muzdarip sanayi işçilerinden müteşekkil nüfusunun öne çıktığı ikinci yarısında, Miguel karakteri okura tanıtırılır. Geçimini sağlamak için yoksul mahallede işçi topluluklarıyla birlikte yaşayıp çalışan, eril mevcudiyeti bu sayede şekillenen karakter, esasen kendini bu alandaki ne bireysel ne siyasi mücadelelere ait hissetmektedir. *Habitus* gereği işçi sınıfına ait bir dizi *kimlik şeması* yüklenen Miguel, meşru şiddeti kullanma hakkını elde etmeyi hedefleyen bu topluluğun *alan* mücadelesindeki rekabetine bir türlü dahil

⁴⁹ Yazarın Margarita karakterini bir nevi temsilcisi olarak kullandığı, Malaga'da mukim yabancı kökenli varsıllar, gerçekte örtüşen bir sosyal gruptur. (Cuevas García, 1999: 212) Bilhassa XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa'nın farklı yerlerinden gelerek ihracat yapan bir grup işinsanı buraya yerleşmiştir. Romadaki Bradley, Harrison, Wernenstein, Spencer gibi İspanyol olmayan aile isimlerinin temelinde yatan bu durum, söz konusu sosyal yapının eksiklerine de işaret etmektedir. Siyasi ve toplumsal kargaşanın, işlerini, dolayısıyla zenginliklerini etkilediği bu sosyal grubun bu denli kendine dönük yaşamasının nedeni de aslen Malagalı olmamaları, yıllardır aynı yerde yaşamalarına karşın ne kökenlerine ne bulundukları yere bir aidiyet duymamaları sebebiyle birbirleriyle ve kendi dünyalarıyla yetinme eğilimi olarak değerlendirilebilir. Ne var ki, İspanyol olmadıklarından ötürü, içinde bulunulan durum bir savaş olsa dahi bundan bireysel ekonomik çıkarları doğrultusunda kazanç sağlamak için gayri insani veya ahlak dışı bir hareket tarzı benimseyebilecekleri, gerekirse fayda sağlamak uğruna iç savaşı körükleyebilecekleri de, sürdürdükleri umursamaz ve kayıtsız yaşam zemininde okurda şüphe uyandıran ihtimaller olarak görülebilir. Bu kesimin, iç savaşın ayak seslerine ve sosyal eşitsizliklere karşı takındığı duyarsız tavrın karşısına yazar, gösteriş merakını ve beğenilme güdüsünü yerleştirmiştir. Bu yabancı varlıklı ailelerin evinde kendi ülkelerine ilişkin az nesne olmasına rağmen Picasso, André Gide, José Ortega y Gasset, Manuel Altolaguirre ve José María Hinojosa'nın yapıtları, edebiyat dergilerinin bulunması, bunlara ilişkin sohbetler edilmesi (Fórmica, 1950: 28-29) sahip oldukları *ekonomik sermaye* sayesinde güçlenmiş olan *kültürel sermayesini* ve sanatla ilgilendiklerini vurgulamanın yanı sıra kendisinden farklı siyasi ve toplumsal görüşleri olan sanatçılara uluslararası düzeyde kabul görmüş bir noktada temsil hakkı sunmasına da vesile olur.

olamaz, çabalasa da başarı elde edemez. Miguel'in aidiyetsizlik hissini yazar karakterin kendi ağzından sunar: “Ben de ağabeylerim gibi işçi olmayı, sokakta oturup devrimden konuşmayı ve Caleta'yı ateşe vermeyi düşlemeyi isterdim.” (Fórmica, 1950: 138) İçinde yaşadığı bu alt kültürün zihninde oluşturduğu düşünce ve eylem kalıplarından asla bütünüyle sıyrılamayan, ama bunları tam anlamıyla benimsemeyi de başaramayan Miguel *doxa* gereği diğer grubu yargılama ve sınıflandırma eğilimine karşı koyamaz. Heykeltıraş kimliği, estetik ve kültüre olan merakı onu varsıl mahallenin en dikkat çekici karakterlerinden biri olan Margarita ile bir araya getirir. Bu durumu, “eril imtiyazın tuzağı”ndan (Bourdieu, 2015: 68) kendini kurtarma yolunda Miguel'in attığı bir adım olarak değerlendirmek mümkündür. Aralarında herhangi bir yargı veya şiddet gereksinimi barındırmayan biçimde ilişkilenebilen zengin kız-fakir oğlan ikilisi, yazarın iç savaşı, bu ilişkinin tahakkümden uzak gelişiminin tam ortasına konumlandırmasıyla iki karakterin toplumsal cinsiyetsiz ve barışçıl bağıntısı, bireyin kendi *habitusuna* uygun ve aynı doğrultuda yatkinliklerini pekiştirecek deneyimler yaşaması esasına (Bourdieu, 1997: 122) uygun biçimde, iç savaşın başlamasıyla keskin biçimde zarar görecektir.

Miguel'in Margarita ile yakınlaşmasında sermayenin, *eyleyicinin* tutumundaki belirleyici rolünü tespit etmek mümkündür. Miguel, varlıklı olduğu kadar sanata da meraklı olan kadın karakter karşısında, o güne dek aidiyet hissetmediği eril mücadele alanından ve işçi *habitusundan* geçici de olsa sıyrılır ve daha fazla birikime sahip olduğu, dolayısıyla kendisini güçlü hissettiren sermaye türünün değerini arttırma eğilimine (Bourdieu; Wacquant, 2014: 84) girer. Kendisinin yetersiz kaldığı *ekonomik* veya *toplumsal sermayeden* ziyade *kültürel sermayesini* öne çıkararak, *illusiosu* haline gelen Margarita'yı kazanmak için belirlediği *mücadele stratejisini* kendi sermaye türü üzerinde inşa eder.

Şehrin yoksul ve işçi kesiminde yaşayan Miguel'e aşık olmadan önce Margarita'nın sürdüğü yaşantının rahatlığı, maruz kaldığı *simgesel şiddet*in yeniden üretimine katkı sağladığı algısı oluşturabilir. Ancak yazarın karaktere belli başlı özgürlük alanları, hem toplumsal cinsiyet çerçevesinin hem de karakterin mensubu olduğu burjuvazi *habitus*unda öncelenen değerlerinin dışında kalan cüretkar, umursamaz, hatta yeri geldiğinde çapkın eylemlerinin eleştirilmiyor olmasında gizlidir. Margarita, İspanyol toplumundaki yenilikçi yapıyı temsil etmektedir; güzel bir genç kadın olmasının yanında Brüksel'de yaşamış olması karaktere gerek içinde bulunduğu toplumsal sınıf gerekse okur tarafından daha fazla müsamaha ile yaklaşılmasına ilişkin teşvik unsurları sayılabilir. Yazarın bu noktada, toplumun genelinden ve dönemin alışkanlıklarından farklılık arzeden bir kişi karşısında, kısıtlı da olsa bir alan yaratarak, sıradan olana farklı olanı anlama ve inceleme fırsatı sunduğu görüşündeyiz. Nitekim ne olayların akışı bağlamında ne de aynı toplumsal sınıfı paylaştığı diğer karakterler tarafından olumsuz bir tavırla karşılanan Margarita'ya, yazar bu sayede, dönemin İspanyasından bir adım ileride varoluş imkânı tanımıştır.

Margarita'nın güzelliği ve yüzeysel biçimde değerlendirildiğinde bununla ilişkilendirilebilecek flörtöz tavırları, Bourdieu'nün kadın için kendisine yönlendirilen bakışın onu nesnelleştiren bir güç olduğu görüşünü akla getirmektedir. Ona göre,

dişilik olarak isimlendirilen, gerçek ya da hayali eril beklentilere bir tür boyun eğmeden başka bir şey değildir çoklukla, özellikle de ego'nun büyütülmesi konusunda. Sonuç olarak, başkalarının (ve sadece erkeklerin de değil) bakışına yönelik bağımlılık ilişkisi, varoluşlarının yapıtaş haline gelmeye başlar. (Bourdieu, 2015: 87)

Margarita için bu görüşün geçerli olmadığını, hatta yazarın bu karakterin güzelliği ve erkeklerle olan yakın ilişkisi zemininde *eril tahakküm* anlayışının aksine bir yol

çizdiğini söylemek mümkündür. Bir yandan, dış güzellik, cilve, ilgi çekme gibi niteliklerin kadınlara, siyaset ve idarenin erkeklere ait olduğunu görüşüne sahip olan Margarita, öte yandan benliğini, sıklıkla ayna karşısında kendini izleyerek güçlendirmektedir. Var olmak için kendini görmeye gereksinim duyar. Bourdieu’ye göre toplumun üst kesimine mensup ve dış görünüşüne meraklı kadınlar, *eril tahakküm*ün en büyük kurbanları olmakla birlikte egemen modellerle kendini özdeşleştirmek ister. Seçkinlik arayışının başlangıç noktası kişinin kendi bedenidir. Bu düzlemde Margarita üst sınıfta yer almanın, dolayısıyla da seçkinlik arz etmenin öğelerini sahiplenme eğilimindedir; yani esasen *simgesel şiddetten muzdarip edilgen* konumunu reddetmekte ve *eyleyici* olmayı hedeflemektedir.

Margarita’nın karşıtı olan dişil yapı Julia karakterinde sunulmaktadır. Julia, Margarita’ya kıyasla itidal sahibi bir kadındır. Falanjist sevgilisi Jorge’nin öldürülmesi hayatında bir dönüm noktası olur ve sonrasında Falanjizmi içselleştirerek bir aktiviste dönüşür. Öldürülmesi mahallede şaşkınlık yaratan “Jorge’nin katilinin araştırılmaması doğal karşılanır” (Fórmica, 1950: 49) ve Julia bu durumun da etkisiyle, Jorge’nin siyasi yolunu kendisinin sürdürmesine ilişkin bir hissiyat edinir (a.g.e: 41, 56). Nispeten birey odaklı yenilikçi bir düşünce yapısına sahip Margarita, kadınların güzelliklerini muhafaza etmek için siyasetten uzak durmaları gerektiğini savunabilirken, geleneksel anlayışa yatkın olan Julia buna cevaben “mevcut toplumsal çatışma içinde kadınların da her halükârda öldürülecek olduğunu” (a.g.e: 75) dile getirir. Julia’nın Eduardo ile yaptığı konuşmada “toplumsal eşitsizliğin üstesinden ancak toplumsal adaletle gelinebileceğini” (a.g.e: 60) ifade etmesi, dindar annesini “insanın çevresinin kölesi olmaması gerektiği” (a.g.e: 62) yönünde eleştirmesi de dikkat çekicidir. Bu şekilde Julia esas mesele ile ilgilenmekten aciz, “oyun ve oyunun etrafında döndüğü bahsin gerçekliği hakkında pek az bilgisi olan koşulsuz taraftar konumunda” (Bourdieu, 2015:

99) kalmakla yetinen dişil varoluşa itiraz eder bir profil ortaya koymaktadır. Julia’yı eyleme geçiren şeyin sevgilisinin fikirleri olması, *simgesel şiddeti* etkin kılan toplumsallaşmış bedeninin eğilim ve ykmllkleriyle örtüşür; “duygusal özveri deneyiminin, zorlayıcı koşullar ortadan kalksa bile varlığını srdrebileceğinin ve görev edinmenin dışlanmanın önüne geçtiğinin” (a.g.e: 33) bir örneğidir. Buna karşılık, dönemin koşulları ve parçası oldukları elit toplumsal evre zemininde Julia’nın “erkek gibi konuşmak”la (Frmica, 1950: 59) suçlanması son derece doğaldır. Bu durum, Bourdieu’nün *ifte bağ* (double bind) kavramına denk düşmektedir.

Erkeklerin gözünde, müsait olmaya dair zımni anlaşmayı bozan kadınlar, bir nevi kendi bedensel imgelerini sahiplenmiş olurlar ve böylece bedenleri de “kadınsı” olmayan -hatta lezbiyen- bir görünüm alır; entelektüel bağımsızlığın ilanı da kendini bedensel tezahürlerle sergileyerek hemen hemen aynı tarz etkiler açığa çıkarır. Daha genel olarak, iktidara erişme kadınlarda double bind durumu yaratır: eğer erkek gibi davranırlarsa, zorunlu “kadınsılık” özelliklerini yitirme riskiyle karşı karşıya kalır ve erkeklerin iktidar konumlarına olan doğal haklarını sorgulamış olurlar; eğer kadın gibi davranırlarsa da, bu durum için nitelikli ve uygun değilmiş gibi görünürler. (Bourdieu, 2015: 89)

Söz konusu çelişkili beklentinin, yapıtta Margarita ve Julia karakterleriyle rneklendirildiğini tespit etmek mümkündür.

Romanda Falanjist kesim Malaga’nın varsıl mahallesine mensup olduğundan, siyasete ve ülkenin toplumsal yapısına çözüm getirme çabaları da kendi çevrelerinden kaynağını almaktadır. Toplumsal adaletin sağlanması ile içkin kaygıları, işçi sınıfı kendi başına bir devrim yapmadan önce tepeden indirilmesi gereken bir devrime duyulan ihtiyaç yönünde şekillenmektedir. Bilhassa aşık olduğu erkek uğruna Falanjist bir aktiviste dönüşen Julia’nın bu hareket tarzı, toplumsal cinsiyetiyle de birlikte ele alındığında, hem kişisel hem toplumsal pencereden bir çeşit özveri ifadesidir.

Margarita'ya kıyasla ülkedeki siyasi ve toplumsal gidişata ilişkin farkındalığı daha yüksek olan Julia'nın diğer kadın arkadaşlarını toplayarak, ülkenin durumu konusunda harekete geçilmesi gerektiğine onları ikna etmeye çalışması, bireysel eylemlerinin yanı sıra toplumsal eylemi de gündeminde taşıyan önemli bir girişimdir. Bu noktada diğer kadın karakterlerin *habitus*a bağlılık arz eden yaklaşımı dikkat çekicidir; ekonominin bozulmasıyla yoksul mahallelerde yaşayanlardan daha fakir hale geldiklerini, mensubu oldukları Caleta Mahallesi'nden daha güzel, daha verimli bir bölge bulunmadığını, esasında zengin ve yoksul mahalleler arasında sadece eğitim düzeyi ve binaların farklı olduğunu, zaten şehrin genelinde bir yoksulluk sıkıntısı bulunduğunu söylerler. (Fórmica, 1950: 76) Caleta Mahallesi'ndeki kadın karakterlerin yumuşak sömürü ilişkilerinde egemen olana duyduğu bağlılığın (Bourdieu, 2006a: 198) yapıttaki önemli örneklerinden bir diğeri ise, komünist/Cumhuriyetçi yoksul işçi grubunun Caleta'ya girerek buradaki düzgün tüm insanları öldüreceğine dair birçok kadın karakterin kaygı ve ölüm korkusu dile getirmesinin üzerine genç kız Pepa'nın verdiği tepkide görülebilir: "İnsanların neden bu kadar kaygılandığını anlamıyorum. Komünistler geliyorsa komünist olurum. Faşistler gelirse faşist olurum." (Fórmica, 1950: 70) Bu doğrultuda yazarın okura sunduğu anlayışın *simgesel şiddet*ten ziyade dönemin burjuva sınıfında yaygın konformist yaklaşım olduğu tespit edilebilmektedir. Her toplumsal grubun, diğerlerinin *habitusunu* kendisi dışında sınıflayarak yargılama eğilimine bu şekilde yapıtta yer veren yazarın, Monte de Sancha *habitusuna* aykırı biçimde Julia'nın inisiyatif alarak toplumsal bir duruma ilişkin girişimde bulunmasını sağlaması, karakteri *eril tahakküm* karşısında etkin kılmaktadır.

Tüm siyasi temelli olayların ortasında yer alan ölüm izleği olay örgüsünde genellikle aynı sosyal çevrede yer almaktadır; Margarita uzun zaman sonra döndüğü Malaga'da varlıklı insanların işçi sınıfına mensup yoksul insanlar tarafından nasıl

öldürüldüğünün birden çok örneği ile karşılaşır. Gazetede sık sık ölüm haberleri görmek ona korku verir, işçi gruplarının kalabalık ve nizam içinde düzenlenen toplu gösterileri bir ordu izlenimi yarattığı için huzursuzluk uyandırır (a.g.e: 78-79), “rahat uyku uyunamaz olur” (a.g.e: 95), ve herkesin bir gün öleceği fikrine daha çok yaklaşıp bunu daha sık dillendirmeye başlarlar. (a.g.e: 132, 173, 178). Varsıl kesimi bile çaresiz kılan ölüm fikri, bu yoksul ve Cumhuriyetçi kesime müdahale edilmesi gerektiğine olan inancı güçlendirir. Bu doğrultuda, ölüm izleğinin olayların gelişiminin siyasi boyutuna da yansımalarının özgün bir biçimde sunulduğu kanaatindeyiz. Öte yandan yapıtta ölüm fikrinin kaygı uyandırma amacı gütmesinde şüphesiz soyun devamına ilişkin bakış açısının izlerini de görmek mümkündür. Kamusal faaliyetleri düzenleyen ve *simgesel sermaye* mantığının dayattığı yeniden üretim stratejileri aracılığıyla kendini ölümsüzleştirme eğilimi eril yatkinlıkların kollarından birinin dışavurumu olarak yapıtta izlenebilmektedir.

3.3.2. *La ciudad perdida*⁵⁰: Bir Kaçırılma Serüveni İçinde Hegemonya ve Varoluş

İç Savaş sonrası dönemde geçen *La ciudad perdida* romanının konusu biri Cumhuriyetçi, diğeri Falanjist olan iki karakterin alışılmadık yaklaşması üzerinde şekillenir.

İç Savaş sırasında Madrid’in Falanjistler tarafından ele geçirilmesinin ardından yenilgiyi kabullenen ve Fransa’ya kaçan Cumhuriyetçi genç Rafa, bir süre sonra

⁵⁰ Fórmica, Mercedes, *La ciudad perdida*, Barselona, Luis de Caralt, 1951.

Madrid'e kaçak biçimde geri gelerek eski ideallerini canlandırmaya çalışır. Bu emeline ulaşmak için kullanacağı María'yı kaçıracak bir süre esir alır. Baş başa ve aralarındaki iletişimin git gide derinleştiği bir ivme ile geçen ve okura bir nevi Stockholm Sendromu (Speckhard et al., 2005) örneği sunan kadının rehine günlerinin sonunda iki karşıt karakterin birbirine aşık olmasını, Rafa'nın polislerce ele geçirilmesi takip eder ve yapının sonunda María, Rafa'yı intihar etmesine engel olmak maksadıyla kendi elleriyle öldürür.

Fransa'dan Madrid'e⁵¹ geldikten sonra bir süre tek başına gezinerek anılarını ve fikirlerini bir arada tutabilmeye çabalayan Rafa, artık eyleme geçmesi gerektiğine karar vererek gözüne María'yı kestirir, yolda yürüyen kadına yaklaşıp onu tehdit eder ve bir süre sadece yan yana yürürler. María'nın kendisini polise vermesinden çekinen Rafa polis tarafından ele geçirilmesinin an meselesi olduğunun bilincindedir. María ile yürüdükleri yol boyunca, İç Savaşta kaybettiği arkadaşlarını, şehrin farklı köşelerindeki hatıralarını düşünmekle kalmaz, bunları öfke içinde zaman zaman María ile de paylaşır. Ölen kocası Falanjist bir savaş uçağı pilotu olan María'nın, Rafa'nın kişiliğini ve kimliğini algılaması uzun sürmez. Kaçmak ve boyun eğmek arasında kimi zaman kararsız kalan María, adamın anlattıklarını sessizce dinlediği süre ilerledikçe, María'nın Rafa'yı ölen kocasıyla özdeşleştirmeye başladığı okura sezdirilir.

María'yı kaçırpıp zorla bir handa yanında tuttuğu günler boyunca Rafa çocukluğunu, üniversite hayatını, İç Savaş anılarını, yanı başında arkadaşlarının

⁵¹ Madrid'e ilişkin belirgin meydan, sokak ve müze isimleri romanın başından sonuna kadar göze çarpmaktadır. İlk bölümde şehirden ismen söz edilmemesine karşın Rafa'nın bulunduğu, vatanına dair hayallerinin peşinden geri geldiği ve özlemle eski günleri anımsadığı şehrin Madrid olduğu anlaşılmaktadır. Şehir Rafa için büyük önem arz etmektedir. Yakalanma ve öldürülme riskini göze alarak, “yabancılasam da ayak basmam gerek” (Fórmica, 1951: 22) dediği ve “Falanjistlerin egemenliği altındaki başkentte düşman topraklarında hissedecek” (a.g.e: 22, 23) kadar güvensiz ve çaresiz bir durumda Madrid'e geri dönmüştür.

öldürülmesini, öğrenimini ve aslında tüm yaşamını bir anda yarıda bırakmasına neden olan ülkülerinin nasıl yerle bir olduğunu ve sonrasında bu ülkülerin odak noktası olan ülkesini terk edişini María'ya anlatır. Bu uzun sohbetin ana unsurlarını ölüm, savaş, idealler, hayaller, varoluş ve yenilgi oluştururken María yorum ve değerlendirmelerini daima kendine saklar. Rafa başından geçenleri, duygularını da katarak anlatırken onu sıradan bir hikaye dinler gibi tepkisizce dinleyen María'nın görüşleri, iç monolog yoluyla okura sunulmaktadır.

Kaçırılma olayının çözüm süreci, María'nın hizmetçisi Eliseo'nun, hanımının eve gelmemesi üzerine telaşlanarak karakola gitmesiyle başlar. María, Rafa'nın yanına ilk yaklaştığı an fark etmeden düşürdüğü şapkasını, o sırada oradan geçmekte olan Sole bulup kafasına takmıştır. Eliseo'nun, karakola gittiği sırada tesadüfen orada bulunan Sole'nin başında hanımının şapkasını görerek fark etmesi, polise zaman ve yer anlamında ipucu sunmuş olur. Bu vesileyle María'yı kurtarmak üzere harekete geçen polisin Rafa'yı ele geçirir geçirmez öldüreceğinin her iki karakter de bilincindedir, fakat bu durum karşısındaki görüş ayrılıkları yine İç Savaş bağlamındaki ikilemle özdeşir. Rafa polis tarafından yakalanmaktan ve arkadaşları gibi infaz edilmektense intihar etmeyi yeğler. María ise geleneksel anlayışın temsilcisi olarak, Rafa'nın intihar ederek günah işleyeceği düşüncesiyle, Rafa'nın bu affedilmez günahla 'öbür taraf'a gitmemesini teminen, polislerin intikali üzerine intihar etmeye hazırlanan Rafa'nın elinden silahını alarak onu öldürür.

Yazarın genel olarak toplumsal cinsiyet kalıplarına dayanan *simgesel şiddeti* esasen Rafa başta olmak üzere erkek karakterlere atfettiği söz ve davranışlarla örneklendirmeyi tercih ettiğini görüyoruz. Rafa'nın kadınların çevresine bağımlı korkaklar olduğunu, eğer María sesini çıkarırsa, kendisini savunmak için onu bir başka

adamla yakaladığını söyleyeceğini ve şüphesiz kendisinin sözüne inanılacağını söylemesi; iç savaş sırasında geçmişe öykünürken arkadaşlarından birinin “bahar gelince kendine bir kız bulmalı insan” (a.g.e: 9) demesi; Rafa’nın María’ya “Seni neden kaçırdım sanıyorsun? (...) Sana sahip olmak istiyorum.” (a.g.e: 26) diyerek niyet beyanında bulunması; fiziksel tacize uğrayan kadının korkudan titremesine karşılık sarf ettiği “Korkakları sevmem. Madrid’de senden başka kadın mı yok? Madrid benim gibi adamların senin gibi parayla elde edebileceği bir sürü kadınla dolu.” (a.g.e: 45) sözleri; bir kadının olumlanması yaptığı ev işinin niteliğiyle doğru orantılı olduğunun gündeme gelmesi bunun en çarpıcı örneklerindendir. Bu biçimde, “bilinçli niyetler düzleminde yer almayan simgesel şiddet” (Bourdieu, 2015: 79) kadın karakterlerin katkısı olmaksızın erkek karakterler vesilesiyle “iyi niyetli gibi görünen ama aslında ayrımcı nitelikli edimlerde ortaya çıkar” (a.g.e: 79) biçimde sunulmuştur.

Çocukluk anılarını María ile paylaştığı kısımda, farklı toplumsal sınıflarla teması olduğu görülen ve “bir doktor çocuğu olan ve gerçekten hiç aç kalmamış” (Fórmica, 1951: 81-82) Rafa’nın kadını insan olarak değerlendirme kabiliyetinin çocukluğunda sahip olduğu ve sonradan yitirdiği olgusunun okura sunulması dikkat çekicidir. Çocukken evdeki hizmetçi kızın hamile kaldığını öğrenmesi üzerine onu sokağa atan annesi, Rafa’nın tepkisiyle karşılaşır. Rafa çocuk zihniyle, annesinin dini ve toplumsal teamüle aykırı bu durum karşısındaki hareket tarzının bir haksızlık olduğu konusunda ısrar eder. (Fórmica, 1951: 85) Karakterin ailesinde din ve vatan kavramlarının gelişimine tanıklık ettiği bu sırada okur da anne ile tanışır. Rafa’nın geleneksel ve saf sıfatlarıyla tanımladığı annesi, gerek dindarlığı gerekse “kiliseye gönüllü hizmet sunarak ev içi emeği başta olmak üzere üretiminin piyasa değeri olmadığını” (Bourdieu, 2015: 124) kabullenmiş olmasıyla, katı toplumsal cinsiyet yapısına kusursuz biçimde eklemlenmiştir. Oğlunun savaşa gideceğini öğrenince, öldürme fikrine karşı çıkarak,

dine aykırı bir şey yapmaması konusunda ona yalvardığını söyleyen bu inançlı kadın, aynı inanç ve namus anlayışı temelinde, evlenmeden hamile kalan genç hizmetçisini acımadan sokağa atar. Kadının toplumdaki yerine, rolüne ve ödevlerine ters düşen bir hadiseye tahammül göstermez. Rafa çocukluğunda şahit olduğu bu olayı yetişkinliğinde anımsayıp annesinin hizmetçi kadını iyiden iyiye nesneleştirdiği bu eylemi zalimce bulur. Bu noktada, *simgesel şiddet*in yeniden üretim stratejisinin temel ilkesi olan namus ve şeref kavramları, erkek karakterin gözünden ikincil bir önem seviyesine taşınmış olur; Rafa, evlenmeden hamile kalan ve bu yüzden sokağa atılan kadına karşı acıma duygusu geliştirmiş, dışıl varoluşu bir ölçüde hükmeden ve hükmedilenin arasında bir düzeye yerleştirmiştir. Rafa'nın aşırı dindar bulduğu annesi ile arasındaki farklılıkları özetleme biçimi, yazarın ülkedeki siyasi ve toplumsal ikileme getirdiği bir açıklama perspektifinden değerlendirildiğinde ilginçtir: “Fikirlerimiz arasında o kadar da çok fark yok. İkimiz de diğer insanları (iyiliğini) düşünüyoruz. Sen olmuş olana, felaket geldikten sonra çare arıyorsun, bense dünyayı paramparça etmek pahasına da olsa felaketi önlemek için çalışıyorum.” (Fórmica, 1951: 87) Siyasi görüşü çerçevesinde eşitlik ve temel haklar konusundaki hassasiyeti, arkadaşlarının despot bir egemenlik kuran Franco ve Falanjistler tarafından öldürülmesi gibi bağlamlarda ne denli adalet temelli bir düşünce yapısına sahip olduğunu vurgulasa da Rafa'nın yetişkinlik döneminde kadınlara yönelik sergilediği eylemler düşünüldüğünde, karakterin kapsayıcılık, eşitlik gibi ideallerini dile getirirken aynı anda *eril tahakkümü* destekleyen ifadeleri çelişki yaratmaktır. Bu anlamda yazarın, *eril tahakküm*e kadın katkısı dercetmemesinin yanı sıra, Falanjist ve Cumhuriyetçilerin sahip olduğu farklı *habitus*larda kadına uygulanan *simgesel şiddet* açısından bir farklılık olmadığına işaret etmesinin önemli bir vurgu olduğu görüşündeyiz.

Karakolda geçen ve yapıta yeni karakterlerin dâhil olduğu XII. ve XIII. bölümlerde kadın izleğinin farklı sunumlarını, bu defa köyden  ehre g m   ve buradaki hızlı yaşama ayak uydurmu  olan Sole ile saf bir köylü kadını olan annesi Agustina ve karakolda Sole gibi geçimini sağlamak için polisle i  birliği yaparak Falanj karşıtı Cumhuriyetçi erkeklerin yakalanması için ajanlık yapan diğer kadın karakterler üzerinden görebilmekteyiz. Karakol küçük ölçekli bir toplum temsili olarak düşünüldüğünde, Agustina bu birimin *habitusu* nezdinde makbul bir kadındır, geleneğe, töreye riayet eder. Kızı Sole ise evvelce hatalar yapmış ve acı çekmiştir. Beklenmedik biçimde hamile kaldığını sevgilisine söylediğinde “Sen nasıl hallededeğini bilirsin ku um, o küçük melekler beni çok geriyor” (a.g.e: 134) yanıtını alır. Karakter, yapıtta yer aldığı bölümler boyunca kürtaj yaptırmış olmanın ağırlığını ve acısını devamlı olarak içinde hisseder. Kendi kendine çocuğunu öldüren bir anne olduğunu sürekli yineler, bebeğinin “küçük hareketsiz bedenini” (a.g.e: 187) düşünür. Vicdan azabından kurtulmak için günah çıkartma arzusu, bunu yapması durumunda ise her şeyin ortaya çıkmasıyla hapse atılacağı gerçeği arasında ikilem içindedir. Bu noktada okurda ayıplama veya cezalandırma güdüsünden ziyade yazar tarafından karakterin i dünyasına ilişkin bir vurgu yapılmak istendiği görüşünde yiz. Sole’nin çaresizliği, üzüntüsü, hatta sevdiği insan tarafından d   kırıklığına uğratılması, maruz kaldığı *eril tahakküme* karşı irade göstererek hatalı/günahkar addedilmesi olasılığından daha güçlü biçimde ifade edilmektedir. Polisle i  birliği halindeki bir başka karakter Encarna ise hastalıklı bir ocuk dünyaya getiren, ancak çocuğun babası tarafından “bu yaratığı kiminle yaptıysan ona git” (a.g.e: 149) denilerek reddedilen bir kadındır. Toplumun bir parçası olarak üzerine d  en görevi yerine getirmekle yükümlü kadın bireyin anne sınıflandırmasının en kuvvetli  rneği Agustina, Madrid’in gece hayatına kendini kaptırarak yanlış tercihler yapan Sole, bahtsız biçimde çocuğuyla hayatta bir başına

kalan Encarna ve aynı durumdaki isimsiz diğerkadın karakterler hakir görülmemek, hayat kadını olarak çalıştırılmamak ve sadece karakol içerisinde de olsa işe yarayıpsaygı görmek için Falanjist kolluk kuvvetleriyle iş birliği yapmak zorunda bırakılmışlardır.

Bourdieu'nün güç ve toplumsal cinsiyet bağlamında ortaya koyduğu kuramlardan yapıtta tespit edilebilenlerden bir diğeri “bir erkek için en ağır aşağılanmanın bir kadına dönüştürülmek olmasıdır” (Bourdieu, 2015: 36). Romanda bu zeminde sunulan en belirgin iki örnekten biri, Rafa'nın kendi kendine konuşurkenki “kadın gibi korkuyorum” (Fórmica, 1951: 27) cümlesidir. Bunu hissetmesinin yanında zikredecek kadar güçlü hissediyor olması karakteri kendi *habitusunda* değerlendirildiğinde hayli zayıf kılmaktadır. Diğereğer örnek ise hizmetçi Eliseo'nun sesinin çok ince olmasıdır. Bilhassa karakolda, erki temsil eden polisler ve iş birlikçikadınların baskın olduğu bu maço-baskın ortamda Eliseo'nun ince ve cılız sesi alay konusu olur, karşısında taklidi yapılır, kişi mahcup edilir, böylece karakter *simgesel şiddet* mağduru haline gelir. Bu tavrı güçlendiren bir başka unsur Eliseo'nun, hanımının kaybolmasından ötürü duyduğu ve her haliyle yansıttığı endişe ve telaştır; bunlar kadına ait, yumuşak ve duygusal öğelerdir. Eliseo'nun heyecanı *eril tahakkümün* had safhada olduğu karakol ortamında dişillik arzetmektedir. Ne toplumsal cinsiyet bağlamında ne de fiziksel olarak içinde bulunduğu mekana uyan bu profile sahip olmak, *eril tahakkümün* oluşturduğu *habitusa* ve toplumsallaşmış bedenle örtüşmemektedir. Bu durum Eliseo'da o denli rahatsızlık uyandırır ki, Eliseo sesinin inceliğinin doğuştan gelen bir kusur olduğunu, ancak içinden söyleyebilir ve böylece toplum kabulüne ters düşen ve *simgesel şiddetle* neticelenen bu durum okura merhamet duygusuna işaret edilerek izah edilmiş olur.

Romanın merkezinde María'nın kaçırılma olgusunun yer aldığı düşünüldüğünde, yapıtta ilk bakışta *simgesel şiddet* unsuru gibi görünen kimi hususların altında esasen kadının gönüllü biçimde bir deneyime atılmasından ziyade bunu yapacak dirayeti ve özgüveni haiz olduğu gerçeğinin yattığı görüşündeyiz. Temelini çoğunlukla, Rafa'nın María'ya aktardıkları başta olmak üzere, erkek karakterlerin söz ve eylemlerinin oluşturduğu ve ana kadın karakter María'nın sadece iç monolog yoluyla fikirlerini ve hislerini okurla paylaştığı bir yapı içinde yer alan *eril tahakküm*ün aslında kadın karakter tarafından reddedildiği, *eyleyici* gibi görünen eril yaklaşımın aslında *eyleyici* değil salt anlatıcı konumunda sunulduğu, üstelik olayların akışına hareketsizliğiyle müdahale edebilen María'nın esasen *eyleyici* bir yapı arzettiği görülmektedir. Örneğin María'nın Rafa'dan birçok farklı ve kolay biçimde kurtulabileceğinin bilincinde olduğu satır aralarında okurun dikkatine getirilir. Yürürlerken yanlarından geçtikleri polisler, kafelerde oturan insanlar -bunlar profil olarak María'yla aynı *habitusa* sahip, varlıklı ve/veya Falanj destekçisi profilde kimseler olarak sunulur- María'nın kurtulmayı, hatta Rafa'nın cezalandırılmasını sağlayabileceği olanaklardır. O ise bu fırsatların hiçbirini kullanmadığı gibi, “kaçabileceği ve Rafa'yı yakalatabileceği anlar olduğunu, ancak bunu tercih etmediğini, çünkü bu adamda ilgisini çeken bir şey olduğunu” (Fórmica, 1951: 94-96) bir müddet sonra kendine itiraf eder. Tutsaklığı María için duygusal boyutu da haiz bir deneyime dönüşür. Alışık olduğu, içinde yaşadığı, doğru olduğuna inandığı değerleri yok etmek üzere yola çıkan, kocasının da ölümüne neden olan cephede savaşıyor birini dinleyip anlamayı tecrübe eder. *Simgesel şiddet*in yapı taşının oluşturduğu sömürü ilişkilerinde egemenlik altında olanın, sömürde bulunana duyduğu sevgi ya da hayranlık sayesinde *eril tahakküm*e katkısına örnek teşkil edercesine María, Rafa'yı düşmanlık değil merhamet duygusuyla dinler. Ancak bu noktada yazarın kadın karakterin *eril tahakküm* altında olması ve/veya

buna katkı sağlaması gibi bir boyutta ele almayı öngörmediğini tespit edebilmekteyiz. Avantajlı konumda iken elindeki imkanları kullanmayarak içinde bulunduğu durumun içinde kalmayı tercih etmesi, kadın karakterin aslında bir heyecan veya sığınacak bir erkek arayış içinde olmasından ziyade *simgesel şiddet*in reddine işaret etmektedir. O güne kadar kendisine biçilmiş olan toplumsal cinsiyet çerçevesi içinde yaşamış olduğu anlaşılan María kendini bu sürecin mağduru değil etkin bir parçası haline getirerek *eyleyici* konumuna erişmekte, olayların akışı karşısında konuşmaktan dahi imtina etmektedir; kurtulmak için yakarmak yerine konuşmaya dahi tenezzül etmeyerek *eril tahakküme* karşı bir mevcudiyet sergiler.

3.3.3. *A instancia de parte*⁵²: Simgesel Şiddet Zeminindeki Çifte Standarta Hukuki Bir Bakış

Aldatan ve eşini darp eden ya da öldüren kadınlara ve erkeklere yönelik, dönemin İspanyol Medeni Kanunu'nda taban tabana zıt uygulamalara yer verilmesinden hareketle, söz konusu yasaların değiştirilmesi için bizzat çalışan Formica'nın *A instancia de parte* adlı romanında, iki ailenin aynı dönemde yaşadığı iki farklı olay temelinde, aldatma ve toplumda cinsiyetler arası fırsat eşitsizliği konuyu oluşturmaktadır.

Yapıtta karşımıza çıkan ilk çift Chano ile onu aldatan karısı Esperanza'dır. Karısını cezalandırmak için en azından boşanma talebinde bulunması gerekirken, hatta

⁵² Fórmica, Mercedes, *A instancia de parte*, Cid, 1955.

karısını yaralaması veya öldürmesi halinde ceza almayacak kadar hem yasal hem toplumsal zeminde haklı pozisyondayken onu affederek toplumsal cinsiyet rolü hilafına hareket eden Chano, bu davranışının bedelini toplum tarafından dışlanarak öder. Yapıttaki diğer çift ise Julian ile Aurelia'dır. Mühendis olan Julian, Filipinler'e çalışmaya gittiğinde, melez Aurelia ile tanışır, onun otantik yerli havasından etkilenerek onunla evlenir ve çocuk sahibi olurlar. Ancak İspanya'ya döndüklerinde Julian, Filipinli Aurelia'yı artık ilgi çekici bulmamaya, ondan kurtulmanın ve sevgilisi Barbara ile beraber olmanın yolunu aramaya başlar ve bunu kolaylıkla gerçekleştirir. Karşıtlık arzeden iki çiftin çakışması bu noktada gerçekleşir. Aurelia, kocasının Chano'nun ona para karşılığında yardım ederek kurduğu tuzağa düşecektir. Chano da bu vesileyle sadece maddi kazanç sağlamış olmayacak, Julian'ın yardımıyla toplum nezdindeki saygınlığını geri kazanmaya çalışacaktır. Kurdukları plan gereği Julian, Aurelia'yı Chano'ya bir hediye vermek üzere Chano'nun önceden hazırlanmış evine gönderir; dağınık yataktan şarap kadehlerine kadar ayrıntılarla bezeli buluşma mekanına intikal eden Aurelia zina yapan kadın⁵³ durumuna düşürülerek, bu suçlama yüzünden cezalandırılır; çocuğu da elinden alınarak bir manastıra kapatılır ve sonunda Filipinler'e geri gönderilir.

Yazarın işaret ettiği en baskın unsurlardan biri, içine kapanık İspanyol toplumunun, tüm adaletsizliğine karşın geleneklerine ne denli bağlı olduğu ve kadınlarla erkeklere uygulanan çifte standartın, sadece toplumsal kurallar temelinde değil kanunlar

⁵³ İspanya'da dönemin Ceza Kanunu'na göre zina tanımı şu şekildeydi: "Evli olan kadının, kocası olmayan bir erkekle birlikte olması (*yace*) ve kadının evli olduğunu bilerek onunla birlikte olan erkek zina etmiş sayılırlar." İlgili yasa maddesi, hem kadının hem erkeğin suçlu bulunacağına dair bir ifade ile başlasa da, ilerleyen kısmında durum belirgin biçimde erkeğin lehinedir; erkeğin zina suçunu işliyor olması için karısıyla ikamet ettiği evde bir başkasıyla birlikte olması veya bunu kamuya açık alanda gerçekleştirmesi temel koşuldur. (Guijarro Cazorla, 2008) Esasen Gibraltar şehrinde yaşayan Barbara ile genellikle orada, yani evli olduğu şehrin dışında bir yerde bir araya gelen Julian bu sayede zina suçundan kendini sıyırmış olur.

marifetiyle de sürdürölüyor olmasıdır. Romanda çift standartı en canlı biçimde sunan karakter Julian olarak karşımıza çıkmaktadır. Karısını aldatmış ve kendini evlilikten kurtarmaya çabaladığı sırada “Eğer karım beni aldatsaydı ona bir tane sıkardım.” (Fórmica, 1955: 149) dedikten sonra “Ben katil değilim, Tanrının verdiği canı alamam. Karımın yaşamasına izin vereceğim, fakat artık oğlum onun yanında olmayacak.” (a.g.e: 150) diyerek aslında kendi yarattığı soruna, hızlı biçimde, rolleri karısıyla değişmiş gibi sunarak, ülkedeki hem yazılı kanunlara hem de yazılı olmayan toplumsal kurallara uygun biçimde hareket eder ve saygı görmeye devam eder. Buna mukabil, aldatan karısının cezalandırılmasına karşı çıkan Chano erkeklik görevlerini yerine getirmemiş, karısını ne boşamış ne de ona şiddet uygulayarak onu cezalandırmıştır ve bu nedenle adeta “yok hükmünde bir vatandaş” (a.g.e: 112) haline gelmiştir. Toplum tarafından dışlanan, kendini alkole veren, dilenmek zorunda kalacak kadar yoksul hale düşen, hatta toplumun daha alt tabakasına hitap eden kumarhaneden bile kovulan Chano’nun, kendisini aldatan karısı Esperanza’yı cezalandırmamasını kendi açısından özetlediği kısımda insani bir yaklaşım sezilmektedir: “Ben genel anlayışa göre bir erkek değilim. Bir eşkıya olmadım. Ben sadece iyi bir adam oldum.” (a.g.e: 168) Karakterin yaşadığı olay karşısında *alan stratejisini* değiştirmekte zorlandığını tespit etmek mümkündür. Zira mensubu olduğu toplumsal cinsiyet gereği egemen konumda olması beklenirken *koruma stratejisine* yeterliği olmadığından dolayı, *egemen* gruptan beklentisi olmayan bir birey gibi *bozgun stratejisini* tercih etmeye yönelir. Ancak *eyleyici* olmayı başaramayan, çünkü karısını cezasız bırakan Chano, *alandaki diğer eyleyicilerle* izlemesi gereken egemen mücadelesi yerine, örtük biçimde egemenlere karşı bir mücadeleye meyleder.

Julian ve sevgilisi Barbara arasında, yasaların ve toplumun çift standartının belirgin biçimde ortaya konulduğu konuşma dikkat çekicidir. Julian’ın karısı aleyhine

kurduğu planı Barbara'ya anlatması, Barbara'da haklı bir kaygı oluşturur: “Bu durumda biz de tehlikede değil miyiz? Sonuçta biz de, karını mahkum etmelerine neden olan şeyi yapıyoruz.” (a.g.e: 228) Julian ise cevaben, kaygılanmasına gerek olmadığını, yasaların kendileri (erkekler) için farklı olduğunu söyler.

Bourdieu, aldatma olgusunun *eril tahakküm*le ilişkisi konusunda,

Cinsel anlamda sahip olmak (...) kendi gücüne tabi kılmak anlamında tahakküm etmektir, fakat aynı zamanda da aldatmak, istismar etmek, ya da, dendiği gibi “almak”tır (oysa baştan çıkarmaya karşı koymayı tarif ederken, aldanmamak, kendini “vermemek”ten bahsedilir). Erilliğin (meşru olan veya olmayan) tezahürleri, yiğitlik ve kahramanlık çizgisinde yer alır ve bunlar şerefi oluşturur. (Bourdieu, 2006a: 33)

der. Şeref ve namus veçhesinden bakıldığında Chano karakteri, kendisini aldatan karısını affetmesiyle, bilincinde olmadığı etkin bir eylem gerçekleştirerek *eril tahakküm*ü reddeder bir konuma yerleşmiştir. *Simgesel şiddet*in yeniden üretimine hizmet edebilecekken, evlilik, eğitim ve ekonomi gibi tüm *sermayelerin* lehine olduğu ataerkil düzenin kendisine sunduğu güç ve ayrıcalıkları geri çevirmiş, aldatan karısını cezalandırmamış ve neticede toplum tarafından cezalandırılan kendisi olmuştur. Bu gelişmeyle karakter bir anda dibe vurur; işini, çevresini, gördüğü saygıyı yitirir. Aynı düzlemde ahlaki ve insani açıdan bakıldığında ise karakterin yazar tarafından yüceltildiğini görmekteyiz; affetme olgusuyla okurda hedeflenen olumlu yaklaşım, Esperanza'nın Chano'dan “kurtarıcısı, bastığı yerleri öpmek istediği adam” (Fórmica, 1955: 131) olarak bahsettiği sözleriyle perçinlenmektedir. Bununla beraber, bir zaman sonra Julian'ın Aurelia'ya tuzak kurmasına, kötü bir şey yaptığının ayırında olmasına rağmen yardım eden Chano, ataerkil toplum içindeki *simgesel şiddet*e büyük bir örnek sunar; artık işleyen güçlü sistem içinde ayrıcalıklı (ama artık yitirdiği) konumunu sağlayan olgunun tahakküm olduğunun farkına varır. Erillik boyutunu önemsemeksizin

toplumdaki saygınlığını geri isteyen Chano'nun Julian'a yaklaşması, *alan* içinde tek başına konum almaktan aciz olması ve mücadeleye hali hazırda kati suretle eril egemen grupta yer alan Julian'ın desteğiyle girebilecek olması ile açıklanabilir. Chano, Aurelia'ya kurduğu tuzağı kalleslik (*canallada*) olarak niteler ve daha sonra bu sebepten çektiği acılardan sadece kendisinin sorumlu olduğunu, bunun ne Julian ne de Esperanza ile ilgili olduğunu, kötülük etmek yerine olduğu yerde kalsaydı, hatta ölseydi daha iyi olacağını söyleyecek kadar pişmanlık duyar. Dolayısıyla Chano'nun bu eylemi esasen erkeğin eylem ve yararlılığı zemininde tanımladığı yükselme arzusu ve hırs gibi nitelikler taşımamaktadır. Buna mukabil, karakter toplum içindeki konumunu yitirme olgusuyla başedemez. Değer görmemenin katlanılamaz olduğunu idrak ettiği an bu durumdan kurtulma çabasına girer; merhametli, insancıl bir profil çizse de netice itibarıyla yeniden eril *tahakküm*ün hükmedeni olmak zorunda hisseder ve mücadelesi bu doğrultuda yönelir.

Chano, kadınlara atfedilen birçok özelliği birden barındırmasının da etkisiyle yapıt içinde zaman zaman sesine yazarın sesi karışıyor gibi bir izlenim uyandırabilmektedir. Karısının pişman olması ya da onu sevdiğini söylemesi halinde onu bağışlamamak için bir sebep göremediğini, “erkek olmanın bu ince çizgide belirginleşeceğini” (a.g.e: 94) söylemesi dikkat çekicidir. Bu makul ve merhametli yaklaşımın onu toplumsal cinsiyet hiyerarşisinde bir kadın düzeyine “indirdiğini” söylemek yanlış olmayacaktır ve bu “bir erkeğin başına gelebilecek en büyük aşağılanmadır” (Bourdieu, 2015: 36). Bu nedenle Julian'a kulak verip hem para hem de toplum içindeki itibarını geri kazanmak için Aurelia'ya tuzak kurmayı kabul etmiştir.

Romanda serüvenleri çeşitli olsa da evli kadınlar ve bekâr kadınlar olarak farklı kadın temsilleri mevcuttur. Aurelia uğradığı haksız suçlama karşısında olayın

doğrusunu anlatmaya çalışarak kendini savunur, Esperanza ise aldatma hadisesini affeden kocasına minnet duymanın yanı sıra pişmanlığını dile getirecek kadar açık sözlü bir tutum sergiler. Julian'ın çocukluk arkadaşı olan Rosalia da yapıtın başından itibaren kendini rahatlıkla ifade edebilen bir kadın karakterdir. Buna karşılık, yasalar ve toplum baskısı karşısında O dahi *habitus* çerçevesinden çıkmaktan çekinir; Aurelia'ya kurulan tuzak yüzünden kadının maruz kaldığı haksızlığın farkında olmasına rağmen sessiz kalmayı yeğler. “Kadınların oyun ve oyunun etrafında döndüğü bahsin gerçekliği hakkında pek az bilgisi olan koşulsuz taraftar konumunda” (a.g.e: 99) sunularak ayrıcalıklar için mücadele verilen *oyunlara* dahil edilmediği durumlarla benzerlik gösteren bu durum, dişil olanın pasif, katkısız veya etkisiz kılınmasından değil, bireylerin *alan* içindeki kabullere aykırı hareket ederek dışlanma riskini göze almak istememesinden kaynaklanmaktadır. Rosalia bahsin gerçekliği hakkında pekala bilgilidir, taraftar konumunda da değildir; olaylar sırasında sessiz kalmayı tercih etmesi de *oyun* içinde olası hareket tarzlarından biri olduğundan, karakterin bu bağlamda *eyleyici* konumuna yaklaştığını söylemek mümkündür. Son kertede kadınlar üzerindeki *simgesel şiddete*, kadın karakterlerin yaşananlar karşısında çekingenlikle hareket etmesinden çok daha büyük katkıyı, yasal ve toplumsal düzenin tüm açıklarını lehine kullanmayı başaran Julian ile birlikte eril temsil olarak Chano'nun, haksız bir tuzağın kurucuları olarak gerçekleştirdiği görüşündeyiz.

Aldatma olgusunun dört ana karakter haricindeki karakterler üzerinden de farklı açılardan sunulduğu romanda, kadın karakterlerin *eril tahakküm* karşıtı düşünce ve eylemleri, Aurelia'nın tuzağa düşürülerek cezalandırılmak üzere manastıra götürüldüğü bölümde izlenmektedir. Aurelia içine düşürüldüğü durumu, kendi gibi iftiraya uğrayıp manastıra kapatılan başka kadınlardan öğrenir. Manastır ortamı, *simgesel şiddetin* bedenselleşmesini temsil etmekle kalmaz; *eril tahakkümün* kendine tabiyet

bildirmeyenlere toplu olarak *simgesel şiddet* uyguladığı bir mekan olarak sunulur. Aynı kaderi paylaşan kadınların ağzından yaşadıkları, toplumun ve devletin kadınların durumuna yaklaşımı eleştirel biçimde sunulmuştur: “Seni yakalayıp buraya kapattılar. Hep bir şeyleri kenara ayıklıyorlar, para, kadın. Kadınları da...”, “Kanun biz kadınların içine düşmesini bekleyen bir tuzak.”, “Bizi kolayca avlıyorlar ama onlara bir şey olmuyor, kendi çocuklarından yemek sakınırlar, gene de kimse onlara dokunmaz.”, “Söylesene, dağınık bir yatak da var mıydı? Odaları hep böyle hazırlıyorlar; kaçmak mümkün olmuyor”, “Erkekler kendi yaptıkları yasalar tarafından korunuyor.” (Fórmica, 1955: 200-202)

Manastır bölümünde kadınlar toplu biçimde *eril tahakkümü* tanımlayarak reddetmekte ve böylece *eyleyici* konumuna uzanmaktadır. Bu aşamada, Bourdieu’ye göre *alana* yeni katılan bireylerin izlediği *izleme stratejisi* dikkat çekici biçimde süratle geçilir ve kadın karakterlerin egemen olanlarla mücadelesine *bozgun stratejisi* ile devam ettiği gözlemlenmektedir. Öte yandan, kadınların toplu halde fikir beyan etmesi manastırda, dışarı kapalı bir ortamda ve olayın merkezindeki Aurelia artık oraya hapsedildikten sonra gerçekleşmektedir. “Bir alanın sınırları, o alanın etkilerinin bittiği noktada bulunmaktadır.” (Bourdieu; Wacquant, 2014: 85) Dolayısıyla aslında eleştiriler dış dünyada ve toplumda veya siyasi ortamda yansıma bulamayacak, yaşananlara çare olamayacaktır.

Romanın ilk yarısında evlilik dışı beraberlikler yaşayan ve merhametli kocası sayesinde zulme uğramayan, ne yasal ne toplumsal anlamda cezalandırılan Esperanza kendini gerçekleştirme hedefine ulaşan tek kadın karakter gibi görünmektedir. Yapıtın ikinci yarısında, son bölüme kadar adı geçmeyen ve konu edilmeyen Esperanza, Aurelia’nın dramının gölgesinde kalmış gibi görünse de kadının cinsel özgürlüğü ve

bedeni üzerindeki biyolojik kontrolünün kendi elinde olduğuna ilişkin olumlu bir anlam taşımaktadır. Esasen yazar Esperanza'nın pişmanlık duygusu ve olgunlaşmasıyla yapıtı sonlandırmayı tercih etmiştir: “(Ölüm) vakti geldiğinde halim ne olacak?... Acılar o keyifli anları zincire vurdular.” (Fórmica, 1955: 232) Bu durum bize, Bourdieu'nün *reflexivity*⁵⁴ kavramının yazar tarafından reddedildiğini tespit etme imkanı sunmaktadır. “Tahakküm altındakiler, hangi toplumsal evrende olurlarsa olsunlar her zaman belli bir güç kullanabilecek durumdadırlar: Bir alana aidiyet, tanımı gereği orada etkili olma yeterliliğini içerir -hakim konumda olanların dışlama tepkilerine yol açarak bile olsa.” (Bourdieu; Wacquant, 2014: 65) Okurun Esperanza ile tesadüf etmediği bölümlerin yazarın hususi bir yönlendirmesinden kaynaklandığını izlemek mümkündür; kronolojik akışla sunulan romanda adının geçmediği, sesinin duyulmadığı bölümler boyunca Esperanza'nın bir olgunlaşma sürecinden geçtiği, son bölümde pişmanlık duygusunu bizzat ifade etmesinden anlaşılabilmektedir. Toplumsal cinsiyet ve rollere ilişkin *doxa*yı kocasını aldatarak sarsan karakterin bu eylemleri gerçekleştirmeye olduğu kadar pişmanlık duymaya da hakkı olduğuna, hatta pişmanlık mertebesine bireysel ve cinsel özgürlüğü deneyimlemiş olması sayesinde ulaştığına ilişkin perspektif, tahakküm altında olanların daima belli oranda güç kullanmaya yeterliği olduğu olgusuyla paralellik göstermektedir.

Yazarın cinsiyetler üstü bir yaklaşımla, yaşadığı ülkede baskın olan aşırı milliyetçi anlayışa adeta meydan okuduğu kısım dikkat çekicidir. *Alan* içinde Julian'ın temsil ettiği egemen sınıfın zorba düşünce yapısını sunmakla yetinmeyen yazar, bu vesileyle ırkçılığı da *eril tahakküm*ün yanında tanımlayarak bütüncül bir bakış açısı

⁵⁴ Hem dönüşümsellik hem düşünümsellik yapısını içeren, özneyi eyleyici kılarak kendini değerlendirebilen ve dönüştürebilen bir konumda tanımlayan kavram. (Bourdieu; Wacquant, 2014: 65)

sunmaktadır. Julian, Filipinli karısı Aurelia'dan artık sıkılmıştır ve İspanya'ya döndüklerinde ırkçı düşünce yapısını tercih ve beğenisini şekillendirerek dile getirir: “On iki yılın ardından ilk defa beyaz kadınlar gören Julian onların orantılı bedenlerini Aurelia'nın takımadalardan gelen Asyalı yüzüyle kıyaslamaya başladı; Aurelia artık ona hastalıklı gibi görünüyordu.”, “Sarışın ve olabildiğince zayıf... başındaki topuz altın bir topa benziyordu.”, “(Aurelia'nın) teninin yeşile çalan rengi önceleri güzelliğinin özünü sunuyorken şimdi çürük bir ırkın simgesi gibiydi. (...) teni çirkin bir tondaydı.” (Fórmica, 1955: 84, 85)

Mercedes Formica ele aldığımız yapıtlarında zıtlıklar temelinde farklı görüşlere yer vermenin yanı sıra yenilikçi söylemlere de imkan sağlamakta, bunu yaparken bilhassa kadın karakterleri gerçeküstü veya dönemin toplumsal yapısından çok da uzak konumlandırmamaktadır. Bu sayede romanların akıcılığına ilaveten okur üzerindeki inandırıcılığını da arttırdığı görüşündeyiz. **Monte de Sancha**'da varsıl ve yoksul iki mahalleyi kıyaslarken, sıradan nitelikler ve alışıldık karakter yapıları ile sınırlı kalmayan yazar, proletarya gence heykeltıraşlık özelliği eklemiş, zengin mahalledeki kadın karakterler içine konformist eğilimli olanlar kadar siyaseti ev içi gündelik sohbetlere taşıyan kişiler de yerleştirmiştir. **La ciudad perdida**'da İspanya'nın siyasi ortamının toplumda yarattığı ikilik durumunu klasik bir aşk hikayesinden ziyade serüven boyutu olan bir kurguyla okura sunan Formica, tamamen farklı düşünce ve inanç yapısına sahip ana karakterlerden birini diğerine, inancı doğrultusunda öldürtmektedir. Böylece, başına gelen kaçırılma olayını benliği için bir deneyime dönüştüren María'nın hareket tarzından çok, intiharı da öldürmeyi de yasaklayan dini

inancı karşısında keskin bir tercih yapacak özgüveni haiz olduğunu okura göstermektedir.

Formica'nın tarihi ve biyografik unsurların kolaylıkla tespit edilebildiği yapıtların ilk ikisinde İspanyol İç Savaşı'nın ağırlığı dikkat çekmektedir. Savaşın başlangıcına bire bir şahitlik eden, şehir olarak da bariz bir otobiyografik niteliğe sahip **Monte de Sancha**'dan sonra, **La ciudad perdida**'da İç Savaş'ın izleri nispeten anıların bir parçası düzeyine indirgenmiş olsa da, bireyler ve ilişkilene biçimleri üzerindeki baskınlığını ve etkinliğini, öne çıkan güvensizlik duygusu başta olmak üzere sürdürmektedir. Buna karşılık, **A instancia de parte**'de durum farklıdır; yazıldığı dönemde, İç Savaş'ın tamamen sona ermiş ve dikta rejimi de olsa bir sabit düzenin oturtulmuş olduğu ülkede, yazarın artık çatışma, çarpışma, cephe gibi unsurlardan ziyade insan ilişkileri, kurulan yeni düzen, bunun siyasi temeli ve toplumsal etkileri, bir üst katmanda ise kadın-erkek münasebeti ile kısıtlanmaksızın insan ilişkilerinin ön plana çıktığı görülmektedir.

SONUÇ

XX. yüzyılın başlangıcında İspanya'nın güçlü bir denizaşırı imparatorluktan İber Yarımadası'na sıkışan, ardından kanlı bir iç savaşa ve diktatörlüğe evrilen siyasi deneyimi, İspanyol toplumunda da şüphesiz büyük etki ve değişimlere neden olmuştur. Ülkenin bu karmaşık döneminde sıradan vatandaşlarla beraber sanatçılar, yazarlar, aydınlar da ekonomik ve sosyal sınamalar başta olmak üzere birçok zorlukla karşı karşıya kalmıştır. Bireysel ve toplumsal yaşam deneyiminin büyük değişimlere zorlandığı, toplumun her kesimine etki eden mevcut duruma ilişkin görüşlerini de yapıtları vesilesiyle ortaya koymuşlardır.

Çalışmamızda bu durumu ele almak üzere, öncelikle İspanya'da söz konusu dönemin tarihine ve tarihi koşulların yarattığı çalkantıdan en fazla etkilenen toplumsal grup olarak kadınların yaşam koşullarına değinilmiş ve dönemin, İç Savaş öncesi dönemdeki ve savaş sırasındaki deneyimleri yapıtlarında yer bulan, dönemin öne çıkan kadın yazarlar sıralanmıştır. Ardından tezin kuramsal çerçevesini oluşturan Pierre Bourdieu ile toplumsal cinsiyet, *eril tahakküm* ve *simgesel şiddet* kavramları açıklanarak Blanca de los Ríos, Concha Espina ve Mercedes Formica'nın yapıtları bu temelde incelenmiştir.

Ele aldığımız üç yazarın tercih edilmesi, yaşamları ve yazınsal üretimleri arasındaki bağlantının, toplumun her kesimiyle beraber aydın kesimin de bire bir deneyimlediği güçlükler temelinde gelişmesinden ileri gelmektedir. Özyaşamlarındaki *sermaye* ve *stratejileri*, Bourdieu'nün ortaya koyduğu türlerle örtüşen Blanca de los Ríos, Concha Espina ve Mercedes Formica toplumsal ve siyasi görüşleri doğrultusunda, demokrasi ve insan hakları başta olmak üzere birçok evrensel değeri yok sayan Franco rejimine destek vermişlerdir. Çalışmamızın çıkış noktasını, bu desteğin kaynağını

nereden aldığını tespit etme amacı ve her bireyin yaşamına derinden etki eden baskın tarihi ve siyasi koşullar altında bir diktatörlüğü desteklemekte beis görmeyen bu üç yazarın, ülkede hüküm süren *eril tahakküme* yapıtları vesilesiyle de katkı sunduğu düşüncesi teşkil etmiştir.

Blanca de los Ríos, Concha Espina ve Mercedes Formica toplumun ayrıcalıklı sınıfında yer alan, eğitim ve ekonomik imkanları geniş bireylerdir. Buna karşın içinde yaşadıkları koşulları gözlemlemekle kalmamış, kendilerine göre *öteki* olan toplumsal ve siyasi gruplara yönelik geliştirdikleri merak duygusu sayesinde bu *ötekilerin* de kendileriyle aynı *alandaki* bulunduklarının ayırdına varmışlardır. *Öteki* algısı hem Franco rejiminin ve ulusalcı görüşün karşıtı olan özgürlükçü ve yenilikçi Cumhuriyetçi tarafa, hem de yoksul ve eğitimsiz kesime karşılık gelmektedir. Ele aldığımız bu üç yazarın sahip oldukları güçlü *sermayelerle* birlikte, yapıtlarında farklı toplumsal sınıflara, bunların ekonomik koşullarına ve bu koşulları oluşturan unsurlara devamlılık esasıyla değinmiş olmaları dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, romanlarda sadece zengin-fakir veya işveren-işçi gibi birbirinden belirgin biçimde ayrılan karşıt sınıflara yer verdikleri, orta sınıftan ya da mahallelerden kişi ve mekanların pek sunulmadığı görülmektedir. Bu durumu, roman kurgusunda çatışmayı besleyecek zıt unsurlara yer verme gayesinin yanı sıra dönemin İspanyasındaki toplumsal sınıf ayrımının keskinliğinin, varıl ile yoksul arasındaki uçurumun büyüklüğünden kaynaklanmasıyla özdeşleştirmek mümkündür. Bu noktada, söz konusu varıl aydınların kendini karşıtı olan yoksul/alt sınıf olmadan resmedememe olgusuna değinmek yerinde olacaktır. *Öteki*, salt merakla yaklaşılacak bir bilinmeyen değil, statükonun bir parçasıdır ve bu nedenle incelediğimiz yazarların onsuz kendini tanımlayamadığı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelir kaygısı olmayan, soyunu ve servetini koruyarak geleceği tesis etme kaygısı taşıyan üst sınıf, gelir kaynaklarının ve yaşam standardının teminatı olan statükoya zarar verme, toplum

içindeki yerini tartışmaya açma potansiyeli taşıyan en ufak bir kargaşa olasılığından hazzetmez. Bourdieu'nün dediği gibi, yapılandırılmış toplumsal düzende entelektüellerin kendilerine atfettikleri karizmatik temzilin sorgulanmasından daima kaçınırlar. Dolayısıyla *ekonomik, toplumsal ve kültürel sermayelerine* ilaveten, *simgesel sermayeleri* de güçlü olan bu aydınların, toplumdaki eşitsizliklere isyan eden yoksul, işçi sınıfı, sol görüşlü Cumhuriyetçiler karşısındaki baskıcı yönetime müzahir tavrı tutarlılık arz etmektedir. Yazarların bu şekilde özyaşamlarındaki gibi romanlarında da *alan içinde koruma stratejisi* izledikleri görülmektedir.

Ele aldığımız yazarların ayrışan yönlerini dönemsel nitelikleriyle pekiştirerek ortaya koymak isabetli olacaktır. Blanca de los Ríos'un romanlarında yer yer şeref ve namus meselesi ve toplumsal cinsiyet temelli hiyerarşinin öncelenmesi gibi kimi *eril tahakküm* unsurlarının varlığı göze çarpmaktadır. Asker, varıl ve iyi eğitilmiş üst kesimin olumlu ya da faydalı, yoksul grupların ise eğitimsiz veya yardıma muhtaç yapısıyla şekillenen toplumsal sınıf anlayışı, çoğu zaman alt sınıf eleştirisi barındırmaz. Bunun yerine, vatan mücadelesi namına üzerine düşeni yapmayan, dolayısıyla da işe yarayamayan aristokrat sınıf eleştirisiyle karşılaşırız. Blanca de los Ríos zina, günah, modern, uluslararası, yabancı gibi olguların karşısına erdem, ahlak, romantik ve ulusal olanı yerleştirerek, Bourdieu'nün ortaya koyduğu *tutarlı karşıtlıklar* zemininde ideal toplumu her unsurıyla ülkenin refahına hizmet etmesi gerekir nitelikte şekillendirmiştir.

Concha Espina toplumsal gerçeklerin bireydeki etkisini gösterme amacıyla geliştirdiği olay örgüsünü kronolojik biçimde sunma eğilimindedir. Vatan-kadın ve doğa-kadın özdeşleştirmeleri onun için iyi birer zemindir. Espina'nın kadın karakterleri, dişil varlığın *eril tahakküm* altında olmasını fizyolojik farklılıklar ve kadın bedeninin güçsüzlüğü üzerinden gerekçelendiren anlayışa *kurucu nitelikli* eylemleriyle karşı

ıkarlar. *Alandaki eyleyicilerce kendilerine habitus hatırlatıldıka eril tahakküm* hilafında hareket ederler ve böylece *egemen* konuma daha da yaklaşırlar.

Yapıtlarında otobiyografik unsurlara diğerk yazarlardan daha fazla rastlanan Mercedes Formica, bireysel ve mesleki deneyiminin de etkisiyle savaşı, ölüm/yok olmak-var olmak olgularının siyasi ve toplumsal olarak erevelendirilmeksizin her bireye atfedilebildiğini göstermektedir. Falanjin baskıcı yapısının *simgesel şiddet* başta olmak üzere meşru kıldığı şiddet yöntemlerine ve ataerkil düzene eleştiriyle yaklaşıırken, dönemin Falanjist değerklerinden olan aşırı milliyetçi unsurlara, ırkçılığa, yabancı düşmanlığına yapıtlarında yer vermediğini görülmektedir. Aynı bütüncül bakış açısıyla, Bourdieu tarafından eril olarak sınıflanan mekanları ve eylemleri de okura cinsiyetsiz biçimde sunmaktadır.

Romanlardaki toplumsal sınıf temsili anlamında Ríos ve Espina yapıtlarında devlet, otorite, rejim, işveren, varsıl sınıf gibi belli başlı sermaye sahibi gruplara daha olumlu bir yaklaşımla yer verirken, Formica'nın gerek karakterlerinde gerek olay örgüsünde erke ve iktidar sahiplerine eleştiri yöneltmesi, özellikle kimi kadın karakterlerin siyasi veya toplumsal olaylar ve haksızlıklar karşısında tavır takınması dikkat çekicidir.

Formica'yı Ríos ve Espina'dan farklı kılan bu durum, 1950'li yıllarda İspanya'nın içine girdiğini ve Franco'nun ölümüyle giderek yükselen değışim ve dışarı açılma sürecine, diğerk iki yazardan daha iyi tanıklık edebilmesinden ileri gelmektedir. Formica, Soğuk Savaş dönemine, askeri etkinliğini yitirdikçe toplum yaşamına müdahalesini arttırarak gücünü pekiştirmeye çabalayan Falanjist rejimin ve bu doğrultuda İspanya'nın geçirdiğini değışime şahitlik etmiş, incelediğimiz romanlarını bu dönemde kaleme almıştır. Söz konusu dönem Blanca de los Ríos ve Espina'nın

yaşamlarının son yıllarına tekabül etmekte, dolayısıyla önceki yıllarda yazdıkları yapıtları da Falanjın yüceltilmesine ve toplum için düzenleyici niteliğine ilişkin beklentilerle sınırlanmıştır. Şüphesiz Formica da bir Franco destekçisidir, ancak dönem koşullarının ve toplumsal statükonun, sosyal özgürlük ve yasal haklar başta olmak üzere temel eksiklerini kısıtlı biçimde de olsa çağdaş yöntemlerle giderme yönünde çaba sarfetmiştir. Son kertede, ele aldığımız aydınların, İç Savaş'ı ve müteakip diktatörlük dönemini yaklaşık 20 yıllık bir farkla deneyimlemesi, yapıtlarında farklı biçimlerde yansıma bulmuştur. Bu fark, özellikle Formica'nın insan hayatının siyasi görüşten bağımsız biçimde kıymetli olduğunu karakterlerinin sözleriyle ve Falanj karşıtı karakterlerin, siyasi görüşüyle beraber kimi zaman okurda merhamet uyandıracak biçimde insani tarafına kurgu içinde yer vermesiyle vücut bulmaktadır.

Yazarların çalışmamızda incelediğimiz romanlarındaki başlıca ortak özelliğini vatan izleği olarak tespit etmek mümkündür. Bununla birlikte dönemin Falanjist yazarlarının aksine, ele aldığımız yapıtlarda askeri kuvvetler alenen yüceltilmemiş, savaş ve çatışma sahnelerine açıkça yer verilmemiş veya İç Savaş'ın ülkede nizam sağlanmasının önkoşulu olduğu vurgulanmamıştır. Dolayısıyla Franco destekçisi olan bu üç kadının yazınsal bağlamda Falanjist yazarlar olmadığını söylemek yerinde olacaktır.

Bir iç savaş yaşanmasından mütevellit yapıtlarda sık karşılaşılan ölüm kavramı, toplumsal sınıflar veya cinsiyetler arası bir ayrım gözetilmeksizin tüm karakterlere mal edilmiştir. Korku, kaygı gibi duygular, bireyi kendini gerçekleştirmekten ve *eyleyici* olmaktan uzaklaştıran, *alan* içindeki mücadeleden, dolayısıyla rekabetten alıkoyan unsurlar olmakla beraber üç yazarın da bunları dönem koşullarında her iki cinsiyete de yerleştirmiş olması insani bir bakış açısını örneklendirmektedir. Bourdieu'nün ortaya

koyduğu biçimde, farklı *sermaye* türlerine sahip grupların birbiri üzerindeki egemenlik mücadelesinin ve bu süreçte simgesel olanın belirleyici olduğu bir iktidar ve şiddet anlayışının, romanlarda *alanın* ortak özelliklerinden olduğu görülmektedir. İncelediğimiz yapıtlarda evvelce insan öldürmüş karakterler, bunların anıları veya gıyabındaki konuşmalar aracılığıyla bu durum okura yansıtılır ve öldürme eyleminin etkinliği sayesinde salt erkek karakterlerin değil, kadınların da *kurucu nitelikli eyleyiciler* olarak pozisyon alması göze çarpar. Bu durumun en iyi örneğini Formica, **La ciudad perdida**'da cinayet işleyen María karakteri üzerinden sunmaktadır. İntihar günahıyla ölmemesi için karşısındaki eril mevcudiyete son veren María'nın bu eylemi cinayet, can alma, öldürme gibi sözcüklerle ifade edilmemekle birlikte *eril tahakküme* karşı dişil bir şiddet örneği oluşturur; *hegemonik erkekliğin* karşıtı olarak, kadının *eyleyiciliğini* bilinçlilik formunda sunar.

Romanlarda yine savaş olgusunun baskınlığından kaynağını alan bir başka ortak nitelik, ülkedeki siyasi ve toplumsal ikilik zemininde ölme ve öldürme kavramlarının bağıntılı biçimde kullanılmasıdır. Bu meyanda, Espina ile Formica'nın yapıtlarında bireyin ölümün *eyleyicisi* olması hususunda Ríos'tan ayrıştığını görüyoruz. Cumhuriyetçi-Falanjist ayrımının başat unsuru olduğu İç Savaş'ın hemen öncesinde, diğer iki yazara nazaran erken dönem sayılan, dolayısıyla savaş izleğine daha fazla yer veren Blanca de los Ríos'un yapıtlarında öldürme eylemi daha ziyade karşı cephede yer alan Cumhuriyetçilere atfedilirken, İç Savaş sonrasında yayımlanan yapıtlarında Espina ve Formica bu durumu her iki siyasi kanada da mal etmiştir.

Vatandaş ve aydın olarak İspanya'daki baskıcı yönetimle işbirliği içinde olan yazarlar, yazınsal anlamda Falanjist değilseler de, siyasi ve toplumsal olarak uzun yıllar *simgesel şiddetin* uygulayıcısı olan Franco yönetiminin destekçisi olmuşlardır. Bu

nedenle, Franco ve diktatörlük eksenindeki devlet tahakkümü ve *eril tahakküm*e bir ölçüde katkı sağlayan tarafta değerlendirilmeleri, doğal gelişen bir bakış açısının ürünü olarak görülebilir. *Eril tahakküm*ün, makro düzeyde bir dikta rejimiyle vücut bulduğu, mikro düzeyde ise aile ve toplum içinde yaşandığı, siyasi ve toplumsal baskının öne çıktığı bu dönemde, kadının temsili Bourdieu'nün tabiriyle bir açmaz olmayı sürdürmüştür. Bununla birlikte, otoriter devlet yönetimi, bunun uyguladığı fiziki ve yasal şiddet, yani yaptırım olan baskı unsurlarının yanı sıra *simgesel şiddet*in de uygulandığı aşıkardır. Fakat söz konusu şartlar altında, Bourdieu'nün, kadının böylesi durumlarda, toplumsal cinsiyet rolü uyarınca kendini varoluşsal sınırlara hapsettiğine ilişkin görüşü, ele aldığımız yazarların ne yaşamlarındaki ne yapıtlarındaki tavırla örtüşmektedir.

Siyasi perspektifleri doğrultusunda ülkede kadın haklarına katkı sunmaya çalıştıklarını gördüğümüz üç yazarın da toplumsal cinsiyet konusuna yapıtlarında vatanseverlikle beraber yer vermiş olmasının bilinçli bir tercihten kaynaklandığı görüşündeyiz. İspanya'nın eski imparatorluk günlerine ve mütehakkim konumuna, sahip oldukları gelenekçi düşünce yapısı gereği özlem duymayı sürdüren bu yazarlar, aynı zamanda, kadının ülkenin geleceği için işe yarayacak olmasına karşın ataerkil düzende değersiz görülerek etkinsizleştirilmesinden rahatsızdırlar. Yazarların kadın hakları konusundaki girişimleri, İspanya'da dönemin muhtemelen en iyi eğitimi alabilen, en özgür davranabilen, gerek bireysel gerek yazınsal yaşamlarında aileleri ve eşlerinin *ekonomik ve toplumsal sermayesinin* de etkisiyle ayakta durabilen kadınlar olmalarının izdüşümüdür. Maruz kalan bireyin katkısı olmadan işlemesi mümkün olmayan *simgesel şiddet*e ortalama bir İspanyol kadınına kıyasla çok daha kısıtlı ölçüde maruz kalmışlardır. Bu noktada, boşanma hakkı gibi kendi yaşantılarını doğrudan ilgilendiren konularda, ataerkil sistemin ürünü olan *eril tahakküm* düzenine eleştirel

yaklaşım sunmayı bilmiş olmaları; o dönemin İspanyasında *eril tahakküm*ün bizzat temsili olan Franco'ya erişim imkanları; yeri geldiğinde bir yasa değişikliğinde söz sahibi olabilmeleri bu yazarları doğuştan sahip oldukları olanakların ötesinde ayrıcalıklı kılmıştır.

İncelediğimiz romanlarda hem kadın hem erkek karakterlerin *eril tahakküm* ve beraberindeki toplumsal cinsiyet yükümlülüklerinden sıyrılma kabiliyetini haiz olduğunu görmekteyiz. Kadının söz konusu dönemdeki simgesel değerini de okura sunan yapıtlarda, kimi kadın karakterlerin kendini gerçekleştirmeye yaklaşması, Bourdieu'nün yapıyı ve bireyi birbirinden üstün tutmaksızın, bakış açısının dönüşümüne olanak tanıyan *reflexivity* olgusunu akla getirmektedir. Kadınların rejim ve aynı doğrultuda toplum tarafından baskılandığı İspanya'nın parçası olan roman karakterlerinden bazısı, olayların gelişimini takiben benliğini ve toplumsal cinsiyetini, uğradığı haksızlık veya mağduriyetler vesilesiyle değerlendirmeye başlar. Bu biçimde, ne (eril) bireyin yapıdan üstün olduğu ne de (dişil) kendisinin yapıdan daha aşağı olduğu olgusunun idrakı, bir değişim ve dönüşüm temsili olarak tespit edilebilmektedir.

Gerek kurgusal gerek kurgu dışı çalışmalarında etkin olan gelenekçi anlayışa, sahip oldukları ekonomik ve sosyal ayrıcalıklar da eklenince Blanca de los Ríos, Concha Espina ve Mercedes Formica'yı ataerkil düzenin savunucusu olarak sınıflandırmak muhtemeldir. Yazarlar, Franco yönetimine verdikleri destek nedeniyle onun yarattığı baskıcı düzen ve *eril tahakküm* ile iş birliği halinde olduklarına, yapıtlarında ülkedeki *simgesel şiddet*in yeniden üretimine katkıda bulunduklarına dair bir izlenim yaratmaktadır. Ne var ki, Bourdieu'nün yaklaşımıyla her *alan* gibi ataerkil düzen de yeniden üretimini sağlayacak *eyleyicilere* gereksinim duyar ve bu şekilde toplumun kadın bireylerinin *simgesel şiddet* vasıtasıyla *eril tahakküm*ün öncelikli mağdurları

haline getirir. Bu anlamda Blanca de los Ríos, Espina ve Formica'nın incelediğimiz romanlarında, dönemin devlet tahakkümünü desteklemelerine karşın *eril tahakküm* sisteminin yeniden üretimini sağlayan *habitus*a kadınlar aleyhinde hizmet etmedikleri, kurgu ve karakter özellikleri zemininde ataerkil düzene karşıt yazınsal evrenler oluşturmalarından hareketle tespit edilmektedir. Yazarların bireysel geçmişlerinin, siyasi tercihlerinin ve yapıtlarında *eril tahakküm*e yer vermelerinin aksine, kadın karakterlere yapıyı kendinden üstün görmeme ve tabi konumuna rağmen bir dönüşüme yönelme yetilerini yerleştirdiği, böylelikle Bourdieu'nün kadının toplumsal cinsiyet rolü uyarınca kendini varoluşsal sınırlara hapsettiği görüşünün tersine çevrilebildiği sonucuna varılmıştır.

ÖZET

Bu çalışmada, İspanya tarihinin en hassas ve karmaşık dönemlerinden olan İç Savaş ve Franco rejimini ülke içinde deneyimlemiş üç İspanyol kadın yazar Blanca de los Ríos, Concha Espina ve Mercedes Formica'nın romanları, Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'nün *eril tahakküm* ve *simgesel şiddet* kavramları temelinde ele alınmıştır. Gelenekçi anlayıştaki bu üç yazar, toplum üzerinde insan haklarını gözardı eden baskıcı uygulamalarıyla sosyal, siyasi ve hukuki olarak bilhassa kadınlara kendi biçimlendirdiği toplumsal cinsiyet rolünü giydirmeyi amaçlamış olan totaliter ve muhafazakâr Franco rejimine müzahir tutumdadır. Bununla birlikte, *ekonomik*, *toplumsal* ve *kültürel sermayeleriyle* sosyal yapıya sağlam biçimde eklemlenmiş, böylece *eyleyici* altyapısı kendilerine sunulmuş aydınlardır. Tezde, gelenekçi yazarlar olarak muhafazakâr bir idare ve toplum yapısını olumlamalarının yanı sıra geleneksel toplum ekseninin dışına kayan aile yapıları ve kişisel yaşam deneyimlerinin, siyasi görüşlerinin etkisi altındaki yazınsal evrenlerindeki izdüşümü irdelenmiştir. İçinde yaşadıkları dönemin gerçeklerine yakınlıkları; toplumun geri kalanının yaşayışında yer alan devlet tahakkümü ve *eril tahakküm*e yapıtlarında ne şekilde yer verdikleri; dönemin baskın siyasi otoritesinin, *eril tahakküm* altında kabul edilegelmiş toplumsal cinsiyet rollerini pekiştiren ataerkil söylemin ve *simgesel şiddet*in yeniden üretimine yapıtları vasıtasıyla katkı sağlayıp sağlamadıkları tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eril Tahakküm, Simgesel Şiddet, Blanca de los Ríos, Concha Espina, Mercedes Formica.

ABSTRACT

In this study, the novels of three Spanish women writers Blanca de los Ríos, Concha Espina and Mercedes Formica, who experienced the Civil War and the Franco regime, one of the most sensitive and complex periods in the Spanish history, are discussed based on French sociologist Pierre Bourdieu's concepts of *masculine domination* and *symbolic violence*. With their traditionalist mentality, these three writers had a supportive attitude towards the totalitarian and conservative Franco regime, which had oppressive practices ignoring the human rights, and aimed to impose its social, political and legal gender roles onto women. In addition, aforementioned writers are intellectuals that are firmly articulated to the social structure with their *economic*, *social* and *cultural capitals*, thereby they had the foundation to be *agents*. Besides their affirmation for the conservative administration and social structure, this thesis examines the projection of these writers' family structures and personal experiences that do not align with the traditional social axis, in their literary universes under the influence of their political views. The aspects that are discussed are; Ríos, Espina and Formica's relationship with the realities of the period they lived in; how they approached the state domination and *masculine domination* experienced by the rest of the society in their novels, and whether they contributed to the reproduction of patriarchal discourse and symbolic violence that reinforced the gender roles acknowledged under the political authority and the *masculine domination* of the period through their works.

Keywords: Masculine Domination, Symbolic Violence, Blanca de los Ríos, Concha Espina, Mercedes Formica.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

Acosta, Eva, **Emilia Pardo Bazán: la luz en la batalla**, Barselona, Lumen, 2007.

Andrés-Gallego, José, **España en el siglo XX (1900-1978)**, Madrid, Anaya, 1988.

_____, **Historia general de España y América**, C.XVI-2, Madrid, Ediciones Rialp, 1982.

Araujo, Joan Oliver, Ruiz Robledo, Agustín, **Comentarios a La Constitución Española de 1931 En Su 90 Aniversario**, Madrid, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2021.

Arias Careaga, Raquel, **Escritoras españolas (1939-1975): poesía, novela y teatro**, Madrid, Ediciones del Laberinto, 2005.

Arce Pinedo, Rebeca, **Dios, patria y hogar: la construcción social de la mujer española por el catolicismo y las derechas en el primer tercio del siglo XX**, Santander, PubliCan, 2007.

Armaoğlu, Fatih, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2002.

Arriaga Flórez, Mercedes, **Sin carne: representaciones y simulacros del cuerpo femenino, tecnología, comunicación y poder**, Sevilla, Arcibel, 2004.

Atakan, Şebnem, **İspanyol Sürgün Romanı**, Ankara, Ürün Yayınları, 2006.

Avilés Farré, Juan, Dolores Elizalde Pérez-Grueso, María, Sueiro Seoane, Susana, **Historia política de España, 1875-1939**, Madrid, Istmo, 2002.

Balfour, Sebastian, **Deadly Embrace: Morocco and the road to the Spanish Civil War**, Oxford, Oxford University Press, 2002.

Beevor, Antony, **The Battle for Spain: The Spanish Civil War 1936-1939**, Londra, Weidenfeld & Nicolson, 2006. (e-kitap)

Bergmann, Emilie L., Herr, Richard, **Mirrors and Echoes: Women's Writing in Twentieth-Century Spain**, California, University of California Press, 2007.

Blanco Aguinaga, Carlos, Rodríguez Puértolas, Julio, Zavala, Iris M., **Historia social de la literatura española**, Madrid, Castalia, 1984.

Bleiberg, German, Ihrie, Maureen, Perez, Janet, **Dictionary of the literature of the Iberian Peninsula**, Connecticut, Greenwood Press, 1993. (e-kitap)

Blinkhorn, Martin, **Democracy and Civil War in Spain 1931-1939**, New York, Routledge, 2009. (e-kitap)

Bock, Gisela, Thane, Pat, **Maternity and Gender Policies: Women and the Rise of the European Welfare State, 1880s-1950s.**, Oxford, Routledge, 1991.

Borràs, Laura, Pinto, Raffaele, **Las metamorfosis del deseo**, Barselona, Editorial UOC, 2010.

Bourdieu, Pierre, **Televizyon Üzerine**, çev. Turhan Ilgaz, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1997.

_____, **Masculine Domination**, Cambridge, Polity Press, 2001.

_____, **Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine**, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul, Hil Yayın, 2006. (a)

_____, **Sanatın Kuralları: Yazınsal Alanın Oluşumu ve Yapısı**, çev. N. Kamil Sevil, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006. (b)

_____, **Bir Otoanaliz İçin Taslak**, çev. Murat Erşen, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2012.

_____, Wacquant, Loïc, **Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar**, çev. Nazlı Ökten, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.

_____, **Eril Tahakküm**, çev. Bediz Yılmaz, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2015.

_____, Passeron, Jean-Claude, **Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri**, çev. A. Sümer, L. Ünsaldı ve Ö. Akkaya, Ankara, Heretik Yayıncılık, 2015. (b)

_____, **Akademik Aklın Eleştirisi**, çev. P. Burcu Yalım, İstanbul, Metis Yayınları, 2016. (a)

_____, **Sosyoloji Meseleleri**, çev. F. Öztürk, B. Uçar, M. Gültekin, A. Sümer, Ankara, Heretik Yayıncılık, 2016. (b)

Bowen, Wayne H., **A military history of modern Spain: from the Napoleonic era to the international war on terror**, Connecticut, Praeger Security International, 2007.

Bretz, Mary Lee, **Concha Espina**, Boston, Twayne Publishers, 1980.

Burgos, Carmen de, **Mis viajes por Europa**, Madrid, V. H. de Sanz Calleja, 1919?.

(<http://bdh-rd.bne.es/viewer.vm?id=0000055153&page=1>)

Busquet Duran, Jordi, **Pierre Bourdieu, La vida como combate**, Barselona, Editorial UOC, 2016.

Bussy Genevois, Danièle, **La democracia en femenino: Feminismos, ciudadanía y género en la España**, Zaragoza, Prensas de la Universidad de Zaragoza, 2017.

Caballero Wangüemert, María, **Femenino plural: la mujer en la literatura**, Pamplona, EUNSA, 1998.

Carr, Raymond, **España 1808-1939**, Barselona, Editorial Ariel, 1969.

_____, **España: de la Restauración a la democracia 1875-1980**, Barselona, Editorial Ariel, 1998.

Casanova, Julián, **İspanya İç Savaşı'nın Kısa Tarihi**, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.

Cazorla Sánchez, Antonio, **Fear and Progress: Ordinary Lives in Franco's Spain, 1939-1975**, Singapur, Blackwell Publishing, 2010.

Connell, Raewyn, **Gender**, Cambridge, Polity, 2009.

_____, **Toplum, Kişi ve Cinsel Politika**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları. 1998.

Cuevas García, Cristóbal, Baena, Enrique, Gómez Torres, Ana María, **Escribir mujer: narradoras españolas hoy**, Malaga, Universidad de Málaga, Nov. 8-12, 1999.

D. Phillips, Jr., William, Rahn Phillips, Carla, **A Concise History of Spain**, Cambridge, Cambridge University Press, 2016.

Davies, Catherine, **Contemporary feminist fiction in Spain**, Oxford, Berg, 1994.

_____, **Spanish Women's Writing 1849-1996**, Londra, A&C Black, 2000.

Detlev Köhlker, Holm, **El movimiento sindical en España: transición democrática, regionalismo, modernización económica**, Madrid, Fundamentos, 2001.

Díaz-Plaja, Fernando, **La España política del siglo XX en fotografías y documentos**, Barcelona, Plaza y Janés, 1971.

Díaz Montero, Julio, Roig, José Luis, **España Una Historia Explicada**, Barcelona, Cie Dossat 2000, 2005. (e-kitap)

Dios Ruiz-Copete, Juan de, **Narradores andaluces de posguerra: historia de una década (1939-1949)**, Sevilla, Editorial Universidad de Sevilla, 2001. (e-kitap)

Echevarría, Ana María, **Grupo poético del '50: antología de poesía española**, Buenos Aires, Ediciones Colihue, 1992.

Ena Bordonada, Angela, **Las hijas de Don Juan: Novelas breves de escritoras españolas (1900-1936)**, Madrid, Castalia, 1989.

Encinas de Lázaro, Rufino, **Síntesis cronológica de la Historia de España**, Madrid, Editorial Síntesis, 2002.

Esenwein, George Richard, **Anarchist Ideology and the Working-class Movement in Spain 1868-1898**, California, University of California Press, 1989.

Espadas Burgos, Manuel, **Historia de España**, Madrid, Espasa Calpe, 2000.

Espín, Manuel, **Mujeres en el Filo de la Navaja**, Málaga, Corona Borealis, 2012.

Espina, Concha, **De su vida de su obra literaria a través de la crítica universal**, Madrid, 1928.

_____, **La rosa de los vientos**, Ediciones Librería Estvdio, 2002.

_____, **Obras completas**-Cilt I ve II, Fax, Madrid, 1955.

Everly, Kathryn A., **Catalan Women Writers and Artists: Revisionist Views from a Feminist Space**, Pennsylvania, Bucknell University Press, 2003.

Fernández Ulloa, Teresa, **Changes, Conflicts and Ideologies in Contemporary Hispanic Culture**, Cambridge Scholars Publishing, 2014.

Flecha García, Consuelo, **Las primeras universitarias en España, 1872-1910**, Madrid, Narcea, 1996.

Freire López, Ana María, **Cartas de buena amistad: epistolario de Emilia Pardo Bazán a Blanca de los Ríos (1893-1919)**, Madrid, Iberoamericana, 2016.

Fórmica, Mercedes, **A instancia de parte**, Cid, 1955.

_____, **A instancia de parte**, Editorial Castalia, 1991.

_____, **La ciudad perdida**, Barselona, Luis de Caralt, 1951.

_____, **Monte de Sancha**, Barselona, Luis de Caralt, 1950.

Fuente, Inmaculada de la, **Mujeres de la posguerra**, Barcelona, Planeta, 2002.

Gagliardi, Donatella, **Urdiendo ficciones: Beatriz Bernal, autora de caballerías en la España del XVI**, Zaragoza, Prensas Universitarias de Zaragoza, 2010.

Galerstein, Carolyn L., **Women Writers of Spain: An Annotated Bio-bibliographical Guide**, Connecticut, Greenwood Press, 1986.

Gallego Méndez, María Teresa, **Mujer, falange y franquismo**, Madrid, Taurus, 1983.

Gasset, José Ortega y, **Tarihsel Bunalım ve İnsan**. çev. Neyyire Gül Işık, İstanbul, Metis Yayınları, 1998.

Gil Robles, José María, **No fue posible la paz**, Barselona, Editorial Ariel, 1968.

_____, **Spanish Women Writers and the Essay: Gender, Politics, and the Self**, Missouri, University of Missouri, 1998.

Gilbert, Sandra M., Gubar, Susan, **Tavan Arasındaki Deli Kadın**, çev. Nil Sakman, İstanbul, Aylak Adam Yayınları, 2016.

Glenn, Kathleen M. "Demythification and Denunciation in Blanca de los Ríos' Las hijas de Don Juan." **Nuevas perspectivas sobre el 98**. Ed. John P. Gabriele, Madrid, Iberoamericana, 1999.

Griffin, Gabriele, **Thinking Differently: A Reader in European Women's Studies**, New York, Zed Books, 2002.

Gómez-Ferrer Morant, Guadalupe, **Historia de las mujeres en España: siglos XIX y XX**, Madrid, Arco Libros, 2011.

González López, María Antonieta, **Aproximación a la obra literaria y periodística de Blanca de los Ríos**, Madrid, Fundación Universitaria Española, 2001.

Hadfield Klibbe, Lawrence, **Fernán Caballero**, New York, Twayne, 1973.

Hewitt, Andrew, **Political Inversions: Homosexuality, Fascism, and the Modernist Imaginary**, Stanford, Stanford Up, 1996.

Humm, Maggie, **Feminist Edebiyat Eleştirisi**, yay. haz. Gönül Bakay, İstanbul, Say Yayınları, 2002.

Instituto Nacional de Previsión, **Qué es el Instituto Nacional de Previsión : su origen, operaciones que realiza, disposiciones porque se rige, el seguro voluntario y el seguro obligatorio de vejez, tarifa**, Madrid, Imprenta del INP, 1923.

Işık, Gül, **İspanya: Bir Başka Avrupa**, İstanbul, Metis Yayınları, 2005.

Jackson, Gabriel, **Spanish Republic and the Civil War 1931-1939**, New Jersey, Princeton University Press, 1972.

Jenkins, Richard, **Pierre Bourdieu**, London, Routledge, 1992.

Jenkins Wood, Jennifer, **Spanish Women Travelers at Home and Abroad, 1850 1920: From Tierra del Fuego to the Land of the Midnight Sun**, Pennsylvania, Bucknell University Press, 2014.

Jose Sandoval, Manuel Azcarate, **İspanya İç Savaşı 1936–1939**, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Köprü Yayınları, 1969.

Kaplan, Temma, **Anarchists of Andalusia 1868-1903**, New Jersey, Princeton University Press, 1977.

Kienzle, Beverly, Mendez-Faith, Teresa, Vetterling, Mary-Ann, **Panoramas literarios: España**, Boston, Heinle, 2013. (e-kitap)

L. Clark, Linda, **Women and Achievement in Nineteenth-Century Europe**, Cambridge, Cambridge University Press, 2008.

Leggott, Sarah, **Memory, War, and Dictatorship in Recent Spanish Fiction by Women**, Pennsylvania, Bucknell University Press, 2015.

_____, **The Workings of Memory Life Writing by Women in Early Twentieth Century Spain**, Pennsylvania, Bucknell University Press, 2007.

López de Córdoba, Leonor, **Memorias**, Madrid, Clásicos Hispánicos, 2013.

López Martín, Ramón, **Estudios sobre la política educativa durante el franquismo**, Valensiya, Servei de Publicacions-Universitat de Valencia, 1999.

Lorber, Judith, **Paradoxes of gender**, New Haven, Yale University Press, 1994.

M. Pastor, Brigida, Hughes Davies, Lloyd, **A Companion to Latin American Women Writers**, New York, Tamesis, 2012.

Marco, Joaquin, **Poesía española siglo XX**, Barselona, Edhasa, 1986.

Martín Gaite, Carmen, **Courtship Customs in Postwar Spain**, çev. Margaret E. W. Jones, Pennsylvania, Bucknell University Press, 2004.

Martínez, Cándida, Pastor, Reyna, Pascua, María José de la, **Mújeres en la historia de España, Enciclopedia Biográfica**, Barselona. Editorial Planeta. 2000.
(<http://historiamujeres.es/aavsevil.html#Rios>)

Martínez, Josebe, **Exiliadas: escritoras, guerra civil y memoria**, Barselona, Editorial Montesinos, 2007.

Maza, Josefina de la, **Vida de mi madre, Concha Espina**, Valensiya, Editorial Marfil, 1957.

Millett, Kate, **Cinsel Politika**, çev. Seçkin Selvi, İstanbul, Payel Yayınevi, 1987.

Moa, Pío, **Nueva historia de España**, Madrid, La Esfera de los Libros, 2010.

Montagut, María Cinta, **Tomar la palabra: Aproximación a la poesía escrita por mujeres**, Editorial UOC, 2015. (e-kitap)

Morant Deusa, Isabel, **Historia de las mujeres en España y América Latina: Del siglo XIX a los umbrales del XX**, Madrid, Cátedra, 2005.

Muncharaz Rossi, Ana, **El viaje de Egeria: La peregrina hispana del siglo IV**, Madrid, Palabra, 2012.

Nash, Mary, **Mujer, familia y trabajo en España (1875-1936)**, Barselona, Anthropos, 1983.

Nelken, Margarita, **La condición social de la mujer en España**, Madrid, Horasy Horas Editorial, 2013.

O'Byrne, Patricia, **Post-war Spanish Women Novelists and the Recuperation of Historical Memory**, New York, Tamesis, 2014.

Öztimur, Neşe, **Feminist Teoride Pierre Bourdieu Tartışmaları**, Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi, Der. Güney Çeğin vd., İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

Pavlović, Tatjana, Et al., **100 Years of Spanish Cinema**, Singapur, Blackwell Publishing, 2009.

Pérez, Janet, **Contemporary Women Writers of Spain**, Boston, Twayne Publishers, 1988.

Pérez, Janet, Ihrie, Maureen, **The Feminist Encyclopedia of Spanish Literature: A-M**, Connecticut, Greenwood Press, 2002.

Pérez, Joseph, **Historia de España**, Barselona, Editorial Critica, 2006.

Pérez Lugín, Alejandro, **La Casa de la Troya**, Santiago de Compostela, Universidade Santiago de Compostela, 2008.

Plain, Gill, Susan Sellers, **A History Of Feminist Literary Criticism**, Cambridge University Press, 2007.

Pueo, Juan Carlos, **Como un motor de avión: Biografía Literaria de Enrique Jardiel Poncela**, Madrid, Editorial Verbum, 2016.

Ramos Ortega, Manuel J., **Estudios de literatura española contemporánea**, Cádiz, Universidad, Servicio de Publicaciones, 1991.

Redondo Goicoechea, Alicia, **Mujeres y narrativa, Otra historia de la literatura**, Madrid, Siglo, 2009.

Richmond, Kathleen, **Las mujeres en el fascismo español**, Madrid, Alianza, 2004.

Ríos, Blanca de los, **Afirmación de la raza: Porvenir hispanoamericano**, Madrid, Impr. Bernardino Rodriguez, 1911.

_____, **Las hijas de don Juan**, Madrid, El cuento semanal, 1907.

_____, **Obras completas-Cilt II**, Madrid, Idamor Moreno, 1907.

Rodgers, Eamonn J., **Encyclopedia of Contemporary Spanish Culture**, New York, Taylor & Francis, 1999.

Rodrigo, Antonina, **María Lejárraga: una mujer en la sombra**, Madrid, EDAF, 1992.

Rojas Auda, Elizabeth, **Vision y ceguera de Concha Espina: su obra comprometida**, Madrid, Pliegos, 1998.

Romero Salvado, Francisco J., **Twentieth Century Spain: Politics and Society Spain 1898-1998**, New York, St. Martin's Press, 1999.

Ros, Xon de, Hazbun, Geraldine, **A Companion to Spanish Women's Studies**, New York, Tamesis, 2011.

Rubio, Oliva María, Tejeda, Isabel, **100 años en femenino: una historia de las mujeres en España**, Madrid, Sociedad Estatal de Acción Cultural, 2012.

Ruiz Franco, Rosario, **Mercedes Fórmica (1916-)**, Madrid, Ediciones del Orto, 1997.

- Sánchez Álvarez-Insúa, Alberto, Et al., **Escritoras y figuras femeninas (literatura en castellano)**, Sevilla, ArCiBel Editores, 2009.
- Scanlon, Geraldine, **La polémica feminista en la España contemporánea**, Madrid, Ediciones Akal, 1986.
- Servén, Carmen, Rota, Ivana, **Escritoras españolas en los medios de prensa (1868 1936)**, Sevilla, Renacimiento, 2013.
- Shubert, Adrian, **Historia social de España (1800-1990)**, Madrid, NEREA, 1991.
- Speller, John R.W., **Bourdieu and Literature**, Cambridge, Open Book Publishers, 2011.
- Stanley G. Payne, **The Franco Regime 1936-1975**, Londra, Phoenix Press, 2000.
- Stavans, Ilan, **Gabriel García Márquez: The Early Years**, New York, Palgrave Macmillan, 2010.
- Swartz, David, **Kültür ve İktidar, Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi**, çev. Elçin Gen. İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.
- Timur, Taner, **Marksizm, İnsan ve Toplum, Balibar, Séve, Althusser, Bourdieu**, İstanbul, Yordam Kitap, 2011.
- Tuñón de Lara, Manuel, **La España del siglo XX**, Madrid, Ediciones Akal, 2000.
- Turner, Harriet S., López de Martínez, Adelaida, **The Cambridge companion to the Spanish novel: from 1600 to the present**, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.

Vicens Vives, Jaime, **Approaches to the History of Spain**, Londra, University of California Press, 1970.

Vidal Galache, Florentina, Vidal Galache, Benicia, **De princesas, señoras y otras clases de mujeres**, Madrid, UNED, 1999. (e-kitap)

Vilar, Pierre, **İspanya İç Savaşı**, çev. Işık Ergüden, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2007.

Vilches, Jorge, **Progreso y Libertad**, Madrid, Alianza Editorial, 2001.

Walby, Sylvia, **Theorizing Patriarchy**, Oxford, Blackwell, 1990.

Wilson, Margaret, **Spanish Drama of the Golden Age: The Commonwealth and International Library**, New York, Pergamon Press, 1969.

Yeğenoğlu, Meyda. **Colonial Fantasies: Towards a Feminist Reading of Orientalism**. Cambridge, Cambridge University Press, 1998.

Zayas y Sotomayor, María de, **Exemplary Tales of Love and Tales of Disillusion**, Londra, The University of Chicago Press, 2008.

Zavala, Iris M., **Breve historia feminista de la literatura española**, Barselona, Anthropos Editorial, 1998.

Makaleler:

Alonso, Matilde, Furio Blasco, Elies, "El Papel de la Mujer en la Sociedad Española", HAL, 2007. (<http://bit.ly/2xXWpZC>)

- Aytemur, Gözde, Yılmaz, Ayça, "Evlilik Pratiklerinin Dönüşüm/Yeniden Üretim Sürecinde Evlendirme Programları", **İleti-ş-im**, S.16, 2012.
- Bakçay Çolak, Ezgi, "Sanat Eğitiminde Toplumsal Eşitsizliğin Yeniden Üretimi", **Sanat-Tasarım Dergisi**, 2015, Sayı: 6, S.7-16.
- Bell, J. Bowyer, The Non-Intervention Committee and the Spanish Civil War, 1936 1939, **Duke University**, 1958. (<http://bit.ly/2hCOoBS>)
- Birlik, Gültekin K., İspanya İç Savaşında (1936-1939) Türkiye'nin Dış Politikası, **CTAD**, Yıl 12, S.24. (http://www.ctad.hacettepe.edu.tr/12_24/5.pdf)
- Bookchin, Murray, "Reflections on Spanish Anarchism", **Our Generation**, 1974, C.10, S.1. (<http://bit.ly/2v0Ifs5>)
- Boletín Oficial del Estado. (1870, Temmuz 24).
<https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1870-4759>.
- _____. (1885, Ekim 16).
<https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1885-6627>.
- _____. (1889, Temmuz 24).
<http://www.boe.es/buscar/pdf/1889/BOE-A-1889-4763-consolidado.pdf>.
- _____. (1947, Temmuz 9).
<http://www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1947/160/A03272-03273.pdf>.
- _____. (1961, Temmuz 24).
<https://www.boe.es/boe/dias/1961/07/24/pdfs/A11004-11005.pdf>.

_____. (1978, Aralık 29).
[https://www.boe.es/eli/es/c/1978/12/27/\(1\)](https://www.boe.es/eli/es/c/1978/12/27/(1)).

Bourdieu, Pierre, "Intellectual field and creative Project", çev. Sian France, **Social Science Information**, Vol. 8, Sayı 2, 1969, S. 89-119.
(<https://doi.org/10.1177%2F053901846900800205>)

_____, "Masculine Domination Revisited", **Berkeley Journal of Sociology**, Vol. 41, 1996, S.189-203. (<http://www.jstor.org/stable/41035524>)

Bravo, María Elena, "Desafío y ambigüedad en la literatura femenina de postguerra", **Alaluz**, 1989, S.1-2.

Busutil, Guillermo, "Mercedes Formica: código de mujer", **El País**, 3 Ağustos 2016.
(https://elpais.com/cultura/2016/08/02/actualidad/1470157564_504126.html)

Büyükokutan, B., Şaşmaz, H. "More than Subversion: Four Strategies for the Dominated", **Qualitative Sociology** S.41, 2018.
(<https://link.springer.com/article/10.1007/s11133-018-9396-9#citeas>)

Calhoun, Craig, "Pierre Bourdieu", **The Blackwell Companion to Major Contemporary Social Theorists**, çev. Güney Çeğin, Massachusetts, Blackwell Publishing, 2000.
(<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/9780470999912.ch12>)
(<https://issuu.com/duneca/docs/calhounbourdieu>)

Cano, Juan, "La Mujer en la Novela de Concha Espina", **Hispania**, S.22/1, Şubat 1939. (<https://www.jstor.org/stable/i214535>)

Cañas, Jesús A., “Mercedes Formica, reconocida en Madrid y escondida en Cádiz”,
El País, 23 Temmuz 2016.
(https://politica.elpais.com/politica/2016/07/23/actualidad/1469282445_167200.html)

Casado, Pablo Gil, “La novela fascista española: mística del personaje falangista”,
España contemporánea, S.3-2, 1990.

Chica, Miguel Ángel, “Concha Espina, el refugio de la escritura”, **El Diario**, 12 Kasım
2016. (<http://bit.ly/2BRNud1>)

_____, “Josefina Aldecoa, historia de una maestra”, **El Diario**, 27 Mayıs
2017. (<http://bit.ly/2yOXrJQ>)

Cobo, Juana, "España: La mujer trabajadora en la II República", **Marxismo Hoy**, S.3,
1997. (<http://bit.ly/2wTraOY>)

Connell, Raewyn, Messerschmidt, James W., “Hegemonic Masculinity: Rethinking the
Concept”, **Gender & Society**. S.19.6, 2005.

Constenla, Tereixa, “Concha Espina, la autora que acarició el Nobel de Literatura”, **El
País**, 21 Eylül 2017.
(https://elpais.com/cultura/2017/09/20/actualidad/1505924843_031012.html)

Cruz, Luis de la, “La construcción del feminismo en Carmen de Burgos Colombine”,
2013. (<http://bit.ly/2zffOsD>)

Çelik, Berfin Görkem, Erciyes, Jade Cemre, “Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Ön Yargı LGBTİ+lara Yönelik Davranış ve Tutumlara Yönelik Bir Çalışma”, **Aydın Sağlık Dergisi**, S.3, 2021.

Díaz Silva, Elena, "El Año Internacional de la Mujer en España: 1975", **Cuadernos de Historia Contemporánea**, , S.31, 2009.

Ealham, Chris, “Anarchism and Illegality in Barcelona, 1931-7”, **Contemporary European History**, C.4, S.2, 1995.

Eaude, Michael, “Corín Tellado, Prolific Spanish romantic novelist”, **The Guardian**, 4 Mayıs 2009. (<https://www.theguardian.com/books/2009/may/04/obituary-corin-tellado>)

Eiroa San Francisco, Matilde, “Una visión de España en la obra de Isabel Oyarzábal de Palencia”, **Bulletin Hispanique**, S.116-1, 2014. (<http://journals.openedition.org/bulletinhispanique/3252>)

Elçik, G, “İğdiş Edilmiş Güzellik”, **Cogito Feminizm**, S.58, 2009.

Ezama Gil, Ángeles, “Blanca de los Ríos, escritora de cuentos”, **Scriptura**, S.16, 2001. (<http://bit.ly/2rYrzBb>)

Espuny Tomás, María Jesús, García González, Guillermo, "¿Protección o Discriminación? A propósito de la ley de la silla", **Universitas**, S.11, 2010. (<http://universitas.idhbc.es/n11/11-04.pdf>)

Fernández Fraile, María Eugenia, "Historia de las mujeres en España: historia de una conquista", **La Aljaba**, S.12, 2008. (<http://www.scielo.org.ar/pdf/aljaba/v12/v12a01.pdf>)

Flórez, Aurora, “Mercedes Fórmica, la falangista que lideró el cambio por los derechos de la mujer”, **ABC**, 6 Kasım 2013. (<http://sevilla.abc.es/sevilla/20131106/sevi-mercedes-formica-feminista-201311051934.html>)

Gabriel, Narciso de, "Alfabetización y Escolarización en España (1887-1950)", **Revista de Educación**, S.314, 1997. (<http://bit.ly/2xVcSzX>)

Gacto Fernández, Enrique, “Entre la debilidad y la simpleza: la mujer ante la ley”, **Historia** 16, S.145, 1988.

García Chacón, Irene, “Concha Méndez Cuesta”, Alicante, **Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes**, 2015. (<http://bit.ly/2DqJDFN>)

González, Carmen, "Paulina Crusat: Una Voz Silenciada", **Lectora**, S.9, 2003. (<http://bit.ly/2zYHteN>)

González-Allende, Iker, “Las novias de Concha Espina: Amor durante la Guerra Civil Española”, **Spanish Language and Literature**, 2011. (<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4022507>)

Göker, Emrah, “Ekonomik İndirgemeci mi Dediniz”, **Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi**, Der. Güney Çeğin vd., İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

Guijarro Cazorla, Cristina, “El uso de la perspectiva múltiple en la novela de Mercedes Formica "A instancia de parte”, **Tejuelo**, S.3, 2008.

Hermida, Xosé, “La escritora Elena Quiroga muere a los 74 años”, **El País**, 4 Ekim 1995. (https://elpais.com/diario/1995/10/04/cultura/812761205_850215.html)

Hooper, Kirsty, "Death and the maiden: gender, nation, and the imperial sacrifice in Blanca de los Ríos's *Sangre española* (1899)", **Revista Hispanica Moderna**, S.3, 2007.

Juncadella, José María, "La cabeza alta", **La Vanguardia**, 10 May 2014. (<http://www.lavanguardia.com/obituarios/20140510/54406844547/mercedes-salisachs-cabeza-alta.html>)

Kandiyoti, Deniz, "Bargaining with Patriarchy", **Gender and Society** (Special Issue to Honor Jessie Bernard), Sage Publications, İstanbul, S.274-290, 1988.

Lavail, Christine, "Mercedes Formica y su novela *A instancia de parte*, Entre la Sección Femenina y el feminismo", **Centro Virtual Cervantes**, Haziran 2007. (https://cvc.cervantes.es/literatura/aih/pdf/16/aih_16_2_308.pdf)

López, Carmen, "Concha Espina, la contradictoria autora que documentó la tóxica realidad de las minas de Riotinto", **El Diario**, Temmuz 2019. (https://www.eldiario.es/cultura/libros/muertos-retrato-contradictoria-concha-espina_1_1483695.html)

López Ayala, Angeles, López Ayala, Braulio, "Mujer y trabajo", **Historia** 16, S.149, 1988. (<http://bit.ly/2gtARRi>)

Martí Ibáñez, Félix "Sanidad, Asistencia Social y Eugenesia en la Revolución Social Española", **Estudios**, Ocak 1937.

Moral Vargas, Marta del, "Persiguiendo el reconocimiento de la igualdad: La petición de la Cruzada de Mujeres Españolas a las Cortes (31-V-1921)", **Revista de Historia de las mujeres**, S. 16:2, 2009.

Núñez Perez, María Gloria, "Evolución de la situación laboral de las mujeres en España durante la Segunda República (1931-1936)", **Cuadernos de Relaciones Laborales**, S.3, 1993.

Núñez Puente, Sonia, "La novela rosa como mascarada de la muerte de lo social: Concha Linares Becerra y María Mercedes Ortoll", **Asparkía**, S.19, 2008.
(<http://bit.ly/2hdeAXM>)

Palabıyık, Adem, "Pierre Bourdieu Sosyolojisiinde "Habitus", "Sermaye" ve "Alan" Üzerine", **Liberal Düşünce**, S.61-62, 2011. (<https://rb.gy/1jajsz>)

Paredes, Israel, "Espejo de sombras, la reveladora autobiografía de Felicidad Blanc, la viuda del poeta Leopoldo Panero", **El Plural**, 7 Temmuz 2015.
(shorturl.at/jEJPW) (Paredes, 2015)

Paredes Méndez, Francisca, "Las hijas de Don Juan de Blanca de los Ríos y otros textos: donjuanismo y flamenquismo vs. regeneración nacional", **Espéculo**, S.35, 2007.
(<http://bit.ly/2x1id9h>)

Paz Torres, Olga, "Aspiraciones y Oportunidades de las Mujeres en la Segunda República Española: El Acceso A La Inspección de Trabajo", **IUSLabor**, S.1, 2015. (<http://bit.ly/2wTtdCN>)

Peña, Daniel, "Cien años con mujeres en la Universidad", **El País**, 10 Mart 2010.
(<http://bit.ly/2AC0mnO>)

Muñoz Álvarez, Guadalupe, "La ley de la silla", **El País**, 26 Ekim 2015.
(shorturl.at/dxRSY)

Pérez Carrera, José Manuel, “Monte de Sancha, de Mercedes Formica: lectura política de una novela”, **Crónica Popular**, 16 Mayis 2016. (<https://www.cronicapopular.es/2016/05/monte-de-sancha-de-mercedes-formica-lectura-politica-de-una-novela/>)

Piñeiro Domínguez, María Jesús, “El exilio político y de género de las escritoras españolas en la emigración”, **XUGeX**, S.2, 2014. (<http://bit.ly/2vOIzqO>)

Reeser, Todd W, “Concepts of Masculinity and Masculinity Studies”, **Configuring Masculinity in Theory and Literary Practice**, 2015. (<https://rb.gy/cinu0x>)

Riaño, Peio H., "Feminista y falangista, así troleó la abuela de Méndez de Vigo a la nobleza", **El Español**, 2017. (https://www.elespanol.com/cultura/libros/20171013/253975436_0.html)

Ringuelet, Gisèle, “De las madres virtuosas a las mujeres escritoras”, **Analiticón**, S.2/3, 2007. (<http://bit.ly/2A2f7QX>)

Ríos, Mabel Graciela, "Mujeres: Educación y subordinación, en la obra de Fray Luis de León "La Perfecta Casada", **XIV Jornadas Interescuelas/Departamentos de Historia**, Universidad Nacional de Cuyo, 2013. (<http://cdsa.aacademica.org/000-010/1047.pdf>)

Rondón, José María, "María Teresa León, desde el olvido", **Crónica**, 14 Eylül 2017. (<http://bit.ly/2ACRwpu>)

San Felipe Adan, María Antonia, "Mujer, Sociedad y Costumbres: Los Felices “Años Veinte”, Una Opinión Singular, **Kalakorikos**, S.14, 2009. (<https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/3096261.pdf>)

Sánchez Dueñas, Blas, “Blanca de los Ríos”, **Escritoras españolas en la prensa**, Madrid, 2014. (<http://www.esritorasenlaprensa.es/blanca-rios/>)

Sánchez Ortiz de Zárate, Carmen, "Las Mujeres en la España del siglo XX. Una aproximación histórica hasta el franquismo", **La H/historia en la memoria**, 2013. (<http://bit.ly/2jbFrUg>)

Simón Palmer, María del Carmen, "Sofía Casanova, autora de La Madeja", **Actas del tercer congreso internacional de estudios Galdosianos II**, 1989. (mdc.ulpgc.es/cdm/ref/collection/galdosianos/id/584)

Sankır, Hasan, “Eril Tahakküm ve Üstün Erillik Olgusunun Plâstik Sanatlar Alanında Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Oluşumuna Etkileri Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”, **Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi**, Ekim 2010.

Soldevila-Durante, Ignacio, “Para la renovación de la historiografía de la literatura: la generación de 1936 en sus comienzos”, **Revista Canadiense de Estudios Hispánicos**, C.X, S.3, 1986. (<http://bit.ly/2AaLko3>)

Soler Gallo, Miguel, “Diez años sin Mercedes Formica”, **Diario de Cádiz**, 30 Nisan 2016. (http://www.diariodecadiz.es/ocio/anos-Mercedes-Formica_0_583741956.html)

_____, “Mercedes Formica o el vaivén de las circunstancias”, **Diario de Cádiz**, 30 Nisan 2017. (www.diariodecadiz.es/cadiz/Mercedes-Formica-vaiven-circunstancias_0_1131487243.html)

Speckhard, Anne, Nadejda Tarabrina, Valery Krasnov, and Natalia Mufel, “Stockholm Effects and Psychological Responses to Captivity in Hostages Held by Suicide Terrorists”, **Traumatology**, 2005, C.11-2, S.121-140.
(<https://psycnet.apa.org/record/2005-10433-006>)

Türk, Bahadır, “Bourdieu ve Söylem Tartışmaları”, **Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi**, Der. Güney Çeğin vd., İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

_____, “Eril Tahakkümü Yeniden Düşünmek: Erkeklik Çalışmaları İçin Bir İmkân Olarak Pierre Bourdieu”, **Toplum ve Bilim**, S.112, 2008.

Valiente, Celia, “Social Movements in Abeyance in Non-Democracies: The Women's Movement in Franco's Spain”, **Research in Social Movements, Conflicts and Change**, S.38, 2015. (<http://bit.ly/2nC2ypX>)

Vicent, Manuel, “Zenobia Camprubí: una heroína en la sombra”, **El País**, 1 Ocak 2011.
(<http://bit.ly/2kxSuh1>)

Wacquant, Loïc, “Pierre Bourdieu: Hayatı, Eserleri ve Entelektüel Gelişimi, Bourdieu ve Söylem Tartışmaları”, **Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi**, Der. Güney Çeğin vd., İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

Yanke, Rebeca, "Doma para indomables: María Goyri frente a la Universidad", **El Mundo**, S.554, 10 Haziran 2009. (<http://bit.ly/2ABYF9W>)

Zero, Armando, "Blanca de los Ríos o el feminismo ensalzado", **Democresia**, Mart 2019. (<https://democresia.es/asuntos-sociales/mujer/blanca-de-los-rios-zero/>)

Tezler:

Aladağ, Seçil, "İspanya İç Savaşı ve Türkiye", Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2011.

Ayten, Derya, "Japonya'da erkekliklerin değişimi", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2021.

Bender, Rebecca M., "First-wave Spanish feminism: Negotiating the changing faces of motherhood and maternity through narrative", Doktora tezi, The Pennsylvania State University, Pennsylvania, 2013.

Belek Erşen, Umut, "Farklı Sosyal Kategorilerden Kadınların Toplumsal Cinsiyet Algıları", Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015.

Browning, Barbara Janet, "The portrayal of women in modern Turkish literature", Yüksek lisans tezi, Durham University, Durham, 1981.
(<http://etheses.dur.ac.uk/7547/>)

Coşkun Adıgüzel, Saliha Seniz, "La Mujer en Las Novelas: Pepita Jiménez de Juan Valera y Memorias de Un Solterón de Emilia Pardo Bazán", Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015.

Çetin, Berkay, "Pierre Bourdieu'nün Makro ve Mikro Sosyal Teoriler Karşısındaki Konumu", Yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2016.

Giménez Baeza, Estela, "Segunda República: Relaciones Laborales y Género", Mezuniyet tezi, Universidad Autónoma de Barcelona, Barselona, 2016.

Göztepe, Özay, “Tarihsel kapitalizmin yapısal unsuru ilkel birikim ve bir araç olarak Türkiye’de acele kamulaştırma”, Doktora tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2017.

Kabadayı, Lale, “Toplumsal Cinsiyet ve Film 90’lı Yıllarda ABD - İspanya - Hong Kong ve Türk Sinemasında Üretilen Filmlerde Toplumsal Cinsiyet Olgusunun Feminist Yaklaşımla İncelenmesi”, Doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2004.

Karcı, Sevcan, “Toplumsal Hafıza Bağlamında Türk Silahlı Kuvvetlerinin "Sivil" Kanadı: Subay Eşleri”, Doktora tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Kaymakçıoğlu, Göksu, “Strong We Make Each Other: Emma Goldman, The American Aide To Mujeres Libres During The Spanish Civil War, 1936-1939”, Yüksek lisans tezi, Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü, Ankara, 2010.

Kılıç, Esra, “La obra literaria de Mercedes Ballesteros hasta 1940”, Yüksek lisans tezi, Universidad Complutense, İspanyol Dili ve Edebiyatı Bölümü, Madrid, 2012.

Kohen, Robert Dean, “Dreaming Empire: European Writers in the Fascist Era”, Doktora tezi, Harvard University, ABD, 2014.

Kwon, Eun-Hee, “La Proyección cuentística en Dolores Medio”, Yüksek lisans tezi, Universidad Complutense de Madrid, Madrid, 1995.

Özcan, Ayşegül, “Toplumsal Cinsiyet Eğitiminin Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumları Üzerine Etkisi”, Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kayseri, 2012.

- Özsöz, Cihat, “Pierre Bourdieu Sosyolojisi ve Simgesel Şiddet”, Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009.
- Salman, Bora, “İspanya’da II. Cumhuriyet ve İç Savaş (1936-1939)”, Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003.
- Sayın Gönenç, Aylin, “1990 sonrası Türkiye sinemasında oluşan özerk alan: Sermaye, Habitus ve duygu ekseninde bir bakış”, Doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018.
- Seçkin, Sevcan, “Türkiye’de Kurumsal Çeviri Alanında Kısıtlar/Güç İlişkileri, Çeviri Sosyolojisi Odağında Üretilen Çözümler”, Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.
- Şenyıldız, Özlem, "İspanyol Frankist Milliyetçilik Kavramının Oluşumu (1936-1959) ve Propaganda Araçları", Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2016.
- Timurturkan, Meral, “İktidarın nesnesi olarak beden”, Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2009.
- Watnicki Echeverria, Ellen, “La significación de la mujer en la narrativa de Mario Vargas Llosa”, Doktora tezi, Universidad Complutense de Madrid, Madrid, 1993.
- Ulusman, Bilge, “Bay Muannit Sahtegi’nin Notları’nda Türün İşlevleri: Eril Tahakküm ve Söylemin Aracı Olarak Günlük Türü”, Yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2016.

Ünal, Ahmet Zeki, “Sosyal Tabakalaşma Bağlamında Pierre Bourdieu’nün Kültürel Sermaye Kavramı”, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2004.

Vadillo Buenfil, Carlos Javier, "El Bildungsroman en las Narradoras Españolas de Posguerra: 1940-1960", Doktora tezi, Universidad Autónoma de Madrid, Madrid, 2012.

Yaralı Akkaya, Aysun, “Gramsci ve Bourdieu Düşüncesinde Entelektüel Kavramsallaştırmasının Tekel İşçi Eylemi Üzerinden Analizi”, Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012.

Yener Gökşenli, Ebru, "İç Savaş Sonrası İspanyol Romanına Yansıyan Tarihsel, Toplumsal ve Sosyal Çeşitliliğin İncelenmesi", Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011.

Yücel, Aslıhan, “Galdos'un Doña Perfecta ve Misericordia Eserlerinde Realizm”, Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013.